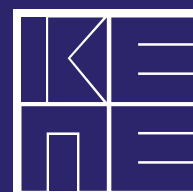

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις
- Δημόσια οικονομικά
- Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές
- Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι
- Ειδικά Θέματα

Οικονομικές εξελίξεις

Εκδότης:

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνη Σύνταξης:

Ελευθερία Παναγιώτου

Μέλη της Επιτροπής Σύνταξης:

Πρόδρομος Βλάμης
Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου
Βασίλης Λυχναράς
Γεωργία Σκίντζη

Γλωσσική και Τυπογραφική

Επιμέλεια:

Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων

Πληροφορίες:

Χρήστος Ελευθεριάδης
Τηλ.: 210 3676359

Παραγωγή:

BIBΛΙΟΤΕΧΝΙΑ
Παππάς Φώτιος-Δούβου Σεβαστή Ο.Ε.

Copyright 2016

ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350
Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136
Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr
στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

Editorial	3
1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις	4
1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης	4
1.2. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη	11
1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ	17
2. Δημόσια οικονομικά	19
2.1. Εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού οκταμήνου 2016	19
2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους	21
3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές	25
3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας	25
4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι	32
4.1. Ισοζύγιο υπηρεσιών των μεταφορών: Ανάλυση ανά τρόπο μεταφοράς	32
4.2. Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα και ο ρόλος του στην επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας: Οι προϋποθέσεις για την πλήρη άρση των capital controls	37
4.3. Ανάλυση των τάσεων του τουρισμού στην Ελλάδα	45
4.4. Παρουσίαση του κλάδου της βιομηχανίας με βάση τους δείκτες παραγωγής και κύκλου εργασιών	51

Ειδικά Θέματα	56
Η ομοιογένεια των προσδιοριστικών παραγόντων στις επιμέρους κατηγορίες των μη εξυπηρετούμενων δανείων των τραπεζών	56
Η τεχνική αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας στις χώρες του ΟΟΣΑ	64
Οι προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές και οι δυνητικές επιπτώσεις τους στον χώρο της εργασίας	76
Ελλάδα και Γερμανία: Πολιτική και αποτελεσματικότητα της φορολογίας στον καπνό	86

Το 31ο τεύχος του περιοδικού του ΚΕΠΕ *Οικονομικές Εξελίξεις* εκδίδεται σε μια συγκυρία κατά την οποία υπάρχει μια γενικότερη στάση αναμονής ενόψει της ολοκλήρωσης της δεύτερης αξιολόγησης του προγράμματος εξυγίανσης και της εκταμίευσης της δεύτερης δόσης της δανειακής σύμβασης της χώρας, της κατάθεσης του Προϋπολογισμού του 2017 (αν και έχει ήδη κατατεθεί το προσχέδιο), του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής, καθώς και της ολοκλήρωσης της συζήτησης για την ελάφρυνση του ελληνικού χρέους. Στο πλαίσιο αυτό η συζήτηση έχει σήμερα επικεντρωθεί στο αν τελικά η ελληνική οικονομία θα ανακάμψει το 2016 και ποιο θα είναι το μέγεθος της ανάπτυξης το 2017. Το ΚΕΠΕ συνεισφέρει στον παραπάνω διάλογο με τις περιοδικές προβλέψεις για το ΑΕΠ για το 2016. Επιπλέον, συμβάλλει στον ευρύτερο διάλογο τόσο με άρθρα συγκυρίας, όσο και με προτάσεις πολιτικής.

Στο παρόν τεύχος, τα άρθρα του πρώτου μέρους εξετάζουν σημαντικές τρέχουσες εξελίξεις που αφορούν στην ελληνική οικονομία. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης και του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη, καθώς και οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ. Εξετάζεται, επίσης, η πορεία των δημοσιοοικονομικών μεγεθών,

με την ανάλυση της εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού οκταμήνου 2016 και της εξέλιξης και διάρθρωσης του δημόσιου χρέους. Επίσης, αναλύονται οι εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας. Σε ό,τι αφορά τον τομέα των αναπτυξιακών και κλαδικών πολιτικών, εξετάζονται: το ισοζύγιο υπηρεσιών των μεταφορών ανά μεταφορικό μέσο, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα και ο ρόλος του στην επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας, οι τάσεις του τουρισμού και ο κλάδος της βιομηχανίας με βάση τους δείκτες παραγωγής και κύκλου εργασιών.

Το δεύτερο μέρος του περιοδικού φιλοξενεί τέσσερα άρθρα που προσφέρουν πιο βαθιά και εξειδικευμένη ανάλυση σε ειδικά θέματα. Στο πρώτο άρθρο παρουσιάζεται «Η ομοιογένεια των προσδιοριστικών παραγόντων στις επιμέρους κατηγορίες των μη εξυπηρετούμενων δανείων των τραπεζών». Στο δεύτερο άρθρο αναλύεται «Η τεχνική αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας στις χώρες του ΟΟΣΑ», ενώ στο τρίτο εξετάζονται «Οι προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές και οι δυνητικές επιπτώσεις τους στον χώρο της εργασίας». Τέλος, το τελευταίο άρθρο αφορά στην «Ελλάδα και Γερμανία: Πολιτική και αποτελεσματικότητα της φορολογίας στον καπνό».

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
Υπεύθυνη Σύνταξης

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης

Έρση Αθανασίου

Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα εποχικά διορθωμένα στοιχεία των τριμηνιαίων *Εθνικών Λογαριασμών* για το πρώτο εξάμηνο του έτους 2016 (ΕΛΣΤΑΤ, προσωρινά στοιχεία, Αύγουστος 2016), το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας εξακολούθησε να καταγράφει κάμψη, υποχωρώντας κατά -1,0% στο πρώτο τρίμηνο και -0,9% στο δεύτερο τρίμηνο, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του έτους 2015 (Πίνακας 1.1.1). Ωστόσο, στο δεύτερο

τρίμηνο του 2016 παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην εξέλιξη των κύριων συνιστωσών της ζήτησης, ενώ ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ ως προς το πρώτο τρίμηνο του ίδιου έτους διαμορφώθηκε σε θετικό επίπεδο (0,2%), σηματοδοτώντας ενδεχομένως μία έστω και οριακή βελτίωση των οικονομικών συνθηκών.

Ειδικότερα, όσον αφορά το σκέλος της εγχώριας ζήτησης, η προοδευτική εξομάλυνση των συνθηκών στην οικονομία φαίνεται να επέδρασε θετικά στην επενδυτική δραστηριότητα, καθώς η πτωτική πορεία της επενδυτικής δαπάνης στο πρώτο τρίμηνο του 2016 αναστράφηκε στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, με τον σχετικό θετικό ρυθμό μεταβολής να φθάνει το 7,0%. Παράλληλα, η σταδιακή υιοθέτηση των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής που προβλέπονται από το πρόγραμμα χρηματοδότησης της χώρας συ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	Τρίμηνα								Εξάμηνο Ιαν. - Ιουν.	
	2014Q3	2014Q4	2015Q1	2015Q2	2015Q3	2015Q4	2016Q1	2016Q2	2016	2015
Ιδιωτική κατανάλωση	0,7	0,9	0,7	1,6	-0,3	-0,9	-1,0	-1,7	-1,4	1,2
Δημόσια κατανάλωση	-3,5	-8,1	0,4	-1,5	-1,9	2,8	-2,6	-2,7	-2,6	-0,6
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	2,8	3,4	10,3	0,1	-11,7	5,4	-2,5	7,0	2,0	5,2
Εγχώρια ζήτηση*	0,0	-0,3	1,4	1,1	-2,0	0,4	-1,4	-0,9	-1,2	1,2
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	9,1	10,3	3,7	1,5	-10,5	-9,2	-11,5	-11,4	-11,4	2,6
Εξαγωγές αγαθών	2,3	11,1	5,7	2,2	1,7	3,3	1,7	2,9	2,3	3,9
Εξαγωγές υπηρεσιών	16,5	9,7	1,5	0,9	-23,8	-21,9	-23,7	-26,5	-25,1	1,2
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	6,0	16,2	9,3	-3,3	-19,8	-12,5	-11,9	-7,1	-9,6	2,8
Εισαγωγές αγαθών	6,8	17,7	8,6	-4,0	-16,4	-10,4	-8,2	-3,3	-5,8	2,1
Εισαγωγές υπηρεσιών	1,6	9,6	12,2	-0,3	-35,1	-21,2	-25,5	-22,6	-24,1	5,9
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών	-27,0	130,2	106,0	-43,6	-166,5	-43,2	-14,9	57,3	11,2	5,1
ΑΕΠ	1,3	0,9	0,4	0,8	-1,7	-0,8	-1,0	-0,9	-1,0	0,6

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί (Αύγουστος 2016), επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

νέτεινε σε επιτάχυνση της κάμψης της ιδιωτικής κατανάλωσης, αλλά και σε αξιοσημείωτη περιστολή της δημόσιας κατανάλωσης. Συνολικά, η υποχώρηση της εγχώριας ζήτησης –εξαιρουμένων των αποθεμάτων– διαμορφώθηκε στο -1,4% κατά το πρώτο τρίμηνο και στο -0,9% κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2016, με αποτέλεσμα η σχετική αρνητική συνεισφορά στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να ανέλθει στις -1,5 και τις -0,9 ποσοστιαίες μονάδες, αντίστοιχα (Διάγραμμα 1.1.1).

Όσον αφορά την πορεία του εξωτερικού τομέα, οι επιπτώσεις των κεφαλαιακών ελέγχων στο εξωτερικό εμπόριο φαίνεται να αμβλύνθηκαν σε κάποιο βαθμό στην πορεία του πρώτου εξαμήνου του 2016, καθώς ο ρυθμός κάμψης των εισαγωγών αγαθών σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους περιορίστηκε σημαντικά. Παράλληλα, ανοδικά συνέχισαν να κινούνται στο διάστημα αυτό οι εξαγωγές αγαθών, με τα συνεχιζόμενα προβλήματα ρευστότητας στην οικονομία να εμποδίζουν, όμως, μία πιο δυναμική ανάκαμψη στον συγκεκριμένο τομέα. Σε σχέση με τις εισαγωγές και τις εξαγωγές υπηρεσιών, τα σχετικά μεγέθη παρέμειναν σε ταχεία πτωτική τροχιά κατά το πρώτο εξάμηνο του 2016, γεγονός που συνδέεται κυρίως με τις τάσεις στην αγορά της ποντοπόρου ναυτιλίας και τα προβλήματα που προέκυψαν

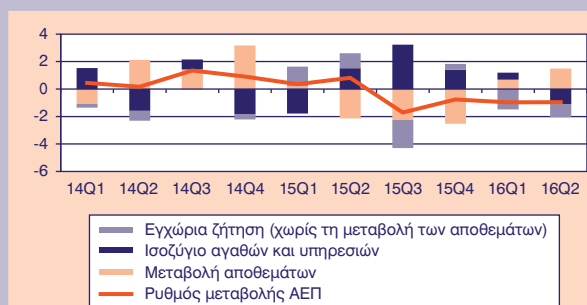
λόγω της έξαρσης της προσφυγικής κρίσης. Συνολικά, ως αποτέλεσμα των ανωτέρω εξελίξεων, η συνεισφορά του εξωτερικού τομέα στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ περιορίστηκε στις 0,5 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο τρίμηνο του 2016 (έναντι 3,2 και 1,4 μονάδων κατά το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο του 2015, αντίστοιχα), ενώ στο δεύτερο τρίμηνο του 2016 η συνεισφορά αυτή διαμορφώθηκε στο αρνητικό επίπεδο των -1,1 ποσοστιαίων μονάδων.

Από τις παραπάνω εξελίξεις στα μεγέθη της εγχώριας ζήτησης και του εξωτερικού τομέα, γίνεται αντιληπτό ότι σημαντικό ρόλο στην περιστολή του ρυθμού κάμψης του ΑΕΠ κατά το πρώτο εξάμηνο του 2016 είχε η σχετική πορεία των αποθεμάτων. Συγκεκριμένα, η σταδιακή επαναφορά της ομαλότητας στη ροή των εισαγωγών οδήγησε σε ανακοπή του φαινομένου της ραγδαίας ανάλωσης αποθεμάτων που είχε παρατηρηθεί από το δεύτερο έως και το τέταρτο τρίμηνο του 2015, και σε επαναφορά των επιχειρήσεων σε μία διαδικασία δημιουργίας νέων αποθεμάτων. Ως αποτέλεσμα, η μεταβολή των αποθεμάτων είχε σημαντική θετική συνεισφορά στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ, τόσο κατά το πρώτο όσο και κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2016 (0,7 και 1,5 ποσοστιαίες μονάδες, αντίστοιχα).

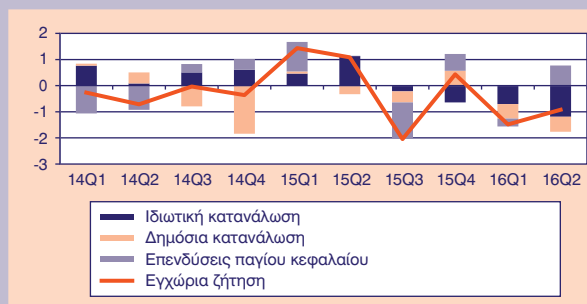
Εστιάζοντας στα διαθέσιμα στοιχεία για την πορεία της οικονομικής δραστηριότητας κατά την πιο πρόσφατη περίοδο, ο δείκτης οικονομικού κλίματος παρέμεινε σχετικά σταθερός στο δεύτερο τρίμηνο του 2016, παρουσιάζοντας εν συνεχεία βελτίωση κατά τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο (Διάγραμμα 1.1.2). Η εξέλιξη αυτή φαίνεται να ενισχύει την προαναφερόμενη ένδειξη για σταδιακή βελτίωση των γενικότερων οικονομικών συνθηκών στη χώρα. Ωστόσο, για την ασφαλέστερη εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τις πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές της οικονομίας, αναγκαία είναι η ακόλουθη λεπτομερέστερη ανάλυση επιλεγμένων βραχυχρόνιων δεικτών, σε συνδυασμό με τα διαθέσιμα εθνικολογιστικά στοιχεία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1

Συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

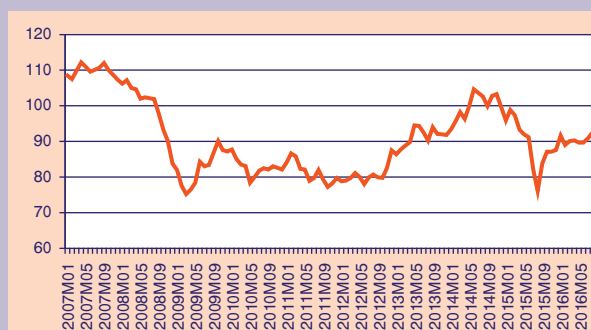
Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2

Δείκτης οικονομικού κλίματος

Πηγή: EUROSTAT.

1.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Σύμφωνα με τα δεδομένα των *Εθνικών Λογαριασμών*, η πτωτική τάση στην οποία επανήλθε η ιδιωτική κατανάλωση στο δεύτερο εξάμηνο του 2015 συνεχίστηκε στο πρώτο εξάμηνο του 2016, με τον σχετικό ρυθμό μεταβολής να διαμορφώνεται στο -1,0% κατά το πρώτο τρίμηνο και στο -1,7% κατά το δεύτερο τρίμηνο του έτους. Επιπρόσθετες ενδείξεις για την πρόσφατη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης παρέχουν οι σχετικές τάσεις αναφορικά με τον μηνιαίο δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο. Ο συγκεκριμένος δείκτης κινήθηκε αμιγώς πτωτικά από τον Ιανουάριο έως και τον Ιούνιο του 2016 ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2015, με αποτέλεσμα να καταγράψει συνολικά κατά το πρώτο εξάμηνο¹ του 2016 κάμψη της τάξεως του -3,6% ως προς το αντίστοιχο εξάμηνο του 2015. Στην εν λόγω πορεία του γενικού δείκτη συντέιναν οι αρνητικές εξελίξεις αναφορικά με τους δείκτες και στις τρεις κύριες κατηγορίες καταστημάτων, με τη μεγαλύτερη μέση αρνητική ποσοστιαία μεταβολή να καταγράφεται στα *καταστήματα καυσίμων και λιπαντικών αυτοκινήτων* (μεταβολή της τάξεως του -7,5%) και συγκριτικά ηπιότερες αρνητικές μεταβολές να παρατηρούνται στα *καταστήματα ειδών διατροφής* (μεταβολή της τάξεως του -2,6%) και στα *λοιπά καταστήματα* (μεταβολή της τάξεως του -1,7%) (Διάγραμμα 1.1.3).

Οι ως άνω τάσεις αντικατοπτρίζονται και στην πορεία των δεικτών στις επιμέρους υποκατηγορίες καταστημάτων, όπου στις έξι από τις οκτώ περιπτώσεις το

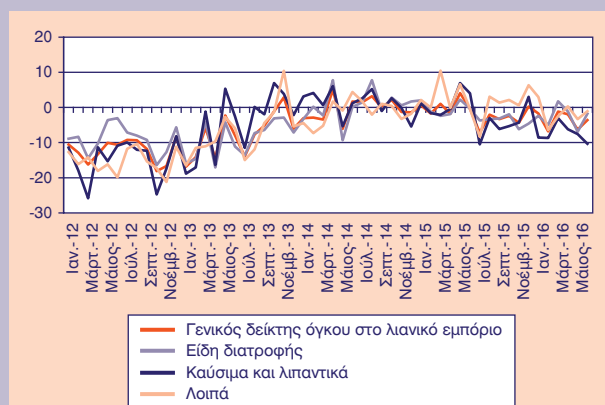
πρώτο εξάμηνο του 2016 χαρακτηρίστηκε από συνολικά αρνητικές εξελίξεις. Πιο ειδικά, οι υποκατηγορίες που αφορούν στα *μεγάλα καταστήματα τροφίμων*, τα *καύσιμα και λιπαντικά αυτοκινήτων*, τα *τρόφιμα-ποτά-καπνός*, τα *φαρμακευτικά-καλλυντικά*, τα *έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός* και τα *βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη* κατέγραψαν στο σύνολο του πρώτου εξαμήνου αρνητικές ποσοστιαίες μεταβολές (της τάξεως του -2,7%, -7,4%, -0,1%, -3,9%, -3,9% και -0,6%, αντίστοιχα), σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2015. Θετική, αντίθετα, υπήρξε την ίδια περίοδο η πορεία των δεικτών στις υποκατηγορίες *πολυκαταστήματα* και *ένδυση-υπόδυση* (μεταβολές της τάξεως του 5,4% και 3,6%, αντίστοιχα).

Οι ανωτέρω εξελίξεις συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής που εφαρμόστηκαν ή αναμένονταν να ληφθούν στο πλαίσιο τήρησης των υποχρεώσεων που ορίζει το τρέχον πρόγραμμα χρηματοδότησης της χώρας. Φαίνεται ότι, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, οι άμεσες πιέσεις στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών από την εφαρμογή πρόσφατων μέτρων, αλλά και η συγκράτηση και η επιφυλακτικότητα των καταναλωτών ενόψει πιθανών μελλοντικών επιβαρύνσεων τους, υπερίσχυαν των πιθανών θετικών επιδράσεων στην κατανάλωση από τη σταδιακή σταθεροποίηση του οικονομικού περιβάλλοντος και την αργή αλλά σταθερή βελτίωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας.

Σε σχέση με τις προοπτικές της ιδιωτικής κατανάλωσης, σημαντικό αρνητικό ρόλο σε βραχυχρόνιο ορίζοντα θα εξακολουθήσουν να διαδραματίζουν οι επιπτώσεις στο διαθέσιμο εισόδημα ορισμένων κατηγοριών νοικοκυριών, στο πλαίσιο της εφαρμογής δημοσιονομικών μέτρων που προβλέπονται από το Πρόγραμμα Στήριξης. Από την άλλη πλευρά, η ομαλή εξέλιξη του προγράμματος θα εξασφαλίσει σε μεγάλο βαθμό την περαιτέρω αποκλιμάκωση της αβεβαιότητας στην οικονομία, και την εδραίωση του κλίματος σταθερότητας και ασφάλειας που απαιτείται για την οριστική επάνοδο της κατανάλωσης σε βιώσιμους ρυθμούς ανάπτυξης. Πάντως, βελτιωμένες προσδοκίες αναφορικά με την πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης φαίνεται να παρουσιάζουν ήδη οι λιανέμποροι, με τον δείκτη εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο να ακολουθεί ανοδική τάση, και να διαμορφώνεται στο 9,3 τον Αύγουστο από -3,4 τον Ιανουάριο του 2016. Αντίθετα, περισσότερο επιφυλακτικοί σε σχέση με την πορεία της καταναλωτικής δαπάνης τους παραμένουν οι καταναλωτές, με τον δείκτη εμπιστοσύνης καταναλωτών να υποχωρεί από τις -63,9 μονάδες τον Ιανουάριο στις -73,7 μονάδες

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3

Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο ως προς τους αντίστοιχους μήνες του προηγούμενου έτους

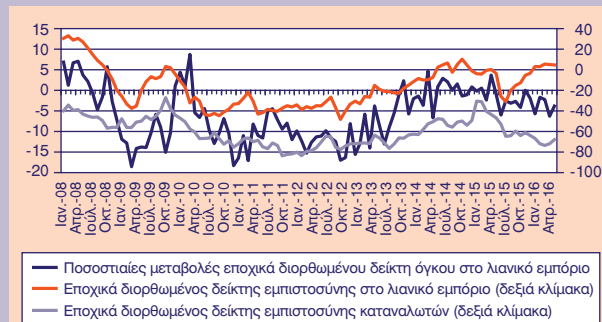

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

1. Όλες οι αναφορές στην περίοδο του εξαμήνου που ακολουθούν ενσωματώνουν τα προσωρινά στοιχεία του Ιουνίου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4

Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

τον Απρίλιο του 2016, παρουσιάζοντας εν συνεχεία διακυμάνσεις και φθάνοντας τις -70,1 μονάδες τον Αύγουστο του 2016 (Διάγραμμα 1.1.4).

1.1.2. Επενδύσεις

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου μειώθηκαν κατά -2,5% στο πρώτο τρίμηνο του 2016, παρουσιάζοντας όμως εν συνεχεία σημαντική ανάκαμψη της τάξεως του 7,0% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2015 (Πίνακας 1.1.2). Οι εξελίξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα η

συνεισφορά των επενδύσεων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να διαμορφωθεί στις -0,3 ποσοστιαίες μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2016 και στις 0,8 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο.

Αναλυτικότερα, σε σχέση με τις επενδύσεις εκτός των κατασκευών, οι εξελίξεις ήταν συνολικά δυσμενείς στη διάρκεια του πρώτου τριμήνου του 2016, με την εικόνα αυτή να αντιστρέφεται στο δεύτερο τρίμηνο του έτους. Ειδικότερα, οι δαπάνες για μεταφορικό εξοπλισμό εμφάνισαν κάμψη στο πρώτο τρίμηνο (-4,6%) και μεγάλη αύξηση στο δεύτερο τρίμηνο (31,9%), ενώ οι επενδύσεις σε άλλα προϊόντα κατέγραψαν μικρή μείωση στο πρώτο τρίμηνο (-0,7%) και ελαφρά αύξηση στο δεύτερο τρίμηνο του έτους (0,6%). Παράλληλα, οι δαπάνες για μηχανολογικό εξοπλισμό παρουσίασαν κάμψη στο πρώτο τρίμηνο (-2,8%) και οριακή περαιτέρω μείωση στο δεύτερο τρίμηνο (-0,5%), ενώ ανάλογη ήταν η τάση και στις επενδύσεις σε εξοπλισμό τεχνολογίας πληροφορικής και επικοινωνίας (ΤΠΕ), οι οποίες σημείωσαν αξιοσημείωτη κάμψη στο πρώτο τρίμηνο (-10,8%) και οριακή μείωση στο δεύτερο τρίμηνο (-0,8%).

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε κατασκευές, αξιοσημείωτη ευνοϊκή εξέλιξη αποτέλεσε η αύξηση της δαπάνης για λοιπές κατασκευές, τόσο στο πρώτο τρίμηνο (4,0%), όσο και στο δεύτερο τρίμηνο του 2016 (7,1%). Από την άλλη πλευρά όμως, συνεχής ταχεία κάμψη εξακολούθησε να καταγράφει η δαπάνη για επενδύσεις σε κατοικίες (-17,1% στο πρώτο τρίμηνο και -23,5% στο δεύτερο τρίμηνο του 2016).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.2 Βασικά μεγέθη των επενδύσεων

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	Τρίμηνα						Εξάμηνο Ιαν. - Ιουν.	
	2015Q1	2015Q2	2015Q3	2015Q4	2016Q1	2016Q2	2016	2015
Αγροτικά προϊόντα	-17,1	-35,9	-34,8	-29,5	4,4	4,1	4,2	-28,0
Μηχανολογικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα	22,1	10,7	-12,1	3,2	-2,8	-0,5	-1,6	16,2
Μεταφορικός εξοπλισμός και οπλικά συστήματα	97,1	22,9	-13,8	-0,9	-4,6	31,9	11,5	55,7
Εξοπλισμός ΤΠΕ	33,2	5,2	-13,5	3,4	-10,8	-0,8	-5,9	18,1
Κατοικίες	-30,6	-8,4	-34,0	-16,4	-17,1	-23,5	-20,3	-20,9
Άλλες κατασκευές	-12,4	-10,1	-10,2	7,0	4,0	7,1	5,6	-11,3
Άλλα προϊόντα	-0,9	-0,1	-0,9	1,4	-0,7	0,6	-0,1	-0,5
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	10,3	0,1	-11,7	5,4	-2,5	7,0	2,0	5,2

Πηγή: Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί, Αύγουστος 2016, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

Πρόσθετη πληροφόρηση για την πορεία του κλάδου των κατασκευών στο σύνολό του παρέχεται από τα διαθέσιμα στοιχεία για την εξέλιξη του γενικού δείκτη παραγωγής στις κατασκευές στο πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2016². Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι η αρνητική εξέλιξη του δείκτη στο πρώτο τρίμηνο του 2016, με μια ποσοστιαία μεταβολή ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2015 της τάξεως του -9,6%, ακολουθήθηκε από θετικό ρυθμό μεταβολής στο δεύτερο τρίμηνο, της τάξεως του 9,7%. Η ανάκαμψη αυτή στη δυναμική της συνολικής κατασκευαστικής δραστηριότητας οφείλεται στη σχετική μεταστροφή των συνθηκών που αφορούν τόσο στα έργα υποδομών, όσο και στα οικοδομικά έργα. Συγκεκριμένα, αναφορικά με τον επιμέρους δείκτη παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού (που αφορά, μεταξύ άλλων, αυτοκινητοδρόμους, γέφυρες, σήραγγες, αγωγούς, δίκτυα και λιμενικά έργα), η μείωση κατά -15,4% στο πρώτο τρίμηνο του 2016 έδωσε τη σκυτάλη σε αύξηση κατά 11,4% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους, ως προς τις αντίστοιχες περιόδους του 2015. Παράλληλα, παρόμοια ήταν η τάση που καταγράφηκε στον δείκτη παραγωγής οικοδομικών έργων (που αφορά, μεταξύ άλλων, κατοικίες, βιομηχανικά και εμπορικά κτίρια και λοιπά κτίρια), καθώς η κάμψη του δείκτη κατά -2,6% στο πρώτο τρίμηνο του 2016 αντιστράφηκε, με αύξηση του δείκτη κατά 7,7% στο δεύτερο τρίμηνο του έτους.

Ειδικότερη πληροφόρηση σε σχέση με τις πρόσφατες εξελίξεις στον κλάδο των κατοικιών αντλείται από τον δείκτη οικιστικών κτιρίων ως προς τα τετραγωνικά μέτρα ωφέλιμης επιφάνειας, στη βάση των εκδοθεισών οικοδομικών αδειών. Τόσο τα μεμονωμένα μηνιαία στοιχεία του δείκτη οικιστικών κτιρίων, όσο και το συνολικότερο μέγεθος της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας³, παρουσίασαν σημαντική εξασθένηση κατά την τελευταία περίοδο αναφοράς. Ειδικότερα, με εξαίρεση τον μήνα Απρίλιο, οι μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές του δείκτη ως προς τους αντίστοιχους μήνες του προηγούμενου έτους διαμορφώθηκαν σε αρνητικά επίπεδα, τα οποία έφθασαν ακόμα και το -30,3% (Ιανουάριος). Αντίστοιχα, οι αρνητικοί ρυθμοί μεταβολής της εκτιμώμενης οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας ενισχύθηκαν σταδιακά, από το -3,4% τον μήνα Ιανουάριο στο -10,1% τον Απρίλιο και το -9,8% τον Μάιο (Διάγραμμα 1.1.5).

Συνολικά, η παρατηρούμενη βελτίωση των μεγεθών στις περισσότερες κατηγορίες επενδύσεων, κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2016, συνδέεται με την προο-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5

Εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα βάσει αδειών

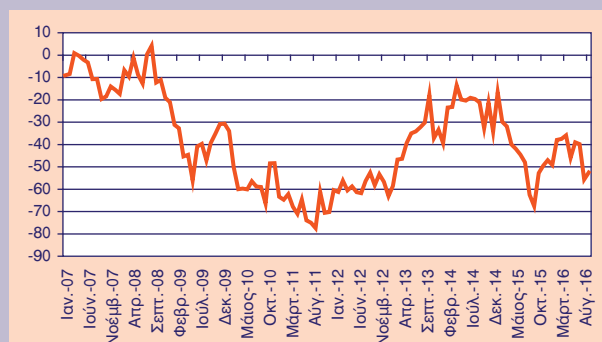
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT, ΤτΕ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

δευτική εξομάλυνση των συνθηκών στην οικονομία, την αποκλιμάκωση της αβεβαιότητας αναφορικά με την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας, τη συνεπαγόμενη σταδιακή επαναφορά της εμπιστοσύνης των επενδυτών, καθώς και την πρόοδο ως προς την υλοποίηση οδικών και άλλων κατασκευαστικών έργων. Ωστόσο, παράλληλα, η μικρή έκταση της ανάκαμψης σε κάποιες κατηγορίες επενδύσεων, αλλά και η συνεχιζόμενη κάμψη στις δαπάνες για μηχανολογικό εξοπλισμό, εξοπλισμό ΤΠΕ και κατοικίες, αντανακλούν τα σημαντικά προβλήματα χρηματοδότησης και ρευστότητας που εξακολουθούν να πλήττουν την αγορά, αλλά και τις αρνητικές επιδράσεις που ασκεί η υψηλή φορολόγηση επιχειρήσεων και ακίνητης περιουσίας στα κίνητρα για επενδύσεις.

Αναφορικά με τις βραχυπρόθεσμες προοπτικές των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, στον τομέα των κατασκευών, οι ενδείξεις στη βάση του δείκτη εμπιστοσύνης στις κατασκευές είναι ανάμεικτες, καθώς η ανοδική τάση στην οποία είχε επανέλθει ο δείκτης από τον Σεπτέμβριο του 2015 και μέχρι τον Μάρτιο του 2016 φάνηκε να αντιστρέφεται στη συνέχεια μέχρι τον μήνα Ιούλιο, με μικρή εκ νέου βελτίωση τον μήνα Αύγουστο (Διάγραμμα 1.1.6). Ωστόσο γενικότερα, και με εξαίρεση τις επενδύσεις σε κατοικίες, οι προοπτικές της δαπάνης για επενδύσεις στα αμέσως επόμενα τρίμηνα εμφανίζονται ευνοϊκές. Η εκτίμηση αυτή στηρίζεται τόσο στην ανάκαμψη που ήδη παρατηρείται σε κάποιες κατηγορίες επενδύσεων, όσο και στην προοπτική περαιτέρω βελτίωσης της εμπιστοσύνης των επενδυτών, σταδιακής βελ-

2. Σημειώνεται ότι η αναφορά είναι για τον δείκτη που ενσωματώνει διόρθωση ως προς τον πραγματικό αριθμό των εργάσιμων ημερών και τα στοιχεία για το δεύτερο τρίμηνο του 2016 είναι προσωρινά.

3. Υπολογίζεται ο 12μηνιος κινήτος μέσος και οι σχετικές μεταβολές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6**Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές**

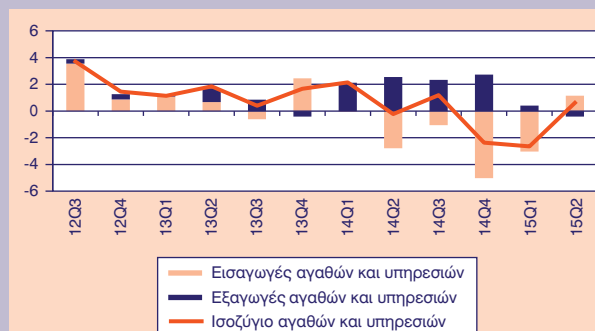
Πηγή: EUROSTAT.

τίωσης των ρών χρηματοδότησης στην οικονομία και προόδου όσον αφορά την υλοποίηση μεγάλων επενδυτικών έργων, με ορόσημο την επένδυση στο Ελληνικό. Θα πρέπει βεβαίως να επισημανθεί ότι βασική προϋπόθεση για την επιβεβαίωση της συγκεκριμένης εκτίμησης θα αποτελέσει η ομαλή εξέλιξη του προγράμματος χρηματοδότησης της χώρας, και ιδιαίτερα η πρόοδος αναφορικά με τις διαρθρωτικές αλλαγές.

1.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Οι εξελίξεις στα βασικά μεγέθη του εξωτερικού τομέα κατά το πρώτο εξάμηνο του 2016 αντανακλούν τόσο τις βελτιούμενες συνθήκες που απορρέουν από την προοδευτική σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας, όσο και τα προβλήματα που δημιουργούν εγχώριες αδυναμίες όπως το έλλειμμα χρηματοδότησης των εξαγωγικών επιχειρήσεων της χώρας, αλλά και εξωγενείς παράγοντες όπως οι τάσεις στην αγορά της ποντοπόρου ναυτιλίας και η προσφυγική κρίση.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις εξαγωγές, η συνεισφορά τους στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ ήταν έντονα αρνητική, καθώς διαμορφώθηκε στις -3,2 μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2016 και τις -3,4 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του προηγούμενου έτους (βλέπε Διάγραμμα 1.1.7). Ειδικότερα, στο πεδίο των υπηρεσιών παρατηρήθηκε μεγάλη κάμψη των εξαγωγών της τάξεως του -23,7% στο πρώτο τρίμηνο του έτους και -26,5% στο δεύτερο τρίμηνο. Η κάμψη αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη δραματική μείωση των εισπράξεων στην κατηγορία των μεταφορικών υπηρεσιών (κατά -44,1% συνολικά στο πρώτο εξάμηνο του 2016, σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος), η οποία συνδέεται πρωτίστως με τα χαμηλά επίπεδα των ναύλων της ποντοπόρου ναυτιλίας και

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7**Συμβολή στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ***Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης*

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα.

δευτερευόντως με τον αποκλεισμό της σιδηροδρομικής γραμμής στα σύνορα Ελλάδας-ΠΓΔΜ, λόγω της προσφυγικής κρίσης. Επιπλέον, στην κάμψη των εξαγωγών υπηρεσιών συνετέλεσε η μείωση των εισπράξεων στην κατηγορία των λοιπών υπηρεσιών (κατά -23,7% συνολικά στο πρώτο εξάμηνο του έτους σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος) και η υποχώρηση των τουριστικών εισπράξεων (κατά -5,8%, αντίστοιχα). Στο πεδίο των αγαθών οι εξαγωγές σημείωσαν μικρή αύξηση στο πρώτο τρίμηνο του 2016 (1,7%), η οποία ενισχύθηκε περαιτέρω στο δεύτερο τρίμηνο (2,9%).

Όσον αφορά στις εισαγωγές, η συνεισφορά τους στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ ανήλθε σε υψηλά θετικά επίπεδα, με υποχώρηση όμως από τις 3,88 μονάδες στο πρώτο τρίμηνο του 2016 στις 2,23 μονάδες στο δεύτερο τρίμηνο. Ειδικότερα, στο πεδίο των αγαθών ο ρυθμός κάμψης των εισαγωγών περιορίστηκε σημαντικά στο δεύτερο τρίμηνο του 2016 (-3,3%) συγκριτικά με το πρώτο τρίμηνο του έτους (-8,2%), εξέλιξη η οποία αντανακλά την άμβλυνση των επιπτώσεων των κεφαλαιακών ελέγχων στο εξωτερικό εμπόριο, αλλά πιθανότατα επιπροσθέτως και μία τάση εξασθένησης των υφεσιακών πιέσεων στην οικονομία. Στο πεδίο των υπηρεσιών, οι εισαγωγές παρουσίασαν μεγάλη πτώση τόσο στο πρώτο όσο και στο δεύτερο τρίμηνο του έτους (-25,5% και -22,6%), με την πορεία αυτή να οφείλεται κυρίως στη μείωση των πληρωμών για μεταφορικές και λοιπές υπηρεσίες.

Αναφορικά με τις προοπτικές του εξωτερικού τομέα, η σταδιακή βελτίωση των συνθηκών στην εγχώρια οικονομία ενισχύει τις πιθανότητες για αντιστροφή της πτωτικής πορείας των εισαγωγών αγαθών, δημιουργώντας παράλληλα καλύτερες προϋποθέσεις

για ενδυνάμωση των εξαγωγών αγαθών. Από την άλλη πλευρά, η άνοδος των ναύλων της ποντοπόρου ναυτιλίας τους τελευταίους μήνες εκτιμάται ότι θα λειτουργήσει ενισχυτικά τόσο για τις εισπράξεις όσο και τις πληρωμές στον τομέα των μεταφορικών υπηρεσιών, ενώ στη βελτίωση των εισπράξεων από μεταφορικές υπηρεσίες αλλά και από εξαγωγές αγαθών αναμένεται να συμβάλει η αποκατάσταση της λειτουργίας της σιδηροδρομικής γραμμής στα σύνορα Ελλάδας-ΠΓΔΜ. Γενικότερα, η εξέλιξη των συνιστωσών του εξωτερικού ισοζυγίου της χώρας αναμένεται στα προσεχή τρίμηνα να απομακρυνθεί σταδιακά από την εικόνα των μεγάλων αρνητικών μεταβολών που συνδέθηκαν με την επιβολή των κεφαλαιακών ελέγχων. Ωστόσο, καθώς η ζήτηση για εισαγωγές θα τείνει σε ανάκαμψη, κρίσιμη για την ισορροπία του εξωτερικού τομέα και τη συμβολή του στο ΑΕΠ θα είναι η ενδυνάμωση των επιδόσεων στον τομέα των εξαγωγών, αλλά και ο βαθμός στον οποίο μία αύξηση της εγχώριας ζήτησης θα καλυφθεί από εγχώριως παραγόμενα αγαθά. Είναι σαφές ότι στην παρούσα συγκυρία αποφασιστικό ρόλο για τις επιδόσεις της χώρας στους παραπάνω τομείς θα διαδραματίσει η υλοποίηση των νέων επενδύσεων που είναι απαραίτητες για την ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας.

1.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές

Από την ανωτέρω ανάλυση των κύριων συνιστωσών της ζήτησης, διακρίνονται κατά την πιο πρόσφατη περίοδο αρκετά σημάδια βελτίωσης των συνθηκών στην ελληνική οικονομία. Η εικόνα αυτή συμβαδίζει με τις εκτιμήσεις που προκύπτουν στη βάση του δυναμικού υποδείγματος βραχυπρόθεσμων προβλέψεων του ΚΕΠΕ (βλέπε Ενότητα 1.3), σύμφωνα με τις οποίες το ΑΕΠ της χώρας προβλέπεται να κινηθεί ανοδικά στο δεύτερο εξάμηνο του 2016. Στη θετική αυτή προοπτική, αναμένεται σύμφωνα με τις τελευταίες τάσεις να συμβάλει μία ευνοϊκή εξέλιξη στα μεγέθη των επενδύσεων, ενώ προοδευτική εξισορρόπηση και πιθανόν μικρή βελτίωση προσδοκείται σε βραχυχρόνιο ορίζοντα και από την πλευρά της ιδιωτικής κατανάλωσης, παρά τις αρνητικές πιέσεις που θα εξακολουθήσουν να ασκούνται στα εισοδήματα ορισμένων κατηγοριών νοικοκυριών λόγω της εφαρμογής μέτρων που προβλέπονται από το Πρόγραμμα Στήριξης. Παράλληλα, ομαλότερη αναμένεται να είναι τα προσεχή τρίμηνα η πορεία των συνιστωσών του εξωτερικού τομέα, με τις εισαγωγές αγαθών να τείνουν σε ανάκαμψη και τις εξαγωγές να ευνοούνται από τη βελτίωση του εγχώριου περιβάλλοντος και από εξωγενείς παράγοντες όπως η ανάκαμψη των ναύλων της ποντοπόρου ναυτιλίας.

1.2. Οι εξελίξεις του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Γιάννης Παναγόπουλος

Με βάση την πρόσφατη (Αύγουστος 2016) καταγεγραμμένη πορεία του εθνικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) διαπιστώνεται ότι συνεχίζεται ο αντιπληθωρισμός¹ στην οικονομία της χώρας για το 2016, χωρίς να είναι ακόμα ξεκάθαρο εάν και πότε αυτός θα τερματιστεί οριστικά. Όπως φαίνεται και από τις δύο πρώτες στήλες του Πίνακα 1.2.1, αλλά και από το Διάγραμμα 1.2.1, ο εθνικός ΔΤΚ, από τον Απρίλιο του 2016, αλλά και ο πυρήνας του², από τον Μάρτιο του ίδιου έτους, έδειχναν να μιν να κινούνται σε αρνητικό έδαφος μεταβολής αλλά με τάσεις επιστροφής σε θετικό έδαφος. Συγκεκριμένα, ο εθνικός ΔΤΚ από -1,5% τον Μάρτιο του 2016 «έπεσε» στο -0,7% τον Ιούνιο του ίδιου έτους, για να κινηθεί τελικά στα επίπεδα του -0,9% τον Αύγουστο. Δεν δείχνει δηλαδή επαρκή δυναμική για να επιστρέψει σε πληθωριστικά

επίπεδα μεταβολών. Επίσης ο πυρήνας του εθνικού ΔΤΚ από -0,5% τον Μάρτιο του 2016 κατάφερε και πέρασε σε θετικό έδαφος τον Ιούνιο του ίδιου έτους (0,2%), για να επιστρέψει πάλι σε αρνητικό έδαφος τον Ιούλιο (-0,9%). Έτσι και ο πυρήνας του ΔΤΚ δεν έχει «πειστεί» ακόμα ότι μπορεί να παραμείνει σε θετικό επίπεδο μεταβολών.

Από την άλλη πλευρά, η εικόνα για τον Εναρμονισμένο ΔΤΚ (Εν. ΔΤΚ) της χώρας δείχνει να διαφοροποιείται σχετικά. Συγκεκριμένα, μετά τον Μάιο του 2016 ο Εν. ΔΤΚ παρουσιάζει πλέον θετικές μεταβολές και μάλιστα με μια ελαφρώς αυξητική τάση (από 0,2% τον Ιούνιο σε 0,4% τον Αύγουστο). Το στοιχείο αυτό στηρίζεται και από μια αντίστοιχη θετική πορεία μεταβολών και του πυρήνα του.

Επιπρόσθετα, να επισημάνουμε εδώ ότι η παραπάνω αρνητική μεταβολή του εθνικού ΔΤΚ, κατά -0,9% σε ετήσια βάση τον Αύγουστο του 2016, προέρχεται σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ κατά κύριο λόγο από τη μείωση των παρακάτω επιμέρους δεικτών: α) κατά 4,2% της ομάδας «Στέγαση», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα ενοίκια κατοικιών, πετρέλαιο θέρμανσης, φυσικό αέριο, υπηρεσίες κοινοχρήστων και στον ηλεκτρισμό. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στα στερεά καύσιμα, β) κατά 3,3%

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Η πορεία του πληθωρισμού σε Ελλάδα και Ευρωζώνη

	Εθνικός ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εθνικού ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (Ελλάδα)	Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)	Πυρήνας Εν. ΔΤΚ (ΕΕ19)
2016M1	-0,7	-1,1	-0,1	0,4	0,3	1,0
2016M2	-0,5	0,5	0,1	1,2	-0,2	0,8
2016M3	-1,5	-0,5	-0,7	0,6	0,0	1,0
2016M4	-1,3	-0,1	-0,4	0,9	-0,2	0,7
2016M5	-0,9	0,0	-0,2	0,7	-0,1	0,8
2016M6	-0,7	0,2	0,2	1,1	0,1	0,8
2016M7	-1,0	-0,9	0,2	0,8	0,2	0,8
2016M8	-0,9	NA	0,4	1,3	0,2	0,8

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

Σημείωση: ΔΚΤ, Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, Εν. ΔΤΚ, Εναρμονισμένος ΔΤΚ.

1. Με τον όρο αντιπληθωρισμό (deflation) εννοούμε τον αρνητικό πληθωρισμό όπου, αντί για τη συνεχή άνοδο των τιμών που αποτελούν τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), παρατηρούμε τη συνεχή πτώση αυτών. Από την άλλη πλευρά, με τον όρο αποπληθωρισμό (disinflation) εννοούμε τη σταδιακή αποκλιμάκωση του ΔΤΚ. Σε αυτή την περίπτωση, ο ΔΤΚ συνεχίζει να αυξάνει αλλά με μικρότερο ρυθμό από ό,τι τις προηγούμενες χρονικές περιόδους.

2. Ο πυρήνας του ΔΤΚ προέρχεται από τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ και δεν περιλαμβάνει τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και των καυσίμων αυτοκινήτου.

της ομάδας «Μεταφορές», λόγω μείωσης κυρίως στις τιμές αγοράς αυτοκινήτων, καύσιμα αυτοκινήτου (βενζίνη), στο πετρέλαιο κίνησης και στις συνδυασμένες μεταφορές επιβατών. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση κυρίως των τιμών στα εισιτήρια μεταφοράς επιβατών με αεροπλάνο, οδικές μεταφορές επιβατών και στις εγκαταστάσεις διοδίων και παρκόμετρων, γ) κατά 1,3% της ομάδας «Εκπαίδευση», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα διδάκτρα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δ) κατά 1,2% της ομάδας «Ένδυση και υπόδηση», λόγω μείωσης των τιμών των ειδών ένδυσης και υπόδησης, ε) κατά 1,1% της ομάδας «Αναψυχή – Πολιτιστικές δραστηριότητες», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στον οπτικοακουστικό εξοπλισμό-υπολογιστές. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στις πολιτιστικές δραστηριότητες, στ) κατά 0,6% της ομάδας «Άλλα αγαθά και υπηρεσίες», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα κουρέια, στα είδη ατομικής φροντίδας και στα ασφάλιστρα οχημάτων. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στα προσωπικά είδη και ζ) κατά 0,6% της ομάδας «Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά», λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στο ψωμί και τα δημητριακά, τα κρέατα γενικά, τα γαλακτοκομικά, τα αυγά και τα νωπά φρούτα. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στα ψάρια γενικά, τα έλαια και τα λίπη και στα νωπά λαχανικά.

Όπως μάλιστα αναφέρει περαιτέρω η ΕΛΣΤΑΤ, μέρος του καταγεγραμμένου αντιπληθωρισμού, που περιγράψαμε αναλυτικά παραπάνω σε κλαδικό επίπεδο, αντισταθμίστηκε κυρίως από την αύξηση των παρακάτω επιμέρους δεικτών: α) κατά 2,1% της ομάδας «Διαρκή αγαθά – Είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες»,

λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα υφαντουργικά προϊόντα οικιακής χρήσης. Μέρος της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση των τιμών στις μεγάλες οικιακές συσκευές ηλεκτρικές ή μη και στις οικιακές υπηρεσίες, β) κατά 1,8% της ομάδας «Αλκοολούχα ποτά και καπνός», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα συγκεκριμένα προϊόντα, γ) κατά 1,5% της ομάδας «Ξενοδοχεία – Καφέ – Εστιατόρια», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα εστιατόρια-ζαχαροπλαστεία-καφενεία-κυλικεία, δ) κατά 0,7% της ομάδας «Επικοινωνίες», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στις τηλεφωνικές υπηρεσίες και ε) κατά 0,3% της ομάδας «Υγεία», λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα φαρμακευτικά προϊόντα και στις κλινικές. Μέρος της αύξησης αυτής αντισταθμίστηκε από τη μείωση των τιμών στις ιατρικές, οδοντιατρικές και παραϊατρικές υπηρεσίες,

Σε ό,τι αφορά την πορεία του εναρμονισμένου ΔΤΚ (Εν. ΔΤΚ-ΕΕ19) της Ευρωζώνης, μπορούμε εδώ να αναφέρουμε ότι τους τελευταίους μήνες συνεχίζει να κινείται σταθερά γύρω από μηδενικές περίπου μεταβολές (μεταξύ -0,2% και 0,3%). Το ίδιο χρονικό διάστημα και ο πυρήνας του Εν. ΔΤΚ της Ευρωζώνης (δεν περιλαμβάνονται τα μη επεξεργασμένα τρόφιμα και η ενέργεια) συνεχίζει να κινείται σταθερά με ελαφρώς θετικές μεταβολές (μεταξύ 0,8% και 1,0%). Διατηρείται δηλαδή μια μικρή διαφορά, το τελευταίο χρονικό διάστημα, μεταξύ του Εν. ΔΤΚ της Ευρωζώνης και του πυρήνα του, της τάξης του 0,5-1,0% περίπου, που πιθανά να βαίνει και ελαφρώς μειούμενη.

Εν κατακλείδι, η πορεία μεταβολής του πυρήνα του Εν. ΔΤΚ για όλους αυτούς τους μήνες του 2016, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρωζώνη, συνεχίζει να συγκλίνει προς ένα κοινό επίπεδο θετικού ποσοστού μεταβολής των τιμών της τάξης του 0,8%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1

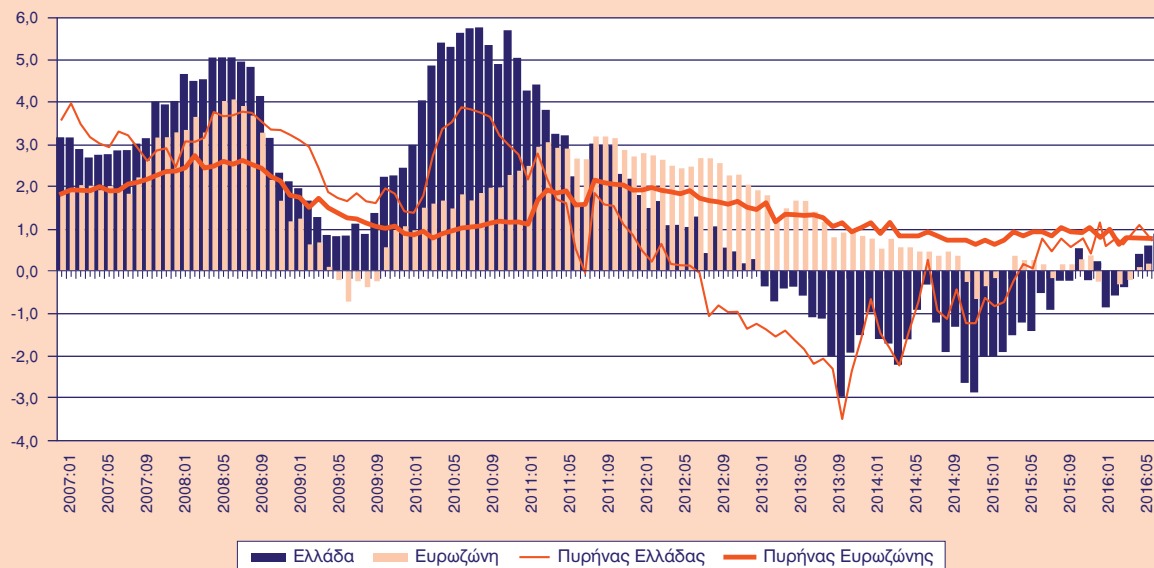
ΔΤΚ, % (μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.2

Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα και ΟΝΕ,
% μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT.

-1,3% περίπου. Από την άλλη πλευρά όμως, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα 1.2.2, και η διαφορά μεταξύ των δύο Εν. ΔΤΚ φαίνεται πως εξαλείφεται. Όμως, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι στην περίπτωση της Ευρωζώνης, όπως αναφέραμε παραπάνω, ο δείκτης αυτός κινείτο, από τα μέσα του 2015 περίπου έως σήμερα (Αύγουστος 2016) με πολύ μικρές

αυξομειώσεις γύρω από το μηδέν, ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας παρουσιάζει ελαφρώς θετικές μεταβολές μετά τον Μάιο του 2016. Έτσι η σταθερότητα αυτής της καταγεγραμμένης «σύγκλισης» των δύο Εν. ΔΤΚ, λόγω και των διαφορών των οικονομικών της Ελλάδος και της Ευρωζώνης, θα κριθεί μέσα στον χρόνο.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1

Η σχέση αιτιότητας του εναρμονισμένου πληθωρισμού με τον «πυρήνα» του την περίοδο της κρίσης: μια οικονομετρική προσέγγιση

Σκοπός της εμπειρικής αυτής εξέτασης είναι η «διερεύνηση» της αιτιώδους σχέσης του πυρήνα του Εναρμονισμένου ΔΤΚ με τον γενικό του στη χώρα μας. Εξετάζεται δηλαδή ποιος από τους δύο αυτούς πληθωρισμούς προηγείται ή προκαλεί ποιον, γεγονός που στη διεθνή βιβλιογραφία σχετίζεται και με την αποτελεσματική άσκηση της νομισματικής πολιτικής (βλέπε Bordes & Clerc, 2007· ECB, 2011). Η «διερεύνηση» αυτή παρουσιάζεται αναλυτικά από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ECB, 2013) όπου και εξετάζεται εάν η απόκλιση του γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού (Π_γ) από τον πυρήνα του (όπου σε αυτόν δεν περιλαμβάνονται τα μη κατεργασμένα τρόφιμα και η ενέργεια ή η ενέργεια μόνη της) έχει επεξηγηματική ισχύ στην απόκλιση του πα-

ρόντος συνολικού εναρμονισμένου πληθωρισμού από τον μελλοντικό. Με αυτό τον τρόπο μπορούμε να αξιολογήσουμε την ύπαρξη ή μη μιας τάσης επιστροφής ή σύγκλισης του πυρήνα του εναρμονισμένου πληθωρισμού προς τον γενικό, σε βραχυ- ή μεσο-χρόνιο επίπεδο (πιο συγκεκριμένα σε βάθος 3, 6, 9 και 12 μηνών, αντίστοιχα). Στην ίδια ανάλυση ερευνάται επίσης και η αντίστροφη σχέση: εάν δηλαδή η απόκλιση του πυρήνα του εναρμονισμένου πληθωρισμού από τον γενικό του έχει κάποια επεξηγηματική ισχύ στην απόκλιση του παρόντος πυρήνα του εναρμονισμένου πληθωρισμού από τον όποιο βραχυ- ή μεσο-χρόνιο μελλοντικό του. Σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση μιλάμε για τάση μελλοντικής επιστροφής ή σύγκλισης του γενικού εναρμονι-

σμένου πληθωρισμού προς τον πυρήνα του. Με πιο απλά λόγια, παρουσιάζεται εδώ ένα ερώτημα: ποια μεταβλητή έχει επεξηγηματική αξία για την άλλη. Σύμφωνα με την αλγεβρική προσέγγιση της εν λόγω έρευνας, η διευκρίνιση της παραπάνω αιτιώδους εναλλακτικής σχέσης εξετάζεται από τις κάτωθι δύο εξισώσεις:

$$\Pi_{t+h} + \Pi_t = \alpha + \beta (\Pi^S - \Pi_t) + \varepsilon_{t+h} \quad (1)$$

αλλά και:

$$\Pi_{t+h}^S + \Pi_t^S = \alpha^S + \beta^S (\Pi_t - \Pi_t^S) + \varepsilon_{t+h} \quad (2)$$

όπου:

Π = ο συνολικός εναρμονισμένος πληθωρισμός

Π^S = ο επιμέρους εναρμονισμένος πληθωρισμός (ή πυρήνας)

h = 3, 6, 9 και 12 μήνες.

Θα μπορούσαμε μάλιστα να επισημάνουμε περαιτέρω ότι, εάν στις εξισώσεις (1) και (2) διαπιστωθεί ότι οι συντελεστές $\alpha = 0$ και $\beta = 1$ (ή $\alpha^S = 0$ και $\beta^S = 1$, αντίστοιχα), τότε αυτό θα σήμαινε ότι οποιεσδήποτε αποκλίσεις της ανεξάρτητης μεταβλητής μεταφέρονται αυτούσιες στην εξαρτημένη.

Στο Διάγραμμα 1 που ακολουθεί παρουσιάζεται αναλυτικά η πορεία τόσο του γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού (Π_t), όσο και δύο επιμέρους «πυρήνες» του πληθωρισμού. Αν και υπάρχουν μια σειρά από

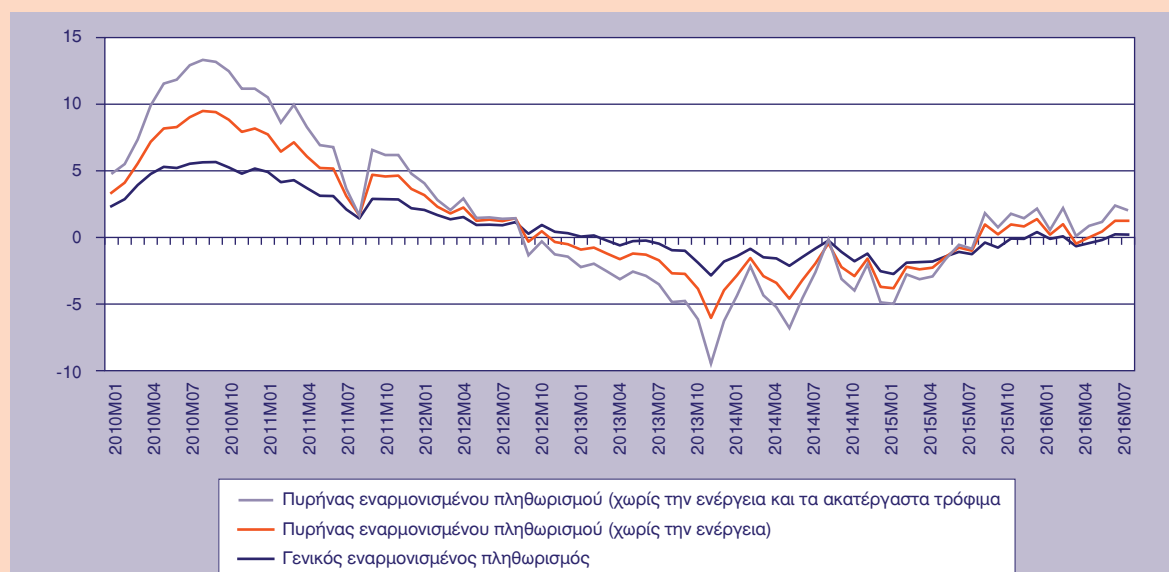
διαφορετικούς ορισμούς του «πυρήνα» του εναρμονισμένου πληθωρισμού (βλέπε Clark, 2001· Wynne, 2008), εμείς επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε εδώ δύο από τους πιο διαδεδομένους στη βιβλιογραφία «πυρήνες»: τον πληθωρισμό χωρίς την ενέργεια (Π_t^{S1}) και τον πληθωρισμό χωρίς τα ακατέργαστα τρόφιμα και την ενέργεια (Π_t^{S2}).

Η εξεταζόμενη χρονική περίοδος είναι ουσιαστικά η περίοδος της κρίσης στη χώρα μας, και συγκεκριμένα το διάστημα 2009:1-2016:7. Οι παρακάτω Πίνακες 1α και 1β συνοψίζουν τα οικονομετρικά αποτελέσματα των εξισώσεων (1) και (2).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των παρακάτω Πινάκων 1α και 1β, παρατηρούμε, πρώτον, ότι τα αποτελέσματα του Πίνακα 1α είναι σαφώς πιο «πλούσια» σε σχέση με τα αντίστοιχα του Πίνακα 1β. Συγκεκριμένα, ξεκινώντας από τον συντελεστή παλινδρόμησης (R^2) είναι σαφές ότι σε όλες τις εξεταζόμενες περιπτώσεις ο συντελεστής R^2 του Πίνακα 1α είναι μεγαλύτερος του αντίστοιχου στον Πίνακα 1β. Μάλιστα σε σχεδόν όλες τις περιπτώσεις του Πίνακα 1β (με εξαίρεση την περίπτωση όπου η χρονική τιμή στην εξαρτημένη μεταβλητή είναι 6 μήνες, $h = 6$) η επεξηγηματική (ανεξάρτητη) μεταβλητή ήταν στατιστικά ασήμαντη σε επίπεδο 5%. Αυτό ισχύει και στις δύο εξεταζόμενες περιπτώσεις. Δηλαδή και για την περίπτωση που ο εναρμονισμένος πυρήνας δεν περιλαμβάνει τα μη κατεργασμένα τρόφιμα και την ενέργεια (Π_t^{S2}) αλλά και όταν δεν περιλαμβάνει

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Η πορεία του γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού και των επιμέρους πυρήνων του

Πηγή: Eurostat.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1α Η προβλεπτική αξία των επιμέρους αποκλίσεων των πυρήνων για τις μελλοντικές αποκλίσεις του γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού

Εξαρτημένη μεταβλητή	Σταθερός όρος (c)	Χρονική τάση (t)	Ανεξάρτητη μεταβλητή	R ²
$(\Pi_{t+h} - \Pi_t)$			$(\Pi_t^{S2} - \Pi_t)$	
h = 3 μήνες	2,10 *** (3,33)	-0,03 *** (-3,36)	0,85*** (4,23)	0,20
h = 6 μήνες	2,57 *** (3,58)	-0,04 *** (-3,64)	1,30*** (5,65)	0,37
h = 9 μήνες	1,66 * (1,97)	-0,02 ** (-2,02)	1,34*** (5,65)	0,44
h = 12 μήνες	0,67 (0,79)	-0,01 (-0,75)	1,39*** (5,19)	0,57
$(\Pi_{t+h} - \Pi_t)$			$(\Pi_t^{S1} - \Pi_t)$	
h = 3 μήνες	1,72 *** (2,42)	-0,03 *** (-3,36)	0,71*** (3,13)	0,12
h = 6 μήνες	2,62 *** (3,13)	-0,04 *** (-3,24)	1,28*** (4,82)	0,31
h = 9 μήνες	1,79 (1,80)	-0,03 (-1,92)	1,34*** (4,33)	0,40
h = 12 μήνες	0,77 (0,76)	-0,01 (-0,79)	1,39*** (4,30)	0,53

Σημείωση: Με τον όρο *, **, *** αναφερόμαστε στη στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 10%, 5% και 1%, αντίστοιχα. Επιπροσθέτως με τους όρους: Π_t , Π_t^{S1} , Π_t^{S2} αντιπροσωπεύονται ο γενικός εναρμονισμένος πληθωρισμός, ο εναρμονισμένος πληθωρισμός χωρίς την ενέργεια και ο εναρμονισμένος πληθωρισμός χωρίς την ενέργεια και τα ακατέργαστα τρόφιμα, αντίστοιχα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1β Η προβλεπτική αξία των αποκλίσεων του γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού για τις μελλοντικές αποκλίσεις των επιμέρους πυρήνων του

Εξαρτημένη μεταβλητή	Σταθερός όρος (c)	Χρονική τάση (t)	Ανεξάρτητη μεταβλητή	R ²
$(\Pi_{t+h}^{S2} - \Pi_t)$			$(\Pi_t - \Pi_t^S)$	
h = 3 μήνες	0,69 (1,06)	-0,01 (-0,97)	-0,35* (-1,68)	0,05
h = 6 μήνες	0,92 (1,26)	-0,01 (-1,05)	-0,69*** (-2,95)	0,22
h = 9 μήνες	-0,47 (-0,52)	0,01 (0,78)	-0,52* (-1,85)	0,31
h = 12 μήνες	-2,42*** (-2,56)	0,04*** (3,00)	-0,21* (-0,72)	0,46
$(\Pi_{t+h}^{S1} - \Pi_t)$			$(\Pi_t - \Pi_t^S)$	
h = 3 μήνες	0,21 (0,30)	-0,002 (-0,25)	-0,15* (-0,70)	0,01
h = 6 μήνες	0,47 (0,55)	-0,006 (-0,47)	-0,43*** (-1,59)	0,10
h = 9 μήνες	-0,80 (-0,77)	0,01 (0,89)	-0,29* (-0,92)	0,22
h = 12 μήνες	-2,72*** (-2,47)	0,05*** (2,76)	0,008 (0,02)	0,39

Σημείωση: Με τον όρο *, **, *** αναφερόμαστε στη στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 10%, 5% και 1%, αντίστοιχα. Επιπροσθέτως με τους όρους: Π_t , Π_t^{S1} , Π_t^{S2} αντιπροσωπεύονται ο γενικός εναρμονισμένος πληθωρισμός, ο εναρμονισμένος πληθωρισμός χωρίς την ενέργεια και ο εναρμονισμένος πληθωρισμός χωρίς την ενέργεια και τα ακατέργαστα τρόφιμα, αντίστοιχα.

μόνο την ενέργεια (Π_t^{S1}). Να αναφέρουμε εδώ επίσης ότι, σε αντίθεση με το αρχικό θεωρητικό μοντέλο της ΕΚΤ (ECB), στην εμπειρική μας εκτίμηση συμπεριλάβαμε και τη χρονική τάση (t) ως επεξηγηματική μεταβλητή. Η συγκεκριμένη μεταβλητή αποδείχτηκε στατιστικά σημαντική μόνο σε βραχυ- ($h = 3$) και μεσο- ($h = 6$) χρόνιο διάστημα στον Πίνακα 1α, ενώ στον Πίνακα 1β μόνο στο πιο μακροχρόνιο διάστημα ($h = 12$). Σε ό,τι αφορά τους περιορισμούς σχετικά με τον σταθερό όρο αλλά και τον συντελεστή της ανεξάρτητης μεταβλητής (α και β , αντίστοιχα) να επισημάνουμε ότι, ειδικά στον Πίνακα 1α, ούτε ο σταθερός όρος είναι ίσος με μηδέν ούτε και ο συντελεστής της ανεξάρτητης μεταβλητής είναι ίσος με τη μονάδα. Παρατηρούμε δε ότι και στις δύο περιπτώσεις του Πινάκα 1α, όσο ανεβαίνει η χρονική διάρκεια της πρόβλεψης προς τα πάνω ($h > 3$), τόσο αυξάνει και η τιμή του συντελεστή β . Μάλιστα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι μετά το πρώτο τρίμηνο η τιμή του β ξεπερνά τη μονάδα (βλέπε Πίνακας 1α).

Εν κατακλείδι, είναι σαφές ότι, στο ερώτημα της αιτιώδους σχέσης μεταξύ του γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού και των επιμέρους πυρήνων του, η εξίσωση (1) εμπειρικά αποδεικνύεται ότι αντιπροσω-

πεύει την πραγματικότητα στην ελληνική οικονομία. Με απλά λόγια φαίνεται ότι, τουλάχιστον το χρονικό διάστημα της οικονομικής κρίσης της χώρας μας, η απόκλιση του γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού (Π_t) από τον πυρήνα του (ειδικά σε αυτόν στον οποίο δεν περιλαμβάνονται τα ακατέργαστα τρόφιμα και η ενέργεια) έχει κάποια επεξηγηματική ισχύ στην πορεία του μελλοντικού γενικού εναρμονισμένου πληθωρισμού στη χώρα.

Βιβλιογραφία

Bordes, C. & Clerc, L. (2007), "Price Stability and the ECB's Monetary Policy Strategy", *Journal of Economic Surveys*, pp. 268-325.

Clark, T.E. (2001), "Comparing Measures of Inflation", Federal Reserve Bank of Kansas City, *Economic Review*, Second Quarter.

ECB (2013), "Are sub-indices of the HICP measures of underlying inflation", *Monthly Bulletin*, December, pp. 63-67.

ECB (2011), "Inflation Expectations in the Euro Area: A Review of Recent Developments", *Monthly Bulletin*, February, pp. 73-86.

Wynne, M.A. (2008), "Core Inflation: A Review of Some Conceptual Issues", Federal Reserve Bank of St. Louis Review, May/June.

1.3. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων
Υποδείγματος Παραγόντων
Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης,
Αικατερίνη Τσούμα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι βραχυπρόθεσμες προβλέψεις του ΚΕΠΕ αναφορικά με την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για τα δύο τελευταία τρίμηνα του 2016 και, συνεπώς, για το σύνολο του έτους. Οι εν λόγω προβλέψεις προκύπτουν από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model), αναλυτική περιγραφή του οποίου παρουσιάστηκε στο Τεύχος 15 των *Οικονομικών Εξελίξεων*. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων καλύπτει τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα σε τριμηνιαία συχνότητα και για τη χρονική περίοδο από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι και τον Ιούνιο του 2016. Ειδικότερα, στο δείγμα ενσωματώνονται μεταβλητές τόσο από την κατηγορία των πραγματικών μεγεθών (όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν στη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές εισπράξεις και την αγορά

εργασίας), όσο και από την κατηγορία των ονομαστικών μεγεθών (όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομολόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών). Επιπροσθέτως, το δείγμα περιλαμβάνει και σημαντικό αριθμό μεταβλητών που αντανακλούν προσδοκίες και εκτιμήσεις των ιδίων των συμμετεχόντων στην οικονομική δραστηριότητα (όπως οι δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών). Σημειώνεται ότι η απαραίτητη για τις εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος Demetra+ που είναι διαθέσιμο από την Eurostat¹.

Με βάση τις εκτιμήσεις όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.3.1, και έχοντας ενσωματώσει τα δημοσιευμένα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο του 2016, ο μέσος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το δεύτερο εξάμηνο του 2016 προβλέπεται στο 0,6%, με τις επιμέρους εκτιμήσεις για το τρίτο και τέταρτο τρίμηνο να κυμαίνονται στο 0,9% και 0,3%, ως προς τις αντίστοιχες περιόδους του 2015. Η εν λόγω πρόβλεψη αντανακλά μια μικρής έκτασης βελτίωση των συνθηκών στην ελληνική οικονομία, με επιστροφή σε θετικούς ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ, μετά τους αρνητικούς ρυθμούς που καταγράφηκαν κατά το πρώτο εξάμηνο του 2016. Παράλληλα, ενσωματώνει και μια αναθεώρηση προς τα πάνω της αμέσως προηγούμενης πρόβλεψης του υποδείγματος παραγόντων για την ίδια περίοδο (0,20%). Λαμβάνοντας υπόψη τις εν λόγω εκτιμήσεις για το δεύτερο εξάμηνο του 2016, σε συνδυασμό με τα επίσημα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο (στα οποία έχουμε εφαρμόσει εποχική διόρ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

Έτος	2016	
	2016Q3	2016Q4
Τρίμηνα		
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	0,90 [0,83, 0,98]	0,25 [0,12, 0,38]
Μέσος ρυθμός μεταβολής β' εξαμήνου	0,57 [0,47, 0,67]	
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής*	-0,05 [-0,10, 0,00]	

* Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής ενσωματώνει τα επίσημα διαθέσιμα (προσωρινά) στοιχεία για τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2016, σε εποχικά διορθωμένη βάση με τη χρήση του προγράμματος Demetra+.

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%.

1. Για την εποχική διόρθωση χρησιμοποιήθηκε το φίλτρο TRAMO/SEATS.

θωση με τη μέθοδο που προαναφέρθηκε), ο εκτιμώμενος μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής για το 2016 αγγίζει το -0,1%. Η εν λόγω πρόβλεψη σηματοδοτεί την καταγραφή οριακής ύφεσης για το σύνολο του 2016, η οποία όμως παρουσιάζεται εξασθενημένη, σε σχέση με την αμέσως προηγούμενη πρόβλεψη του υποδείγματος (-0,4%).

Οι ως άνω εκτιμώμενοι ρυθμοί μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ αντανακλούν τις κύριες διαστάσεις των πρόσφατων βραχυμεσοπρόθεσμων εξελίξεων στην ελληνική οικονομία. Ειδικότερα, διαφαίνεται ότι η ελληνική οικονομία τείνει να οδηγείται στο δεύτερο εξάμηνο του 2016 σε μια μεταβατική περίοδο σταθεροποίησης και ήπιας ανάκαμψης, μετά το ισχυρό σοκ που υπέστη το 2015, οι επιπτώσεις του οποίου εξακολούθησαν να γίνονται αισθητές στο πρώτο εξάμηνο του 2016. Σημαντικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή διαδραματίζει, κυρίως σε σχέση με το καλοκαίρι του 2015, ο περιορισμός της αβεβαιότητας αναφορικά με την ευρωπαϊκή προοπτική και το οικονομικό πρόγραμμα της χώρας, αλλά και γενικότερα ως προς τις δυνατότητες χρηματοδότησης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Ταυτόχρονα, τα αίτια που δικαιολογούν την εκτίμηση ότι το έτος 2016 θα αποτελέσει συνολικά ένα ακόμα, έστω και οριακά, υφεσιακό έτος για την Ελλάδα, εδράζονται σε δύο βασικές πτυχές των εξελίξεων στην οικονομία: (α) στις δυσκολίες και εκκρεμότητες αναφορικά με την επίλυση των καίριων εσωτερικών και εξωτερικών ζητημάτων (εξισορρόπηση των δημοσιονομικών μεγεθών, προώθηση των αναγκαίων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού, καταπολέμηση της ανεργίας, διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών κ.ά.), αλλά και (β) στα στενά όρια που θέτει η οικονομική πολιτική εντός του πλαισίου του ισχύοντος οικονομικού προγράμματος, μαζί με όλες τις επιβαρύνσεις και τους περιορισμούς που υπαγορεύει για τα εγχώρια νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις. Παράλληλα, είναι σαφές ότι η όποια αδυναμία εξεύρεσης αποτελεσματικών λύσεων για την αντιμετώπιση των εν λόγω θεμάτων συνεπάγεται περαιτέρω καθυστέρηση στη διαμόρφωση ενός ευνοϊκού εγχώριου οικονομικού περιβάλλοντος, εμποδίζοντας τη δυναμική ενίσχυση των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, την επίτευξη και διατήρηση της δημοσιονομικής ισορροπίας, αλλά και τη ριζική αντιμετώπιση των δυσμενών συνθηκών που χαρακτηρίζουν την αγορά εργασίας.

Οι ως άνω διαπιστώσεις φαίνεται να συμβαδίζουν με την πορεία των οικονομικών δεδομένων και, κυρίως, με τις πρόσφατες παρατηρήσεις που αφορούν στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2016. Εξετάζοντας λεπτομερώς την επιπρόσθετη πληροφόρηση που εμπεριέχουν τα εν λόγω στοιχεία (σε μη εποχικά διορθωμένη βάση), διακρίνονται κατά βάση τρεις κατηγορίες δεδομένων:

(α) οικονομικές μεταβλητές που σημείωσαν επιδείνωση και στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2016, ως προς το 2015, όπως η καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών (αν και μικρότερης έκτασης στο δεύτερο τρίμηνο), οι εξαγωγές υπηρεσιών, οι εισαγωγές, ο δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία (συνολικά, αλλά και για την εσωτερική και εξωτερική αγορά), ο δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο, οι εισπράξεις από μεταφορές (με σημαντική πτώση και των πληρωμών από μεταφορές), η οικοδομική δραστηριότητα βάσει αδειών, ο δείκτης κύκλου εργασιών στο χονδρικό εμπόριο, ο Γενικός Δείκτης του Χρηματιστηρίου, αλλά και ο δείκτης οικονομικού κλίματος για την Ελλάδα, (β) οικονομικές μεταβλητές που κατέγραψαν μια βελτιωμένη, σε σχέση με το 2015, πορεία στο δεύτερο τρίμηνο του 2016, συγκρινόμενη με την αντίστοιχη του πρώτου τριμήνου, όπως οι επενδύσεις, ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής, ο δείκτης παραγωγής στις κατασκευές, και ο δείκτης κύκλου εργασιών στον τομέα των αυτοκινήτων, και (γ) οικονομικές μεταβλητές που ακολούθησαν θετική πορεία και στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2016, όπως οι εξαγωγές αγαθών, ο δείκτης νέων παραγγελιών στη βιομηχανία, οι άδειες για τα επιβατηγά αυτοκίνητα, η απόκλιση των επιτοκίων (spread), οι επιχειρηματικές προσδοκίες, οι δείκτες που αντανακλούν τις προσδοκίες για τις νέες παραγγελίες και τις εξαγωγές, αλλά κυρίως τα βασικά μεγέθη της αγοράς εργασίας (η απασχόληση συνολικά και κυρίως στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα, και η ανεργία τόσο στο σύνολό της όσο και αναφορικά με τους μακροχρόνια και νέους ανέργους). Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί η πορεία των ταξιδιωτικών εισπράξεων, οι οποίες σημείωσαν αύξηση στο πρώτο αλλά κάμψη στο δεύτερο τρίμηνο του 2016, σε σχέση με το 2015, ενώ μικτή παρουσιάζεται η εικόνα από τους δείκτες ανταγωνιστικότητας.

Η εκτιμώμενη πορεία του πραγματικού ΑΕΠ στο δεύτερο εξάμηνο του 2016 και, συνεπώς, στο σύνολο του τρέχοντος έτους, δύναται να είναι δυσμενέστερη ή ευνοϊκότερη από την ως άνω προβλεπόμενη, ανάλογα με τις κρίσιμες και αποφασιστικές εξελίξεις που θα επέλθουν σε ένα ευρύτερο φάσμα παραγόντων. Οι εξελίξεις αυτές αφορούν κυρίως στην οριστική εδραίωση ενός σταθερού κλίματος εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας που θα εξασφαλίζει την προσέλκυση επενδύσεων, την επανάκτηση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης, την ομαλή χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας, αλλά συνδέονται και με την αντιστροφή εκείνων των συνθηκών που λειτουργούν εις βάρος της επιχειρηματικής δραστηριότητας και της σταθεροποίησης των εισοδημάτων των νοικοκυριών. Ταυτόχρονα, δεν πρέπει να παραβλέπεται ο ρόλος που αναμένεται να διαδραματίσουν οι διεθνείς οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις, και κυρίως το ζήτημα των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών.

2. Δημόσια οικονομικά

2.1. Εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού οκταμήνου 2016

Ελισάβετ Ι. Νίτση

Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους¹ σε τροποποιημένη βάση, η εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού στο οκτάμηνο του 2016 παρουσιάζεται βελτιωμένη τόσο σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2015, όσο και τις εκτιμήσεις, όπως είχαν αποτυπωθεί στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2016. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.1.1, το Ισοζύγιο του Κρατικού Προϋπολογισμού παρουσίασε έλλειμμα 1,04 δισ. ευρώ εμφανίζοντας μικρή μείωση, κατά 69 εκατ. ευρώ από την αντίστοιχη περίοδο του 2015 και 2,85 δισ. ευρώ από τον στόχο για έλλειμμα του Προϋπολογισμού. Το πρωτογενές αποτέλεσμα διαμορφώθηκε σε πλεόνασμα ύψους 3,8 δισ. ευρώ, ελάχιστα μειωμένο, κατά 42 εκατ. ευρώ, συγκρινόμενο με την ίδια περίοδο το 2015, ενώ είναι σημαντικά υψηλότερο, κατά 2,78 δισ. ευρώ, από τον στόχο για πρωτογενές πλεόνασμα.

Επιπλέον, τα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού παρουσιάζονται αυξημένα σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του προηγούμενου έτους, καθώς ανήλθαν σε 31,95 δισ. ευρώ, αυξημένα κατά 1,19 δισ. ευρώ ή 3,85%, ενώ υστερούν συγκριτικά με τον στόχο που είχε τεθεί για τα έσοδα, ο οποίος έφτανε τα 36,41 δισ. ευρώ, δηλαδή μία απώλεια της τάξης των 1,20 δισ. ευρώ ή 3,87%. Η αύξηση των εσόδων συγκριτικά με την προηγούμενη αντίστοιχη περίοδο οφείλεται στην αύξηση των εσόδων του Τακτικού Προϋπολογισμού, τα οποία ανήλθαν σε 29,88 δισ. ευρώ, ενώ η υστέρηση έναντι του στόχου του Προϋπολογισμού οφείλεται τόσο στα μειωμένα έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού κατά 1,2 δισ. ευρώ ή 3,87%, όσο και στη σημαντική υστέρηση των εσόδων του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) κατά 1,05 δισ. ευρώ ή 33,64% έναντι του στόχου του Προϋπολογισμού του 2016. Θα πρέπει, ωστόσο, να

σημειωθεί ότι τα μειωμένα έσοδα του ΠΔΕ για τη συγκεκριμένη περίοδο οφείλονται στην καθυστέρηση των εισροών κοινοτικών πόρων, για τους οποίους υπήρχε πρόβλεψη στον Προϋπολογισμό.

Από την άλλη πλευρά όμως, ο Κρατικός Προϋπολογισμός εμφανίζει αύξηση των δαπανών του, καθώς αυτές ανήλθαν στα 32,99 δισ. ευρώ, αυξημένες κατά 1,12 δισ. ευρώ ή 3,5% έναντι του οκταμήνου του 2015, ενώ είναι σαφώς λιγότερες έναντι του στόχου που είχε τεθεί από τον Προϋπολογισμό, καθώς υπολείπονται κατά 3,43 δισ. ευρώ ή 9,42%. Η αύξηση αυτή των δαπανών οφείλεται στην αύξηση τόσο των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού (3,5% έναντι της περυσινής αντίστοιχης περιόδου) όσο και του ΠΔΕ (38,96%). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι δαπάνες για το οκτάμηνο του 2016 είναι σαφώς λιγότερες από τις εκτιμήσεις του Προϋπολογισμού, -9,42% για τις δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού και -28,90% για τις δαπάνες του ΠΔΕ. Η αύξηση στο σκέλος των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού οφείλεται στην αύξηση των πρωτογενών δαπανών. Έχουν καταβληθεί, επιπλέον, 292 εκατ. ευρώ για επιχορηγήσεις νοσοκομείων, 120 εκατ. ευρώ για την έκτακτη οικονομική ενίσχυση για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, 138 εκατ. ευρώ για επιδοτήσεις γεωργίας και 49 εκατ. ευρώ για επιδόματα πολυτέκνων.

Πιο αναλυτικά, οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού, που ανήλθαν στα 30,81 δισ. ευρώ, αυξήθηκαν κατά 507 εκατ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου οκταμήνου του 2015, ενώ είναι λιγότερες κατά 2,55 δισ. ευρώ έναντι του στόχου. Η μείωση των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού οφείλεται τόσο στη μείωση των πρωτογενών δαπανών, που ανήλθαν στα 25,58 δισ. ευρώ, έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2015 κατά 861 εκατ. ευρώ ή 3,48%, ενώ παρουσιάζονται μειωμένες έναντι του στόχου κατά 2,0 δισ. ευρώ ή 7,26%. Αντίθετα, η καταβολή των τόκων, που ανήλθε στα 4,79 δισ. ευρώ, είναι μειωμένη κατά 111 εκατ. ευρώ ή 2,26% έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2015, καθώς οι τόκοι μειώθηκαν κατά 2,12 δισ. ευρώ ή 44,48%, ενώ εμφανίζονται ελάχιστα μειωμένοι έναντι του στόχου κατά 69 εκατ. ευρώ ή 1,42%.

1. Τα στοιχεία σε τροποποιημένη βάση του Προϋπολογισμού, όπως αυτά δημοσιεύθηκαν στο Μηνιαίο Δελτίο Εκτέλεσης Κρατικού Προϋπολογισμού για τον Αύγουστο του 2016.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού, οκτάμηνο 2016 (εκατ. €)

	Ιαν.-Αύγ. 2015	Ιαν.-Αύγ. 2016		2015	2016
	Πραγμ.	Πραγμ.	Εκτιμήσεις ¹	Πραγμ. ²	Προϋπολογισμός ³
Κρατικός Προϋπολογισμός					
Καθαρά έσοδα	30.765	31.950	32.534	51.421	53.527
Δαπάνες	31.869	32.985	36.414	54.951	55.751
Τακτικός Προϋπολογισμός					
Καθαρά έσοδα	28.699	29.883	31.086	46.589	49.107
Δαπάνες	30.306	30.813	33.359	48.545	49.001
- Πρωτογενείς δαπάνες	24.720	25.581	27.585	41.298	41.861
- Τόκοι (Καθαρή βάση)	4.902	4.791	4.860	5.800	5.930
ΠΔΕ					
Έσοδα	2.067	2.067	3.115	4.832	4.420
Δαπάνες	1.563	2.172	3.055	6.406	6.750
Πρωτογενές Αποτέλεσμα					
Κρατικού Προϋπολογισμού⁴	3.798	3.756	980	2.270	3.706
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού	-1.104	-1.035	-3.880	-3.530	-2.224

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους.

Σημειώσεις:

1. Στόχοι όπως αποτυπώνονται στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2016.

2. Το σύνολο των δαπανών και των εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού για το έτος 2015 είναι προσωρινό και θα οριστικοποιηθεί με την κύρωση του Απολογισμού Εσόδων και Εξόδων του Κράτους, οικονομικό έτος 2015.

3. Ετήσιες εκτιμήσεις όπως αποτυπώνονται στην εισηγητική έκθεση του Προϋπολογισμού οικονομικού έτους 2016.

4. + πλεόνασμα, - έλλειμμα.

Από τα στοιχεία της εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού προκύπτει ότι το πρώτο οκτάμηνο του 2016 επιτεύχθηκε μεγαλύτερο πρωτογενές πλεόνασμα από την εκτίμηση που είχε γίνει με την Έκθεση του Προϋπολογισμού του 2016 για την περίοδο αυτή. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται, κυρίως, στον περιορισμό των δαπανών. Επιπλέον, το γεγονός ότι η συμφωνία με τους δανειστές βρίσκεται σχεδόν στο κλείσιμο της δεύτερης αξιολόγησης του προγράμματος, καθώς ήδη έχουν ψηφιστεί τα προαπαιτούμενα, η εκταμίευση της δόσης από τον ΕΜΣ θα οδηγήσει σε

μεγαλύτερη σταθερότητα της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον, η δυνατότητα αναχρηματοδότησης της αγοράς λόγω της εκταμίευσης της δόσης, τόσο με την τακτοποίηση των ληξιπρόθεσμων οφειλών, όσο και με την επιστροφή φόρων σε νομικά και φυσικά πρόσωπα, θα οδηγήσει σε αναθέρμανση της οικονομίας. Τέλος, το νέο αναπτυξιακό σχέδιο της χώρας, σε συνδυασμό με το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τους μοχλούς που θα οδηγήσουν την οικονομία στην έξοδο από την ύφεση.

2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους

Χρήστος Τριαντόπουλος

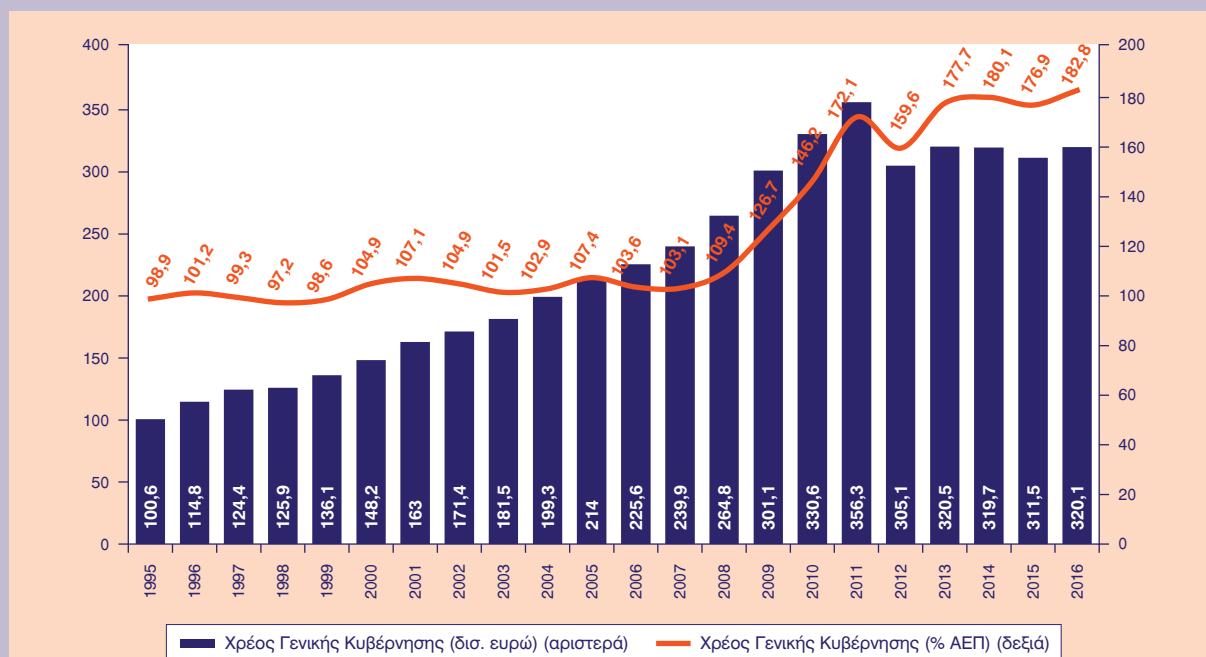
Η πορεία του δημοσίου χρέους κατά τα επόμενα χρόνια θα καθοριστεί τόσο από τη δημοσιονομική και μακροοικονομική κατάσταση της χώρας, όσο και από μέτρα ελάφρυνσης και ενδυνάμωσης της βιωσιμότητάς του στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής πολιτικής του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ. Παράλληλα με τα διάφορα σενάρια ανάλυσης της βιωσιμότητας, το δημόσιο χρέος εκτιμάται το 2016, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ότι θα διαμορφωθεί στα 320,1 δισ. ευρώ ή στο 182,8% του ΑΕΠ, συνιστώντας το υψηλότερο ιστορικά επίπεδο σε σχετικούς ως προς το παραγόμενο προϊόν όρους (Διάγραμμα 2.2.1). Πρόκειται για ένα επίπεδο δημοσίου χρέους που είναι χαμηλότερο από την πρόβλεψη του Προϋπολογισμού του 2016, σύμφωνα με την οποία το δημόσιο χρέος του 2016 θα διαμορφωνόταν στα 327,6 δισ. ευρώ ή στο 187,8% του ΑΕΠ. Και αυτό διότι αναθεωρήθηκε επί τα βελτίω –όπως είχε

εκτιμηθεί στην αντίστοιχη ανάλυση του τεύχους 29 των *Οικονομικών Εξελίξεων*¹– το επίπεδο του δημοσίου χρέους για το 2015, το οποίο, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, διαμορφώθηκε στα 311,5 δισ. ευρώ ή στο 176,9% του ΑΕΠ.

Παράλληλα με τις εξελίξεις και εκτιμήσεις σε όρους Γενικής Κυβέρνησης, σε όρους Κεντρικής Διοίκησης, όταν δηλαδή δεν συνυπολογιστεί τον ενδοκυβερνητικό χρέος (βλ. τον βραχυπρόθεσμο δανεισμό μέσω συμφωνιών επαναγοράς –*geros*– από φορείς της Γενικής Κυβέρνησης), το χρέος διαμορφώθηκε στο τέλος του Ιουλίου του 2016 στα 324,7 δισ. ευρώ, σημειώνοντας αύξηση κατά 3,4 δισ. ευρώ σε σχέση με το 2015. Αναφορικά με τη δομή του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης, όπως αυτή προκύπτει από τα στοιχεία για το πρώτο επτάμηνο του 2016, το μεγαλύτερο μερίδιο παραμένουν τα δάνεια στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, τα οποία, μετά την ολοκλήρωση της πρώτης αξιολόγησης του τρίτου προγράμματος και τη συνέχιση των χρηματοδοτικών ροών, αυξήθηκαν σε σχέση με το 2015 κατά περίπου 5 δισ. ευρώ, φτάνοντας τα 225,5 δισ. ευρώ (Πίνακας 2.2.1). Η εν λόγω πηγή χρηματοδότησης αφορά 69,4% το συνολικού χρέους της Κεντρικής Διοίκησης (Διάγραμμα 2.2.2). Από την άλλη πλευρά,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1

Χρέος Γενικής Κυβέρνησης, 1995-2016

Πηγή: European Commission (2016).

1. Βλ. περισσότερα στο link: http://www.kepe.gr/images/oikonomikes_ekselikseis/oikonomikes_ekselikseis_gr_29_full.pdf

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1 Δομή χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	2011		2013		2015		Ιούλιος 2016	
	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. Ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους
A. Ομόλογα	259.774,18	70,6	76.296,25	23,7	59.818,00	18,6	57.163,00	17,6
Ομόλογα στην αγορά εσωτερικού	240.940,37	65,5	73.415,28	22,8	57.112,00	17,8	54.514,00	16,8
Ομόλογα στις αγορές εξωτερικού*	18.833,81	5,1	2.880,97	0,9	2.706,00	0,8	2.649,00	0,8
B. Βραχυπρόθεσμοι τίτλοι (έντοκα γραμμάτια)	15.058,63	4,1	14.970,82	4,7	14.880,00	4,6	14.866,00	4,6
Γ. Δάνεια	93.145,19	25,3	230.210,90	71,6	236.633,00	73,6	240.999,00	74,2
Δάνεια Τραπεζής Ελλάδος	5.683,99	1,5	4.734,61	1,5	3.792,00	1,2	3.325,00	1,0
Λοιπά δάνεια εσωτερικού	836,71	0,2	115,50	0,0	110,00	0,0	196	0,1
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	73.210,36	19,9	213.152,48	66,3	220.431,00	68,6	225.497,00	69,4
Λοιπά δάνεια εξωτερικού**	13.414,13	3,6	12.208,31	3,8	12.300,00	3,8	11.981,00	3,7
Δ. Βραχυπρόθεσμα δάνεια***	0,00	0,0	0,00	0,0	10.001,00	3,1	11.730,00	3,6
Σύνολο χρέους Κεντρικής Διοίκησης (A+B+Γ+Δ)	367.978,00	100,0	321.477,97	100,0	321.332,00	100,0	324.758,00	100,0

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2013) και Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Ιούλιος 2016).

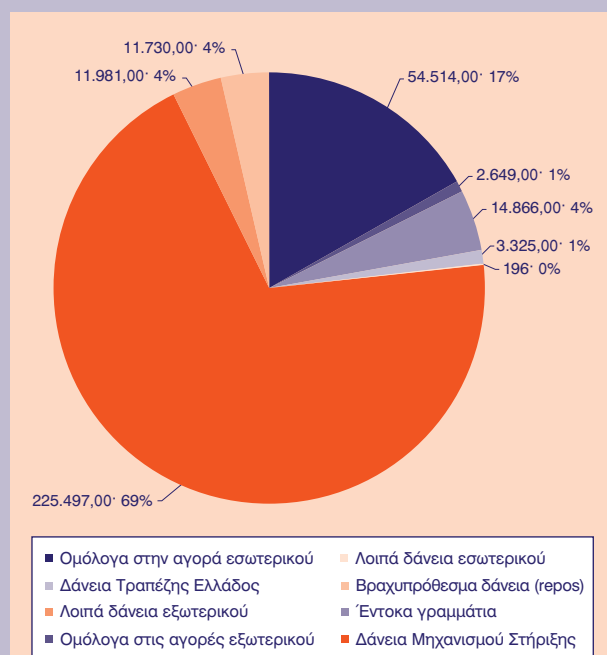
Σημειώσεις: * Περιλαμβάνονται και οι τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό.

** Περιλαμβάνονται και ειδικά και διακρατικά δάνεια.

*** Περιλαμβάνεται και η πώληση τίτλων με σύμφωνο επαναγοράς (repes).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2

Χρέος Κεντρικής Διοίκησης (Ιούλιος 2016),
(εκατ. ευρώ· % χρέους)

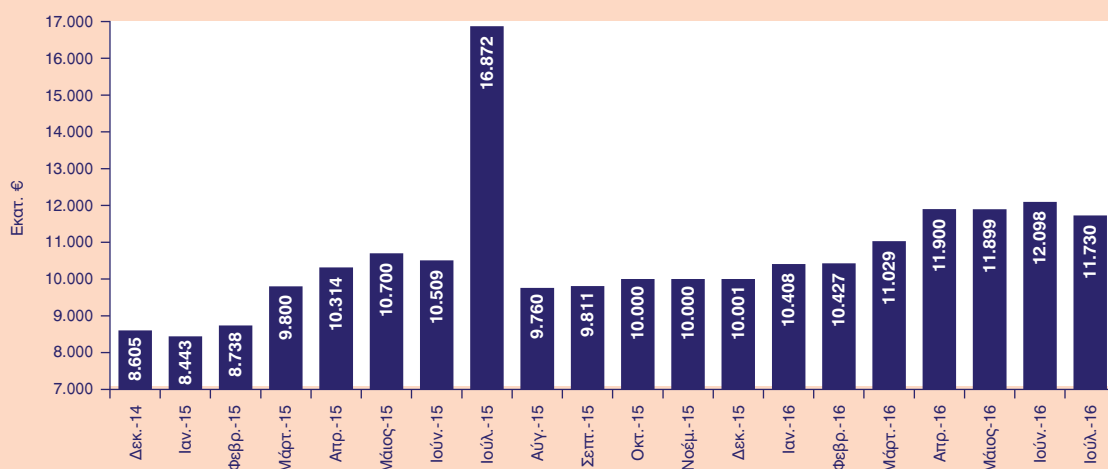
Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (Ιούλιος 2016).

το μερίδιο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης που είναι εκφρασμένο σε ομόλογα διατηρεί την πτωτική του πορεία, φτάνοντας τον Ιούλιο του 2016 στα 57,1 δισ. ευρώ (από 59,8 δισ. ευρώ το 2015), αποτελώντας το 17,6% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης.

Επιπρόσθετα, στα ίδια επίπεδα διατηρείται η χρηματοδότηση της Κεντρικής Διοίκησης μέσα από βραχυπρόθεσμους τίτλους, και δη, έντοκα γραμμάτια του ελληνικού Δημοσίου, τα οποία και παρέμεναν σταθερά στα 14,8 δισ. ευρώ. Αντίθετα, αυξήθηκε ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός μέσω της αξιοποίησης της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repes) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης. Ειδικότερα, ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός της Κεντρικής Διοίκησης μέσω της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repes) σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης αυξήθηκε τον Ιούλιο του 2016 στα 11,7 δισ. ευρώ, συνιστώντας το 3,6% του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης. Πρόκειται, ειδικότερα, για το δεύτερο υψηλότερο επίπεδο αξιοποίησης του εν λόγω εργαλείου, καθώς μαζί με τον Ιούνιο του 2016 (12,1 δισ. ευρώ) συνιστούν την περίοδο με τη μεγαλύτερη αξιοποίηση της συγκεκριμένης ενδοκυβερνητικής χρηματοδότησης, παρέχοντας ενδείξεις για τις συνθήκες ρευστότητας του δημοσίου τομέα (Διάγραμμα 2.2.3).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3

Βραχυπρόθεσμος δανεισμός Κεντρικής Διοίκησης (peros) (σε εκατ. ευρώ)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης (διάφοροι μήνες).

Σημείωση: Η επίδοση του Ιουλίου του 2016 παρουσιάζει μεγάλη απόκλιση, διότι περιλαμβάνει το βραχυπρόθεσμο δάνειο «γέφυρα» που έλαβε η χώρα από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, ύψους 7,16 δισ. ευρώ, μεταξύ δεύτερου και τρίτου προγράμματος προσαρμογής.

Παράλληλα με τη δομή του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης, αλλαγές σημειώθηκαν τα τελευταία χρόνια και στα χαρακτηριστικά του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης. Έτσι, τον Ιούνιο του 2016 (όπως και τον Δεκέμβριο του 2015) το μεγαλύτερο μέρος του χρέους είναι μη διαπραγματεύσιμο (76,8%) και σε κυμαινόμενο επιτόκιο (69,1%), αντιστρέφοντας και στις δύο περιπτώσεις τις σχετικές αναλογίες σε σύγκριση με το 2011. Όπως έχει σημειωθεί ξανά, αυτή η εξέλιξη στη σύνθεση του χρέους οφείλεται, φυσικά, στη χρηματοδότηση

της χώρας από τον Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, η οποία και βασίζεται σε μη διαπραγματεύσιμα και κυμαινόμενου επιτοκίου δάνεια. Επίσης, οι εξελίξεις στη χρηματοδότηση από τον Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ το 2015 και το 2016 (βλ. μη συμμετοχή ΔΝΤ) επηρέασαν και το μερίδιο του νομίσματος στο οποίο είναι εκφρασμένο το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης, με αποτέλεσμα τον Ιούνιο του 2016 το 96,7% του εν λόγω χρέους να εκφράζεται σε ευρώ, έναντι 96,5% τον Δεκέμβριο του 2015 και 95,9% τον Δεκέμβριο του 2013.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2 Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	Δεκέμβριος 2011	Δεκέμβριος 2012	Δεκέμβριος 2013	Δεκέμβριος 2015	Ιούνιος 2016
A. Επιτόκιο					
Σταθερού επιτοκίου ¹	62,0%	32,7%	28,5%	30,9%	31,3%
Κυμαινόμενου επιτοκίου ^{1, 2}	38,0%	67,3%	71,5%	69,1%	69,1%
B. Διαπραγματεύσιμο					
Διαπραγματεύσιμο	74,7%	34,3%	28,4%	23,2%	23,2%
Μη Διαπραγματεύσιμο	25,3%	65,7%	71,6%	76,8%	76,8%
Γ. Νόμισμα					
Ευρώ	97,5%	96,7%	95,9%	96,5%	96,7%
Νομίσματα εκτός Ευρωζώνης	2,5%	3,3%	4,1%	3,5%	3,3%

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Δεκέμβριος 2011, Δεκέμβριος 2012, Δεκέμβριος 2013, Δεκέμβριος 2015, Ιούνιος 2016).

Σημειώσεις: 1. Η σχέση σταθερού/κυμαινόμενου συμπεριλαμβάνει τις πράξεις swap επιτοκίου.

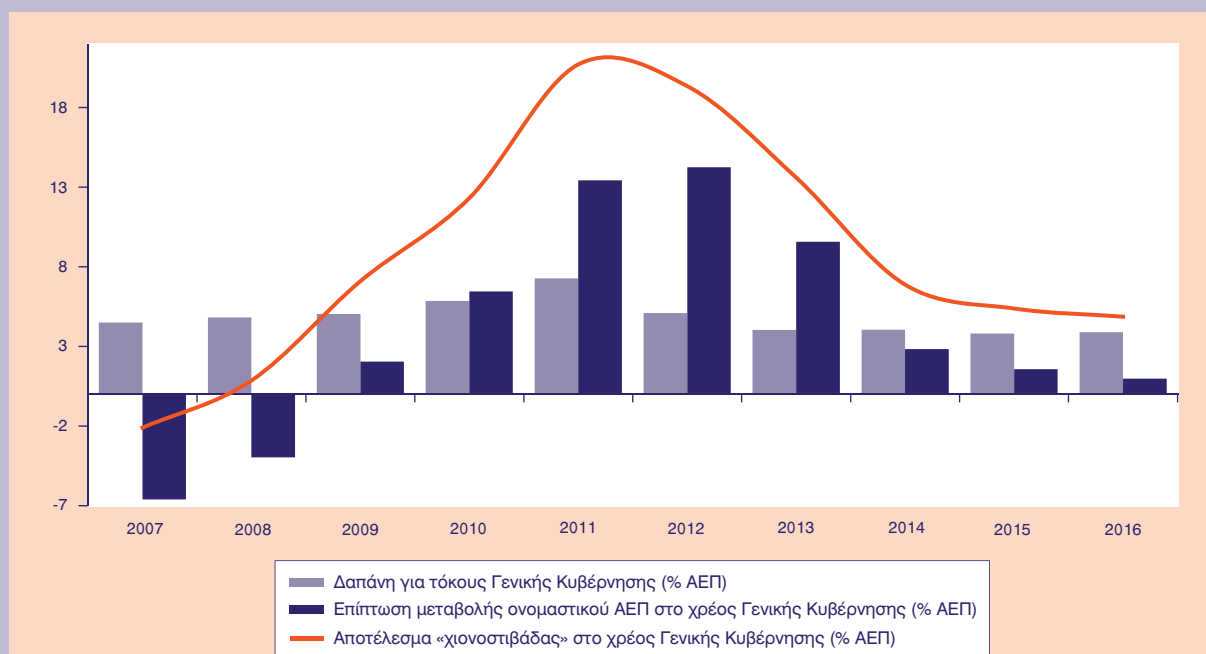
2. Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.

Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή, η πορεία του δημοσίου χρέους για τα επόμενα χρόνια θα επηρεαστεί σημαντικά από επικείμενες παρεμβάσεις για την ελάφρυνσή του και την ενδυνάμωση της βιωσιμότητάς του στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής πολιτικής του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ. Εκτιμάται ότι θα είναι παρεμβάσεις που, μεταξύ άλλων, να βελτιώνουν περαιτέρω –μετά τις σημαντικές αλλαγές στα χαρακτηριστικά της χρηματοδότησης και του δημοσίου χρέους του 2012– το ένα σκέλος του αποτελέσματος «χιονοστιβάδας» που έπληξε τα τελευταία χρόνια το δημόσιο χρέος της χώρας και επι-

δείνωσε τη βιωσιμότητά του (Διάγραμμα 2.2.4). Έτσι, προβλέπεται ότι θα ελαφρυνθεί περαιτέρω η επιβάρυνση από το σκέλος της δαπάνης για τόκους. Το ζητούμενο, ωστόσο, παραμένει στο έτερο σκέλος του αποτελέσματος «χιονοστιβάδας», και δη, της επίπτωσης των μεταβολών του ονομαστικού ΑΕΠ, καθώς θα πρέπει, το συντομότερο δυνατόν, η επίδραση του εν λόγω σκέλους να καταστεί αρνητική για το ύψος του δημοσίου χρέους, συμβάλλοντας θετικά από την πλευρά του παρονομαστή στη μείωση του δείκτη του δημοσίου χρέους ως ποσοστού του παραγόμενου προϊόντος της οικονομίας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.4

Αποτέλεσμα «χιονοστιβάδας» στο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης

Πηγή: European Commission (2016).

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

3.1. Πρόσφατες εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

3.1.1. Εισαγωγή

Το πρώτο εξάμηνο του έτους η εποχικά διορθωμένη ανεργία κατά μέσο όρο κινήθηκε στο 23,8%. Αυτό ισодυναμεί με μείωση κατά 1,6 εκατοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το 2015 και 0,7 εκατοστιαίες μονάδες διαφορά προς τα πάνω από το 2013. Έτσι, το ποσοστό ανεργίας συνεχίζει την καθοδική πορεία που ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2014. Η απασχόληση, από την άλλη πλευρά, αυξήθηκε. Το πρώτο εξάμηνο του έτους στους απασχολούμενους προστέθηκαν χίλια περίπου άτομα σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2015. Ως αποτέλεσμα, το ποσοστό απασχόλησης αυξήθηκε κατά μία εκατοστιαία μονάδα, σε 45,7%, την ίδια περίοδο, παραμένοντας, ωστόσο, σημαντικά χαμηλότερο από το αντίστοιχο ευρωπαϊκό. Η ανεργία συνεχίζει να πλήττει περισσότερο τις γυναίκες και τους νέους, καθώς στην πρώτη περίπτωση οι άνδρες επιστρέφουν ταχύτερα στην απασχόληση διευρύνοντας έτσι την υπέρ τους διαφορά ανεργίας από τις γυναίκες, ενώ στη δεύτερη περίπτωση, αν και ο ρυθμός πτώσης της ανεργίας είναι ταχύτερος, ωστόσο τα ποσοστά συνεχίζουν να είναι απαράδεκτα υψηλά για τους νέους σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους.

Οι εξελίξεις στη μισθωτή εργασία, που αποτελεί το πιο διαδεδομένο είδος απασχόλησης, αν και απαντάται λιγότερο συχνά σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, κρίνονται εκ πρώτης όψεως θετικές. Το ισοζύγιο για τους δύο τελευταίους διαθέσιμους μήνες του έτους (Ιούνιο και Ιούλιο) ήταν θετικό αντισταθμίζοντας τις απώλειες του Μαΐου, ενώ στο επτάμηνο Ιανουαρίου-Ιουλίου η αύξηση των νέων θέσεων εργασίας έφτασε το 36% σε σύγκριση με το επτάμηνο του 2015. Ανησυχία προκαλεί η συνεχιζόμενη επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, δηλαδή

η μερική και η εκ περιτροπής απασχόληση, καθώς και η μετατροπή συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε μερική και εκ περιτροπής απασχόληση, αν και σε σύγκριση με το 2015 η εικόνα είναι οριακά βελτιωμένη. Οι άνδρες και οι νέοι φαίνεται να προτιμώνται συχνότερα από τους εργοδότες έναντι των γυναικών και των μεγαλύτερων ατόμων, ενώ οι νέες θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν στην πλειονότητά τους σε κλάδους που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως φαίνεται από τους κλάδους, τα επαγγέλματα και τις περιφέρειες που είναι στην κορυφή της σχετικής κατάταξης.

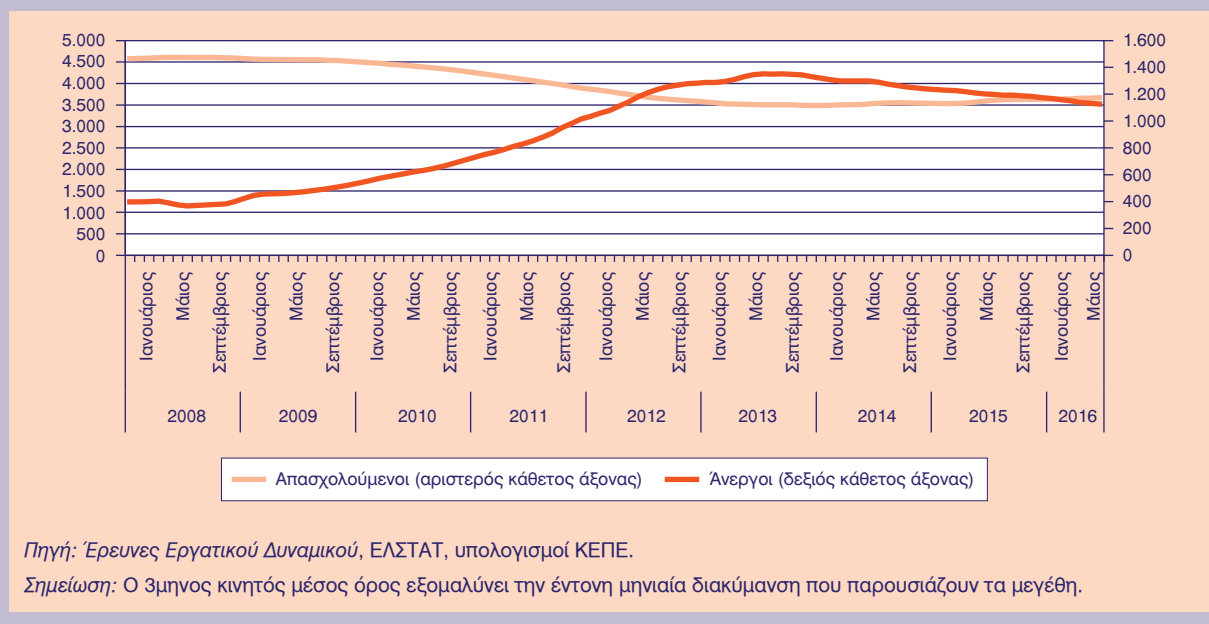
3.1.2. Ανεργία και απασχόληση

Ο συνολικός αριθμός των ανέργων τον Ιούνιο του 2016 φτάνει τις 1.124,5 χιλ. άτομα. Ως αποτέλεσμα, το εποχικά προσαρμοσμένο ποσοστό ανεργίας μειώθηκε περαιτέρω σε 23,4%, εμφανίζοντας οριακή μείωση σε σύγκριση με τον Μάιο και σημαντική μείωση σε σύγκριση με τον Ιούνιο του 2015, κατά 1,5 εκατοστιαία μονάδα (εμ). Αυτό σημαίνει ότι η μείωση της ανεργίας που ξεκίνησε σε ετήσια βάση τον Μάρτιο του 2014 συνεχίζεται, με αποτέλεσμα την παράλληλη μείωση τον Ιούνιο του αριθμού των ανέργων κατά 73,5 χιλ. σε ετήσια βάση (-6,8 χιλ. σε σύγκριση με τον Μάιο). Αντίθετα κινείται ο αριθμός των απασχολούμενων. Τον Ιούνιο καταγράφηκαν 3.675 χιλ. απασχολούμενοι, δηλαδή 61,7 χιλ. περισσότεροι σε σύγκριση με τον περασμένο Ιούνιο και 15 χιλ. περισσότεροι σε σύγκριση με τον Μάιο. Παρά την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, το ποσοστό απασχόλησης συνεχίζει να είναι εξαιρετικά χαμηλό (45,7%), γεγονός που δείχνει το δυσανάλογο βάρος που καλούνται να επωμιστούν οι απασχολούμενοι στη χώρα μας. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, το ποσοστό απασχόλησης στην ΕΕ28 φτάνει το 58,2% το πρώτο τρίμηνο του 2016 έναντι μόλις 44,7% στην Ελλάδα¹. Ωστόσο, το πρώτο τρίμηνο του 2009 η διαφορά στο ποσοστό απασχόλησης ήταν μικρότερη από τέσσερις εκατοστιαίες μονάδες, ενώ οι άνδρες στην Ελλάδα είχαν υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Επομένως, η κρίση και η διαχείρισή της γύρισε τη χώρα χρόνια πίσω και ως προς την απασχόληση.

1. Τα στοιχεία αναφέρονται στα άτομα ηλικίας 15-74 ετών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1

Απασχολούμενοι και άνεργοι (3μηνος κινητός μέσος όρος, σε χιλ.)

Η ανισορροπία μεταξύ των μεταβολών των ανέργων και των απασχολούμενων, που καταγράφεται συχνά, σημαίνει ότι η ανεργία και η απασχόληση είναι δύο μεγέθη που κινούνται με παρόμοιο, αλλά όχι πανομοιότυπο, τρόπο. Όταν η μείωση του αριθμού των ανέργων είναι μεγαλύτερη από την αύξηση των απασχολούμενων, όπως συνέβη από τον Ιανουάριο ως τον Ιούλιο του 2015 και τον Μάιο και Ιούνιο του τρέχοντος έτους, τότε κάποιοι άνεργοι σταματούν να αναζητούν εργασία, λόγω μετανάστευσης, συνταξιοδότησης, αποθάρρυνσης, κ.ά. Όταν συμβαίνει το αντίθετο, τότε υπάρχουν αυξημένες εισροές στο εργατικό δυναμικό ατόμων που αναζητούν εργασία, όπως είναι οι μαθητές και οι φοιτητές που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους, άτομα μη οικονομικά ενεργά που αποφασίζουν να ενταχθούν στην αγορά εργασίας, μετανάστες, κ.ά. Σημειώνεται ότι η ακριβής ανάλυση των ροών από και προς το εργατικό δυναμικό, αν και δεν εμπίπτει στα όρια του παρόντος άρθρου, μπορεί να διευκολύνει τον σχεδιασμό πολιτικών για την ενθάρρυνση εισόδου και την αποθάρρυνση εξόδου από την αγορά εργασίας ενισχύοντας, έτσι, στοχευμένα την προσφορά εργασίας, π.χ. μέσω της συγκράτησης στο εργατικό δυναμικό ατόμων που είναι πιο πιθανό να μεταναστεύσουν ή ατόμων που έχουν υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, άρα η πολιτεία και η κοινωνία έχουν επενδύσει περισσότερους πόρους σε αυτά.

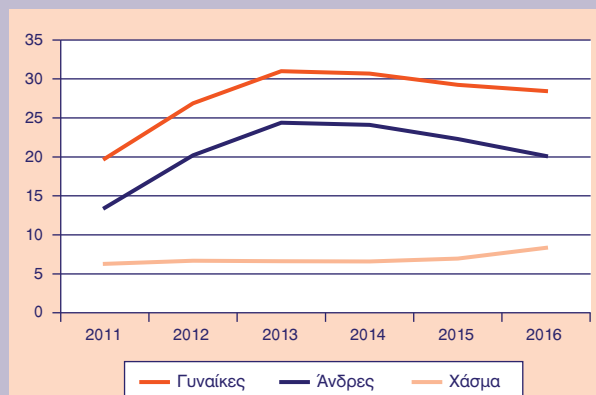
Το ποσοστό ανεργίας συνεχίζει να είναι υψηλότερο για τις γυναίκες και τους νέους συγκριτικά με τους άνδρες και τα μεγαλύτερα ηλικιακά άτομα. Τον Ιούνιο η ανεργία στις γυναίκες έφτασε το 27,8%, ποσοστό μικρότερο κατά μία εκατοστιαία μονάδα σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του 2015. Το αντίστοιχο ποσοστό ανεργίας για τους άνδρες είναι 19,8%, μειωμένο κατά δύο εκατοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με τον Ιούνιο του 2015. Αξίζει, ωστόσο, να αναφερθεί ότι η διαφορά της ανεργίας αυξήθηκε μεταξύ των φύλων την ίδια περίοδο από 7 σε 8 εμ, λόγω της μεγαλύτερης μείωσης της ανεργίας στους άνδρες. Κατ' αναλογία, το πρώτο εξάμηνο του έτους η ανεργία στις γυναίκες φτάνει το 28,5% κατά μέσο όρο και η διαφορά των δύο φύλων τις 8,3 εμ. Έτσι, επιβεβαιώνεται ότι η μείωση της ανεργίας που ξεκίνησε το 2014 είναι ταχύτερη για τους άνδρες, διευρύνοντας τη διαφορά της ανεργίας των δύο φύλων. Οι παράγοντες που οδηγούν σε αυτό χρήζουν ιδιαίτερης μελέτης, χωρίς να μπορούν να αποκλειστούν παράγοντες που αναφέρονται συχνά στη βιβλιογραφία και σχετίζονται με κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των γυναικών, που θεωρητικά τις καθιστούν λιγότερο παραγωγικές, π.χ. ότι αναλαμβάνουν περισσότερες υποχρεώσεις στο νοικοκυριό², ή και φυλετικές διακρίσεις σε βάρος τους.

Στην περίπτωση των νέων, συνήθως τα άτομα ηλικίας 15-24 ετών, η ανεργία έφτασε τον Ιούνιο στο 47,7%,

2. Όχι απαραίτητα μόνο οι έγγαμες, καθώς δεν είναι σπάνιο φαινόμενο η φροντίδα των ηλικιωμένων γονιών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.2

Εποχικά διορθωμένη ανεργία κατά φύλο,
Α' εξάμηνο έτους (σε %)

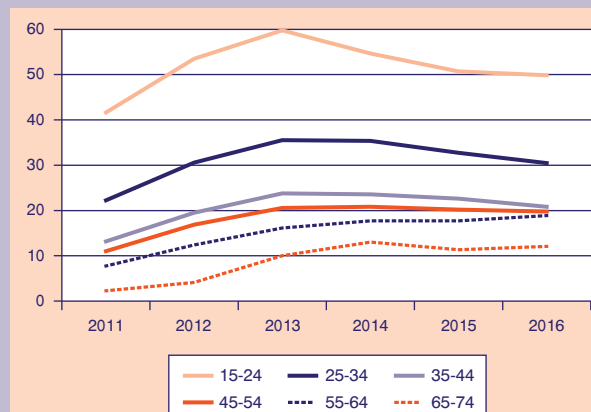
Πηγή: Μηνιαία στοιχεία από Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

σημαντικά μειωμένη σε σύγκριση με τη μέγιστη τιμή το 2013 (59,1%) και μισή εκατοστιαία μονάδα χαμηλότερα σε σύγκριση με τον Ιούνιο του 2015. Στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες η ανεργία είναι χαμηλότερη, ενώ βαίνει μειούμενη, καθώς αυξάνεται η ηλικία. Σε ετήσια βάση η ανεργία εμφανίζεται περισσότερο μειωμένη για τα άτομα ηλικίας 35-44 ετών (-3,3 εμ), τα οποία ούτως ή άλλως έχουν ανεργία χαμηλότερη του μέσου όρου, και μετά για τα άτομα ηλικίας 25-34 ετών (-2,2 εμ). Αντίθετα, αύξηση της ανεργίας σε σύγκριση με τον Ιούνιο του 2015 καταγράφεται για τα άτομα 55-64 ετών, στοιχείο ιδιαίτερα ανησυχητικό, αν ληφθεί υπόψη ότι πρόκειται για άτομα με συσσωρευμένη εμπειρία που βρίσκονται κοντά στη συνταξιοδότηση και, επομένως, η αδράνεια στερεί από την αγορά έμπειρους και ικανούς απασχολούμενους. Σε επίπεδο εξαμήνου οι μεταβολές είναι αντίστοιχες, επομένως η ανησυχία για την ομάδα 55-64 ετών εντείνεται. Μοναδική διαφορά σε επίπεδο εξαμήνου είναι ότι η μέγιστη μείωση της ανεργίας καταγράφεται πλέον για την ομάδα 25-34 ετών (-2,3 εμ).

Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι, σε σύγκριση με το 2013, οπότε καταγράφονται τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε πολύ περισσότερο για τα νεότερα άτομα (-9,9 εμ στην ομάδα 15-24 και -5,0 εμ στην ομάδα 25-34), ενώ αυξήθηκε στα άτομα άνω των 55 ετών. Αυτό ενδέχεται να συνδέεται με την επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, όπως η μερική και η εκ περιτροπής εργασία, που είναι εμφανής στον χώρο της μισθωτής απασχόλησης, όπως συζητείται στη συνέχεια, καθώς

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.3

Εποχικά διορθωμένη ανεργία κατά ηλικιακή ομάδα,
Α' εξάμηνο έτους (σε %)

Πηγή: Μηνιαία στοιχεία από Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

αυτές είναι συχνότερες μεταξύ των νέων, αλλά και με τις στοχευμένες ενεργές πολιτικές απασχόλησης που τους/τις αφορούν. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, το πρώτο τρίμηνο του 2016, το 26,8% των νέων απασχολούνταν μερικώς, όταν για το σύνολο των απασχολούμενων άνω των 15 ετών το σχετικό ποσοστό δεν ξεπερνά το 9,8%³. Τέλος, να σημειωθεί ότι τον Απρίλιο του τρέχοντος έτους καταγράφηκε η ισχυρότερη μείωση της ανεργίας σε ετήσια βάση στις ομάδες 15-24 ετών (-4,3 εμ) και 25-34 ετών (-3,4 εμ), περίοδος που συμπίπτει χρονικά με την έναρξη της τουριστικής περιόδου, με τον τουρισμό να αποτελεί τον τομέα στον οποίο οι νεότεροι βρίσκουν συχνά απασχόληση. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρώτο τρίμηνο του 2016 το 11,3% των απασχολούμενων στον κλάδο Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης ήταν νέοι, όταν το αντίστοιχο ποσοστό στο σύνολο των απασχολούμενων ήταν 3,5%. Επιπλέον, την ίδια περίοδο το 27,2% των νέων απασχολούνταν στον ίδιο κλάδο, ποσοστό πολύ υψηλότερο σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες.

Η πτωτική πορεία της ανεργίας καταγράφεται στις έξι από τις επτά αποκεντρωμένες διοικήσεις της χώρας σε ετήσια βάση. Εξάιρεση αποτελούν τα νησιά του Αιγαίου, όπου τον τελευταίο χρόνο (Ιούνιος 2015-Ιούνιος 2016) η ανεργία αυξήθηκε κατά μία μονάδα. Ας σημειωθεί ότι τα νησιά του Αιγαίου έχουν το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας (18,8%), παρά την αύξηση. Κατά τα άλλα, σημαντική μείωση της ανεργίας καταγράφηκε στην Αττική (-2,5 εμ), χωρίς να αλλάξει η

3. Τα στοιχεία αντλούνται από τις τριμηνιαίες Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ. Μέχρι τη συγγραφή του παρόντος ήταν διαθέσιμα στοιχεία ως το πρώτο τρίμηνο του 2016.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1 Ανεργία κατά αποκεντρωμένη διοίκηση (σε %)

	Ιούνιος-15	Ιούνιος-16	Διαφορά	2016α	2016β	Διαφορά
Μακεδονία-Θράκη	25,3	23,1	-2,2	24,5	24,1	-0,4
Ήπειρος-Δυτική Μακεδονία	27,1	26,8	-0,3	28,6	26,7	-1,8
Θεσσαλία-Στερεά Ελλάδα	26,3	25,8	-0,5	27,5	26,0	-1,5
Πελοπόννησος, Δυτική Ελλάδα, Ιόνια νησιά	25,1	23,8	-1,3	23,5	23,8	0,3
Αττική	24,8	22,3	-2,5	23,2	22,3	-0,9
Νησιά Αιγαίου	17,8	18,8	1,0	15,4	19,0	3,7
Κρήτη	24,2	22,3	-1,9	24,8	22,3	-2,5

Πηγή: Μηνιαία στοιχεία από Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

θέση της στην κατανομή (5η), στη Μακεδονία-Θράκη (-2,2 εμ) και στην Κρήτη (-1,9 εμ), η οποία έχει το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας μετά τα νησιά του Αιγαίου. Οι μέσοι όροι ανεργίας του πρώτου και δεύτερου τριμήνου του έτους παρουσιάζουν μια ανησυχητική εικόνα για τα νησιά του Αιγαίου, καθώς η ανεργία αυξήθηκε κατά 3,7 εμ, παρά την αναμενόμενη ισχυρή επίδραση του τουρισμού. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο μικρό μέγεθος του δείγματος, ενώ ένα κομμάτι της μείωσης δεν αποκλείεται να σχετίζεται με τις προσφυγικές ροές και την πτώση της τουριστικής κίνησης που καταγράφηκε σε μεγάλα νησιά, όπως η Χίος, η Μυτιλήνη και η Σάμος. Στις υπόλοιπες αποκεντρωμένες διοικήσεις η ανεργία κατά κανόνα μειώθηκε έως και 2,5 εμ (Κρήτη), επιβεβαιώνοντας την καλή πορεία του δείκτη.

3.1.3. Εξελίξεις στη μισθωτή απασχόληση

Η μισθωτή απασχόληση αποτελεί την κύρια μορφή απασχόλησης στην ελληνική αγορά εργασίας, αν και υπολείπεται σε μερίδιο σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στην Ελλάδα το μερίδιο των μισθωτών επί του συνόλου των απασχολούμενων έφτανε το 66% περίπου το 2015, όταν το αντίστοιχο μερίδιο στην ΕΕ28 ήταν περίπου 85%⁴. Διαχρονικά, η μισθωτή απασχόληση στη χώρα ως μερίδιο της συνολικής απασχόλησης παραμένει περίπου σταθερή, καθώς το 2015 κινείται στα επίπεδα του 2008, παρά τις διαδοχικές μειώσεις στον αριθμό

των μισθωτών λόγω της κρίσης, μιας και αυτές συμβάδισαν με τη γενικότερη μείωση της απασχόλησης. Ωστόσο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, έχει αλλάξει ριζικά η σύνθεση της μισθωτής απασχόλησης όσον αφορά στο είδος των θέσεων εργασίας που αφορούν οι προσλήψεις.

Μετά την υστέρηση του Μαΐου σε νέες θέσεις μισθωτής απασχόλησης (-9.555 σε σύγκριση με τον Μάιο του 2015), τα στοιχεία από το σύστημα «ΕΡΓΑΝΗ» των μηνών Ιουνίου και Ιουλίου δείχνουν θετικό ισοζύγιο και αύξηση του αριθμού των μισθωτών κατά 33.608 και 19.281 άτομα, αντίστοιχα⁵. Σημειώνεται ότι το 2016 αρνητικό ισοζύγιο θέσεων μισθωτής απασχόλησης καταγράφηκε μόνο τον Ιανουάριο. Επιπλέον, στο επτάμηνο Ιανουαρίου-Ιουλίου οι νέες θέσεις μισθωτής εργασίας έφτασαν τις 253.945, εμφανίζοντας αύξηση πάνω από 36% σε σύγκριση με το 2015. Σε επίπεδο επταμήνου, οι νέες θέσεις μισθωτής εργασίας υπερδιπλασιάστηκαν το 2013 και το 2014, πάντοτε σε σύγκριση με τις επιδόσεις της αντίστοιχης περιόδου ένα έτος πίσω. Τα στοιχεία αυτά είναι ενδεικτικά της καλής πορείας της μισθωτής απασχόλησης, η οποία διακόπηκε μόνο το 2015 για να συνεχίσει, αλλά με μικρότερη ένταση, το 2016. Ωστόσο, όπως σημειώνεται επανειλημμένα σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, δύο στοιχεία προκαλούν προβληματισμό.

Το πρώτο είναι η σύνθεση των προσλήψεων, εφόσον είναι επιθυμητή η δημιουργία θέσεων απασχόλησης ικανών να εξασφαλίσουν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης, κυρίως μέσω ικανοποιητικών αποδοχών, επο-

4. Τα στοιχεία προέρχονται από τη βάση δεδομένων της Eurostat, είναι ετήσια και αναφέρονται σε άτομα ηλικίας 15-64 ετών.

5. Υπενθυμίζεται ότι τον Ιούλιο του 2015 καταγράφηκε μείωση των θέσεων μισθωτής απασχόλησης κατά 16.658 θέσεις, ως συνέπεια των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων και της γενικότερης πολιτικής και οικονομικής αβεβαιότητας της περιόδου.

μένως οι θέσεις πλήρους απασχόλησης είναι προτιμητέες⁶. Τον Ιούλιο το 46% των νέων προσλήψεων ήταν πλήρους απασχόλησης, έναντι μόλις 16% τον Ιούλιο του 2015, στοιχείο ενδεικτικό της αβεβαιότητας που επικρατούσε πριν από ένα χρόνο. Το πρώτο επτάμηνο του έτους οι προσλήψεις σε θέσεις πλήρους απασχόλησης έφτασαν το 48% περίπου του συνόλου των προσλήψεων (1.265.383), έναντι 46,1% την αντίστοιχη περίοδο του 2015⁷. Κατ' αναλογία, οι προσλήψεις μερικής απασχόλησης έφτασαν το 37,7% (34,5% το 2015) και οι προσλήψεις σε θέσεις εκ περιτροπής εργασίας το 14% (19,4% το 2015) περίπου. Οι αυξομειώσεις στο μερίδιο των θέσεων πλήρους μισθωτής απασχόλησης στη διάρκεια του επταμήνου ξεπερνούν τις 10 εμ (44,1% τον Φεβρουάριο έναντι 55,3% τον Απρίλιο).

Το δεύτερο στοιχείο είναι οι μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτες μορφές εργασίας, όπως είναι η μερική και η εκ περιτροπής απασχόληση. Τον Ιούλιο του 2016 μετατράπηκαν συνολικά 3.924 συμβόλαια πλήρους απασχόλησης. Από αυτά, το 66,3% αφορούσε σε μετατροπή σε συμβάσεις μερικής απασχόλησης, το 26,8% σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης με τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου και το υπόλοιπο 6,9% σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου. Τον αντίστοιχο μήνα του 2015, η συντριπτική πλειονότητα των μετατροπών συμβάσεων πλήρους απασχόλησης αφορούσε σε συμβάσεις εκ περιτροπής απασχόλησης χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου (80,6%), ενδεικτικό του κλίματος αβεβαιότητας. Η βελτίωση της εικόνας είναι αισθητή για το σύνολο του πρώτου επταμήνου του έτους, οπότε το 60,1% των συμβάσεων πλήρους απασχόλησης μετατράπηκαν σε μερικής απασχόλησης, ενώ μόλις το 15,5% αφορούσε σε μετατροπή σε εκ περιτροπής εργασία χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου. Οι αντίστοιχοι αριθμοί για το 2015 ήταν 29,6% και 55,6% αντίστοιχα, δείχνοντας εμφανή σημάδια βελτίωσης.

Ως προς τη σύνθεση των ροών μισθωτής απασχόλησης, τα στοιχεία δείχνουν ότι οι άνδρες προτιμώνται, κατά κανόνα, συχνότερα από τις γυναίκες. Τον Ιούλιο, στις νέες θέσεις μισθωτής απασχόλησης προσελήφθησαν 82,3% άνδρες και μόλις 17,7% γυναίκες.

Ωστόσο, η ανισορροπία του Ιουλίου φαίνεται ότι δεν είναι ο κανόνας. Έτσι, το πρώτο επτάμηνο του έτους το αντίστοιχο μερίδιο ήταν 57,3% εμφανίζοντας σαφέστατη μείωση της διαφοράς των δύο φύλων. Είναι ενδιαφέρον ότι οι γυναίκες κατέλαβαν την πλειονότητα των νέων θέσεων εργασίας μόνο τον Απρίλιο, ενώ τον Μάρτιο και τον Μάιο η εικόνα είναι μοιρασμένη. Τον Ιούλιο του 2015, το αρνητικό ισοζύγιο τροφοδοτούνταν κυρίως από γυναίκες (67%), λόγω μεγάλης υστέρησης στις προσλήψεις των γυναικών, ενώ το πρώτο επτάμηνο του ίδιου έτους το 57% των νέων θέσεων απασχόλησης καταλήφθηκε από άνδρες, κατ' αναλογία με το 2016. Επιπλέον, τους μήνες Απρίλιο και Μάιο, οι γυναίκες κατέλαβαν την πλειονότητα των νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης, περίπου όπως συνέβη και το 2016. Το πρότυπο αυτό πιθανόν οφείλεται στην επέκταση συγκεκριμένων κλάδων της ελληνικής οικονομίας που συνδέονται με την εποχικότητα και απασχολούν συχνότερα γυναίκες.

Παρόμοια προτίμηση με τους άνδρες απολαμβάνουν και τα νεαρότερα άτομα. Οι νέες θέσεις μισθωτής εργασίας τον Ιούλιο του 2016 αφορούν σε περίπου 22,5 χιλιάδες νέους ηλικίας 15-24 ετών. Σημειώνονται δύο ενδιαφέροντα στοιχεία. Το πρώτο είναι ότι οι υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες είχαν αρνητικό ισοζύγιο τον Ιούλιο, με εξαίρεση την ομάδα 25-29 ετών (2,6 χιλιάδες νέες θέσεις) και το δεύτερο, ότι ακόμη και τον Ιούλιο του 2015, οπότε η αβεβαιότητα σημείωνε κατακόρυφη άνοδο και οι θέσεις μισθωτής απασχόλησης μειώθηκαν, το ισοζύγιο ήταν θετικό για τους νέους 15-24 ετών. Η δυναμική των νέων επιβεβαιώνεται και από τα στοιχεία επταμήνου, καθώς οι νέοι ηλικίας 15-24 ετών καταλαμβάνουν το 34% (ή 86,4 χιλιάδες) των νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης, ενώ την αντίστοιχη περίοδο το 2015 κατέλαβαν το 35,6% (ή 66,4 χιλιάδες) των νέων θέσεων. Η ανισορροπία γίνεται εμφανής στον Πίνακα 3.1.2, όπου υπολογίζεται το ποσοστό των ανέργων⁸ κατά ηλικιακή ομάδα το επτάμηνο Ιανουαρίου-Ιουλίου και των νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης που αυτοί κατέλαβαν την ίδια περίοδο. Οι νέοι 15-24 ετών αποτελούν το 8,3% των ανέργων, όμως καταλαμβάνουν το 34% των νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης. Η ανισορροπία είναι πολύ μικρότερη στην ηλικιακή ομάδα 25-29 ετών, ενώ η ανισότητα αντιστρέφεται στις υπόλοιπες ηλικιακές

6. Με βάση στοιχεία από το IKA (http://www.ika.gr/gr/infopages/news/apasxolisi_01_2016.pdf) για τον Ιανουάριο του 2016, ο μέσος μισθός πλήρους απασχόλησης σε κοινές επιχειρήσεις (όχι οικοδομοτεχνικά έργα) φτάνει τα 1.220 ευρώ περίπου, ενώ στη μερική απασχόληση φτάνει στα 400 ευρώ.

7. Είναι ενδιαφέρον ότι, με εξαίρεση τον Ιούλιο, το πρώτο επτάμηνο του 2015 το μερίδιο των προσλήψεων πλήρους απασχόλησης ξεπερνά εκείνο των αντίστοιχων μηνών του 2016. Αυτό είναι πιθανόν μία ένδειξη ότι η αγορά εργασίας είχε μια δυναμική, η οποία διακόπηκε από τις πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις της περιόδου.

8. Τα στοιχεία προέρχονται από τις συνοπτικές εκθέσεις στοιχείων ανέργων και επιδοτούμενων του ΟΑΕΔ, που είναι αναρτημένες στον διαδικτυακό τόπο του οργανισμού, και αφορούν στους άνεργους που αναζητούν εργασία.

ομάδες. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι *ceteris paribus*—όσο πιο νέος είναι κάποιος, τόσο πιο πιθανό είναι να βρει απασχόληση.

Αυτό πιθανότατα οφείλεται στη μεγαλύτερη ευελιξία που χαρακτηρίζει τους νέους σε σύγκριση με μεγαλύτερους σε ηλικία ανέργους. Για παράδειγμα, οι νέοι εμφανίζονται συχνά πιο πρόθυμοι να απασχοληθούν με χαμηλότερες αποδοχές, σε θέσεις μερικής απασχόλησης ή εκ περιτροπής εργασίας, κ.ά., καθώς τις αντιμετωπίζουν ως ένα σκαλοπάτι στην εργασιακή τους πορεία. Επίσης, μπορεί να οφείλεται σε θεσμικούς παράγοντες, όπως είναι ο χαμηλότερος κατώτατος μισθός για τους πρώτους και η πληθώρα προγραμμάτων επιδοτούμενης απασχόλησης για νέους. Ακόμη, επίδραση ασκούν και πολιτισμικοί παράγοντες, όπως είναι ο θεσμός της οικογένειας, ο οποίος επιτρέπει ακόμη μεγαλύτερη ευελιξία στους νέους⁹. Από την άλλη πλευρά, παρουσιάζεται ως επιτακτική η ενίσχυση της στήριξης των ατόμων άνω των 45 ετών, π.χ. μέσω ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, ώστε να αυξήσουν το μερίδιο των νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης που καταλαμβάνουν.

Η κατανομή των νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης στις περιφέρειες της χώρας δεν κρύβει ιδιαίτερες εκπλήξεις, όμως παρουσιάζει ενδιαφέρον. Τον Ιούνιο και τον Ιούλιο, λόγω χάρη, η Αττική ήταν η μοναδική περιφέρεια που είχε αρνητικό ισοζύγιο, καθώς χάθηκαν περίπου 7,7 χιλιάδες θέσεις τον Ιούνιο και 15,2 χιλιάδες θέσεις τον Ιούλιο¹⁰. Από την άλλη

πλευρά, η περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας ήταν η μοναδική με θετικό ισοζύγιο θέσεων μισθωτής απασχόλησης καθ' όλη τη διάρκεια του επταμήνου. Περαιτέρω, σε επίπεδο επταμήνου, οι περισσότερες νέες θέσεις μισθωτής απασχόλησης δημιουργήθηκαν στα νησιά του Νοτίου Αιγαίου (32,1%), την Κρήτη (21,4%), τα Ιόνια νησιά (14,8%) και την Κεντρική Μακεδονία (13,2%). Με δεδομένη την αύξηση της τουριστικής κίνησης σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, βάσει στοιχείων του ΣΕΤΕ, η αύξηση της μισθωτής απασχόλησης είναι εν πολλοίς αναμενόμενη. Συγκεκριμένα, οι αφίξεις στα αεροδρόμια της χώρας σε επίπεδο επταμήνου αυξήθηκαν 0,7% στα Δωδεκάνησα, 12,5% στις Κυκλάδες, 11,8% στην Κρήτη, 11,3% στα Ιόνια νησιά και 5,8% στη Θεσσαλονίκη. Δεν είναι τυχαίο ότι τους μήνες Απρίλιο ως Ιούλιο το επάγγελμα των σερβιτόρων, τραπεζοκόμων και μπάρμαν δημιουργήσε τις περισσότερες νέες θέσεις απασχόλησης, με διαφορά από το δεύτερο στην κατάταξη επάγγελμα, ενώ οι κλάδοι Καταλύματα και Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης είναι οι πιο δυναμικοί στον χώρο της μισθωτής απασχόλησης την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουλίου. Ωστόσο, ο τουρισμός αποτελεί μόνο μία από τις οικονομικές δραστηριότητες, που αναμένεται να συνεισφέρουν στη δημιουργία νέων θέσεων μισθωτής απασχόλησης, ενώ έχει διαφορετική επίδραση ανάλογα με την έκταση που έχει σε κάθε περιοχή.

Συνοψίζοντας, η μισθωτή απασχόληση εμφάνισε για ακόμη έναν μήνα ανοδική πορεία δημιουργώντας 253.945 νέες θέσεις εργασίας τους πρώτους επτά μήνες του έτους, μια επίδοση σημαντικά καλύτερη σε σύγκριση με την ίδια περίοδο το περασμένο έτος. Οι νέες θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν στην πλειονότητά τους σε κλάδους που σχετίζονται με τον τουρισμό, όπως φαίνεται από τους κλάδους, τα επαγγέλματα και τις περιφέρειες που είναι στην κορυφή της σχετικής κατάταξης, και καταλήφθηκαν κυρίως από άνδρες και νεότερα άτομα. Από τις νέες προσλήψεις, μόνο οι μισές αφορούν σε θέσεις πλήρους απασχόλησης. Ωστόσο, οι μετατροπές συμβάσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε μερικής και εκ περιτροπής εργασίας εμφανίζουν σημάδια κόπωσης. Επομένως, η εικόνα της μισθωτής απασχόλησης εμφανίζεται βελτιωμένη στο επτάμηνο Ιανουαρίου-Ιουλίου, χωρίς όμως να δικαιολογεί εφησυχασμό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.2 Μερίδια ανέργων και νέων θέσεων μισθωτής εργασίας κατά ηλικιακή ομάδα για την περίοδο Ιανουαρίου-Ιουλίου 2016 (%)

Ηλικία	Άνεργοι	Νέες θέσεις μισθωτής εργασίας
15 - 24	8,3	34,0
25 - 29	13,1	15,3
30 - 44	40,5	28,5
45 - 64	36,6	22,0
64 +	1,4	0,2

Πηγή: ΕΡΓΑΝΗ και ΟΑΕΔ, υπολογισμοί ΚΕΠΕ.

9. Η στήριξη της οικογένειας ενδεχομένως να λειτουργεί προς την αντίθετη κατεύθυνση σε κάποιες περιπτώσεις, όπως π.χ. όταν απορρίπτονται θέσεις εργασίας ως ακατάλληλες, λόγω αντικειμένου ή χαμηλών αποδοχών ή απόστασης από τον τόπο κατοικίας. Επομένως, η επίδραση δεν είναι εκ των προτέρων δεδομένη.

10. Σύμφωνα με στοιχεία του ΣΕΤΕ (<http://sete.gr/el/statistika-vivliothiki/statistika/>) οι αφίξεις στο αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος αυξήθηκαν στο επτάμηνο κατά 5,6%. Είναι λογικό να υποθέσει κάποιος ότι ένα μερίδιο από τους επισκέπτες κατευθύνονται στην πρωτεύουσα. Μάλιστα, η αύξηση για τον μήνα Ιούλιο έφτασε το 10%. Παρ' όλα αυτά, η μισθωτή απασχόληση μειώθηκε.

3.1.4. Συμπεράσματα

Η απασχόληση συνεχίζει να αυξάνεται και, ως εκ τούτου, η ανεργία μειώνεται το πρώτο εξάμηνο του 2016. Οι άνδρες και οι νέοι φαίνεται να έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να βρουν απασχόληση σε σύγκριση με τις γυναίκες και τους μεγαλύτερους σε ηλικία που ψάχνουν απασχόληση. Η αγορά μισθωτής εργασίας δείχνει σαφή σημάδια ανάκαμψης, τα οποία επιβεβαιώνονται από την οριακή αύξηση των προσλήψεων πλήρους απασχόλησης, καθώς και τον περιορισμό του φαινομένου μετατροπής συμβάσεων εργασίας πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτες μορφές εργασίας. Κατά τα άλλα, ο τουριστικός κλάδος και τα επαγγέλματα που συνδέονται με αυτόν φαίνεται να απορροφούν τους περισσότερους νέους.

Στην περίπτωση της ηλικιακής διαφοροποίησης καλό θα ήταν να δοθεί περισσότερη προσοχή σε αυτούς

που ψάχνουν απασχόληση και είναι άνω των 45 ετών, καθώς διαθέτουν εργασιακή εμπειρία που απαξιώνεται, πιθανόν με τροποποιήσεις των δράσεων ενεργητικής απασχόλησης, ώστε να εστιάσουν σε αυτές τις ηλικιακές ομάδες περισσότερο. Από την άλλη πλευρά, οι επιδόσεις των γυναικών στην εύρεση απασχόλησης, δεδομένων των αντίστοιχων δράσεων ενεργητικής πολιτικής απασχόλησης που βρίσκονται σε εφαρμογή, προβληματίζουν και επιβάλλουν τον έλεγχο της αποτελεσματικότητάς τους, ώστε να υιοθετηθούν διορθωτικές παρεμβάσεις. Τέλος, στον βαθμό που οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης συχνά δεν εξασφαλίζουν αξιοπρεπή διαβίωση, καθώς συνδέονται με χαμηλές αποδοχές, θα ήταν σκόπιμο να ενταθούν οι προσπάθειες, εκτός των στενών ορίων της αγοράς εργασίας, για τη δημιουργία βιώσιμων θέσεων πλήρους απασχόλησης, οι οποίες θα ενισχύσουν ταυτόχρονα τη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες και θα συμβάλλουν στην έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την κρίση.

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι

4.1. Ισοζύγιο υπηρεσιών των μεταφορών: Ανάλυση ανά τρόπο μεταφοράς

Θεόδωρος Τσέκερης

Στο παρόν άρθρο αναλύεται η καθοριστική αλλά φθίνουσα σημασία των μεταφορών στην εξέλιξη του ισοζυγίου υπηρεσιών στην Ελλάδα, καθώς και η διαφορετική συμμετοχή που έχουν οι διαθέσιμοι τρόποι μεταφοράς προσώπων και αγαθών (πρώτων υλών, ενέργειας και εμπορευμάτων) στη διαμόρφωση των εισπράξεων και των πληρωμών¹. Η παρούσα ανάλυση βασίζεται στην επεξεργασία στοιχείων της Τράπεζας της Ελλάδος και εκτείνεται χρονικά σε μια μακρά περίοδο, από τον Ιανουάριο του 2002 έως τον Μάρτιο του 2016. Με τον τρόπο αυτό, καθίσταται εφικτός ο καθορισμός των μεταβολών στο ισοζύγιο υπηρεσιών των μεταφορών, τόσο συνολικά όσο και ανά τρόπο μεταφοράς, λόγω της επίδρασης της οικονομικής κρίσης.

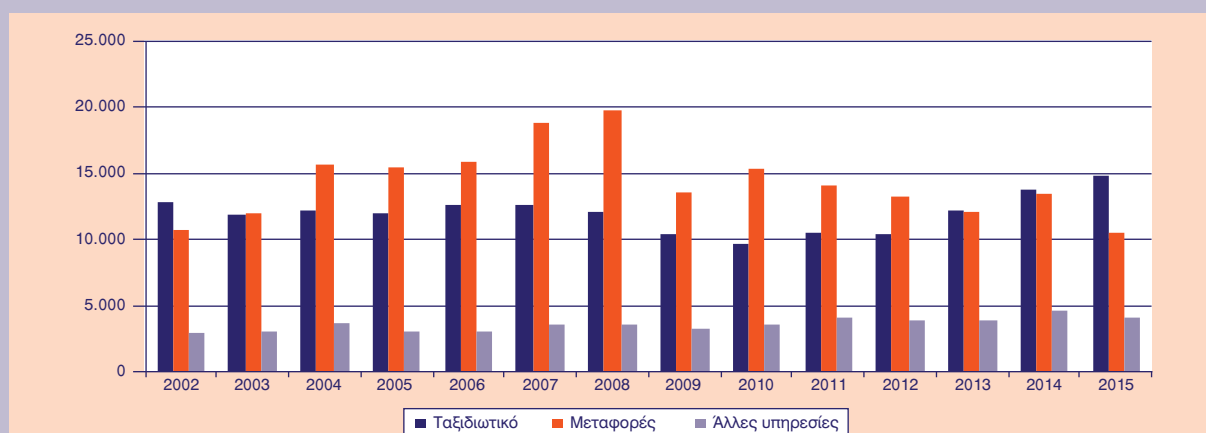
Τα Διαγράμματα 4.1.1 και 4.1.2 απεικονίζουν την εξέλιξη των εισπράξεων και των πληρωμών σε σχέση με το ταξιδιωτικό συνάλλαγμα, το συνάλλαγμα από τις

μεταφορές, και το συνάλλαγμα από άλλες υπηρεσίες, μεταξύ των ετών 2002-2015. Τα Διαγράμματα 4.1.3 και 4.1.4 δείχνουν αντιστοίχως την εξέλιξη του μεριδίου κάθε τύπου υπηρεσίας στο σύνολο των εισπράξεων και των πληρωμών. Τα στοιχεία αυτά φανερώνουν ότι, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, μεταξύ των ετών 2008-2015, τόσο οι εισπράξεις όσο και οι πληρωμές των μεταφορών μειώθηκαν συνολικά κατά περίπου -47%. Συγκεκριμένα, οι εισπράξεις μειώθηκαν από τα 19,8 δισεκ. ευρώ το 2008 στα 10,5 δισεκ. ευρώ το 2015, ενώ οι πληρωμές μειώθηκαν από τα 10,7 δισεκ. ευρώ το 2008 στα 5,7 δισεκ. ευρώ το 2015 (Διάγραμμα 4.1.1).

Αντιθέτως, την ίδια περίοδο, οι ταξιδιωτικές εισπράξεις σημείωσαν μια συνολική άνοδο της τάξης του 23%, ιδιαίτερα λόγω της σταδιακής σημαντικής αύξησής τους μεταξύ των ετών 2013-2015. Ειδικότερα, το έτος 2013 παρατηρείται για πρώτη φορά (μετά το έτος 2002) ένα ποσό ταξιδιωτικών εισπράξεων που υπερβαίνει (κατά 91 εκατ. ευρώ) το ποσό των εισπράξεων από τις υπηρεσίες των μεταφορών. Η διαφορά αυτή αυξήθηκε υπέρ των ταξιδιωτικών εισπράξεων στα 269 εκατ. ευρώ το 2014 και τα 4,37 δισεκ. ευρώ το 2015, αντανakλώντας τη σημαντική άνοδο των αφίξεων τουριστών στην Ελλάδα, αλλά και τη συνολική μείωση των δραστηριοτήτων που αφορούν στις μεταφορές στο εξωτερικό.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1

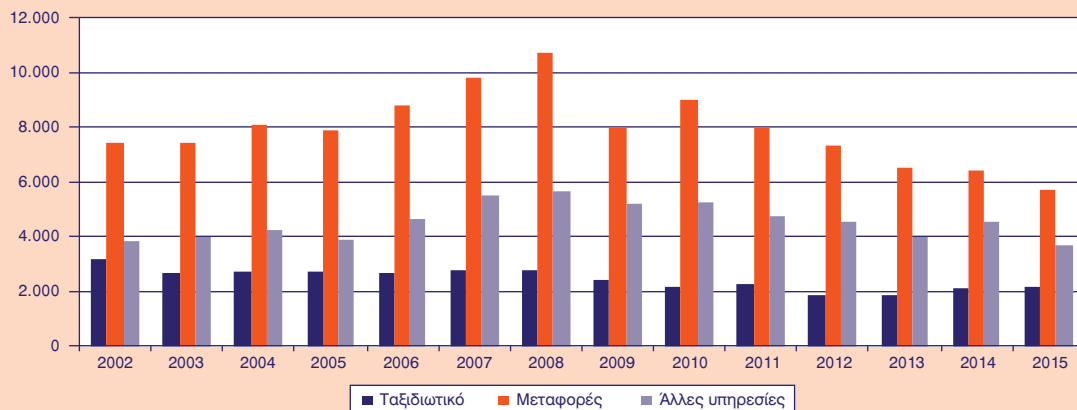
Εξέλιξη των εισπράξεων ανά τύπο υπηρεσίας (σε εκατ. ευρώ και σταθερές τιμές 2010)

1. Τα στοιχεία περιλαμβάνουν και τη μετατροπή των τιμών CIF, δηλαδή του κόστους μεταφοράς των εισαγωγών αγαθών, το οποίο αφαιρείται από την αξία των εισαγωγών αγαθών και αποδίδεται στις υπηρεσίες μεταφορών.

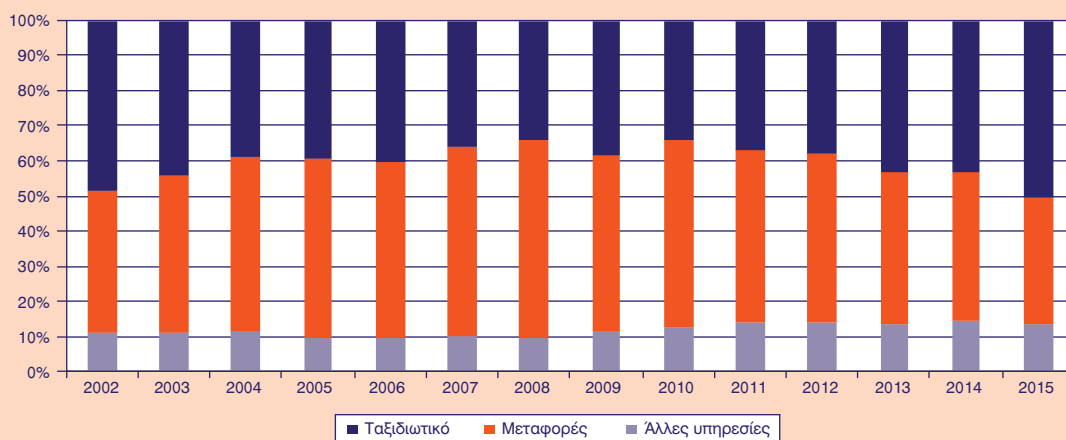
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2

Εξέλιξη των πληρωμών ανά τύπο υπηρεσίας (σε εκατ. ευρώ και σταθερές τιμές 2010)

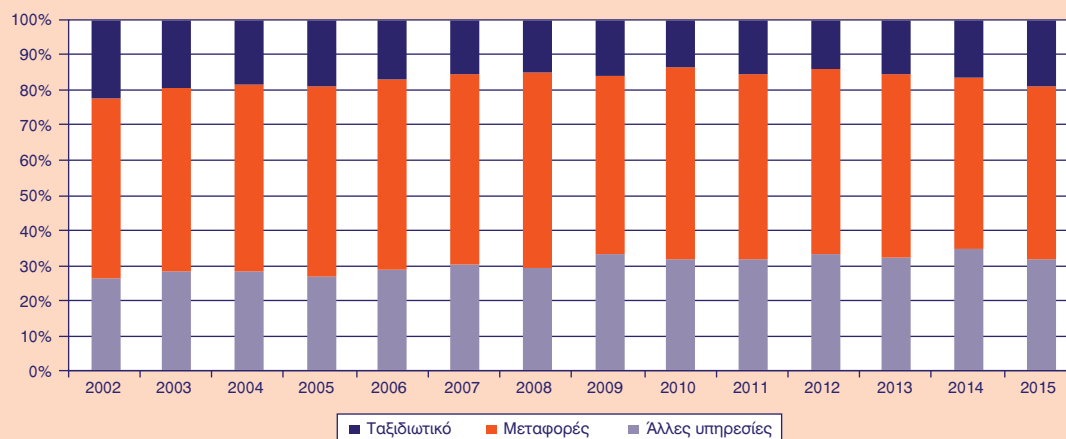
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.3

Εξέλιξη του μεριδίου των εισπράξεων ανά τύπο υπηρεσίας

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.4

Εξέλιξη του μεριδίου των πληρωμών ανά τύπο υπηρεσίας

Η υποχώρηση της συμβολής των μεταφορών στο ισοζύγιο των υπηρεσιών της χώρας κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης αποτυπώνεται και στη μείωση των αντίστοιχων μεριδίων των εισπράξεων και των πληρωμών (Διαγράμματα 4.1.3 και 4.1.4). Συγκεκριμένα, όσον αφορά στις εισπράξεις, μεταξύ των ετών 2008-2015, το μερίδιο των μεταφορών μειώθηκε συνολικά κατά -36,3%, δηλαδή, από το 56% το 2008 στο 35,7% το 2015. Αντιθέτως, την ίδια περίοδο, το μερίδιο των ταξιδιωτικών εισπράξεων αυξήθηκε κατά 48,4%, δηλαδή, από το 34,1% το 2008 στο 50,6% το 2015. Μικρότερη είναι η μείωση του μεριδίου των μεταφορών στις συνολικές πληρωμές, κατά -11,9%, ήτοι, από το 56,1% το 2008 στο 49,4% το 2015.

Σχετικά με τη μεταβολή των εισπράξεων και των πληρωμών των μεταφορών ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ), η μείωση που σημειώθηκε είναι επίσης σημαντική (Διάγραμμα 4.1.5). Συγκεκριμένα, για τις εισπράξεις από υπηρεσίες μεταφορών ως ποσοστό του ΑΕΠ, ενώ το συγκεκριμένο ποσοστό αυξήθηκε από το 5,2% το 2002 στο 7,9% το 2008, το 2009 υποχώρησε στο 5,7% και, παρά την άνοδό του έως το 2014, όταν έφθασε το 7,4%, το 2015 υποχώρησε πάλι στο 5,7%. Όσον αφορά στις πληρωμές των υπηρεσιών των μεταφορών, ενώ το συγκεκριμένο ποσοστό αυξήθηκε από το 3,6% το 2002 στο 4,3% το 2008, το 2015 υποχώρησε στο 3,1%, ήτοι, στο χαμηλότερο ποσοστό που παρατηρήθηκε κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Στη συνέχεια περιγράφονται αναλυτικότερα οι εξελίξεις των εισπράξεων και των πληρωμών σε σχέση με τον τρόπο μεταφοράς προσώπων και αγαθών. Οι τρόποι μεταφοράς περιλαμβάνουν τις θαλάσσιες μεταφορές, τις αεροπορικές μεταφορές, τις οδικές μεταφορές, τις σιδηροδρομικές μεταφορές, τις μεταφο-

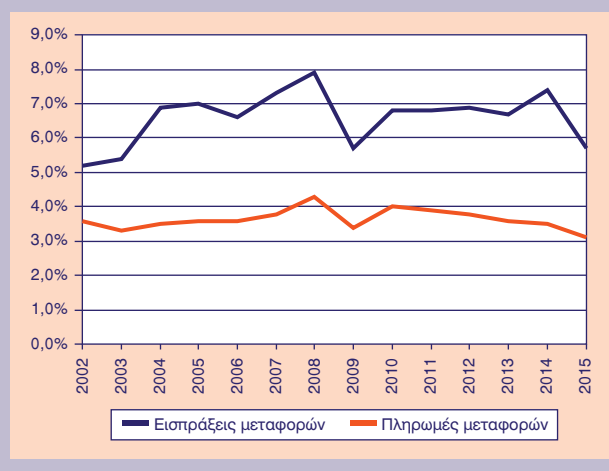
ρές μέσω σωληναγωγών, τις ταχυδρομικές μεταφορές και ταχυμεταφορές (courier), και λοιπούς τρόπους μεταφοράς, οι οποίοι περιλαμβάνουν τις διαστημικές μεταφορές, τις μεταφορές με μέσα εσωτερικής ναυσιπλοΐας, τη μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας και λοιπές υποστηρικτικές και βοηθητικές υπηρεσίες μεταφορών.

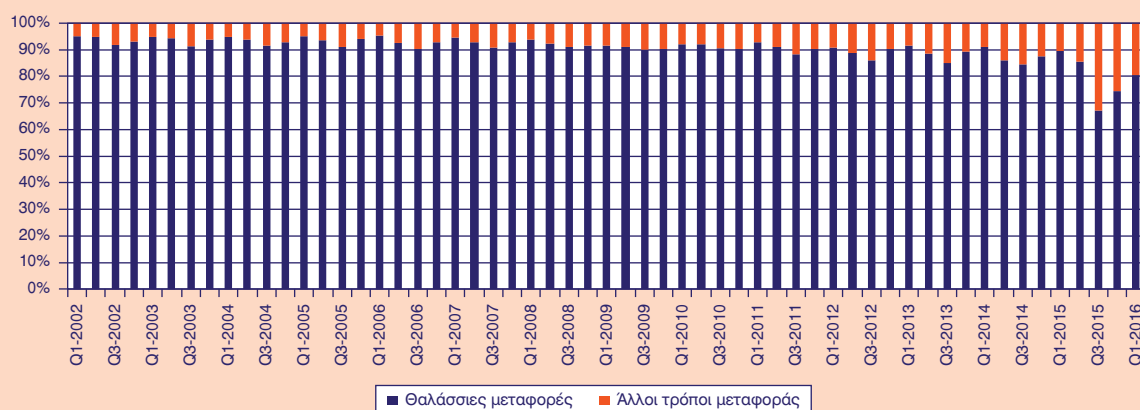
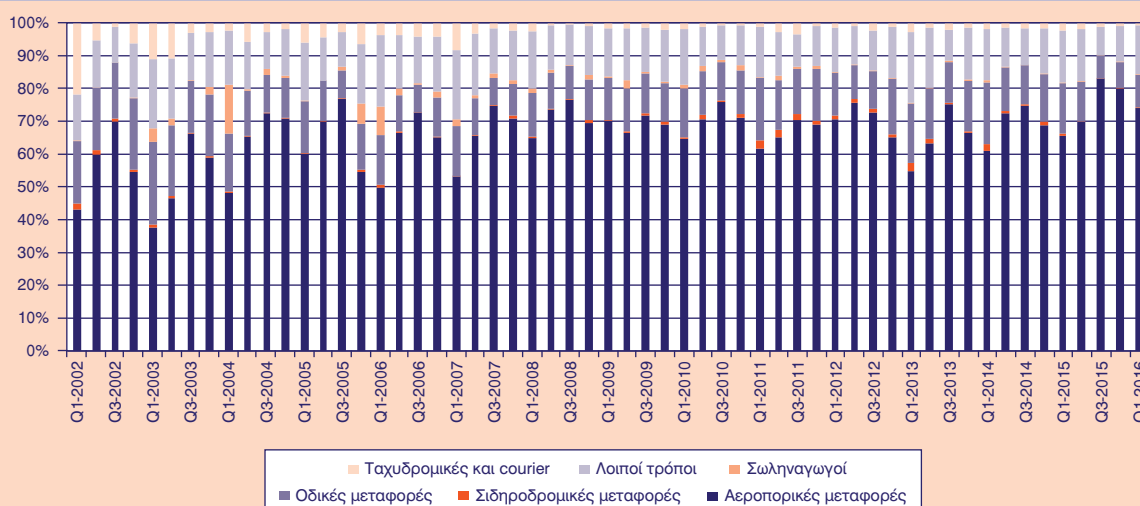
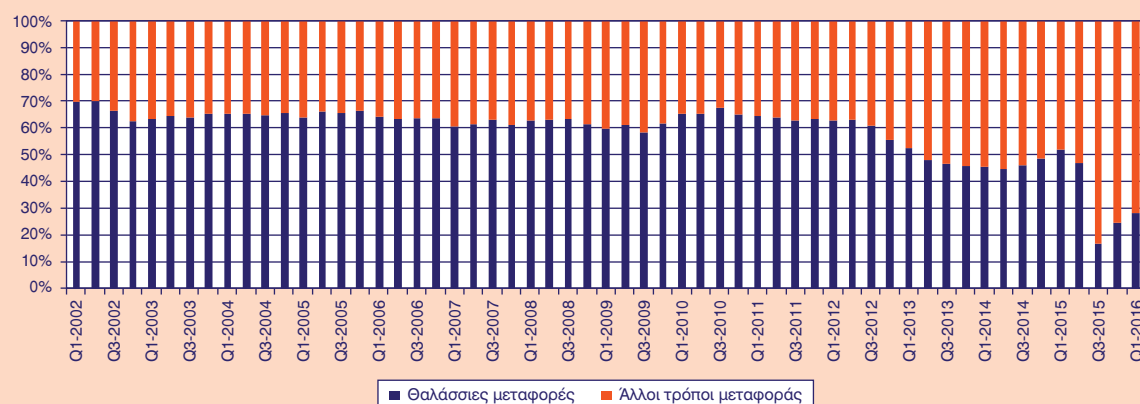
Το Διάγραμμα 4.1.6 καταδεικνύει την καθοριστική σημασία των θαλάσσιων μεταφορών στο σύνολο των εισπράξεων από υπηρεσίες μεταφορών. Συγκεκριμένα, μεταξύ των ετών 2002-2011, το μέσο ετήσιο μερίδιο (%) των εισπράξεων από τις θαλάσσιες μεταφορές στο σύνολο των εισπράξεων από υπηρεσίες μεταφορών ήταν μεγαλύτερο του 90%. Ωστόσο, το συγκεκριμένο μερίδιο υποχώρησε σταδιακά από το 89% το 2012 στο 79% το 2015. Σε τριμηνιαία βάση, σημείωσε την κατώτατη τιμή του το τρίτο τρίμηνο του 2015, ήτοι, 67%.

Όσον αφορά στα μερίδια των εισπράξεων από υπηρεσίες με άλλους (μη-θαλάσσιους) τρόπους μεταφοράς, οι αεροπορικές μεταφορές παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες εισπράξεις (Διάγραμμα 4.1.7). Πιο συγκεκριμένα, οι εισπράξεις από τις αεροπορικές μεταφορές έφθασαν το 2015 στο ανώτατο επίπεδο κατά την εξεταζόμενη περίοδο, δηλαδή, στα 1,4 δισεκ. ευρώ, ποσό που αναλογεί στο 75% των συνολικών εισπράξεων από υπηρεσίες με άλλους (μη-θαλάσσιους) τρόπους μεταφοράς. Ακολουθούν οι εισπράξεις από υπηρεσίες με λοιπούς τρόπους μεταφοράς και με οδικές μεταφορές, με αντίστοιχα ποσοστά 12,8% και 10,6% το 2015, έναντι των αντίστοιχων ποσοστών 14,9% και 12,5% το 2009. Το έτος 2015, πολύ χαμηλά είναι τα αντίστοιχα ποσοστά των εισπράξεων από τις ταχυδρομικές μεταφορές και courier (1,6% έναντι 8,7% το 2002), τις σιδηροδρομικές μεταφορές (0,3% έναντι 1,9% το 2011) και τις μεταφορές μέσω σωληναγωγών (0,1% έναντι 1% το 2009).

Αναφορικά με τις πληρωμές από υπηρεσίες μεταφορών, οι θαλάσσιες μεταφορές διαδραματίζουν τον πλέον σημαντικό ρόλο, σε σύγκριση με άλλους τρόπους μεταφοράς. Ωστόσο, το επίπεδο των πληρωμών από τις υπηρεσίες των θαλάσσιων μεταφορών έχει μειωθεί αισθητά τα τελευταία έτη. Συγκεκριμένα, το μερίδιο των θαλάσσιων μεταφορών στο σύνολο των πληρωμών που αφορούν σε υπηρεσίες μεταφορών υποχώρησε από το 63% το 2008 στο 35% το 2015 (Διάγραμμα 4.1.8). Ειδικότερα, σημειώνεται ότι, το έτος 2015, οι πληρωμές που αφορούν στις θαλάσσιες μεταφορές ήταν 2,1 δισεκ. ευρώ, έναντι 6,5 δισεκ. ευρώ το έτος 2008. Το ίδιο έτος (2015), οι πληρωμές που αφορούν στις μεταφορές με λοιπούς τρόπους (όπως μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας) ήταν 1,9 δισεκ. ευρώ, έναντι περίπου 3 δισεκ. ευρώ το 2008, ενώ οι πληρωμές που αφορούν στις αεροπορικές μεταφορές ανήλθαν στα 1,2 δισεκ.

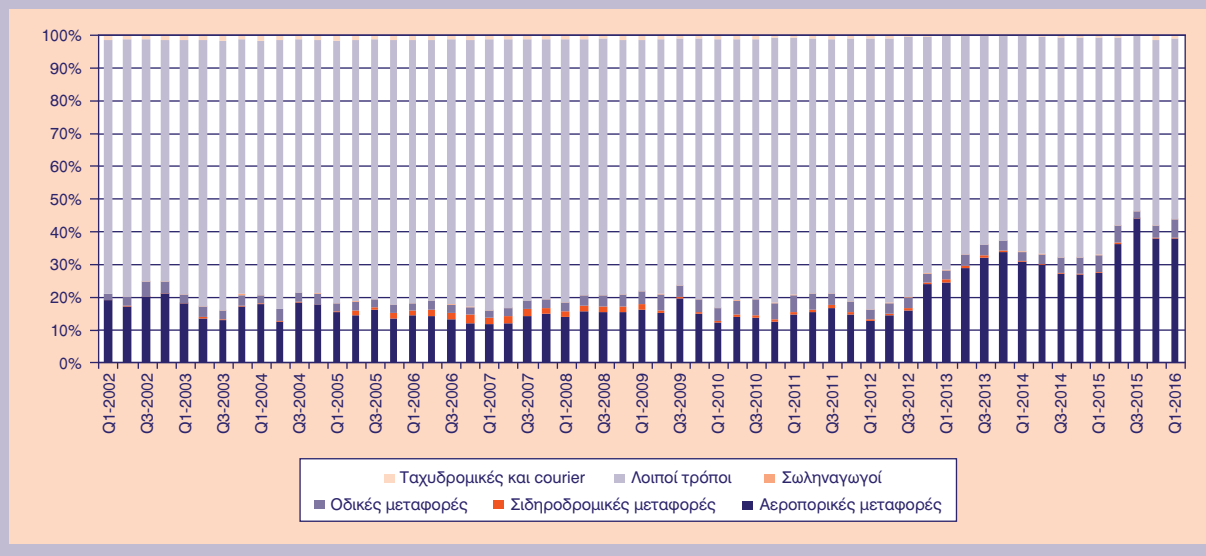
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.5
Εισπράξεις και πληρωμές των μεταφορών ως ποσοστό του ΑΕΠ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.6**Μερίδια των εισπράξεων από υπηρεσίες μεταφορών μέσω θαλάσσης και με άλλους τρόπους συνολικά****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.7****Μερίδια των εισπράξεων ανά τρόπο μεταφοράς στο σύνολο των εισπράξεων από υπηρεσίες μεταφορών με άλλους (μη-θαλάσσιους) τρόπους****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.8****Μερίδια των πληρωμών για υπηρεσίες μεταφορών μέσω θαλάσσης και με άλλους τρόπους συνολικά**

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.9

Μερίδια των πληρωμών ανά τρόπο μεταφοράς στο σύνολο των πληρωμών για υπηρεσίες μεταφορών με άλλους (μη-θαλάσσιους) τρόπους

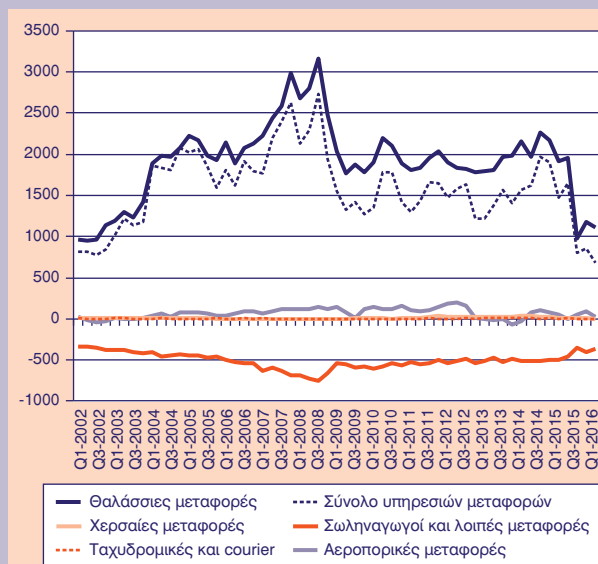
ευρώ, από τα περίπου 0,6 δισεκ. ευρώ το 2008. Το Διάγραμμα 4.1.9 απεικονίζει τη σημαντική άνοδο του μεριδίου των αεροπορικών μεταφορών στο σύνολο των πληρωμών με άλλους (μη-θαλάσσιους) τρόπους μεταφοράς, καθώς και τη μείωση του αντίστοιχου μεριδίου των μεταφορών με λοιπούς τρόπους. Περιορισμένα είναι τα αντίστοιχα ποσοστά για τις οδικές μεταφορές, τις ταχυδρομικές μεταφορές-courier και τις σιδηροδρομικές μεταφορές (4,1%, 0,6% και 0,3%, αντίστοιχα, το έτος 2015).

Τέλος, το Διάγραμμα 4.1.10 συνοψίζει την εξέλιξη του ισοζυγίου (δηλαδή, εισπράξεις - πληρωμές) των υπηρεσιών των μεταφορών συνολικά, με θαλάσσιες μεταφορές, και με άλλους τρόπους μεταφοράς, όπως χερσαίους (οδικώς και σιδηροδρομικώς), αεροπορικώς, με σωληναγωγούς και λοιπές μεταφορές (όπως μεταφορά ηλεκτρικής ενέργειας), και με ταχυδρομεία-courier. Η ανάλυση αυτή υπογραμμίζει τον διαχρονικά σημαντικό θετικό ρόλο της ελληνικής ναυτιλίας και του ελληνόκτητου στόλου στο ισοζύγιο υπηρεσιών της χώρας, παρά τη σημαντική μείωση του συγκεκριμένου ισοζυγίου κατά τη διάρκεια της κρίσης και, ιδιαίτερα, το 2015 (από τα 11,1 δισεκ. ευρώ το 2008 στα 6 δισεκ. ευρώ το 2015). Επιπροσθέτως, σημειώνεται ότι θετικό είναι και το ισοζύγιο των υπηρεσιών των αεροπορικών μεταφορών (188 εκατ. ευρώ το 2015 από 500 εκατ. ευρώ το 2008), των οδικών μεταφορών (48 εκατ. ευρώ το 2015 από

45 εκατ. ευρώ το 2008) και των ταχυδρομικών μεταφορών-courier (6,5 εκατ. ευρώ από -25 εκατ. ευρώ το 2008).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.10

Ισοζύγιο υπηρεσιών των μεταφορών συνολικά, μέσω θαλάσσης, και με άλλους τρόπους

Σημείωση: Οι χρονοσειρές έχουν διορθωθεί εποχικά χρησιμοποιώντας το φίλτρο TRAMO/SEATS.

4.2. Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα και ο ρόλος του στην επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας: Οι προϋποθέσεις για την πλήρη άρση των capital controls

Νικόλαος Γεωργικόπουλος

4.2.1. Εισαγωγή

Το 2016 είναι αναμφισβήτητα ένα κρίσιμο έτος για την επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας όπου το ελληνικό τραπεζικό σύστημα οφείλει να έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο, ώστε η Ελλάδα να εξέλθει το συντομότερο δυνατόν από την ύφεση και συνάμα να επιτευχθεί μια βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη τα επόμενα έτη. Και αυτό, διότι η ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας καθώς και η αειφόρος ανάπτυξη προϋποθέτουν ένα υγιές, λειτουργικό και βιώσιμο τραπεζικό σύστημα. Σε καμιά χώρα του κόσμου δεν έχει παρατηρηθεί βιώσιμη ανάπτυξη αν δεν «λειτουργεί» το χρηματοπιστωτικό της σύστημα, που βασικός ρόλος του είναι η διοχέτευση ρευστότητας από αυτούς που διαθέτουν απόθεμα (δηλ. καταθέτες και επενδυτές) στην πραγματική οικονομία που παρουσιάζει έλλειμμα (δηλ. επιχειρήσεις και νοικοκυριά) μέσω της αύξησης των διοχετευόμενων πιστώσεων. Από την άλλη, είναι πραγματικά δύσκολο να χαραχθεί μια αποτελεσματική οικονομική στρατηγική για την ταχεία ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και τη χρηματοδότησή της μέσω των πιστωτικών ιδρυμάτων με τους υπάρχοντες περιορισμούς στη διακίνηση κεφαλαίων (capital controls) στην Ελλάδα. Ωστόσο, αν δεν είχαν επιβληθεί οι περιορισμοί αυτοί τον Ιούνιο του 2015, και λαμβάνοντας υπόψη τον ρυθμό «φυγής» των καταθέσεων από τις ελληνικές τράπεζες, πιθανόν σήμερα να μιλούσαμε για κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού μας συστήματος και σχεδόν σίγουρη συμμετοχή των Ελλήνων καταθετών (bail in) στην τελευταία διαδικασία ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών.

Συνεπώς, τα ερωτήματα που τίθενται στο άρθρο αυτό και εξετάζονται στις επόμενες ενότητες είναι αν είναι εφικτό, τη χρονική περίοδο που διανύουμε και στην κατάσταση που βρίσκεται το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα, να συμβάλει ουσιαστικά στην ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας, καθώς και ποιες είναι οι αναγκαίες προϋποθέσεις ώστε οι ελληνικές τράπεζες να διαδραματίσουν κομβικό και διαμεσολαβητικό ρόλο στην επίτευξη του παραπάνω στόχου.

Για να απαντηθούν όμως αντικειμενικά τα παραπάνω ερωτήματα, θα παρουσιαστεί μια γρήγορη επισκόπηση της χρηματιστηριακής πορείας του τραπεζικού συστήματος, εκθέτοντας ταυτόχρονα τις τελευταίες εξελίξεις στον κλάδο. Επιπροσθέτως, εξετάζονται οι τρεις πιο καθοριστικοί δείκτες για το τι μέλλει γενέσθαι στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα, δηλαδή, η ρευστότητα, ο πιστωτικός κίνδυνος και η κεφαλαιακή επάρκεια. Και αυτό διότι η συνετή και ορθολογιστική διαχείριση των παραπάνω τριών παραμέτρων θεωρείται το «τρίπτυχο της επιτυχίας», ώστε να μπορέσουν οι ελληνικές τράπεζες να ξαναβρούν τον βηματισμό τους και να χρηματοδοτήσουν επαρκώς την πραγματική οικονομία, προκειμένου να εξέλθει οριστικά η Ελλάδα από τον υφεσιακό κύκλο στον οποίο έχει περιέλθει ξανά μετά την επιβολή των capital controls.

4.2.2. Εξέλιξη της χρηματιστηριακής αξίας των ελληνικών τραπεζών

Η διεθνής χρηματοοικονομική κρίση, όταν έκανε αισθητά τα σημάδια της στη Γηραιά Ήπειρο στα τέλη του 2008, δεν επηρέασε ιδιαίτερα τη λειτουργία των ελληνικών τραπεζών. Ωστόσο, όταν αυτή μετεξελίχθηκε σε κρίση χρέους κρατικού και ιδιωτικού στις αρχές του 2010, τότε ο διαμεσολαβητικός ρόλος των τραπεζών επλήγη, με αποτέλεσμα η αποδοτικότητά τους να είναι αρνητική, ενώ η παροχή χρηματοδότησης στην πραγματική οικονομία να είναι ελλιπής. Οι λόγοι για την αρνητική αποδοτικότητα καθώς και τη στενότητα ρευστότητας που αντιμετωπίζουν οι ελληνικές τράπεζες (και συνεπώς οι ελληνικές επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά) είναι πολύπλευροι, αλλά σχετίζονται άμεσα με την ελληνική κρίση χρέους και τα δημοσιονομικά μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν στην ελληνική οικονομία, δεδομένου ότι πριν την κρίση το ελληνικό τραπεζικό σύστημα ήταν σχετικά υγιές και επαρκώς κεφαλαιοποιημένο. Εντούτοις, πρέπει να επισημανθεί ότι ήταν ευάλωτο σε επιδείνωση μιας διευρυμένης κρίσης χρέους, όπως και αποδείχτηκε μετέπειτα, λόγω σημαντικής έκθεσής του σε κρατικά ομόλογα, καθώς και σε χρηματοδότηση κρατικών οργανισμών και μη εμπορεύσιμων κλάδων. Βέβαια, η αδυναμία των χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων να παρέχουν ρευστότητα στην πραγματική οικονομία επιδεινώθηκε και από το φαινόμενο της προκυκλικότητας, όπου σε περιπτώσεις ύφεσης η κεφαλαιακή τους βάση χρησιμοποιείται ως περιθώριο ασφαλείας για την αντιμετώπιση των μη αναμενόμενων κινδύνων (π.χ. στην τρέχουσα περίοδο λόγω του μεγέθους των επισφαλειών στο δανειακό τους χαρτοφυλάκιο αλλά και στην καθυστέρηση ορθολογιστικής αντιμετώπισής τους), με αποτέλεσμα ακόμα και μια υψηλότερη από την ελάχιστη κεφαλαιακή επάρκεια στις περιπτώσεις

αυτές, να μην τους επιτρέπει να λάβουν μεγαλύτερες επενδυτικές θέσεις ή να διευρύνουν τη χρηματοδότηση στην οικονομία.

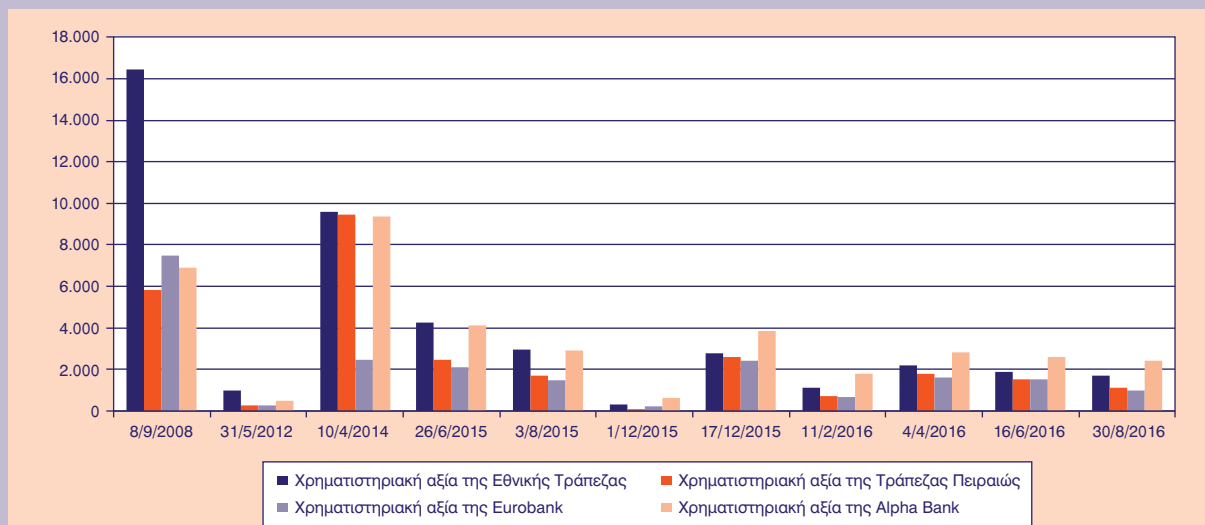
Από την άλλη, η χρηματιστηριακή αξία των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων έχει επηρεαστεί σημαντικά τα τελευταία έτη από την αρνητική συγκυρία γεγονότων στην ελληνική οικονομία και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα. Και συγκεκριμένα, από την πορεία αξιολόγησης του ελληνικού οικονομικού προγράμματος, την έλλειψη κλίματος πολιτικής σταθερότητας, την τραυματισμένη εμπιστοσύνη των επενδυτών/μετόχων στην επίτευξη των οικονομικών στόχων (εντός των χρονικών περιθωρίων) που έχουν υποβληθεί στα επιχειρηματικά πλάνα των ελληνικών τραπεζών, καθώς και από την καθυστέρηση στη διαχείριση του μεγάλου όγκου των μη εξυπηρετούμενων δανείων στο δανειακό χαρτοφυλάκιο των τραπεζών. Φυσικά, δεν πρέπει να παραβλεφθεί και η αβεβαιότητα που παρατηρείται στις διεθνείς χρηματαγορές από την αρχή του έτους, αναφορικά με την πορεία της ευρωπαϊκής οικονομίας και ιδιαίτερα του τραπεζικού της συστήματος.

Για του λόγου το αληθές, στην αρχή της χρηματοοικονομικής κρίσης οι ελληνικές συστημικές τράπεζες (Τράπεζα Πειραιώς, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Alpha Bank, και Eurobank) είχαν χρηματιστηριακή αξία €36,6 δις στις 8.9.2008 (Διάγραμμα 4.2.1). Όμως από το τέλος του 2009, όταν η Ελλάδα αποκλείστηκε από την πρόσβαση στις κεφαλαιαγορές, η χρηματιστηριακή αξία παρουσίασε πτωτική τάση φθάνοντας σε χαμηλά περιόδου €1,7 δις στις 5.6.2012, λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας για ενδεχόμενη έξοδο της Ελλάδος από το Ευρώ και ενό-

ψει της τότε εκλογικής αναμέτρησης. Στη συνέχεια, κατά το 2013 παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αναδιοργάνωση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, ενώ το 2014 η χρηματιστηριακή αξία των τραπεζών αυξήθηκε λόγω της επιτυχούς ανακεφαλαιοποίησής τους και της βελτίωσης των οικονομικών συνθηκών, φθάνοντας στην υψηλότερη τιμή €37,9 δις (10.6.2014). Ωστόσο, το πρώτο εξάμηνο του 2015 η πολιτική αβεβαιότητα για την εξεύρεση συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος και διεθνών δανειστών οδήγησε σε σημαντική μείωση της χρηματιστηριακής αξίας των ελληνικών συστημικών τραπεζών, ενώ η εφαρμογή περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων στις 28 Ιουνίου του 2015 είχε ως αποτέλεσμα το κλείσιμο του χρηματιστηρίου για περίοδο ενός μήνα. Με την επανέναρξη της λειτουργίας του χρηματιστηρίου οι ελληνικές τράπεζες έχασαν ένα μεγάλο μέρος της χρηματιστηριακής τους αξίας, ενώ μετά την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων των stress tests από την ΕΚΤ στις 30 Δεκεμβρίου του 2015, η χρηματιστηριακή αξία των τραπεζών μειώνεται σημαντικά και συστηματικά, δεδομένης της αναγκαιότητας της προσαρμογής των τιμών των μετοχών των τραπεζών σε νέα επίπεδα, έτσι ώστε να προσελκύουν διεθνείς επενδυτές. Στις αρχές Δεκεμβρίου του 2015 οι συστημικές τράπεζες είχαν χρηματιστηριακή αξία μόλις €1,2 δις, με την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος να κυμαίνεται στα €286 εκατομμύρια, την Alpha Bank στα €600 εκατομμύρια, την Τράπεζα Πειραιώς στα €61 εκατομμύρια και την Eurobank στα €206 εκατομμύρια. Μετά την ολοκλήρωση της ανακεφαλαιοποίησης των συστημικών τραπεζών και την προσμέτρησή της στους χρηματιστηριακούς δείκτες, η χρηματιστηριακή αξία των εξεταζόμενων τραπεζών

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1

Χρηματιστηριακή αξία των τεσσάρων ελληνικών συστημικών τραπεζών (ανά τράπεζα - σε εκατ. €)

Πηγή: Όμιλος Χρηματιστηρίου Αθηνών (Athens Exchange Group) και ίδια επεξεργασία συγγραφέα.

διαμορφώθηκε στα €11,6 δις στις 17.12.2015. Στη συνέχεια, εξαιτίας της αυξημένης αβεβαιότητας για την πορεία της αξιολόγησης του οικονομικού προγράμματος που εφαρμόζεται στην ελληνική οικονομία αλλά και του χρόνου επίτευξής του, λόγω των περαιτέρω διευκρινίσεων που απαιτήθηκαν σχετικά με το ασφαλιστικό και τα δημοσιονομικά μέτρα, η χρηματιστηριακή αξία μειώθηκε σημαντικά και διαμορφώθηκε στα €4,2 δις (11.2.2016). Κατόπιν, οι τραπεζικές μετοχές ανέκαμψαν σημαντικά με αποτέλεσμα τη διαμόρφωσή τους σε €8,4 δις (4.4.2016). Τέλος, κατά την περίοδο του Απριλίου έως και τον Αύγουστο του 2016 η χρηματιστηριακή αξία των τεσσάρων συστημικών τραπεζών μειώθηκε λόγω των ισχνών προοπτικών ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και της επιδείνωσης του αρνητικού κλίματος που παρατηρήθηκε στον ευρωπαϊκό τραπεζικό κλάδο. Συγκεκριμένα, στα τέλη Αυγούστου 2016, η Alpha Bank αποτιμάται στα €2,4 δις, η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος στο €1,7 δις, η Τράπεζα Πειραιώς στο €1,1 δις και η Eurobank στα €997 εκατ.

4.2.3. Εξέλιξη των καταθέσεων στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα

Σημαντικό ωστόσο πλήγμα στο τραπεζικό σύστημα υπήρξε επίσης η μεγάλη εκροή καταθέσεων επιχειρήσεων και νοικοκυριών από τις αρχές του 2010. Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τη ρευστότητα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος παρατηρήθηκαν δύο περίοδοι όπου η απώλεια της εμπιστοσύνης από τους καταθέτες, σε ό,τι αφορά την ελληνική οικονομία και τις προοπτικές παραμονής της Ελλάδας στη ζώνη του Ευρώ, οδήγησε σε σημαντική εκροή των καταθέσεων. Η πρώτη περίοδος, ως απόρροια της αβεβαιότητας από τη χρηματοοικονομική κρίση και την κρίση χρέους, οδήγησε στη μείωση των καταθέσεων από €238 δις στα τέλη Δεκεμβρίου του 2009, σε €151 δις στα τέλη Ιουνίου 2012 (Διαγράμματα 4.2.2 & 4.2.3), μέσω της εκροής κεφαλαίων κυρίως σε ξένους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς. Η δεύτερη περίοδος αφορά την αβεβαιότητα για την κατάληξη των διαπραγματεύσεων για την επίτευξη μιας νέας συμφωνίας για το οικονομικό πρόγραμμα χρηματοδότησης της Ελλάδας, μετά την εκλογή της νέας Κυβέρνησης στις 25 Ιανουαρίου 2015. Δεδομένου ότι δεν υπήρχε κανένα σημάδι συμβιβασμού μεταξύ της Ελλάδας και των διεθνών δανειστών, αυτό οδήγησε στη μείωση των καταθέσεων από €148 δις (31.1.2015) σε €130 δις (31.5.2015). Η μείωση των καταθέσεων στην περίπτωση αυτή οφείλεται στην εκροή καταθέσεων από το εγχώριο τραπεζικό σύστημα σε προορισμούς κυρίως εντός της ελληνικής επικράτειας (π.χ. θυρίδες, οικίες κλπ.). Πρέπει να επι-

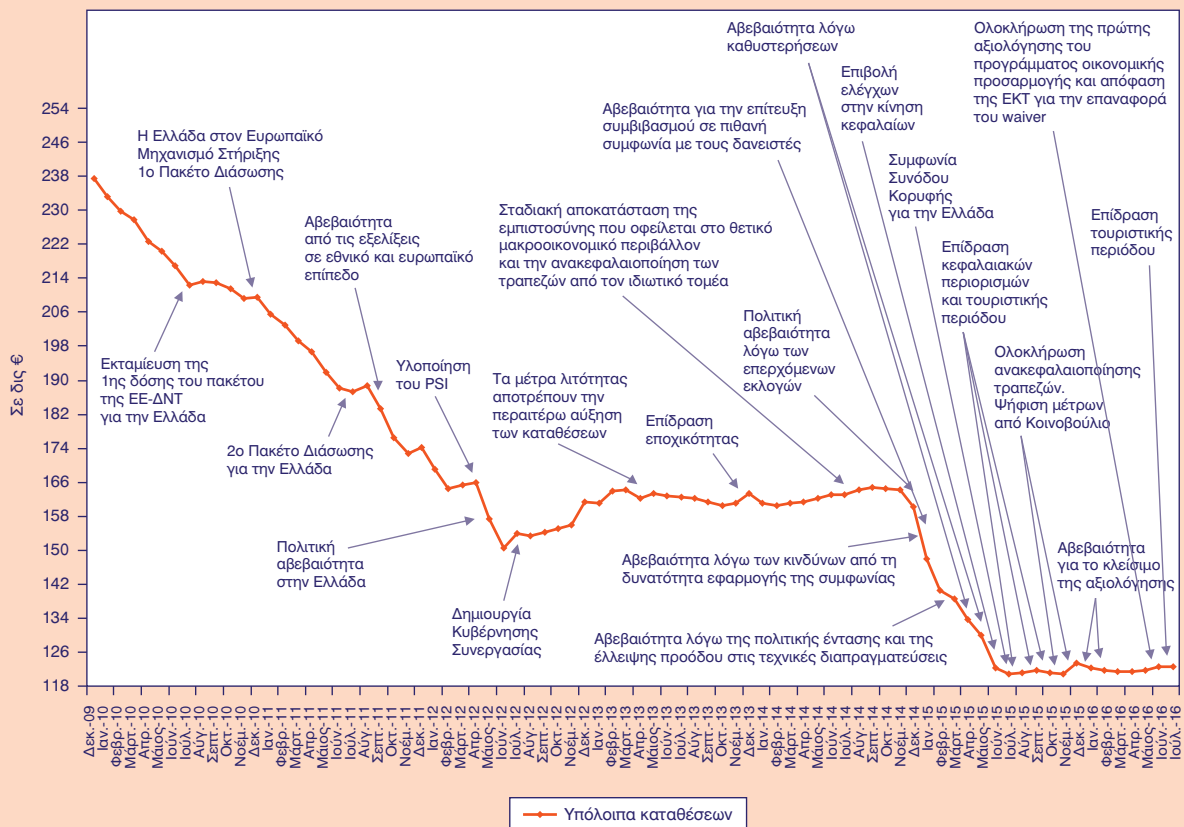
σημανθεί ότι οι καταθέσεις συνδέονται άμεσα με το ΑΕΠ και τη δημοσιονομική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας. Για πολλά νοικοκυριά και μικρομεσαίες επιχειρήσεις που επηρεάστηκαν από τα μέτρα λιτότητας, το διαθέσιμο εισόδημά τους μειώθηκε σημαντικά, συντελώντας σε επιπρόσθετη μείωση των καταθέσεων για την κάλυψη των άμεσων δαπανών τους και λόγω της αύξησης της φορολογίας.

Επισημαίνεται ότι τον Ιούλιο του 2016 οι καταθέσεις του ιδιωτικού τομέα ανήλθαν σε €122,6 δις (νοικοκυριά: €102 δις, επιχειρήσεις: €20,6 δις) έναντι €122,7 δις τον Ιούνιο του 2016 (νοικοκυριά: €101,8 δις, επιχειρήσεις: €20,9 δις), ενώ τον Ιούλιο του 2015 ήταν 120,8 δις (νοικοκυριά: €102,9 δις, επιχειρήσεις: €17,9 δις). Επιπλέον, παρατηρείται (Διάγραμμα 4.2.3) ότι το τελευταίο διάστημα, και παρά την επιβολή των capital controls, οι καταθέσεις των νοικοκυριών έχουν ελαφρά μειωθεί. Αυτό εξηγείται από τις αυξημένες φορολογικές και δανειακές υποχρεώσεις τους, σε σχέση με το εισόδημα τους, ενώ σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις, παρατηρείται αύξηση του ύψους των καταθέσεων, κυρίως λόγω της διευρυμένης χρήσης των ηλεκτρονικών μέσων συναλλαγών.

Επιπροσθέτως, η περιορισμένη δυνατότητα των ελληνικών τραπεζών να παρέχουν ρευστότητα στην πραγματική οικονομία επιδεινώθηκε και από την απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΚΤ στις 4 Φεβρουαρίου του 2015, στην οποία είχε αρθεί η εξαίρεση (waiver) για τις ελάχιστες απαιτήσεις αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας των τίτλων που εκδίδονται ή είναι εγγυημένα από το Ελληνικό Δημόσιο. Η απόφαση αυτή έχει άμεσες συνέπειες για την παροχή φθηνότερης ρευστότητας από την ΕΚΤ μέσω του συστήματος εγγυήσεων του Πυλώνα 2 & 3. Κατά συνέπεια, οι ελληνικές τράπεζες έπρεπε να υποκαταστήσουν, μετά την άρση της εξαίρεσης, μεγάλο μέρος της απευθείας χρηματοδότησής τους από την ΕΚΤ με επιτόκιο 0,05%, με την ακριβότερη χρηματοδότηση από τον Έκτακτο Μηχανισμό Παροχής Ρευστότητας (ELA) με επιτόκιο 1,55%. Ωστόσο, το διοικητικό συμβούλιο της ΕΚΤ αποφάσισε στις 22 Ιουνίου 2016 να επαναφέρει το καθεστώς της κατ' εξαίρεση επιλεξιμότητας των ελληνικών ομολόγων (waiver) και να ξανακάνει δεκτά τα ελληνικά ομόλογα ως ενέχυρο στις πράξεις κύριας αναχρηματοδότησης των ελληνικών τραπεζών. Επισημαίνεται ότι, τον Ιούλιο του 2016, η συνολική χρηματοδότηση από το Ευρωσύστημα (ΕΚΤ και ELA) ανέρχεται σε €82,8 δις, με τον ELA να βρίσκεται στα €51,4 δις, από €125,5 δις συνολικής χρηματοδότησης τον Ιούλιο του 2015 (αμέσως μετά τα capital controls), εκ των οποίων τα €85,3 δις αντλήθηκαν μέσω του ELA (Διάγραμμα 4.2.4).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2

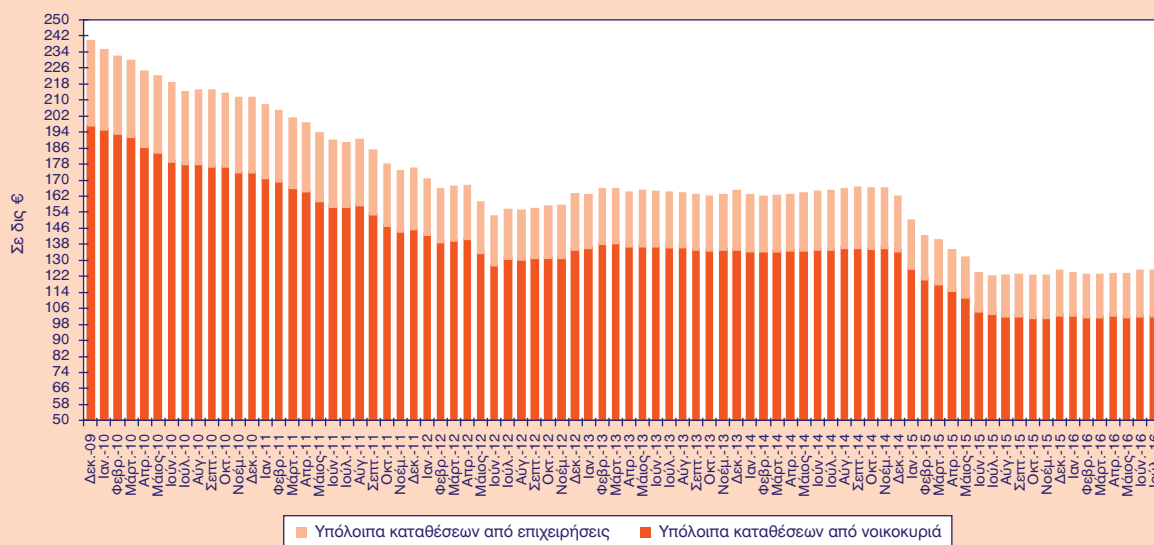
Διαχρονική εξέλιξη συνόλου καταθέσεων στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα (σε δις €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, δημοσιευμένοι ισολογισμοί ελληνικών τραπεζών και ίδια επεξεργασία συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3

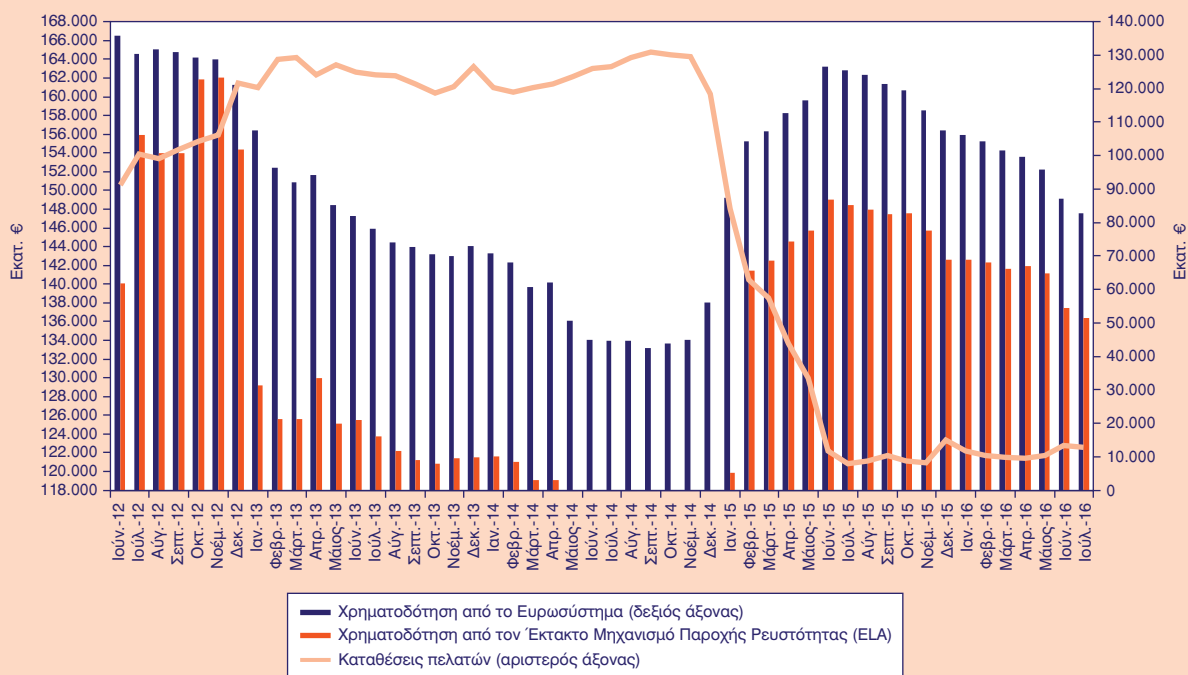
Διαχρονική εξέλιξη καταθέσεων επιχειρήσεων και νοικοκυριών στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα (σε δις €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, δημοσιευμένοι ισολογισμοί ελληνικών τραπεζών και ίδια επεξεργασία συγγραφέα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.4

Χρηματοδότηση από το Ευρωσύστημα έναντι χρηματοδότησης από τον Έκτακτο Μηχανισμό Παροχής Ρευστότητας (σε εκατ. €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, δημοσιευμένοι ισολογισμοί ελληνικών τραπεζών και ίδια επεξεργασία συγγραφέα.

4.2.4. Εξέλιξη των μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων στο δανειακό χαρτοφυλάκιο των ελληνικών τραπεζών

Τα αυστηρά μέτρα λιτότητας που άρχισαν να επιβάλλονται στην ελληνική οικονομία από την εφαρμογή του πρώτου Μνημονίου οδήγησαν στην πτώση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών και επιχειρήσεων. Η διάρθρωση του εισοδήματος μεταβλήθηκε, δεδομένου ότι η βάση χρηματοδότησης, τόσο για τα νοικοκυριά όσο και για τις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις, κατέστη περισσότερο ασταθής και ευμετάβλητη. Επιπροσθέτως, η ανεργία παραμένει σε υψηλά επίπεδα, αν και τον Ιούνιο του 2016 παρατηρήθηκε μείωση στο 23,4%, από 24,9% τον Ιούνιο του 2015. Ωστόσο, το ποσοστό του εργατικού δυναμικού σε δραστηριότητες μερικής απασχόλησης και ορισμένου χρόνου αυξήθηκε σημαντικά σε σχέση με την περίοδο πριν τη χρηματοπιστωτική κρίση. Τόσο ο περιορισμός του διαθέσιμου εισοδήματος όσο και η αβεβαιότητα για τη διατήρησή του στο άμεσο μέλλον, έχουν αυξήσει τη δυσκολία αποπληρωμής των δανειακών υποχρεώσεων τόσο των νοικοκυριών όσο και των επιχειρήσεων. Από την άλλη πλευρά, λόγω του δυσμενούς μακροοικονομικού περιβάλλοντος

έχει περιοριστεί η ζήτηση για χρηματοδότηση ακόμα και από «υγιείς» επιχειρήσεις, εξαιτίας και του αυξημένου επιχειρηματικού κίνδυνου, αλλά και τα νοικοκυριά έχουν περιορίσει δραστικά τις καταναλωτικές τους δαπάνες λόγω της αβεβαιότητας για τη μελλοντική πορεία των οικονομικών τους δυνατοτήτων. Επιπροσθέτως, η επιβολή ελέγχων στην κίνηση κεφαλαίων από τον Ιούνιο του περασμένου έτους, έχει δυσχεράνει περαιτέρω την οικονομική δραστηριότητα στην εγχώρια οικονομία. Η επίπτωση βέβαια ήταν μικρότερη της αναμενόμενης, λόγω της θετικής συμβολής των καθαρών εξαγωγών, της αύξησης της τουριστικής κίνησης και της μικρότερης από την αναμενόμενη μείωσης των καταναλωτικών δαπανών, πλην όμως οι δυσμενείς επιπτώσεις έχουν ήδη καταγραφεί σε επιμέρους κλάδους όπως οι πωλήσεις και οι εισαγωγές. Ως αποτέλεσμα των προαναφερθεισών εξελίξεων, η ποιότητα του χαρτοφυλακίου των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων εξακολουθεί να επιδεινώνεται από την αρχή της δημοσιονομικής κρίσης μέχρι και σήμερα. Με βάση και τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία, ο δείκτης των μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων (NPEs) αυξήθηκε σε όλους τους κλάδους κατά τη διάρκεια του 2015 καθώς και κατά τη διάρκεια του πρώτου τρίμηνου του 2016, με τον

σχετικό δείκτη να διαμορφώνεται στα 45,1% στο α' τρίμηνο του 2016, από 44,2% στα τέλη του 2015 και 39,9% στα τέλη του 2014. Σε απόλυτους όρους, το συνολικό ποσό των NPEs ανήλθε σε €108,6 δις στο α' τρίμηνο του 2016, από €108 δις το 2015 και €99 δις στο δ' τρίμηνο του 2014.

Αναφορικά τώρα με τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια (NPLs), παρουσιάστηκε αντίστοιχη εικόνα με τα NPEs, με τον σχετικό δείκτη να διαμορφώνεται στα 37,2% στο α' τρίμηνο του 2016, από 36,8% στα τέλη του 2015 και 33,8% στα τέλη του 2014. Σε απόλυτους όρους, το συνολικό ποσό των NPLs ανήλθε σε €78 δις στο α' τρίμηνο του 2016, από €78,2 δις το 2015 και €77,5 δις στο δ' τρίμηνο του 2014.

Κατά την ίδια περίοδο, η κάλυψη των μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων από προβλέψεις διαμορφώθηκε στο 49,8% το α' τρίμηνο του 2016 από 50,1% το δ' τρίμηνο του 2015, και αυτή η μικρή μείωση υποδηλώνει κάποια σχετική βελτίωση του πιστωτικού κινδύνου στο χαρτοφυλάκιο των ελληνικών τραπεζών. Ωστόσο, το ποσοστό που καταγράφηκε στο α' τρίμηνο του 2016 είναι αρκετά υψηλότερο από αυτό που σημειώθηκε στο δ' τρίμηνο του 2014, όταν ήταν 44%. Επισημαίνεται ότι η ευρωπαϊκή διάμεσος (EU median ratio) για τον δείκτη αυτό είναι περίπου στο 41%.

4.2.5. Εξέλιξη του δείκτη κεφαλαιακής επάρκειας των ελληνικών τραπεζών

Αναμφίβολα, μετά την εφαρμογή του PSI¹, οι τράπεζες κατέγραψαν σημαντικές επιπρόσθετες ζημιές λόγω της διακράτησης σημαντικού ύψους κρατικών ομολόγων, με αποτέλεσμα να απολέσουν σημαντικό μέρος των κεφαλαίων τους. Το κεφάλαιο αυτό αναπληρώθηκε τόσο από τις κεφαλαιακές ενισχύσεις μέσω του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ) το 2012 και 2013, όσο και από τον ιδιωτικό τομέα το 2013 και 2014, με αποτέλεσμα την αποκατάσταση των δεικτών κεφαλαιακής επάρκειας στο τραπεζικό σύστημα. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι, κατά την περίοδο 2012-2014, πραγματοποιήθηκε μια από τις μεγαλύτερες αναδιαρθρώσεις στην ιστορία του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, η οποία οδήγησε σε σημαντική αύξηση της συγκέντρωσής του, δημιουργώντας έτσι τέσσερις μεγάλους ελληνικούς τραπεζικούς ομίλους, τις επονομαζόμενες ελληνικές συστημικές τράπεζες. Η τελευταία ανακεφαλαιοποίηση των τεσσάρων ελληνικών συστημικών τραπεζών ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβριο του 2015, με €5,3 δις από ιδιώτες επενδυτές, €2,7 δις από ασκήσεις διαχείρισης παθητικού (LME) και €5,4 δις από ΤΧΣ. Η ανακεφαλαιοποίηση αυτή έγινε κυρίως για να αντιμετωπιστεί η μείωση των

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1 Δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας (%)

Σε ενοποιημένη βάση	2014	Ελληνικές εμπορικές τράπεζες			
		Ελλάδα		Εγχώριοι όμιλοι ΕΕ	
		2015 α' εξάμηνο	2015	2016 α' τρίμηνο	2015 γ' τρίμηνο
Δ.Κ.Ε.	14,1	10,3	16,5	16,2	16,9
Δείκτης με Βασικά Ίδια Κεφάλαια (Tier I)	13,9	10,1	16,4	16,1	14,2
Δείκτης κεφαλαίου κοινών μετοχών κατηγορίας 1 (Common Equity Tier I)	13,8	10,1	16,4	16,1	13,1
Σε ατομική βάση	2014	Ελλάδα			
		2015 α' εξάμηνο	2015	2016 α' τρίμηνο	2015 γ' τρίμηνο
Δ.Κ.Ε.	16,5	12,3	18,7	18,5	-
Δείκτης με Βασικά Ίδια Κεφάλαια (Tier I)	16,1	12,1	18,6	18,4	-
Δείκτης κεφαλαίου κοινών μετοχών κατηγορίας 1 (Common Equity Tier I)	15,9	11,9	18,6	18,4	-

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και δημοσιευμένοι ισολογισμοί ελληνικών τραπεζών.

1. Το πρόγραμμα συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (PSI), που ολοκληρώθηκε στις 9 Μαρτίου 2012, αφορούσε τη συμμετοχή ιδιωτών κατόχων ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου σε ένα εθελοντικό «κούρεμα» στην ονομαστική αξία του δημόσιου χρέους που είχαν στην κατοχή τους, συμπεριλαμβανομένων των απωλειών από την απόδοση.

εποπτικών ιδίων κεφαλαίων εξαιτίας της ραγδαίας αύξησης των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Ως αποτέλεσμα, ο γενικός δείκτης κεφαλαιακής επάρκειας (ΔΚΕ) των ελληνικών εμπορικών τραπεζών (σε ατομική βάση) εκτιμάται σήμερα κατά μέσο όρο σε 18,5%, ενώ ο δείκτης κεφαλαίου κοινών μετοχών κατηγορίας 1 (Common Equity Tier I) σε 18,4% και θεωρούνται από τους υψηλότερους στο ευρωπαϊκό τραπεζικό σύστημα (Πίνακας 4.2.1).

4.2.6. Συμπεράσματα

Στις προηγούμενες ενότητες εξετάστηκε η κατάσταση που βρίσκεται το ελληνικό τραπεζικό σύστημα αναφορικά με την κεφαλαιακή επάρκεια, τη ρευστότητα, και τον πιστωτικό κίνδυνο. Γίνεται πλέον κατανοητό ότι η έλλειψη (χαμηλού κόστους) ρευστότητας και οι αυξημένοι πιστωτικοί κίνδυνοι που εμπεριέχονται στο δανειακό χαρτοφυλάκιο λόγω του εύρους των NPEs είναι οι κυριότεροι λόγοι που δεν επιτρέπουν στο χρηματοπιστωτικό σύστημα να «λειτουργήσει» και να χρηματοδοτήσει επαρκώς τις ανάγκες της πραγματικής οικονομίας. Αντιθέτως, η κεφαλαιακή επάρκεια του τραπεζικού συστήματος παραμένει σε υψηλά επίπεδα και δεν διαφαίνεται ότι απαιτείται άμεσα νέα ανακεφαλαιοποίηση.

Αναμφίβολα, το «αναγκαίο κακό» των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων δημιουργεί σοβαρό πλήγμα στην πραγματική οικονομία. Επιπρόσθετα, όσο υπάρχουν τα capital controls και η οικονομία παραμένει σε ύφεση, η έλλειψη ρευστότητας, που αντιμετωπίζουν κυρίως οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα, θα συνεχίσει να υφίσταται. Ταυτόχρονα, θα πλήττεται η εμπιστοσύνη των καταθετών και των επενδυτών στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα, καθώς και στις αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Συνεπώς, τα capital controls ενδείκνυται να αποσυρθούν πλήρως το συντομότερο δυνατόν. Για να επιτευχθεί όμως ο παραπάνω στόχος και να μπορέσει η ελληνική οικονομία να απαλλαχθεί οριστικά από τα capital controls, θα πρέπει να εκπληρωθούν οι εξής αναγκαίες προϋποθέσεις:

1. Οι αξιολογήσεις του οικονομικού χρηματοδοτικού προγράμματος της Ελλάδας πρέπει να είναι επιτυχείς, χωρίς περαιτέρω καθυστερήσεις το επόμενο χρονικό διάστημα. Επιπροσθέτως, απαραίτητη κρίνεται η εφαρμογή όλων των υπόλοιπων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που περιγράφονται στο τρέχον Μνημόνιο, καθώς και των αναπτυξιακών πολιτικών που έχουν ως στόχο την έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση και την ολοκλήρωση της δημοσιονομικής εξυγίανσης.
2. Το χρέος πρέπει να αναδιαρθρωθεί, έστω και βραχυπρόθεσμα σε πρώτο στάδιο, μετά την ολοκλήρωση της τρέχουσας αξιολόγησης (Οκτώβριο 2016), ώστε να γίνει πραγματικά βιώσιμο με την «πιστοποίηση» της έκθεσης βιωσιμότητας από το ΔΝΤ και την έγκρισή της από την ΕΚΤ. Κάτι που θα σημάνει αυτομάτως και την ένταξη των ελληνικών ομολόγων στο πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης (QE) της ΕΚΤ.
3. Η εμπιστοσύνη των πολιτών προς το Κράτος και το πολιτικο-οικονομικό σύστημα πρέπει να αποκατασταθεί άμεσα. Όσο υπάρχει αβεβαιότητα στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον και οι Έλληνες δεν εμπιστεύονται την οικονομική στρατηγική που προτείνεται, η όποια προσπάθεια γίνεται για ανασύσταση της ελληνικής οικονομίας δεν θα έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα.
4. Η εδραίωση της εμπιστοσύνης των Ελλήνων καταθετών προς το ελληνικό τραπεζικό σύστημα κρίνεται απαραίτητη. Αυτό αντανakλάται στην επιστροφή (αύξηση) των καταθέσεων. Δεν δύναται να υπάρξει πλήρης άρση των capital controls αν δεν επιστρέψουν περίπου τα 2/3 των καταθέσεων που αποσύρθηκαν από το τραπεζικό σύστημα το διάστημα μεταξύ Δεκεμβρίου του 2014 και λίγο πριν την επιβολή των περιορισμών (περίπου €20 δις). Μόνο με αυτό τον τρόπο, θα μπορέσουν οι τράπεζες να μειώσουν δραστικά τον ELA και να αντικαταστήσουν το μεγαλύτερο μέρος αυτού με απευθείας δανεισμό από την ΕΚΤ.
5. Για όσο χρονικό διάστημα η Ελλάδα βρίσκεται στο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής, η ευρωπαϊκή οδηγία αναφορικά με την εγγύηση των καταθέσεων μέχρι €100.000, θα πρέπει να ισχύσει κατά γράμμα και χωρίς εξαιρέσεις, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία συνθηκών εμπιστοσύνης στο τραπεζικό σύστημα.
6. Οι τράπεζες οφείλουν να επικεντρωθούν στο μείζον πρόβλημα των μη εξυπηρετούμενων δανείων, ώστε να επιτύχουν τους στόχους που τέθηκαν από την Τράπεζα της Ελλάδος για την άμεση μείωσή τους το επόμενο χρονικό διάστημα. Επιπλέον, οι τράπεζες πρέπει να προβούν σε μεγαλύτερου εύρους αναδιαρθρώσεις των μη εξυπηρετούμενων στεγαστικών και μη εξυπηρετούμενων επιχειρηματικών δανείων μικρομεσαίων επιχειρήσεων, με μείωση επιτοκίων, αύξηση περιόδου χάριτος και επιμήκυνση του χρόνου αποπληρωμής. Σε ειδικές περιπτώσεις, αν όλα τα προηγούμενα μέτρα δεν αποδώσουν, τότε οι τράπεζες θα μπορούσαν να προβούν και σε άμεση απομείωση «haircut» ενός μέρους του αρχικού κεφαλαίου των προβληματικών αυτών δανείων, υπό την προϋπόθεση ότι θα καταστούν

εξυπηρετήσιμα. Ταυτόχρονα όμως, πρέπει να τους «επιτραπεί» να προβούν άμεσα σε περιορισμένης κλίμακας πλειστηριασμούς ακινήτων και επιχειρήσεων των οποίων αποδεδειγμένα οι ιδιοκτήτες/κάτοχοι είναι «στρατηγικοί κακοπληρωτές»². Το μέτρο αυτό θα λειτουργήσει ως μέσο πίεσης προς τους τελευταίους και θα ανακόψει την αυξητική πορεία των επισφαλειών, απελευθερώνοντας συνάμα ρευστότητα στην πραγματική οικονομία.

Οι παραπάνω έξι δράσεις αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις για να αποδεσμευτεί η ελληνική οικονομία από τα capital controls. Ωστόσο, για να αποδειχθούν και ικανές, χρειάζεται να παρέλθει τουλάχιστον το πρώτο εξάμηνο του 2017, καθότι η πλήρης υιοθέτηση και εφαρμογή των παραπάνω απαιτεί σημαντικό χρόνο.

2. Πρόκειται για δανειολήπτες οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να εξυπηρετήσουν το δάνειό τους, είτε από το σύνολο των καταθέσεών τους ή/και λόγω του ύψους των μηνιαίων εισοδημάτων τους, αλλά ωστόσο δεν το πράττουν ή κάνουν κατάχρηση του προστατευτικού πλαισίου του υφιστάμενου νόμου.

4.3. Ανάλυση των τάσεων του τουρισμού στην Ελλάδα

Νίκος Βαγιονής

4.3.1. Ανάλυση του τουριστικού κύκλου εργασιών

Έχει σημειωθεί και σε προηγούμενες αναλύσεις ότι για την Ελλάδα η οικονομική δραστηριότητα στον τουρισμό είναι σημαντική. Έχει αποδειχθεί ανθεκτική στην κρίση και σημειώνει θετικές επιδόσεις σε μια περίοδο δύσκολης οικονομικής συγκυρίας για τη χώρα μας.

Εξετάζουμε καταρχήν τον Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης¹. Με την ανάλυση της ανά έτος και τρίμηνο διαμόρφωσης², και με τη βοήθεια επίσης των Διαγραμμάτων 4.3.1 και 4.3.2 μπορεί να παρατηρηθεί ότι:

Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 4.3.1, με τη νέα βάση 100 για το 2010, ο μέσος ετήσιος δείκτης κατέγραψε τις ανώτερες ιστορικά εισπράξεις στον τομέα του τουρισμού το έτος 2008, φτάνοντας στο **119,8**. Έκτοτε ξεκίνησε μια φάση μείωσης του κύκλου εργασιών και ο μέσος δείκτης έτους έπεσε στο **108,9** το 2009, τάση

που συνεχίστηκε το 2010 με τον ετήσιο δείκτη να πέφτει στο **100**, το 2011 με την τιμή του δείκτη στο **92,6**, και το 2012, φτάνοντας στο **76,7**, καταγράφηκε η **χαμηλότερη** μέση ετήσια τιμή του Δείκτη Κύκλου Εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης με μείωση συνολικά κατά 36% από το 2008.

Η πτωτική τάση συνεχίστηκε μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2013. Αρχής γενομένης από το β' τρίμηνο του 2013 (Βλ. Διάγραμμα 4.3.2 και Πίνακα 4.3.1) λαμβάνει χώρα μια συνεχής αύξηση στον δείκτη, η οποία αποτυπώνεται τόσο με την ποσοστιαία μεταβολή κατά +4,5% του μέσου **ετήσιου** δείκτη εργασιών από το 2012 στο 2013, οπότε ο δείκτης ανήλθε στο **80,3**, όσο και με τις επιμέρους μεταβολές των αντίστοιχων τριμήνων, που είναι παντού αυξητικές. Η τάση αυτή συνεχίζεται το 2014, με τον ετήσιο δείκτη να ανέρχεται στο **89,8**, καταγράφοντας ετήσια αύξηση ύψους 11,8% έναντι του 2013, και εδραιώνεται στα επίπεδα του **92,6** για το 2015, όταν, έναντι του 2014, σημειώθηκε ετήσια αύξηση +3,1%. Όλα τα επιμέρους τρίμηνα αυτής της περιόδου μέχρι και το γ' τρίμηνο του 2015 παρουσίασαν αύξηση. Από το δ' τρίμηνο του 2015 σημειώθηκε κάμψη -9,1% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2014, με τον δείκτη στο **58,3**, η οποία συνεχίστηκε το α' τρίμηνο του 2016 με τον δείκτη στο **42,5** και κάμψη -11,7%. Στο β' τρίμηνο του 2016 ο δείκτης ανήλθε στο **96,6**, μειωμένος κατά 1,1% σε σχέση

Πίνακας 4.3.1 Δείκτης Κύκλου Εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης

Μέσος ετήσιος και τρίμηνα, Βάση 2010=100

	Μέσος ετήσιος	Q1	Q2	Q3	Q4
2005	105,2				
2006	109,0	67,4	111,4	168,1	89,3
2007	116,1	74,1	117,4	174,3	98,3
2008	119,8	77,7	120,6	184,3	96,6
2009	108,9	62,1	115,0	180,0	78,4
2010	100,0	64,0	103,3	166,6	66,1
2011	92,6	50,8	101,0	164,7	54,0
2012	76,7	38,6	80,0	145,7	42,3
2013	80,3	32,1	84,2	147,5	57,6
2014	89,8	46,5	89,8	158,8	64,1
2015	92,6	48,1	97,6	166,4	58,3
2016	n/a	42,5	96,6	-	-

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, επεξεργασία του συγγραφέα.

1. Ο δείκτης, με βάση την ταξινόμηση NACE rev.2, έχει περιγραφεί αναλυτικά στο: *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τ. 22, «4.1. Πρόσφατες τουριστικές εξελίξεις στην Ελλάδα» και παρουσιάζεται σε όλες τις επόμενες αναλύσεις.

2. Ελληνική Στατιστική Αρχή: *Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης*, β' τριμήνου 2016. Πειραιάς, Σεπτ. 2016.

με το αντίστοιχο διάστημα του 2015. Βέβαια έφτασε εκεί μετά από ένα ιδιαίτερα χαμηλό α' τρίμηνο, γεγονός που επιτρέπει μια σχετική αισιοδοξία για το 2016 συνολικά. Γεγονός πάντως είναι και παραμένει ότι οι εισπράξεις, όπως τουλάχιστον καταχωρίζονται, ενώ σημείωσαν κάποια ανάκαμψη, παραμένουν κάτω από αυτές του 2010, και πολύ κάτω από αυτές του 2008, παρά τη σημαντική αύξηση των αφίξεων.

Παρατηρείται ακόμα ότι τα εκτός «αιχμής» δ' και α' τρίμηνα του κάθε έτους παρουσίασαν τις μεγαλύτερες μεταβολές στην εξεταζόμενη περίοδο (βλ. Διαγράμματα 4.3.1 και 4.3.2 και Πίνακα 4.3.1), γεγονός που αναδεικνύει και την υψηλή εποχικότητα του

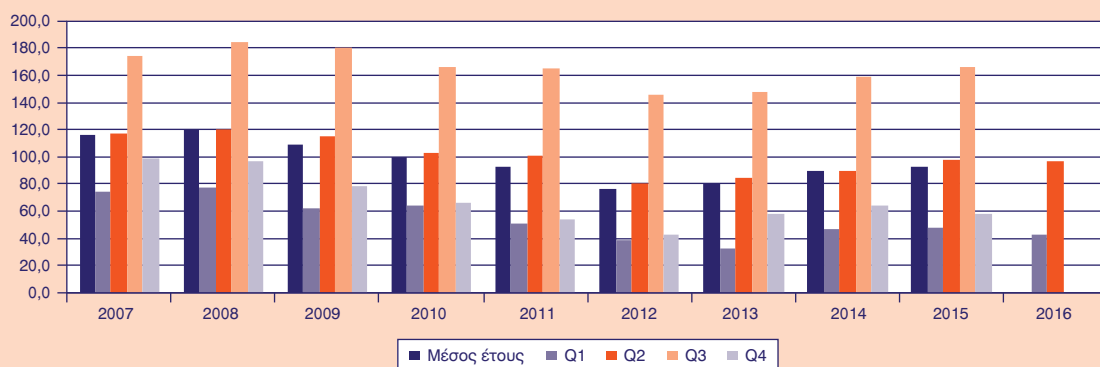
τουριστικού φαινομένου. Οι μεταβολές αυτές έγιναν επίσης φανερές και στα πρόσφατα τρίμηνα δ' 2015 και α' του 2016 που σε σημαντικό βαθμό οφείλονται στην καθίζηση του εσωτερικού μη θερινού τουρισμού, αλλά και στην –εμμένουσα– χαμηλή ελκυστικότητα στη διεθνή αγορά των αστικών μας προορισμών για δράσεις εναλλακτικές του μοντέλου «ήλιος-θάλασσα» (ή «sss»³), εντείνοντας την εποχικότητα και τα συνδεδεμένα με αυτήν προβλήματα.

Επισημαίνεται, πάντως, ότι η «σταθεροποίηση» των εισπράξεων το β' τρίμηνο 2016 αλλά και η πιθανή αύξηση το γ' (με ανεπίσημα στοιχεία) δεν συντείνουν ώστε να αμβλυνθεί το πρόβλημα της εποχικότητας. Ο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.1

Ελλάδα: Δείκτης Κύκλου Εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, 2007-2016

Μέσος έτους και τρίμηνα, Βάση 2010=100

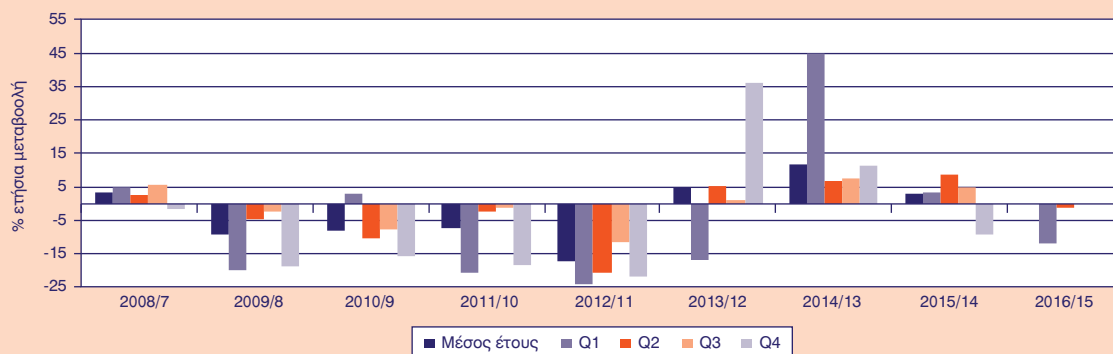

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, Β' Τρίμηνο 2016.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.2

Ελλάδα: Δείκτης Κύκλου Εργασιών Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, 2007-2016

Ετήσια % μεταβολή του δείκτη «μέσου ετήσιου» και «τρίμηνων»

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, Β' Τρίμηνο 2016.

εισερχόμενος τουρισμός στις πόλεις (μικρές ή μεγάλες), και μάλιστα σε εναλλακτικές των “sss” μορφές (συνεδριακός, ιατρικός, επαγγελματικός, πολιτιστικός, θρησκευτικός), δύναται να συμβάλει αποτελεσματικά στην ποιοτική αυτή αναδιάρθρωση των τουριστικών ροών, καθώς ο εσωτερικός τουρισμός δεν έχει ανακάμψει ώστε να επηρεάσει επαρκώς την αύξηση των αφίξεων στις χαμηλής ζήτησης περιόδους (off-peak).

4.3.2. Ανάλυση των διεθνών τουριστικών αφίξεων ανά χώρα προέλευσης

Με τη συστηματική ανάλυση των πρόσφατων στοιχείων **αφίξεων μη κατοίκων** στη χώρα⁴ έχουμε μια καλή ένδειξη της τουριστικής κίνησης προς τη χώρα και των πρόσφατων τάσεων των επισκεπτών από τις χώρες προέλευσης.

Ο συνολικός αριθμός των αφιχθέντων επισκεπτών στην Ελλάδα για το 2008 ήταν 15,939 εκατομμύρια άτομα, ενώ το 2009 μειώθηκαν σε 14,916 εκατ. και το 2010 σε 15,008 εκατ., το 2011 ανέκαμψαν στον αριθμό των 16,427 εκατ. ατόμων, το 2012 ανήλθαν σε 15,518 εκατ. ταξιδιώτες, ενώ το 2013 έφτασαν σε 17,920 εκατ. ταξιδιώτες, το 2014 ανήλθαν στους 22,033 εκατ., ενώ το 2015 έφτασαν τους **23,599** εκατ., αριθμό που αποτελεί ιστορικό ρεκόρ αφίξεων.

Ας δούμε την ανάλυση ανά περιοχές και χώρες προέλευσης για την περίοδο 2008-2015. Τα Διαγράμματα 4.3.3, 4.3.4 και 4.3.5 παρουσιάζουν λεπτομερώς τα δεδομένα.

Ευρώπη

Αναλύοντας την προέλευση των επισκεπτών, παρατηρούμε ότι οι αφίξεις από την Ευρώπη (Ε.Ε. και λοιπές ευρωπαϊκές χώρες) για το 2008 ήταν 14,475 εκατ. άτομα και αντιστοιχούσαν στο **90,8%** του συνόλου των αφίξεων. Το 2013 ανήλθαν σε 15,778 εκατ. άτομα, ενώ αντιστοιχούσαν στο **88,1%** του συνόλου των αφίξεων. Το 2014 ανήλθαν σε 19,477 εκατ., αντιστοιχώντας σε ποσοστό **88,4%** του συνόλου των αφίξεων. Το δε 2015 ανήλθαν σε 20,716 εκατ., αντιστοιχώντας σε ποσοστό **87,8%** του συνόλου των αφίξεων. Παρατηρείται ειδικότερα το εξής (βλέπε και Διάγραμμα 4.3.3):

Οι αφίξεις από την ομάδα **των χωρών της Ε.Ε.** για το 2008 ήταν 11,815 εκατ. και αντιστοιχούσαν στο **74,1%** του συνόλου των επισκεπτών. Αυτές μειώθηκαν σταδιακά. Για το 2012 είχαμε μείωση στα 9,792 εκατ. ή **63,1%** του συνόλου των επισκεπτών και το 2013 ανήλ-

θαν σε 10,525 εκατ. άτομα με μείωση του ποσοστού στο **58,7%** επί του συνόλου των αφίξεων. Το 2014 ήταν 13,249 εκατ. και αντιστοιχούσαν στο **60,1%** του συνόλου των επισκεπτών και το 2015 ανήλθαν στα 14,974 εκατ. και αντιστοιχούσαν στο **63,5%** του συνόλου των επισκεπτών.

Η σταδιακή αυτή πτώση των τουριστών από την Ε.Ε., από το 75% στα επίπεδα του 62%, θεωρείται **σημαντική και συστημική**, και δεν είναι εύκολο (ή πιθανό) να αναστραφεί χωρίς σημαντικές αλλαγές στη δομή του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος και στη συνολικότερη προσέγγιση του τουρισμού.

Σε αντιδιαστολή, οι αφίξεις από τις **εκτός Ε.Ε. ευρωπαϊκές χώρες** ακολούθησαν μια σταθερά ανοδική πορεία κατά την εξεταζόμενη περίοδο και αναφορικά με το ποσοστό τους επί των συνολικών αφίξεων. Πιο συγκεκριμένα, για το 2008 το ποσοστό κυμαινόταν στο **16,7%**, (90,8-74,1). Το 2013 ανήλθε στο **29,4%**, το 2014 στο **28,3%** και το 2015 στο **24,3%** των συνολικών αφίξεων στη χώρα.

Και εδώ μπορεί να εκτιμηθεί μια ιδιαίτερης σημασίας αλλαγή στον χάρτη των χωρών προέλευσης του τουρισμού, όπου οι εκτός Ε.Ε. χώρες δείχνουν να σταθεροποιούνται σε ποσοστά περί το 25% του συνόλου των αλλοδαπών τουριστών.

Φυσικά και κάθε μία αγορά χωριστά έχει την αξία της (βλέπε και Διαγράμματα 4.3.4 και 4.3.5). Όπως διαμορφώθηκε η κατάσταση όσον αφορά στην κατανομή των αφίξεων μη κατοίκων κατά χώρα, ως ποσοστό επί του συνόλου, τη μεγαλύτερη συμμετοχή για το 2015 κατέχει η Γερμανία με **11,9%** (αντίστοιχα, 13,6% το 2012 και 15,5% το 2008) και ακολουθούν το Ηνωμένο Βασίλειο με **10,2%** (12,4% το 2012 και 14,3% το 2008), η Γαλλία με **6,4%** (από 5,7% το 2008), η Ιταλία με 5,7% (από 6,9% το 2008), και η Ρωσία με **2,2%** (από 6,7% το 2014 και 1,9% το 2008). Η μεγάλη **διακύμανση** των αφίξεων των **Ρώσων** τουριστών οφείλεται αφενός στο **αποτελεσματικό** μάρκετινγκ του ελληνικού τουρισμού στη Ρωσία, αλλά και στα οικονομικά προβλήματα της χώρας αυτής. Επίσης σημειώνεται ότι οι παραδοσιακές αγορές της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου σημειώνουν ως ποσοστό **συνεχή πώση** την εξεταζόμενη περίοδο. Να σημειωθεί επίσης η σημαντική ροή Σέρβων τουριστών και η αυξητική τάση από την Ελβετία.

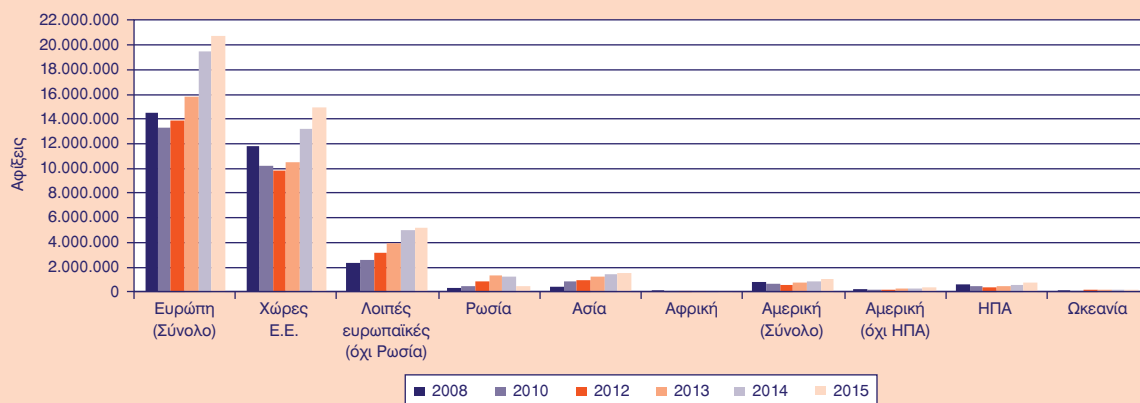
Ασία

Οι αφίξεις επισκεπτών από την Ασία παρουσιάζουν **σημαντική αύξηση**. Ειδικότερα, το 2015 ήταν 1,515 εκατ. άτομα, το 2014 ήταν 1,412 εκατ. άτομα, το 2013

4. Ελληνική Στατιστική Αρχή: Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό, Ιανουαρίου-Μαρτίου 2016.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.3

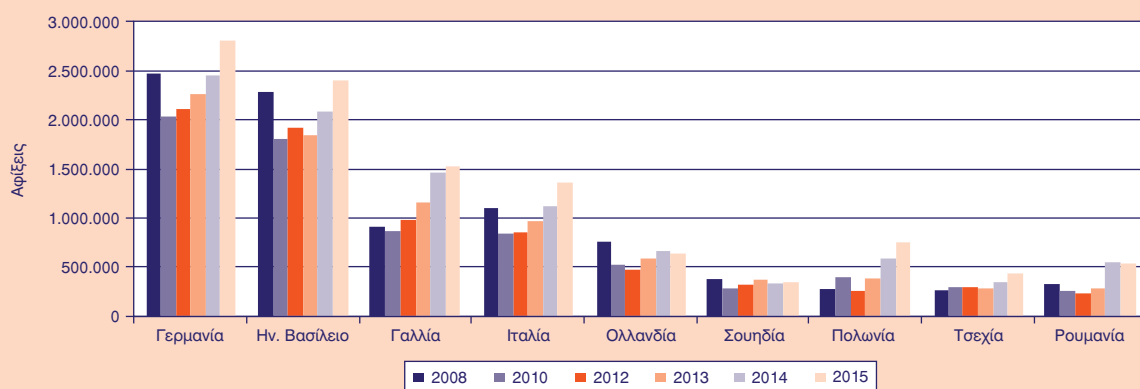
Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα, από επιλεγμένες περιοχές, έτη 2008 - 2015

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό, Ιανουαρίου-Μαρτίου 2016.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.4

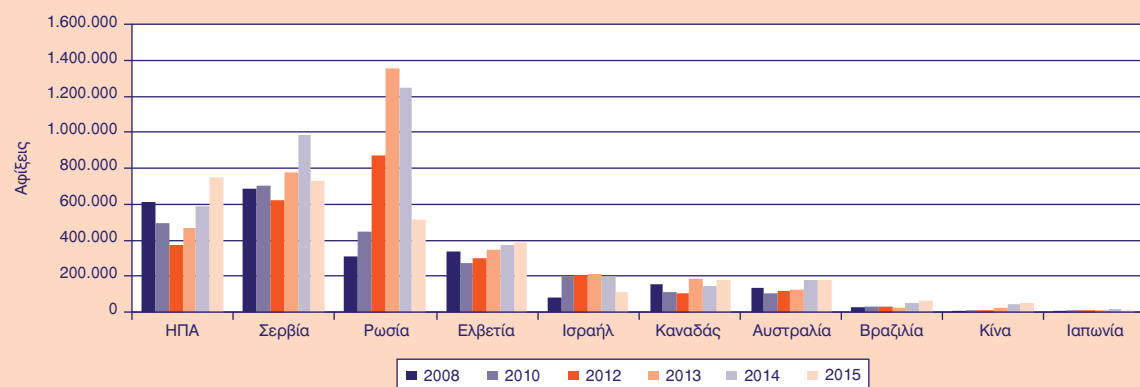
Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες χώρες της Ε.Ε., έτη 2008-15

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό, Ιανουαρίου-Μαρτίου 2016.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.3.5

Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες χώρες εκτός Ε.Ε., έτη 2008-15

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή: Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό, Ιανουαρίου-Μαρτίου 2016.

ήταν 1,353 εκατ. ενώ το 2012 ήταν 875 χιλιάδες άτομα έναντι μόλις 385 χιλ. το 2008. Το 2015 και το 2014 αντιστοιχούσαν στο 6,4% του συνόλου των αφίξεων στη χώρα μας, το 2013 αντιστοιχούσαν στο 6,8% έναντι μόλις 2,4% το 2008. Όπως φαίνεται οι αφίξεις από την Ασία ως μεγέθη παρουσιάζουν αυξητική τάση που αποτελεί σχεδόν «τριπλασιασμό» μεταξύ του 2008 και του 2015. Η κύρια χώρα που συνετέλεσε σε αυτό είναι η Τουρκία, με **4,9%** εκ του 6,4% της «Ασίας», ή 1,153 εκατ. επισκέπτες το 2015 (έναντι 602 χιλ. το 2012 και 208 χιλ. το 2008). Η επόμενη σημαντική χώρα προέλευσης τουριστικών ροών παραμένει το Ισραήλ αλλά με σημαντικά πτωτική πορεία, με 116 χιλιάδες τουρίστες το 2015, έναντι 212,5 χιλιάδων το 2013 και 208 χιλ. το 2012. Πρέπει να σημειωθεί, επίσης, η σταθερά αυξητική τάση από την **Κίνα** με 55 χιλιάδες τουρίστες το 2015, έναντι 47 χιλ. το 2014, 28 χιλ. το 2013, 12 χιλ. το 2012 και 6 χιλ. το 2008, που είναι σημαντική **-δεκαπλασιασμός από το 2008-** αλλά τα μεγέθη είναι ακόμα μικρά. Αυξημένες τουριστικές αφίξεις καταγράφονται από τον Λίβανο και τη Συρία, από 13 χιλ. το 2012 σε 36,6 χιλ. το 2013, 32 χιλ. το 2014 και 31 χιλ. το 2015, δυστυχώς όμως και λόγω του πολέμου εκεί. Από τη Νότια Κορέα ήλθαν 20 χιλ. επισκέπτες το 2015 και από το Ιράν, 10,5 χιλιάδες.

Αμερική - Ωκεανία - Αφρική

Συνολικά οι αφίξεις από την **αμερικανική** ήπειρο παρουσιάζουν ανάκαμψη. Ανήλθαν σε 1,094 εκατ. το 2015, έναντι 890,3 χιλ. το 2014, 754,5 χιλ. το 2013, έναντι 849 χιλ. το 2008. Η πλειονότητα σαφώς προέρχεται από τις ΗΠΑ, με 750 χιλ. επισκέπτες το 2015, οι οποίοι αντιστοιχούν στο 3,2% του συνόλου των αλλοδαπών τουριστών της χώρας μας το ίδιο έτος. Η ανάκαμψη χρειάζεται να συνεχιστεί και να σταθεροποιηθεί με δραστηριοποίηση του τουριστικού μας μάρκετινγκ στην ήπειρο αυτή. Από την **Ωκεανία** ήλθαν στην Ελλάδα 212 χιλιάδες επισκέπτες το 2015 έναντι 205 χιλ. το 2014, 143 χιλ. το 2013, και 160 χιλ. επισκεπτών το 2008. Τέλος, το 2015 ήλθαν από την **Αφρική** 61,6 χιλιάδες επισκέπτες εκ των οποίων οι 26 χιλιάδες από τη Νότια Αφρική και άλλες 26 χιλ. από την Αίγυπτο και το Σουδάν.

Στο Διάγραμμα 4.3.3 φαίνονται οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ελλάδα από επιλεγμένες **γεωγραφικές περιοχές**. Παρατηρείται ότι οι ευρωπαϊκές χώρες παραμένουν ο κύριος και με σημαντική διαφορά, τροφοδότης του ελληνικού τουρισμού. Ειδικότερα οι χώρες της Ε.Ε. παρουσίασαν μια κυμαινόμενη τάση, **που φαίνεται ότι ανέκαμψε** και δείχνει ότι θα σταθεροποιηθεί και σε υψηλότερα επίπεδα στο μέλλον. Παράλληλα γίνεται φανερή η **αύξηση** από τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες και η εξέλιξη με τη Ρωσία. Όσον

αφορά τις λοιπές ηπείρους, σημαντικά αυξητική είναι η τάση από την Ασία, ενώ η Αμερική δείχνει επίσης σημάδια ανάκαμψης των αφίξεων. Οι αντίστοιχες αναλογίες των μεγεθών φυσικά πρέπει να λαμβάνονται υπόψη (βλ. και Διαγράμματα 4.3.4 και 4.3.5).

4.3.3. Συμπεράσματα

Τα **τουριστικά έσοδα** μέχρι και το 2012 παρουσιάζουν μια συνεχή κάμψη, έναντι του 2008. Το 2013 ήταν το έτος καμψής, και έκτοτε σημειώνεται ανάκαμψη, που συνεχίστηκε το 2014 και το 2015. Το 2016, όσον αφορά το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο, σημειώνεται και πάλι μικρή ανάσχεση των εισπράξεων. Το γενικότερο αποτέλεσμα δεν είναι κακό, αλλά δεν είναι αντίστοιχο των δυνατοτήτων μας. Τα έσοδα του 2008 αλλά και του 2010 δεν έχουν ακόμα επιτευχθεί. Οι συνθήκες στη Μεσόγειο είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές δεδομένης της κατάστασης σε όλη τη Βόρεια Αφρική και την Εγγύς Ανατολή. Η συνεχής αύξηση των αφίξεων του μαζικού τουρισμού η οποία πιθανόν και να περιοριστεί για ένα διάστημα – δεν είναι ικανή να φέρει σημαντικά περισσότερα έσοδα. Τα προβλήματα στη Ρωσία έγιναν αισθητά. Χρειάζεται να επιτευχθεί παράλληλα η αύξηση της τουριστικής κατανάλωσης. Όχι όμως με αύξηση τιμών, αλλά με συνεχή προσπάθεια για εμπλουτισμό και διεύρυνση του προσφερόμενου προϊόντος. Επίσης με τη στήριξη και προβολή ειδικών μορφών τουρισμού και δραστηριοτήτων – π.χ. ιατρικός, συνεδριακός, οικολογικός, γευσισγνωστικός, ευεξίας και αποκατάστασης, μουσείων, φεστιβάλ, σπορ, κ.ά. Αυτές διαφοροποιούν το τουριστικό προϊόν από το στερεότυπο «ήλιος-θάλασσα», δρώντας προσθετικά και όχι ανταγωνιστικά, αυξάνουν την τουριστική κατανάλωση και συμβάλλουν στη διεύρυνση της τουριστικής περιόδου, ενώ ανοίγουν και νέες αγορές. Σημειώνεται, επίσης, ότι κρίνεται σκόπιμο να εξεταστούν τρόποι αξιοποίησης των πόρων της χώρας σε περιόδους χαμηλής ζήτησης (α' και δ' τρίμηνο), όπου διαγράφεται ζήτηση από αρκετές αγορές (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Κίνα), ειδικότερα όσον αφορά τα αστικά κέντρα. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί η σημαντική κάμψη του εσωτερικού τουρισμού ιδίως το α' και δ' τρίμηνο, λόγω της μερικής κατάργησης του δώρου Χριστουγέννων, της γενικότερης μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματος και της υψηλής ανεργίας γενικά, αλλά και ιδίως των νέων.

Οι **τουριστικές αφίξεις** υπέστησαν σημαντικό πλήγμα μετά το 2008 έως και το 2012. Από το 2013, σημειώνεται αυξητική πορεία, η οποία συνεχίζεται το 2014 και το 2015, με θετικές προοπτικές και για το 2016. Σαφώς σημειώθηκε αύξηση της τουριστικής προσέλευσης με κύριο χαρακτηριστικό την αναδιάρ-

θρωση των περιοχών προέλευσης των τουριστών, με σημαντική αύξηση του τουριστικού ρεύματος από την Ανατολή, ανάκαμψη από τη Δυτική Ευρώπη και μικρή αύξηση από την Αμερική. Τα προβλήματα της ρωσικής αγοράς δεν δείχνουν να επηρεάζουν σημαντικά τη γενικότερη τάση των αφίξεων. Αυτό όμως που προβληματίζει, παρά την αισιόδοξη πορεία του αριθμού των αφίξεων, είναι η περιορισμένη χρονική διασπορά τους και η χαμηλή τουριστική κατανάλωση. Είναι άμε-

σης σημασίας, πρώτον, να διευρυνθεί το τουριστικό προϊόν προς εναλλακτικές κατευθύνσεις και με νέες ιδέες και υπηρεσίες, ώστε να αυξηθεί η μέση κατανάλωση χωρίς αύξηση τιμών και μείωση της ανταγωνιστικότητας και, δεύτερον, να καμφθεί η έντονη εποχικότητα, ώστε να μην καταπονούνται οι υποδομές, να μην δημιουργείται στρατιά μερικώς απασχολούμενων υπαλλήλων, αλλά και να μην δημιουργούνται επενδύσεις με πολύμηνη σχολάζουσα δυναμικότητα.

4.4. Παρουσίαση του κλάδου της βιομηχανίας με βάση τους δείκτες παραγωγής και κύκλου εργασιών

Γεωργία Σκίνηζη

Η βιομηχανική παραγωγή είναι μία εξαιρετικά σημαντική μεταβλητή καθώς απεικονίζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική δραστηριότητα και συνδέεται άμεσα με τις οικονομικές επιδόσεις μιας χώρας. Στο τμήμα αυτό παρουσιάζουμε τις κλαδικές εξελίξεις όπως αυτές προκύπτουν μέσα από τους δείκτες υψηλής συχνότητας¹. Η ανάλυση επικεντρώνεται στους δείκτες που αφορούν τη βιομηχανική παραγωγή και τον κύκλο εργασιών, με στόχο την πληρέστερη αποτύπωση και βαθύτερη κατανόηση της πραγματικής οικονομίας, καθώς και την ανίχνευση ενδεχόμενων πρόδρομων ενδείξεων αναφορικά με την πορεία του κλάδου.

4.4.1. Δείκτες βιομηχανικής παραγωγής

Το Διάγραμμα 4.4.1 παρουσιάζει τον γενικό δείκτη βιομηχανικής παραγωγής² και τον δείκτη μεταποίησης³, καθώς και τις ποσοστιαίες μεταβολές των δύο δεικτών. Οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στη βιομηχανική παραγωγή γίνονται εμφανείς από το 2008, οπότε και οι δύο δείκτες αρχίζουν να μειώνονται. Ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής μειώνεται για επτά συνεχόμενα έτη από το 2008 μέχρι και το 2014, ενώ το 2015 παρουσιάζει οριακή αύξηση 1%. Ο δείκτης της μεταποίησης μειώνεται σταθερά από το 2008 μέχρι και το 2013, ενώ το 2014 αυξήθηκε κατά 1,8% και το 2015 κατά 1,9%. Από το 2007 (το έτος πριν το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης) μέχρι το 2015, ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής έχει μειωθεί κατά 27,6%, ενώ ο δείκτης μεταποίησης κατά 27,7%. Οι σημαντικές αυτές μειώσεις καταδεικνύουν τον βαθμό στον οποίο η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τη βιομηχανική παραγωγή της χώρας.

Προκειμένου να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των δύο δεικτών με μεγαλύτερη λεπτομέρεια, το Διάγραμμα 4.4.2 παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής

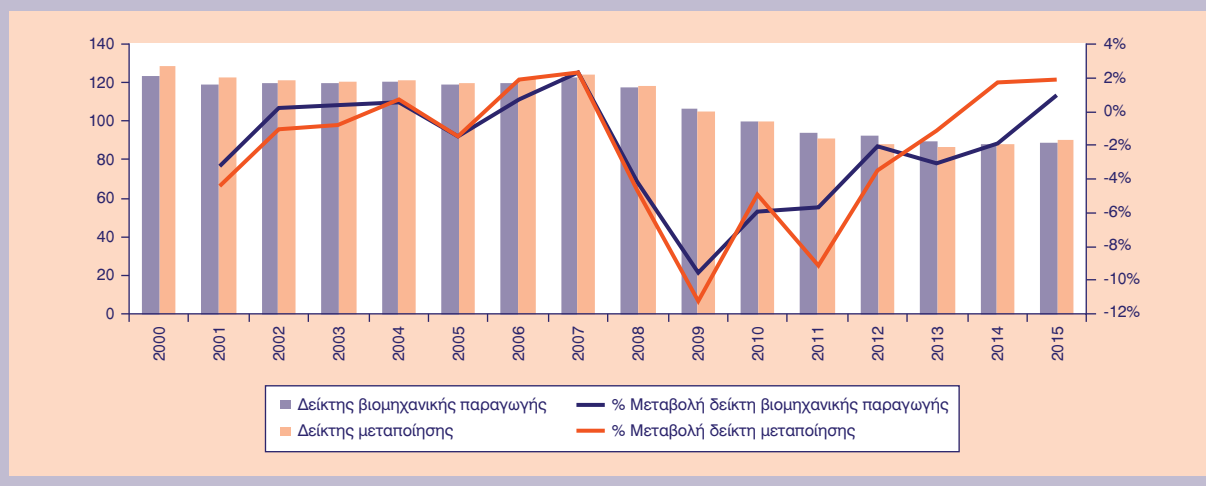
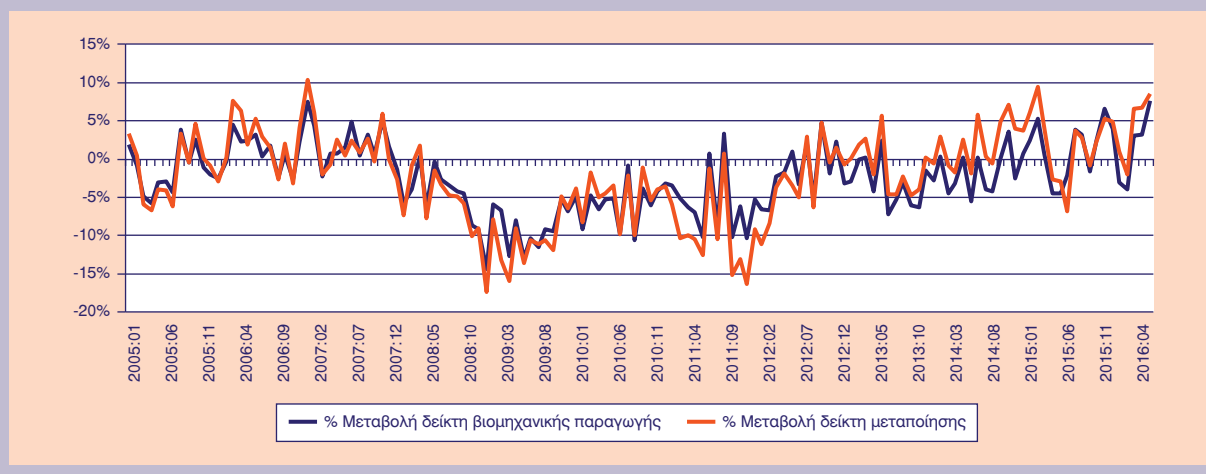
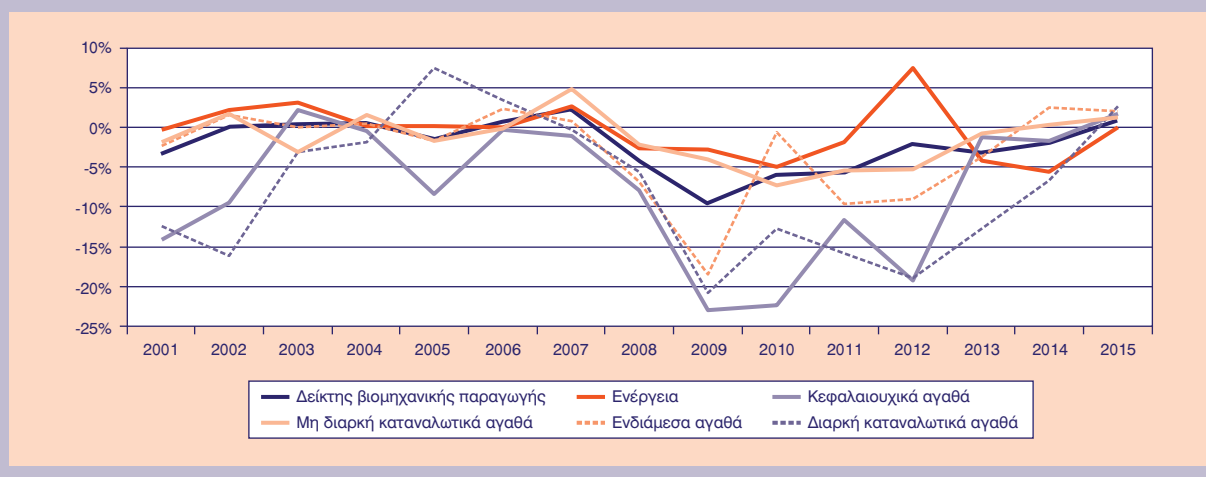
και του δείκτη μεταποίησης ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους. Οι δύο δείκτες ακολουθούν παρόμοια πορεία (γεγονός αναμενόμενο δεδομένου ότι ο δείκτης μεταποίησης αποτελεί τον υποδείκτη του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής με τη μεγαλύτερη στάθμιση). Το 2014 εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης. Ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής αυξάνεται για δύο συνεχόμενους μήνες (Οκτώβριο και Νοέμβριο 2014) για πρώτη φορά από το 2007. Ο δείκτης μεταποίησης αυξάνεται για επτά συνεχόμενους μήνες (από τον Οκτώβριο 2014 μέχρι και τον Απρίλιο 2015). Οι μηνιαίες μεταβολές των δύο δεικτών έχουν θετικό πρόσημο για τους περισσότερους μήνες του 2015, με εξαίρεση τους μήνες Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο και Οκτώβριο. Αξίζει να σημειωθεί ότι τον Ιούλιο του 2015 έλαβε χώρα το δημοψήφισμα και τους προηγούμενους μήνες η χώρα βρισκόταν εν μέσω σημαντικών διαπραγματεύσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ τον Σεπτέμβριο πραγματοποιήθηκαν βουλευτικές εκλογές. Από τον Ιανουάριο 2016 μέχρι και τον Ιούνιο 2016 (τελευταία διαθέσιμα στοιχεία) ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής αυξάνεται με εξαίρεση τους μήνες Φεβρουάριο και Μάρτιο. Τον Ιούνιο 2016 ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής αυξήθηκε κατά 7,61%, η δεύτερη μεγαλύτερη αύξηση κατά το εξεταζόμενο διάστημα (Ιανουάριος 2001-Ιούνιος 2016). Η μεγαλύτερη αύξηση είχε καταγραφεί τον Δεκέμβριο του 2002, 7,78%. Ο δείκτης μεταποίησης παρουσίασε τον ίδιο μήνα την τρίτη μεγαλύτερη αύξηση που έχει καταγραφεί κατά το εξεταζόμενο διάστημα, 8,48%. Μεγαλύτερες αυξήσεις είχαν παρατηρηθεί τον Ιανουάριο του 2007 (10,37%) και τον Μάρτιο του 2015 (9,38%).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η πορεία των επιμέρους δεικτών βιομηχανικής παραγωγής που αφορούν την ενέργεια, τα ενδιάμεσα, τα κεφαλαιουχικά, τα διαρκή καταναλωτικά και τα μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Το Διάγραμμα 4.4.3 παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών αυτών ως προς το προηγούμενο έτος. Από το 2008 μέχρι και το 2014 και οι πέντε δείκτες μειώνονται σταθερά. Εξαίρεση αποτελεί ο δείκτης ενέργειας, ο οποίος αυξήθηκε το 2012 σε σχέση με το 2011 κατά 7,5%, ο δείκτης ενδιάμεσων αγαθών ο οποίος αυξήθηκε το 2014 σε σχέση με το 2013 κατά 2,5% και ο δείκτης μη διαρκών καταναλωτικών αγαθών, ο οποίος παρουσίασε οριακή αύξηση κατά 0,3%. Το 2015 και οι πέντε δείκτες παρουσίασαν

1. Τα στοιχεία των δεικτών που παρουσιάζονται στο τμήμα αυτό προέρχονται από την ΕΛΣΤΑΤ.

2. Ο γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής περιλαμβάνει τους κλάδους: ορυχεία, μεταποίηση, ηλεκτρισμός και νερό. Έτος βάσης είναι το 2010 και τα στοιχεία είναι εποχικά διορθωμένα.

3. Ο δείκτης μεταποίησης είναι υποδείκτης του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και ο συντελεστής στάθμισής τους είναι 69,53%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.1**Γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής και δείκτης μεταποίησης και οι ετήσιες μεταβολές τους****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.2****Ποσοστιαίες μεταβολές ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής και του δείκτη μεταποίησης****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.3****Ποσοστιαίες μεταβολές των επιμέρους ετήσιων δεικτών βιομηχανικής παραγωγής**

αύξηση. Ο δείκτης διαρκών καταναλωτικών αγαθών παρουσίασε αύξηση κατά 2,7%, ακολουθούμενος από τον δείκτη ενδιάμεσων αγαθών ο οποίος παρουσίασε αύξηση 2,1%. Ο δείκτης κεφαλαιουχικών αγαθών αυξήθηκε κατά 1,8%, ενώ ο δείκτης μη διαρκών καταναλωτικών αγαθών αυξήθηκε κατά 1,3%. Ο δείκτης ενέργειας έμεινε ουσιαστικά σταθερός.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο δείκτης της ενέργειας και ο δείκτης των μη διαρκών καταναλωτικών αγαθών παρουσιάζουν αύξηση και τους τρεις πρώτους μήνες του 2016 για τους οποίους υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία (σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του προηγούμενου έτους).

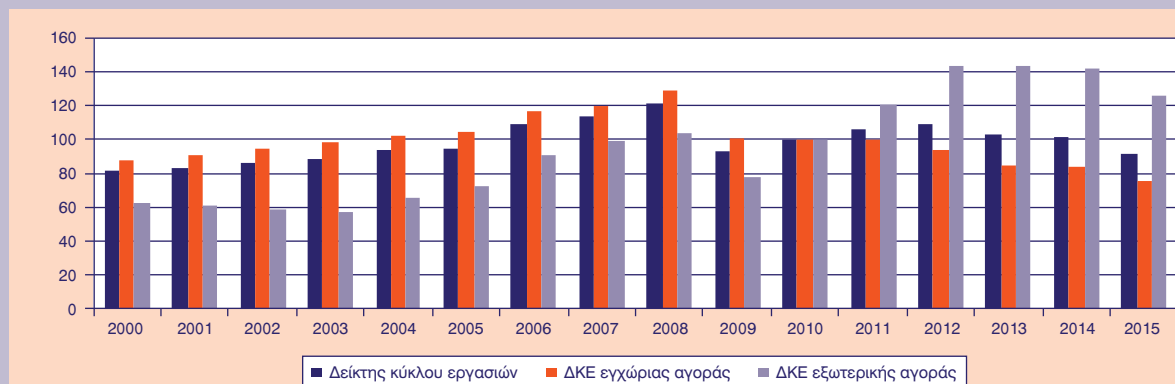
4.4.2. Δείκτες κύκλου εργασιών

Σημαντικές πληροφορίες για την πορεία της οικονομίας μάς δίνει και ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία⁴, ο οποίος μετράει τη δραστηριότητα της βιομηχανίας στην αγορά σε όρους αξίας, καθώς επίσης και οι δείκτες κύκλου εργασιών στη βιομηχανία εξωτερικής αγοράς και εγχώριας αγοράς. Το Διάγραμμα 4.4.4 παρουσιάζει τους τρεις προαναφερθέντες δείκτες, ενώ το Διάγραμμα 4.4.5 παρουσιάζει τις ετήσιες μεταβολές τους. Παρατηρούμε ότι και οι τρεις δείκτες παρουσίασαν σημαντική πτώση, η οποία ξεπέρασε το 22% το 2009, σε σχέση με το 2008. Ιδιαίτερα η πτώση του δείκτη εξωτερικής αγοράς ξεπέρασε το 25%. Ο δείκτης εγχώριας αγοράς συνέχισε να μειώνεται μέχρι και το 2015, οπότε και παρουσιάζει την τρίτη μεγαλύτερη μείωση που καταγράφεται κατά τη διάρκεια του υπό εξέταση χρονικού διαστήματος (2001-2015), 9,4%. Επίσης, για πρώτη φορά ο δείκτης πέφτει κάτω από τις 80 μονάδες (75,8). Μετά τη ση-

μαντική πτώση που παρουσίασε το 2009, ο δείκτης εξωτερικής αγοράς κατέγραψε σημαντικές αυξήσεις τα επόμενα τρία έτη (2010-2012), οι οποίες κυμαίνονται από 19%-29%. Τα τελευταία τρία έτη (2013-2015) ο δείκτης παρουσιάζει μείωση. Το 2015 καταγράφεται η δεύτερη μεγαλύτερη μείωση κατά τη διάρκεια του υπό εξέταση χρονικού διαστήματος, 11,1%. Παρόμοια πορεία ακολουθεί και ο συνολικός δείκτης κύκλου εργασιών, ο οποίος αυξάνεται κατά την τριετία 2010-2012 και μειώνεται τα επόμενα τρία έτη 2013-2015. Ιδιαίτερα το 2015 παρουσιάζει τη δεύτερη μεγαλύτερη μείωση κατά 10,1%. Επίσης για πρώτη φορά από το 2010 ο δείκτης πέφτει κάτω από τις 100 μονάδες, φτάνοντας τις 91,4 μονάδες.

Προκειμένου να παρουσιαστεί η πορεία των δεικτών σε μεγαλύτερη λεπτομέρεια, το Διάγραμμα 4.4.6 παρουσιάζει τις μηνιαίες μεταβολές τους ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους για το διάστημα από τον Ιανουάριο του 2005 μέχρι τον Ιούνιο του 2016. Από τον Νοέμβριο του 2014 μέχρι και τον Ιούνιο του 2016 ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών παρουσιάζει συνεχή μείωση. Το πρώτο εξάμηνο του 2016 οι μηνιαίες μειώσεις ξεπερνούν το 9% (δηλαδή κάθε μήνας είναι τουλάχιστον κατά 9% χειρότερος από τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους), ενώ τον Ιούνιο καταγράφηκε η μικρότερη μείωση του εξαμήνου (9,4%). Ο δείκτης εγχώριας αγοράς μειώνεται συνεχώς από τον Νοέμβριο του 2014 μέχρι και τον Ιούνιο του 2016 (μοναδική εξαίρεση ο Δεκέμβριος του 2015). Ο δείκτης εξωτερικής αγοράς μειώνεται συνεχώς από τον Μάιο του 2015. Το πρώτο εξάμηνο του 2016 οι μηνιαίες μειώσεις ξεπερνούν το 12%, και τον Ιούνιο καταγράφηκε η μικρότερη μείωση του εξαμήνου (12,7%).

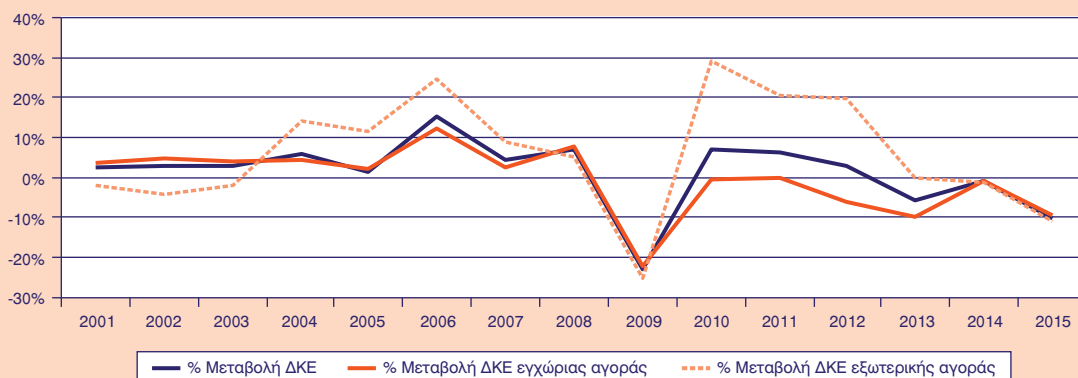
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.4
Δείκτες κύκλου εργασιών

4. Ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών περιλαμβάνει τους κλάδους ορυχεία και μεταποίηση.

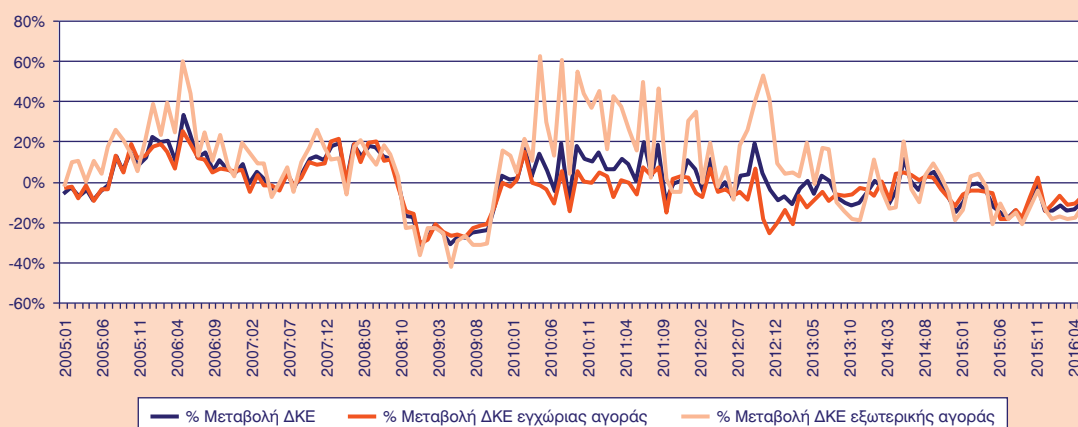
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.5

Ποσοστιαίες μεταβολές των ετήσιων δεικτών κύκλου εργασιών στη βιομηχανία

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.6

Μηνιαίες μεταβολές των δεικτών κύκλου εργασιών στη βιομηχανία ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους

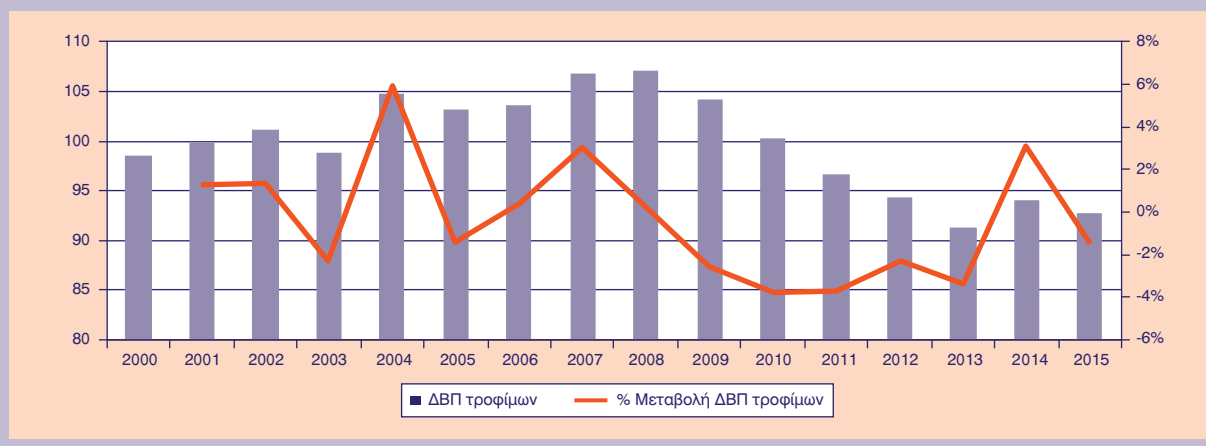
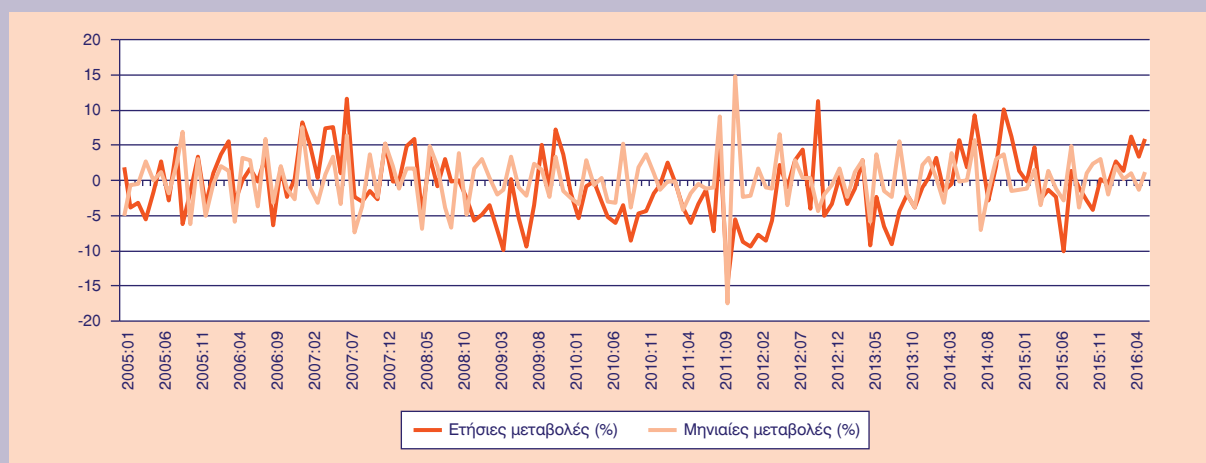
4.4.3. Δείκτες βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων

Τα τρόφιμα είναι ένας από τους σημαντικότερους κλάδους της βιομηχανικής παραγωγής στην Ελλάδα. Ο συντελεστής στάθμισής του στον δείκτη βιομηχανικής παραγωγής είναι ο δεύτερος υψηλότερος (13,81%) μετά το ηλεκτρικό ρεύμα (20,64%) και ακολουθεί η παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου (10,48%). Το ποσοστό συμμετοχής των υπόλοιπων κλάδων είναι μικρότερο του 6%.

Στο Διάγραμμα 4.4.7 παρουσιάζεται ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων και οι ετήσιες μεταβολές του. Παρατηρούμε ότι ο δείκτης παίρνει την υψηλότερη τιμή του το 2008 και τη χαμηλότερη τιμή το 2013. Από το 2008 μέχρι και το 2013 ο δείκτης μειώνεται συνεχώς, ενώ το 2014 παρουσιάζει αύξη-

ση της τάξης του 3%, για να μειωθεί και πάλι το 2015 κατά 1%. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ο δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία τροφίμων αυξήθηκε το 2015 σε σχέση με το 2014 κατά 4,5%. Αύξηση παρουσίασαν και ο δείκτης εγχώριας αγοράς (3,5%) αλλά και ο δείκτης εξωτερικής αγοράς (8,1%).

Στο Διάγραμμα 4.4.8 παρουσιάζονται οι ετήσιες (ο κάθε μήνας συγκρίνεται με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους) και οι μηνιαίες (ο κάθε μήνας συγκρίνεται με τον αμέσως προηγούμενο) μεταβολές του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων. Το πρώτο εξάμηνο του 2016 είναι αρκετά ενθαρρυντικό καθώς, με εξαίρεση τον Ιανουάριο ο οποίος κατέγραψε οριακή μείωση 0,4% σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2015, οι υπόλοιποι μήνες παρουσιάζουν αύξηση σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του προηγούμενου έτους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.7**Δείκτης βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων και οι ετήσιες μεταβολές του****ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.4.8****Ετήσιες και μηνιαίες μεταβολές του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων**

4.4.4. Συμπεράσματα

Για πρώτη φορά μετά το 2008 ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής καταγράφει αύξηση, έστω και οριακή, της τάξης του 1% το 2015. Ο δείκτης μεταποίησης επίσης παρουσιάζει αύξηση το 2015 για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά. Τα στοιχεία για το πρώτο εξάμηνο του 2016 είναι επίσης ενθαρρυντικά, καθώς και οι δύο δείκτες παρουσιάζουν κυρίως αυξήσεις. Επιπροσθέτως, αυξημένοι παρουσιάζονται, το 2015 σε σχέση με το 2014, οι δείκτες και των πέντε βασικών ομάδων αγαθών (ενέργεια, ενδιάμεσα, κεφαλαι-

ουχικά, διαρκή καταναλωτικά και μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά). Από την άλλη πλευρά, οι δείκτες του κύκλου εργασιών στη βιομηχανία μειώνονται σημαντικά το 2015. Η μείωση του γενικού δείκτη ξεπερνά το 10%, αλλά και ο δείκτης εξωτερικής αγοράς καταγράφει τη μεγαλύτερη μείωση των τελευταίων 15 ετών μετά τη μείωση του 2009. Θα πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι τόσο ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών όσο και ο δείκτης εξωτερικής αγοράς παραμένουν το 2015 σε υψηλά επίπεδα, υψηλότερα από τους αντίστοιχους μέσους όρους των τελευταίων δεκαέξι ετών.

Η ομοιογένεια των προσδιοριστικών παραγόντων στις επιμέρους κατηγορίες των μη εξυπηρετούμενων δανείων των τραπεζών¹

Γιάννης Παναγόπουλος*
Ιωάννης Πελετίδης**

1. Εισαγωγή

Το συγκεκριμένο άρθρο είναι κατ' ουσία συνέχεια του προηγούμενου άρθρου στις *Οικονομικές Εξελίξεις*², το οποίο κατέγραφε τους προσδιοριστικούς παράγοντες των συνολικών μη εξυπηρετούμενων δανείων (NPLs: Non-Performing Loans) των τεσσάρων ελληνικών συστημικών τραπεζών³, το χρονικό διάστημα 2007-2015. Πρόθεσή μας εδώ είναι να προσδιορίσουμε και να αναδείξουμε τους παράγοντες εκείνους που επηρεάζουν τον σχηματισμό των NPLs των επιμέρους κατηγοριών στα δανειακά χαρτοφυλάκια των τραπεζών, καθώς επίσης και τυχόν διαφοροποίηση των παραγόντων αυτών ανά κατηγορία δανείων. Οι εξεταζόμενες κατηγορίες δανείων είναι: *Στεγαστικά, Καταναλωτικά-Πιστωτικές κάρτες-Λοιπά δάνεια ιδιωτών* και, τέλος, *Επιχειρηματικά* (που χορηγήθηκαν σε μικρές, μεσαίες και μεγάλες εταιρείες). Η ανάδειξη των αιτιών δημιουργίας των NPLs, όπως τονίστηκε και στο προηγούμενο άρθρο μας, είναι κρίσιμη για την καλύτερη κατανόηση της μέχρι τώρα πορείας των «κόκκινων δανείων», αλλά και για την πρόληψη και πρόβλεψη – με βάση τους προσδιοριστικούς αυτούς παράγοντες που επηρεάζουν τα NPLs – των όποιων μελλοντικών αναγκών ανακεφαλαιοποίησης που μπορεί να προκύψουν.

Η συνέχεια του συγκεκριμένου άρθρου περιλαμβάνει: την ενότητα 2, όπου γίνεται μια συνοπτική παρουσίαση των επιμέρους κατηγοριών δανείων, της διάρθρωσής τους στο συνολικό τραπεζικό χαρτοφυλάκιο όπως επίσης και της πορείας των NPLs ανά κατηγορία το χρονικό διάστημα 2007-2015. Ακολουθούν η ενότητα 3 με μια σύντομη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με το επιλεγμένο μοντέλο προς εκτίμηση, η ενότητα 4, που περιγράφει τα στοιχεία αλλά και τη διαστρωματική (panel) οικονομετρική μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί, η ενότητα 5, με τα εμπειρικά αποτελέσματα και τη συζήτηση σχετικά με την κατά κατηγορία σύγκριση/αποκλίση των προσδιοριστικών παραγόντων των NPLs και, τέλος, η ενότητα 6, με τα συμπεράσματα.

2. Οι επιμέρους κατηγορίες δανείων και τα NPLs τους

Όπως προαναφέραμε, υπάρχουν τρεις κατηγορίες δανείων, τουλάχιστον όπως παρουσιάζονται στις Οικονομικές Καταστάσεις των τεσσάρων συστημικών τραπεζών της χώρας. Αναλυτικότερα:

Κατηγορία 1: Στεγαστικά δάνεια

Είναι τα δάνεια που δίνονται για την απόκτηση κατοικίας. Είναι ως επί το πλείστον μακροπρόθεσμα, με τη διάρκειά τους να ξεπερνά τα 10 έτη. Αποπληρώνονται με μηνιαίες δόσεις. Ως εξασφάλιση για τα δάνεια της κατηγορίας αυτής οι τράπεζες λαμβάνουν προσημειώσεις υποθήκης στη νεοαποκτηθείσα κατοικία. Τα επιτόκιά τους είναι συνήθως κυμαινόμενα.

Κατηγορία 2: Καταναλωτικά δάνεια-Πιστωτικές κάρτες-Λοιπά δάνεια ιδιωτών

Είναι δάνεια ή πιστωτικά όρια (κάρτες) που δίνονται για σκοπούς απόκτησης καταναλωτικών αγαθών πάσης φύσεως. Η διάρκειά τους ξεκινά από ένα μήνα (πιστω-

* Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

** Οικονομολόγος, πρώην Υπ/ντής Επιχειρηματικού Κέντρου, Εμπορική Τράπεζα.

1. Ιδιαίτερες ευχαριστίες αποδίδονται στη συνάδελφο Φωτεινή Οικονόμου για τη βοήθειά της σε ό,τι αφορά τη σωστή χρήση του οικονομετρικού πακέτου Stata 14.0.

2. Βλέπε σχετικά: Οικονόμου, Παναγόπουλος & Πελετίδης (2016), *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 30.

3. Συγκεκριμένα, Εθνικής (ΕΤΕ), Alpha Bank, Eurobank και Πειραιώς, το άθροισμα του ενεργητικού των οποίων ξεπερνά το 90% του συνόλου του ελληνικού τραπεζικού συστήματος.

τικές κάρτες) και μπορεί να φθάσει τα πέντε ή και παραπάνω έτη. Λόγω της μικρής τους σχετικά διάρκειας τα επιτόκιά τους είναι, ως επί το πλείστον, σταθερά. Συνήθως δεν καλύπτονται με εμπράγματα ασφάλειες. Αποπληρώνονται εφάπαξ ή με μηνιαίες δόσεις.

Κατηγορία 3: Επιχειρηματικά δάνεια

Χορηγούνται σε επιχειρήσεις όλων των μεγεθών (μικρές, μεσαίες και μεγάλες). Διακρίνονται σε μακροπρόθεσμης και βραχυπρόθεσμης διάρκειας. Συνήθως τα πρώτα δίνονται για την απόκτηση ή δημιουργία παγίων εγκαταστάσεων, μηχανημάτων κ.λπ. Από την άλλη πλευρά, τα δάνεια για κεφάλαια κίνησης είναι μικρότερης διάρκειας και δίνονται για την κάλυψη αναγκών που προκύπτουν από τον ετεροχρονισμό του συναλλακτικού κυκλώματος των επιχειρήσεων. Το κόστος απόκτησης επιχειρηματικών δανείων διαφέρει με βάση την κατηγορία, το εύρος κάλυψης κ.λπ. Τα δε επιτόκιά τους συνήθως αποτελούνται από ένα κυμαινόμενο και ένα σταθερό τμήμα. Τα δάνεια αυτά είναι ως επί το πλείστον ενυπόθηκα.

Στο Διάγραμμα 1 που ακολουθεί παρουσιάζεται διαχρονικά η πορεία της διάρθρωσης των τριών κατηγοριών δανείων ως ποσοστό (%) του συνολικού δανειακού χαρτοφυλακίου των συστημικών τραπεζών από το 2007 έως το 2015.

Με βάση το Διάγραμμα 1, είναι εμφανής η κατανομή των επιμέρους κατηγοριών δανείων κατά το εξεταζό-

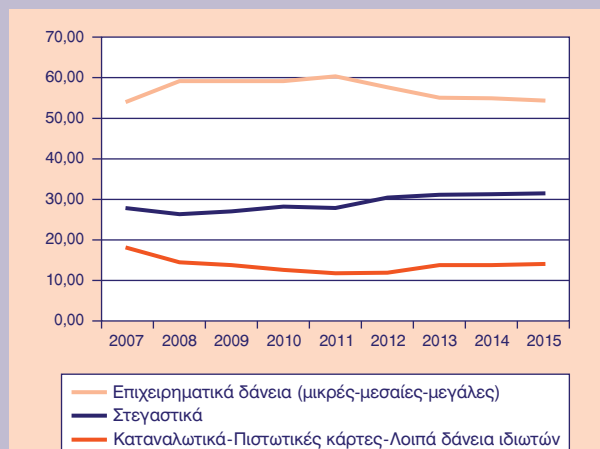
μενο χρονικό διάστημα. Πιο συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο κομμάτι διαχρονικά κατέχουν τα *Επιχειρηματικά δάνεια*, με ένα ποσοστό που κινείται σταθερά μεταξύ 54,1% έως 60,3% περίπου επί του συνόλου των δανείων. Ακολουθούν τα *Στεγαστικά δάνεια* με επίσης ένα σχετικά σταθερό ποσοστό διαχρονικά, μεταξύ 26,3% και 31,5%. Τέλος το μικρότερο κομμάτι του συνολικού δανειακού τραπεζικού χαρτοφυλακίου καταλαμβάνει η κατηγορία *Καταναλωτικά δάνεια-Πιστωτικές κάρτες-Λοιπά δάνεια ιδιωτών* με ένα ποσοστό που κυμαινόταν μεταξύ 11,7% και 18,0%.

Στο Διάγραμμα 2 που ακολουθεί παρουσιάζεται η πορεία των NPLs διαχρονικά, από το 2007 έως το 2015, κατά κατηγορία δανείων.

Με βάση το Διάγραμμα 2, είναι εμφανής η υψηλή συσχέτιση μεταξύ της σωρευμένης ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα, και των NPLs των τραπεζών. Αναλυτικότερα, ενώ πριν την κρίση (2007) τα NPLs βρίσκονταν σε επίπεδα μικρότερα του 4% σε όλες τις κατηγορίες (*Καταναλωτικά*, 3,6%, *Στεγαστικά*, 1,7% και *Επιχειρηματικά*, 3,9%) με το ουσιαστικό ξεκίνημα της κρίσης το 2009 (ύφεση -4,3%)⁴ η πορεία τους ήταν ανοδική. Συγκεκριμένα το 2009 τα μη εξυπηρετούμενα *Καταναλωτικά δάνεια* έφθασαν το 10,48%, τα *Επιχειρηματικά* στο 5,6% και τα *Στεγαστικά* στο 3,8% της κάθε κατηγορίας δανείων. Η εικόνα των «κόκκινων δανείων» επιδεινώθηκε σοβαρά από το 2011 και ύστερα, όταν σε

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Η διαχρονική πορεία της διάρθρωσης του συνολικού τραπεζικού χαρτοφυλακίου στις διάφορες κατηγορίες δανείων (ως %)

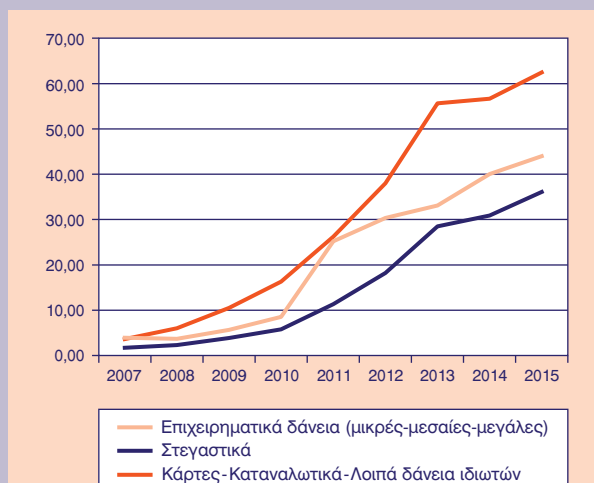

Πηγή: Οικονομικές Καταστάσεις των τραπεζών.

Σημείωση: Αθροιστικά αποτελέσματα των τεσσάρων τραπεζών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Ποσοστό (%) των μη εξυπηρετούμενων δανείων (NPLs) κατά κατηγορία δανείων (αθροιστικά αποτελέσματα των τραπεζών)

Πηγή: Οικονομικές Καταστάσεις των τραπεζών.

4. Βλέπε σχετικά, ΕΛΣΤΑΤ 2016.

όλες τις κατηγορίες δανείων τα NPLs έφθασαν και ξεπέρασαν τα διψήφια ποσοστά. Συγκεκριμένα, το έτος αυτό τα Καταναλωτικά έφθασαν το 26,2%, τα Επιχειρηματικά το 25,2% και τα Στεγαστικά το 11,3%. Στο τέλος του 2015 τα πράγματα ήταν ακόμη χειρότερα. Αναλυτικότερα, το ποσοστό των NPLs στα Καταναλωτικά έφθασε το 62,5% περίπου του συνολικού τους μεγέθους, ενώ ακολουθούν τα Επιχειρηματικά με 44,0% και τα Στεγαστικά με 36,1%, αντίστοιχα. Τέλος, να αναφέρουμε εδώ ότι στις 31/12/2015, στο σύνολο των €233,2 δις δανείων των τεσσάρων τραπεζών του τραπεζικού μας συστήματος, τα Επιχειρηματικά δάνεια ήταν €126,8 δις, τα Καταναλωτικά €32,9 δις και τα Στεγαστικά €73,4 δις.

Τα παραπάνω αναδεικνύουν τη σχετική ανθεκτικότητα, στη συνέπεια πληρωμή τους, που παρουσιάζουν τα Στεγαστικά δάνεια σε σχέση με τις άλλες δύο κατηγορίες. Το χαρακτηριστικό αυτό συνδέεται πιθανότατα με την προτεραιότητα πληρωμής των δανείων αυτών από τα ελληνικά νοικοκυριά, λόγω του ότι συνδέονται με τις ανάγκες τους για στέγαση, καθώς και του ότι τα δάνεια αυτά καλύπτονται με εμπράγματα βάρη που είναι συνήθως η κατοικία των δανειοληπτών. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται ότι, σε περίπτωση μη πληρωμής του δανείου, η τράπεζα μπορεί να θέσει σε πλειστηριασμό το ακίνητο προκειμένου να αποπληρώσει ο δανειολήπτης την οφειλή του. Ακολουθούν σε ανθεκτικότητα, στη συνέπεια πληρωμής τους, τα Επιχειρηματικά δάνεια λόγω της κρισιμότητάς τους για την παραγωγή αλλά και την απασχόληση στη χώρα. Στην αντίπερα όχθη βρίσκονται τα μη εξυπηρετούμενα Καταναλωτικά δάνεια και οι Πιστωτικές κάρτες που, ως επί το πλείστον, είναι χωρίς εξασφαλίσεις και είναι συνήθως διασκορπισμένα σε πολλές τράπεζες, παρουσιάζοντας τον υψηλότερο ρυθμό μεγέθυνσης σε σχέση με τις δύο άλλες κατηγορίες δανείων.

3. Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας

Σε ό,τι αφορά τους επεξηγηματικούς παράγοντες των NPLs, όπως αναφέρεται και στο Οικονόμου, Παναγόπουλος και Πελετίδης (2016), η υπάρχουσα διεθνής βιβλιογραφία συνήθως τους χωρίζει σε μακροοικονομικούς⁵ και σε ειδικούς τραπεζικούς⁶. Ο Πίνακας 1, του συγκεκριμένου άρθρου, παρουσιάζει αναλυτικά την ταξινόμηση των παραπάνω παραγόντων. Η οικονομετρική «μείξη» των παραπάνω παραγόντων είναι διαδεδομένη στη διεθνή βιβλιογραφία⁷.

Στην περίπτωση των επιμέρους κατηγοριών NPLs, όπως και στο προηγούμενο άρθρο με τα συνολικά NPLs, θα ακολουθήσουμε την προσέγγιση του υποδείγματος των Khemraj & Pasha (2016), για την ελληνική τραπεζική αγορά, την περίοδο της κρίσης (2007-2015). Η γενική εξίσωση της παλινδρόμησης υπό διερεύνηση έχει την κάτωθι μορφή:

$$\ln NPL_A_{i,t} = c + \sum_{t=1}^i \beta_i \ln NPL_A_{i,t-i} + \gamma \ln L_A_{i,t} + \delta \ln \left(A_{i,t} / \sum A_{i,t} \right) + \phi \Delta LOANS_{i,t} + \theta \Delta GDP_{i,t} + \rho \Delta UN_{i,t} + \zeta DY_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

όπου, NPL_A είναι η μεταβλητή του λόγου των NPLs της κάθε επιμέρους κατηγορίας προς το συνολικό ενεργητικό της τράπεζας i , L_A είναι η μεταβλητή του λόγου της κάθε επιμέρους κατηγορίας δανείων προς το συνολικό ενεργητικό της τράπεζας i , ΔGDP είναι η μεταβλητή της μεγέθυνσης του ΑΕΠ (ονομαστικής ή πραγματικής), ΔUN είναι η μεταβλητή της μεταβολής της συνολικής ανεργίας, $\Delta LOANS$ είναι η μεταβλητή της μεγέθυνσης της κάθε επιμέρους κατηγορίας δανείων της τράπεζας i , $(A / \sum A)$ είναι η μεταβλητή του μεγέθους της τράπεζας i , ως μερίδιο αγοράς, και παριστάνεται από τον λόγο του ενεργητικού της υπό εξέταση τράπεζας προς το συνολικό μέγεθος ενεργητικού του τραπεζικού συστήματος και, τέλος, DY είναι μια ψευδομεταβλητή η οποία παίρνει την τιμή 1 από το 2013 και ύστερα, για να καλύψει την περίοδο των πολλαπλών συγχωνεύσεων των τραπεζών εκείνων που χαρακτηρίστηκαν ως μη βιώσιμες από τις υπόλοιπες συστημικές τράπεζες.

4. Δεδομένα και οικονομετρική μεθοδολογία

Τα δεδομένα της εμπειρικής μας έρευνας προέρχονται από δύο διαφορετικές βάσεις: συγκεκριμένα, οι Μακροοικονομικοί παράγοντες (δηλαδή ΑΕΠ και ανεργία) σε ετήσια βάση από την ΕΛΣΤΑΤ, ενώ οι Ειδικοί τραπεζικοί παράγοντες (δηλαδή τα NPLs, το ενεργητικό της κάθε τράπεζας και η μεταβλητή του δανειακού χαρτοφυλακίου) από τις ετήσιες Οικονομικές Καταστάσεις - Ισολογισμούς των τεσσάρων συστημικών τραπεζών (Εθνική, Alpha Bank, Eurobank και Πειραιώς) για την περίοδο 2007-2015.

5. Βλέπε σχετικά, Bernanke, Gertler & Gilchrist, 1998· Nkusu, 2011, κ.ά.

6. Βλέπε σχετικά, Berger & DeYoung, 1997· Keeton & Morris, 1987, κ.ά.

7. Βλέπε σχετικά, Fofack, 2005· Khemraj & Pasha, 2016· Loyzis, Vouldis & Metaxas, 2012· Makri, Tsagkanos & Bellas, 2014· Beck, Jakubik & Piliou, 2015.

Για την εκτίμηση της γενικής εξίσωσης (1) με τη χρήση διαστρωματικών χρονολογικών δεδομένων θα χρησιμοποιηθεί, όπως και στο προηγούμενο άρθρο, το υπόδειγμα σταθερών επιδράσεων (fixed effects model) και το υπόδειγμα τυχαίων επιδράσεων (random effects model), καθώς και μια δυναμική διαστρωματική χρονολογική προσέγγιση (GMM: Generalized Method of Moments). Συγκεκριμένα, θα χρησιμοποιήσουμε τη διαστρωματική μεθοδολογία Arellano-Bover/Blundell-Bond (1995, 1998), έτσι ώστε να λάβουμε υπ' όψιν το γεγονός ότι το υπόδειγμα είναι δυναμικό και να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της συσχέτισης, αλλά και η όποια ενδογένεια των μεταβλητών της παλινδρόμησης.

5. Τα εμπειρικά αποτελέσματα

Στους Πίνακες 1α, 1β και 1γ που ακολουθούν παρουσιάζονται αναλυτικά τα εμπειρικά αποτελέσματα της εξίσωσης (1) για τα Στεγαστικά, Καταναλωτικά και Επιχειρηματικά δάνεια, αντίστοιχα. Οι πρώτες δύο στήλες

του κάθε πίνακα παρουσιάζουν τα αποτελέσματα με τη χρήση των υποδειγμάτων σταθερών και τυχαίων επιδράσεων. Εν συνεχεία η τελευταία στήλη παρουσιάζει τα αποτελέσματα με τη χρήση της μεθοδολογίας Arellano-Bover/Blundell-Bond.

Από τα αποτελέσματα των Πινάκων 1α, 1β και 1γ αναδεικνύονται τόσο οι κοινοί όσο και οι μη κοινοί προσδιοριστικοί παράγοντες των επιμέρους κατηγοριών των NPLs. Για παράδειγμα, από τον Πίνακα 1β γίνεται άμεσα εμφανές ότι στα Καταναλωτικά δάνεια οι προσδιοριστικοί παράγοντες των NPLs εμφανίζεται ότι είναι μόνο οι ειδικοί τραπεζικοί (με την εξαίρεση μιας μόνο μεταβλητής στα αποτελέσματα της Arellano-Bover/Blundell-Bond προσέγγισης). Τα αποτελέσματα στις άλλες δύο κατηγορίες δανείων είναι σαφώς πιο μικτά σε ό,τι αφορά τους προσδιοριστικούς παράγοντες. Συγκεκριμένα:

Στεγαστικά δάνεια: οι στατιστικά σημαντικότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες των NPLs, από την πλευρά των ειδικών τραπεζικών παραγόντων, φαίνεται να

ΠΙΝΑΚΑΣ 1α Εμπειρικά αποτελέσματα για τα Στεγαστικά δάνεια (Εξαρτημένη μεταβλητή: $\ln NPL_A$)

Μεταβλητές	Fixed effects (1)	Random effects (2)	Arellano-Bover/Blundell-Bond (3)
Ειδικοί τραπεζικοί παράγοντες			
Const	0,256 (0,740)	-0,285 (0,533)	0,425 (0,517)
$\ln NPL_A_{i,t-1}$	0,511 (0,001)***	0,593 (0,000)***	0,589 (0,000)***
$\ln L_A_{i,t}$	1,803 (0,027)***	1,064 (0,009)***	1,539 (0,000)***
$\ln \left(A / \sum A \right)_t$	-0,408 (0,395)	-0,212 (0,470)	-0,276 (0,175)
$\Delta LOANS_t$	-0,00005 (0,111)	-0,00003 (0,215)	-0,00004 (0,230)
Μακροοικονομικοί παράγοντες			
ΔGDP_t	-0,652 (0,876)	-0,964 (0,805)	-0,684 (0,802)
ΔUN_t	0,077 (0,264)	0,069 (0,281)	0,085 (0,014)***
DY	0,663 (0,050)**	0,624 (0,026)**	0,540 (0,015)***
Παρατηρήσεις	32	32	32
	R ² :	R ² :	
	within = 0,972	within = 0,971	Wald chi2(3) = 204,22
	between = 0,985	between = 0,995	Prob > chi2 (X ²) = 0,000
	overall = 0,970	overall = 0,975	

Σημειώσεις: Εντός των παρενθέσεων δίνεται το p value των εκτιμηθέντων συντελεστών.

***, **, * συμβολίζουν στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, 5% και 10%, αντίστοιχα.

είναι το μέγεθος των μη εξυπηρετούμενων δανείων της προηγούμενης περιόδου $NPLs$ ($\ln NPL_A_{i,t-1}$), πράγμα που εξηγείται από το γεγονός ότι στην υπό εξέταση περίοδο το μέγεθος των δανείων παρουσιάζει συνεχώς αυξητική τάση. Αλλά και η μεταβλητή του λόγου των *Στεγαστικών δανείων* προς το συνολικό ενεργητικό της κάθε τράπεζας είναι σημαντική ($\ln L_A_{i,t}$), γεγονός που σημαίνει ότι υψηλό ποσοστό των συγκεκριμένων δανείων στο συνολικό ενεργητικό των τραπεζών σηματοδοτεί και υψηλότερο ποσοστό μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων. Έχουμε, στην περίπτωση αυτή, παραβίαση του ρόλου της διασποράς, ίσως λόγω της υποδεέστερης ποιότητας των δανειοληπτών τα τελευταία χρόνια, σε μία προσπάθεια από μέρους των τραπεζών, λόγω ανταγωνισμού, να προ-

σεγγίσουν όσο το δυνατόν περισσότερους πελάτες με σχετική χαλάρωση των όρων χορήγησης. Μάλιστα η σημαντικότητα και των δύο αυτών τραπεζικών παραγόντων αναδεικνύεται και στις τρεις διαφορετικές μεθοδολογίες εκτίμησης. Σε ό,τι αφορά τους μακροοικονομικούς παράγοντες, διαπιστώνεται εμπειρικά ότι η ψευδομεταβλητή (DY), που αντιπροσωπεύει την περίοδο των πολλαπλών συγχωνεύσεων των τραπεζών από το 2013 και ύστερα, είναι σημαντική και στις τρεις διαφορετικές μεθοδολογίες εκτίμησης. Τέλος, σημαντική, όπως ήταν αναμενόμενο, δείχνει να είναι και η μακροοικονομική μεταβλητή της ανεργίας (ΔUN) αλλά μόνο στην GMM εκτίμηση. Αντίθετα, η εξαρτημένη μεταβλητή μας δεν φαίνεται να συσχετίζεται τουλάχιστον άμεσα με τη μεταβολή του ΑΕΠ⁸.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1β Εμπειρικά αποτελέσματα για τα Καταναλωτικά δάνεια -Πιστωτικές κάρτες-Λοιπά δάνεια ιδιωτών (Εξαρτημένη μεταβλητή: $\ln NPL_A$)

Μεταβλητές	Fixed effects (1)	Random effects (2)	Arellano-Bover/Blundell-Bond (3)
Ειδικοί τραπεζικοί παράγοντες			
Const	0,758 (0,389)	0,925 (0,218)	0,672 (0,205)
$\ln NPL_A_{i,t-1}$	0,700 (0,000)***	0,757 (0,000)***	0,698 (0,000)***
$\ln L_A_{i,t}$	0,843 (0,046)**	0,520 (0,068)*	0,703 (0,02)**
$\ln \left(A / \sum A \right)_t$	-0,104 (0,811)	0,369 (0,280)	0,097 (0,545)
$\Delta LOANS_t$	0,000001 (0,016) **	0,000001 (0,003)***	0,000001 (0,001) **
Μακροοικονομικοί παράγοντες			
ΔGDP_t	-7,659 (0,125)	-5,731 (0,225)	-7,060 (0,012) **
ΔUN_t	-0,044 (0,579)	-0,024 (0,752)	-0,024 (0,672)
DY	0,135 (0,694)	0,098 (0,757)	0,159 (0,377)
Παρατηρήσεις	32	32	32
	R ² :	R ² :	
	within = 0,951	within = 0,945	Wald chi2(4) = 6,63e+9
	between = 0,607	between = 0,847	Prob > chi2 (X ²) = 0,000
	overall = 0,931	overall = 0,943	

Σημειώσεις: Εντός των παρενθέσεων δίνεται το p value των εκτιμηθέντων συντελεστών.

***, **, * συμβολίζουν στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, 5% και 10%, αντίστοιχα.

8. Μια πιθανή εξήγηση για την έλλειψη επεξηγηματικής ισχύος της μεταβολής του ΑΕΠ για τα Στεγαστικά NPLs είναι η εκρηκτική και παρατεταμένη ύφεση στη χώρα μας, η οποία δεν συναντάται σε άλλες εξεταζόμενες περιπτώσεις. Έτσι η ύπαρξη, από μέρος των δανειοληπτών, σταθερής απασχόλησης (ή το αντίθετο της, η ανεργία) αναδεικνύεται ως ο σημαντικότερος μακροοικονομικός παράγοντας για τα συγκεκριμένα NPLs.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 1γ Εμπειρικά αποτελέσματα για τα Επιχειρηματικά δάνεια
(Εξαρτημένη μεταβλητή: $\ln NPL_A$)**

Μεταβλητές	Fixed effects (1)	Random effects (2)	Arellano-Bover/Blundell-Bond (3)
Ειδικοί τραπεζικοί παράγοντες			
Const	-4,223 (0,225)	-5,423 (0,081) *	-4,595 (0,089) *
$\ln NPL_A_{i,t-1}$	0,704 (0,000)***	0,687 (0,000)***	0,692 (0,000)***
$\ln L_A_{i,t}$	2,431 (0,039)**	0,914 (0,103)*	2,188 (0,004)***
$\ln(A/\sum A)_t$	-0,192 (0,739)	0,142 (0,772)	-0,079 (0,881)
$\Delta LOANS_t$	-0,00001 (0,606)	-0,00001 (0,494)	-0,00001 (0,387)
Μακροοικονομικοί παράγοντες			
ΔGDP_t	-19,373 (0,011)***	-19,282 (0,005)***	-17,451 (0,004)***
ΔUN_t	-0,202 (0,099)*	-0,200 (0,083)*	-0,162 (0,108)*
DY	-0,173 (0,729)	-0,230 (0,628)	-0,035 (0,935)
Παρατηρήσεις	32	32	32
	R ² :	R ² :	
	within = 0,902	within = 0,892	Wald chi2(3) = 265,90
	between = 0,890	between = 0,979	Prob > chi2 (X ²) = 0,000
	overall = 0,845	overall = 0,899	

Σημειώσεις: Εντός των παρενθέσεων δίνεται το p value των εκτιμηθέντων συντελεστών.

***, **, * συμβολίζουν στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%, 5% και 10%, αντίστοιχα.

Καταναλωτικά δάνεια-Πιστωτικές κάρτες-Λοιπά δάνεια ιδιωτών: Όπως ήδη προαναφέραμε, στη συγκεκριμένη κατηγορία NPLs σημαντικός είναι αποκλειστικά, ή περίπου αποκλειστικά, ο ρόλος των ειδικών τραπεζικών παραγόντων. Πιο αναλυτικά, σημαντικός επεξηγηματικός παράγοντας δείχνει να είναι το μέγεθος των NPLs της προηγούμενης περιόδου ($\ln NPL_A_{i,t-1}$), αλλά και ο λόγος των καταναλωτικών δανείων προς το συνολικό ενεργητικό της κάθε τράπεζας ($\ln L_A_{i,t}$). Οι λόγοι για τους οποίους συμβαίνει αυτό είναι περίπου οι ίδιοι με αυτούς που αναφέρθηκαν και στην περίπτωση των *Στεγαστικών δανείων* ανωτέρω. Επιπροσθέτως η μεταβλητή της ετήσιας μεταβολής των *Καταναλωτικών δανείων* ($\Delta LOANS$) είναι μεν σημαντική αλλά ο συντελεστής της είναι τελείως ασήμαντος. Σε ό,τι αφορά τους μακροοικονομικούς παράγοντες, διαπιστώνεται εμπειρικά ότι η μεταβλητή της ονομαστικής μεγέθυνσης του ΑΕΠ (ΔGDP), είναι μεν σημαντική αλλά μόνο όταν χρησιμοποιείται GMM μεθοδολογία, ενώ καμία επιρροή δεν φαίνεται να έχει, για τα

συγκεκριμένα NPLs, η μεταβολή της ανεργίας. Συμπερασματικά, αυτή η κατηγορία των δανείων φαίνεται να ακολουθεί πορεία ανεξάρτητη των μακροοικονομικών παραγόντων, σε σημείο ώστε να τολμήσουμε να προβλέψουμε ότι η πορεία εξέλιξης της κατηγορίας θα ήταν περίπου ανάλογη ακόμη και στην περίπτωση που η υφιστάμενη κρίση ήταν λιγότερο έντονη. Αυτό πιθανά σημαίνει ότι η συμπεριφορά των δανειοληπτών απέναντι στα δάνεια αυτά εξαρτάται από παράγοντες που δεν ανιχνεύσαμε εν προκειμένω. Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι στο μεγαλύτερο μέρος τους τα δάνεια της κατηγορίας αυτής είναι χωρίς καλύψεις, είναι σχετικά μικρού μεγέθους και με μεγάλη διασπορά στις υφιστάμενες τράπεζες, δημιουργεί πολύ υψηλά κόστη (τόσο άμεσα όσο και σε εργατώρες) στη διαχείριση παρακολούθησης και είσπραξής τους, ανά μονάδα δανείου. Ίσως μάλιστα αυτή η κατηγορία των δανείων να γίνει η πρώτη που οι τράπεζες θα θελήσουν να διαθέσουν μαζικά στις εταιρείες επιχειρηματικού κεφαλαίου χρεοκοπίας (distressed funds).

Επιχειρηματικά δάνεια: Στη συγκεκριμένη κατηγορία NPLs είναι καταλυτικός ο μακροοικονομικός ρόλος της ονομαστικής μεγέθυνσης του ΑΕΠ (ΔGDP) ανεξαρτήτως της χρησιμοποιούμενης μεθοδολογίας εκτίμησης. Σε ό,τι δε αφορά τους ειδικούς τραπεζικούς παράγοντες, το μέγεθος των NPLs της προηγούμενης περιόδου ($\ln NPL_{i,t-1}$) είναι ο σημαντικότερος επεξηγηματικός παράγοντας. Ο βασικός επεξηγηματικός λόγος για αυτό είναι ότι το πλείστον των δανείων αυτών είναι δάνεια ανακυκλούμενα. Αυτό σημαίνει ότι η εμφάνιση υψηλών καθυστερήσεων αποπληρωμής τους την προηγούμενη περίοδο έκανε τις τράπεζες πολύ πιο επιφυλακτικές στην ανανέωση ή και χορήγηση νέων δανείων. Το γεγονός δημιουργούσε πιστωτική ασφυξία στην αγορά, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων NPLs. Τέλος, στατιστικά σημαντικός φαίνεται να είναι και ο λόγος των *Επιχειρηματικών δανείων* προς το συνολικό ενεργητικό της κάθε τράπεζας ($\ln L_{A_i}$).

6. Συμπεράσματα

Στο συγκεκριμένο άρθρο έγινε μια προσπάθεια να καταγραφούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες που επηρεάζουν την πορεία των επιμέρους κατηγοριών των NPLs στο συστημικό τραπεζικό κομμάτι της ελληνικής οικονομίας τη χρονική περίοδο 2007-2015, που είναι περίπου και το διάστημα της οικονομικής κρίσης της χώρας. Με βάση τα εμπειρικά αποτελέσματα διαπιστώνεται η ύπαρξη κοινών αλλά και μη κοινών προσδιοριστικών παραγόντων στις επιμέρους κατηγορίες δανείων.

Στους κοινούς επεξηγηματικούς παράγοντες και για τις τρεις κατηγορίες δανείων θα μπορούσαμε ανεπιφύλακτα να τοποθετήσουμε δύο ειδικούς τραπεζικούς: το μέγεθος των NPLs της προηγούμενης περιόδου στην κάθε κατηγορία δανείων ($\ln NPL_{i,t-1}$) και τον λόγο των επιμέρους κατηγοριών δανείων προς το συνολικό ενεργητικό της κάθε τράπεζας ($\ln L_{A_i}$).

Λιγότερο ομοιογενής (λιγότερο κοινός) δείχνει να είναι ο επηρεασμός των μακροοικονομικών παραγόντων. Συγκεκριμένα, είναι πολύ εμφανής ο ισχυρός μακροοικονομικός ρόλος της αρνητικής πορείας του ΑΕΠ στα *Επιχειρηματικά* NPLs, κατά την περίοδο της κρίσης, ενώ το στοιχείο αυτό είναι μεν σημαντικό στα *Καταναλωτικά* αλλά σαφώς μικρότερης σημασίας. Από την άλλη πλευρά, δεν είναι στατιστικά σημαντική η μεταβολή του ΑΕΠ στην κατηγορία των *Στεγαστικών* NPLs. Είναι όμως αξιοσημείωτη η στατιστική σημασία της μεταβολής της ανεργίας για τα *Στεγαστικά* NPLs (ειδικά στην GMM προσέγγιση). Με πιο απλά λόγια, φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται η προτίμηση των

δανειοληπτών στην αποπληρωμή, καταρχήν και κατά προτεραιότητα, των *Στεγαστικών δανείων*. Τέλος, η ψευδομεταβλητή που χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει το έτος κατά τη διάρκεια του οποίου οι μη βιώσιμες τράπεζες εξαγοράστηκαν ή συγχωνεύθηκαν από τις συστημικές (από το 2013 και ύστερα), δείχνει να έχει επηρεάσει αυξητικά μόνο την κατηγορία των *Στεγαστικών* NPLs.

Εν κατακλείδι, όπως προαναφέραμε, υπάρχουν δύο μεταβλητές που επηρεάζουν θετικά τη δημιουργία «κόκκινων δανείων (NPLs)» σε όλες τις κατηγορίες δανείων: το μέγεθος των NPLs της προηγούμενης περιόδου και ο λόγος των επιμέρους κατηγοριών δανείων προς το συνολικό ενεργητικό της κάθε τράπεζας. Τα δύο αυτά στοιχεία, που «τροφοδοτούν» όλα τα NPLs, επιβεβαιώνουν την άμεση αναγκαιότητα για την απαλλαγή των τραπεζών –κυρίως μέσω της πώλησης σε εταιρείες επιχειρηματικού κεφαλαίου χρεοκοπίας (distressed funds)– όσο το δυνατόν μεγαλύτερου αριθμού «κόκκινων δανείων (NPLs)». Από την άλλη πλευρά, η μεταβλητή της οικονομικής μεγέθυνσης έχει μια σαφώς σημαντική αρνητική σχέση με τα NPLs, πρωτίστως στην κατηγορία των *Επιχειρηματικών* και δευτερευόντως των *Καταναλωτικών* και *Λοιπών δανείων*. Άρα η επιστροφή της χώρας σε οικονομική ανάπτυξη θα μειώσει τα NPLs των κατηγοριών αυτών. Η εξάλειψη, τέλος, των *Στεγαστικών* NPLs θα στηριχθεί, τουλάχιστον άμεσα, κυρίως στην ύπαρξη σταθερής απασχόλησης για τους δανειολήπτες. Η οικονομική μεγέθυνση είναι μεν απαραίτητη αλλά όμως σε πιο μακροχρόνια βάση, ειδικά για τη δημιουργία περαιτέρω θέσεων απασχόλησης στο μέλλον.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Ελληνική Οικονομία (2016), ΕΛΣΤΑΤ, Αύγουστος 2016.

Οικονομικές Καταστάσεις των τεσσάρων συστημικών τραπεζών (2007-15).

Οικονόμου, Φ., Παναγόπουλος, Γ. & Πελετίδης, Γ. (2016), «Οι προσδιοριστικοί παράγοντες των μη εξυπηρετούμενων δανείων την περίοδο της κρίσης: μια διαστρωματική προσέγγιση», *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος Νο. 30.

Ξένη

Arellano, M. & Bover, O. (1995), "Another look at instrumental variables estimation of error-component models", *Journal of Econometrics*, pp. 29-51.

Berger, A.N. & DeYoung, R. (1997), "Problem loans and cost efficiency in commercial banks", *Journal of Banking & Finance*, 21, 849-870.

- Bernanke, B., Gertler, M. & Gilchrist, S. (1998), "The financial accelerator in a quantitative business cycle framework", *NBER Working Paper*, No 6455.
- Blundell, R. & Bond, S. (1998), "Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel-data models", *Journal of Econometrics*, pp. 15-143.
- Beck, R., Jakubik, P. & Piliou, A. (2015), "Key determinants of non-performing loans: new evidence from a global sample", *Open Economies Review*, pp. 525-50.
- Fofack, H. (2005), "Non-performing loans in sub-Saharan Africa: causal analysis and macroeconomic implications", *World Bank Policy Research*, Working Paper 3769.
- Keeton, W. R. & Morris, C. S. (1987), "Why do banks' loan losses differ?", Federal Reserve Bank of Kansas City, *Economic Review*, May, 3-21.
- Khemraj, T. & Pasha, S. (2016), "Determinants of non-performing loans: an econometric case study of Guyana", στο: Gevorkyan, A.V. & Canuto, O. (Eds.), *Financial Deepening and Post-Crisis Development in Emerging Markets*, Springer, pp. 169-184.
- Loyzis, D., Vouldis, A. & Metaxas, V. (2012), "Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: a comparative study of mortgage, business and consumer loan portfolios", *Journal of Banking and Finance*, pp. 1012-27.
- Makri, V., Tsagkanos, A. & Bellas, A. (2014), "Determinants of non-performing loans: the case of Eurozone", *Panoeconomicus*, pp. 193-206.
- Nkusu, M. (2011), "Nonperforming loans and macro financial vulnerabilities in advanced economies", *IMF Working Paper* 11/161.

Η τεχνική αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας στις χώρες του ΟΟΣΑ

Ρωξάνη Καραγιάννη*

1. Εισαγωγή

Στις περισσότερες χώρες, ο τομέας της υγείας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τομείς παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους πολίτες. Μέχρι το 2009 σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, οι συνολικές δαπάνες υγείας αυξήθηκαν ραγδαία λόγω της γήρανσης του πληθυσμού και της υιοθέτησης νέας και καινοτόμου τεχνολογίας στις θεραπευτικές διαδικασίες. Σύμφωνα με τα στοιχεία του OECD (2016), το 2015 οι χώρες του ΟΟΣΑ δαπάνησαν 9% του ΑΕΠ, κατά μέσο όρο, στον τομέα της υγείας από το οποίο 6,6% του ΑΕΠ αφορούσε τη δημόσια δαπάνη. Η σημαντική συνεισφορά των κεντρικών κυβερνήσεων στα υγειονομικά συστήματα δημιουργεί ακόμη πιο επιτακτική την ανάγκη μελέτης της αποτελεσματικότητας των υγειονομικών συστημάτων, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην άσκηση της πολιτικής υγείας.

Η παροχή υπηρεσιών υγείας προς τους πολίτες θεωρείται αποτελεσματική όταν οι πάροχοι υγείας αξιοποιούν στο βέλτιστο τους διαθέσιμους πόρους. Η μείωση της αναποτελεσματικότητας των υγειονομικών συστημάτων μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά οφέλη για τους πολίτες. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουν πολλοί μελετητές στη διεθνή βιβλιογραφία. Ο Puig-Junoy (1998) υποστηρίζει ότι οι χώρες του ΟΟΣΑ που είχαν χαμηλό βαθμό τεχνικής αποτελεσματικότητας κατανάλωναν 39% περισσότερες εισροές κατά μέσο όρο. Η παραμετρική ανάλυση των Evans *et al.* (2000) για τα υγειονομικά συστήματα 191 χωρών καταδεικνύει σημαντικές αποκλίσεις στον βαθμό της αποτελεσματικότητας μεταξύ των χωρών και τη θετική σχέση της με την κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας. Οι Afonso and Aubyn (2005), χρησιμοποιώντας παραμετρικές και μη-παραμετρικές μεθόδους, συμπεραίνουν ότι, εάν τα συστήματα υγείας όλων των χωρών λειτουργούσαν αποτελεσματικά, τότε η χρήση των εισροών θα μπορούσε να μειωθεί κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες, χωρίς να επηρεαστεί αρνητικά το επίπεδο υγείας του

πληθυσμού. Ο Bhat (2005) υποστηρίζει ότι διαφορές ως προς την οργάνωση των συστημάτων υγείας επηρέασαν σημαντικά τον βαθμό της αποτελεσματικότητας. Οι χώρες όπου οι ιατροί αμείβονταν με μηνιαίο μισθό ή με κατά κεφαλήν αμοιβή (*capitation*) είτε οι χώρες όπου εφαρμόστηκε ο θεσμός του *gatekeeping*¹ στην πρωτοβάθμια περίθαλψη υγείας βρέθηκε να λειτουργούν περισσότερο αποτελεσματικά, συγκριτικά με χώρες όπου οι ιατροί αμείβονταν κατά πράξη (*fee-for-service*). Οι Afonso and Aubyn (2006) συμπεραίνουν ότι οι χώρες του ΟΟΣΑ θα μπορούσαν να βελτιώσουν την τελική εκροή τους κατά 40%, χρησιμοποιώντας τους ίδιους υγειονομικούς πόρους. Επίσης υποστηρίζουν ότι η αναποτελεσματικότητα των υγειονομικών συστημάτων δεν οφείλεται μόνο στην οργάνωση και λειτουργία των συστημάτων υγείας αλλά και σε εξωγενείς παράγοντες. Καλύτερο επίπεδο εκπαίδευσης ή υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ φαίνεται να επιδρούν θετικά στην τεχνική αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας, ενώ βλαβερές διατροφικές και καταναλωτικές συνήθειες των πολιτών, όπως η παχυσαρκία και η κατανάλωση αλκοόλ, αρνητικά. Οι Spinks και Hollingsworth (2009) βρήκαν ότι η τεχνική αποτελεσματικότητα στα υγειονομικά συστήματα των χωρών του ΟΟΣΑ μειώθηκε για ορισμένες χώρες κατά την περίοδο 1995-2000. Οι Medeiros και Schwierz (2015), μελετώντας τη σχετική αποτελεσματικότητα μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, συμπεραίνουν ότι το προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση θα μπορούσε να αυξηθεί κατά 2,3% ή κατά 1,8 έτη, εάν μπορούσε να εξαλειφθεί η τεχνική αναποτελεσματικότητα.

Οι παραπάνω μελέτες καταδεικνύουν αδυναμίες στην αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας. Οι αδυναμίες αυτές εστιάζουν (Medeiros και Schwierz, 2015): (α) στον μη άριστο συνδυασμό δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης, (β) στα ανεπαρκή προσόντα του ανθρώπινου δυναμικού, (γ) στις ελλείψεις και στα προβλήματα στην παροχή πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, (δ) στη σπατάλη στη χρήση των νοσοκομειακών υποδομών και των ειδικευμένων ιατρών, (ε) στην ελάχιστη χρήση των χειρουργείων ημέρας και στην ελλιπή εξειδίκευση των νοσηλευτικών υπηρεσιών, (στ) στην έλλειψη διοικητικής οργάνωσης και διακυβέρνησης του συστήματος υγείας, (ζ) στη μη διαθεσιμότητα στοιχείων, στη μερική χρήση των ηλεκτρονικών συστημάτων και της αξιολόγησης της ιατρικής τεχνολογίας για τη βελτίωση στη λήψη αποφάσεων, (η) στην περιορισμένη πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και πρόληψης.

* Ερευνήτρια Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Αναφέρεται στην κάλυψη των αναγκών και των προτιμήσεων των ασθενών με γνώμονα την ορθολογική χρήση των υπηρεσιών υγείας. Ο ιατρός συμπεριφέρεται ως εκπρόσωπος των παρόχων και όχι των ασθενών. Οι αποφάσεις του βασίζονται σε μια ποικιλία παραγόντων συμπεριλαμβανομένων των αναγκών των ασθενών, του κόστους νοσηλείας, των προσδοκιών για επιτυχή θεραπεία, της διαθεσιμότητας των υποδομών, του ανθρώπινου δυναμικού και του ιατροτεχνολογικού εξοπλισμού.

Η μέτρηση της αποτελεσματικότητας των συστημάτων υγείας εγείρει θεωρητικά και εμπειρικά ερωτήματα. Μεθοδολογικά, στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν χρησιμοποιηθεί τόσο παραμετρικές (stochastic frontier analysis, panel regression analysis) (ενδεικτικά αναφέρονται οι μελέτες των Medeiros και Schwierz 2015· Greene 2004· Gerdtham και Lothgren 2001· Evans *et al.* 2000) όσο και μη παραμετρικές μέθοδοι (Data Envelopment Analysis (DEA), Directional Distance Function) (ενδεικτικά αναφέρονται οι μελέτες των Medeiros και Schwierz 2015· Afonso και Aubyn 2006· Afonso και Aubyn 2005· Spinks και Hollingsworth 2009· Bhat 2005· Retzlaff-Roberts *et al.* 2004· Puig-Junoy 1998· Cheng και Zervopoulos 2014) με τη χρήση διαστρωματικών (cross-sectional data) ή διαχρονικών στοιχείων (panel data) σε αναλύσεις πρώτου, δευτέρου ή/και τρίτου σταδίου (one, two και three-stage analysis). Εμπειρικά, η σχέση μεταξύ των εισροών (inputs), των ενδιάμεσων εκροών (outputs) και του τελικού αποτελέσματος (outcome) είναι σύνθετη και πολυποίκιλη. Οι εισροές και οι εκροές διαφέρουν μεταξύ των διαφόρων χωρών ως προς τον τρόπο ποσοτικού και ποιοτικού προσδιορισμού τους, ενώ το τελικό αποτέλεσμα επηρεάζεται από τον τρόπο ζωής διαχρονικά και από εξωγενείς παράγοντες που δεν υπόκεινται στον έλεγχο των συστημάτων υγείας (Jacobs *et al.*, 2006). Επίσης η διαθεσιμότητα των δεδομένων είναι περιορισμένη διαχρονικά και μεταξύ των χωρών, περιορίζοντας τη χρήση των διάφορων υποδειγμάτων.

Αντικείμενο του άρθρου είναι η μέτρηση της τεχνικής αποτελεσματικότητας (technical efficiency) των συστημάτων υγείας με τη χρήση της μη-παραμετρικής μεθόδου DEA δευτέρου σταδίου. Σε πρώτο στάδιο προσδιορίζεται ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας ως προς τις εκροές (output-oriented) για κάθε χώρα με τη χρήση της μεθόδου DEA. Με τον τρόπο αυτό μελετάται η μέγιστη δυνατή βελτίωση του επιπέδου υγείας του πληθυσμού με δεδομένη την τεχνολογία και το διάγραμμα των εισροών στο σύστημα υγείας. Στο δεύτερο στάδιο εκτιμάται η συσχέτιση του βαθμού της τεχνικής αποτελεσματικότητας για κάθε χώρα ως προς τις εξωγενείς μεταβλητές όπως το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, οι διατροφικές συνήθειες, η κατανάλωση αλκοόλ κ.ά. μέσω της Tobit μεθοδολογίας. Η συζήτηση των εμπειρικών ευρημάτων εστιάζει στη θέση της Ελλάδας συγκριτικά με τις χώρες του ΟΟΣΑ.

2. Μεθοδολογία

Για την εκτίμηση της τεχνικής αποτελεσματικότητας ως προς τις εκροές ($TE_o(x_i, y_i)$) υιοθετείται η μη-παραμετρική μέθοδος DEA (Charnes, Cooper και

Rhodes 1978· Banker, Charnes και Cooper 1984), με την οποία επιλύεται ένα πρόβλημα γραμμικού προγραμματισμού για κάθε χώρα $i = 1, \dots, I$ για την περίπτωση $m = 1$ εκροής (y_i) και $n = 1, \dots, N$ εισροών (x_i). Συγκεκριμένα ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας δίνεται από τη λύση του παρακάτω γραμμικού προγραμματισμού (Fare, Grosskopf και Lovell, 1994, σελ. 99):

$$\begin{aligned} \frac{1}{TE_o(x_i, y_i)} &= \max \theta_i \\ \text{s.t. } \theta_i y_{im} &\leq \sum_{i=1}^I z_i y_{im}, & m = 1 \\ \sum_{i=1}^I z_i x_{in} &\leq x_{in}, & n = 1, \dots, N \\ \sum_{i=1}^I z_i &\leq 1 \end{aligned} \quad (1)$$

Ο όρος $\theta_i \geq 1$ εκφράζει τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας, δηλαδή μετράει την τεχνική αποτελεσματικότητα του συστήματος υγείας της i χώρας ως την απόσταση από το εν δυνάμει βέλτιστο όριο. Όταν $\theta_i < 1$, τότε η χώρα βρίσκεται κάτω από το εν δυνάμει βέλτιστο όριο, δηλαδή το σύστημα υγείας της είναι μη αποτελεσματικό, ενώ, όταν $\theta_i = 1$, η χώρα βρίσκεται πάνω στο εν δυνάμει όριο και το σύστημα υγείας της είναι σχετικά πλήρως αποτελεσματικό. Το διάγραμμα $z = (z_1, \dots, z_I)$ εκφράζει τις σταθμισμένες μεταβλητές με τις οποίες υπολογίζεται η θέση των μη αποτελεσματικών χωρών, εάν μπορούσε να εξαλειφθεί η αναποτελεσματικότητα. Ο περιορισμός $\sum_{i=1}^I z_i \leq 1$ εισάγει σταθερές αποδόσεις κλίμακας για την τεχνολογία παραγωγής.

Στην πράξη, όμως, η τεχνική αποτελεσματικότητα των συστημάτων υγείας επηρεάζεται από έναν αριθμό εξωγενών μεταβλητών (κοινωνικοοικονομικών παραγόντων), οι οποίες δεν υπόκεινται στον έλεγχο των συστημάτων υγείας και παίζουν σημαντικό ρόλο στην ετερογένεια μεταξύ των χωρών, επηρεάζοντας το τελικό αποτέλεσμα των συστημάτων υγείας. Τέτοιες μεταβλητές μπορεί να είναι το κατά κεφαλήν εισόδημα, οι διατροφικές συνήθειες των πολιτών, η κατανάλωση αλκοόλ, το επίπεδο μόρφωσης, ο δείκτης γήρανσης του πληθυσμού κ.ά. Θα μπορούσαμε να εντάξουμε τις μεταβλητές αυτές απευθείας στο γραμμικό προγραμματισμό της DEA. Αυτό όμως θα δημιουργούσε προβλήματα, πρώτον, ως προς τον ορισμό της θετικής/αρνητικής επίδρασης των εξωγενών μεταβλητών στον βαθμό της αποτελεσματικότητας και, δεύτερον, στην παραβίαση των υποθέσεων της disposability και κυρτότητας.

Στη διεθνή βιβλιογραφία, για την αποφυγή των παραπάνω προβλημάτων, έχουν χρησιμοποιηθεί υποδείγματα δευτέρου (two-stage) και τρίτου (three-stage) σταδίου. Σύμφωνα με τον Ray (1991), ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας $\hat{\theta}_i$ που προκύπτει από τη μέθοδο DEA συνδέεται με τις εξωγενείς μεταβλητές w_i μέσω της παρακάτω σχέσης:

$$\hat{\theta}_i = H(w_i) + \varepsilon_i, \quad \varepsilon_i \leq 0 \quad (2)$$

Όπου $H(w_i)$ είναι η συνάρτηση που εκφράζει τον μέγιστο βαθμό αποτελεσματικότητας, ο οποίος συνδέεται με τις εξωγενείς μεταβλητές w_i , και $\varepsilon_i \leq 0$ εκφράζει την αναποτελεσματικότητα, που οφείλεται σε παράγοντες οι οποίοι είναι υπό τον έλεγχο των συστημάτων υγείας, δηλαδή το managerial inefficiency. Για την εκτίμηση της παραπάνω συνάρτησης, ο Ray προτείνει μία ανάλυση δευτέρου σταδίου, όπου στη DEA περιλαμβάνονται μόνο οι παραδοσιακές εισροές και εκροές. Στη συνέχεια οι εκτιμημένες αυτές τιμές της τεχνικής αποτελεσματικότητας ($\hat{\theta}_i$) αποτελούν την εξαρτημένη μεταβλητή μιας παλινδρόμησης ως προς τις εξωγενείς μεταβλητές (w_i).

Ένα σημαντικό πρόβλημα της ανάλυσης δευτέρου σταδίου είναι η πιθανή συσχέτιση ανάμεσα στις εισροές-εκροές που χρησιμοποιούνται στη DEA και στις εξωγενείς μεταβλητές της παλινδρόμησης, με αποτέλεσμα πολλές εκτιμημένες παράμετροι να εμφανίζονται μη στατιστικά σημαντικές και τα αποτελέσματα να είναι μεροληπτικά. Ένα άλλο πρόβλημα είναι η παραβίαση της βασικής υπόθεσης της γραμμικής παλινδρόμησης για ανεξαρτησία του δείγματος. Για την αποφυγή αυτού του προβλήματος, προτείνεται η χρήση της Tobit ανάλυσης, όπου η εξαρτημένη μεταβλητή της τεχνικής αποτελεσματικότητας ($\hat{\theta}_i$) ορίζεται μεταξύ του 0 και 1 (Jacobs *et al.* 2006· Tingley and Pascoe 2005· Ray 2004). Στην περίπτωση αυτή η εξίσωση (2) γράφεται ως εξής:

$$\hat{\theta}_i = \gamma_0 + \sum_i \gamma_i w_i + \varepsilon_i \quad (3)$$

όπου γ_i είναι ένα διάνυσμα παραμέτρων προς εκτίμηση.

3. Δεδομένα

Είναι δύσκολο να μετρήσουμε την έννοια της υγείας του πληθυσμού. Για τον λόγο αυτό επιλέγουμε την τε-

λική εκροή και τις εισροές λαμβάνοντας υπόψη τη διεθνή εμπειρία^{2,3}. Τα δεδομένα προέρχονται από τη βάση OECD Health Data Statistics (2016) με ιδιαίτερη αναφορά στα έτη 1999, 2004, 2009, 2014. Η διαθεσιμότητα των στοιχείων υποδεικνύει το δείγμα των 29 χωρών του ΟΟΣΑ (Αυστρία, Καναδάς, Τσεχία, Δανία, Εσθονία, Φιλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ισλανδία, Ιρλανδία, Ισραήλ, Ιταλία, Ιαπωνία, Κορέα, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Νέα Ζηλανδία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Σλοβενία, Ισπανία, Ελβετία, Τουρκία, Ην. Βασίλειο, ΗΠΑ) στην εμπειρική ανάλυση.

Στον Πίνακα 1 απεικονίζεται ο μέσος όρος, η ελάχιστη και μέγιστη τιμή, η τυπική απόκλιση και ο αριθμός των παρατηρήσεων των εισροών και των εκροών για τα υπό εξέταση έτη. Ως τελική εκροή χρησιμοποιούμε το προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση για το σύνολο του πληθυσμού (life expectancy at birth, total population), η οποία αποτελεί μία από τις περισσότερο χρησιμοποιούμενες μεταβλητές μέτρησης του επιπέδου υγείας του πληθυσμού (OECD, 2010). Για τις χώρες του ΟΟΣΑ, το προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση αυξήθηκε διαχρονικά κατά μέσο όρο από τις 77,43 μονάδες το 1999 στις 80,93 μονάδες το 2014. Η Ιαπωνία, η Ισπανία, η Ελβετία και η Ιταλία εμφανίζουν το υψηλότερο προσδόκιμο επιβίωσης, ενώ η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Εσθονία και η Τουρκία το χαμηλότερο. Στην Ελλάδα το προσδόκιμο επιβίωσης αυξήθηκε από τις 78,5 μονάδες το 1999 στις 81,5 το 2014, λαμβάνοντας τιμές πάνω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ.

Οι πόροι στα συστήματα υγείας μπορεί να μετρηθούν τόσο σε δημοσιονομικούς όρους (monetary terms) όσο και σε ποσοτικές μονάδες (physical terms) (OECD, 2010). Σε δημοσιονομικούς όρους, η κατά κεφαλήν συνολική δαπάνη υγείας⁴ (total health expenditure per capita, PPPs, \$ΗΠΑ) έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως στη διεθνή βιβλιογραφία. Οι Hitiris και Posnet (1992) υποστηρίζουν ότι μία αύξηση στην κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας μπορεί να επηρεάσει το επίπεδο υγείας του πληθυσμού. Σύμφωνα με τα στοιχεία του OECD (2016), η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας αυξήθηκε διαχρονικά κατά μέσο όρο από \$2.539,15 το 1999 σε \$3.376,52 το 2014. Οι υπό εξέταση χώρες παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ της ελάχιστης και της μέγιστης τιμής. Για παράδειγμα το 2014 στις ΗΠΑ, Ελβετία και Ολλανδία η κατά κεφαλήν δαπάνη κυμάνθηκε στα \$8.404,43, \$5.971,80 και

2. Στη μελέτη του OECD (2010) παρατίθεται λεπτομερής συζήτηση για την επιλογή των κατάλληλων εκροών και εισροών στη μέτρηση της αποτελεσματικότητας των υγειονομικών συστημάτων.

3. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η επιλογή των εισροών και εκροών επηρεάζει τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας και την κατάταξη των χωρών.

4. Στον υπολογισμό της κατά κεφαλήν δαπάνης περιλαμβάνεται και η μακροχρόνια φροντίδα υγείας. Ο διαχωρισμός τους όμως είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Περιγραφική στατιστική εισροών και εκροών

	Προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση στο σύνολο του πληθυσμού	Κατά κεφαλήν συνολικές δαπάνες υγείας, PPPs, 100=2010, \$ΗΠΑ	Κλίνες ανά 1.000 κατοίκους	Αξονικοί τομογράφοι ανά 1.000.000 κατοίκους
1999				
Μέσος όρος	77,43	2.539,15	6,37	18,84
Ελάχιστη τιμή	71,20	759,66	3,56	5,08
Μέγιστη τιμή	80,50	5.425,54	14,78	84,41
Τυπική απόκλιση	2,20	1.143,11	2,99	19,26
Αριθμός χωρών	16	16	16	16
2004				
Μέσος όρος	78,18	2.815,54	5,67	20,51
Ελάχιστη τιμή	72,40	697,93	2,23	6,32
Μέγιστη τιμή	82,10	6.924,37	14,20	92,62
Τυπική απόκλιση	2,70	1.414,69	2,40	18,11
Αριθμός χωρών	27	27	27	27
2009				
Μέσος όρος	79,64	3.234,11	5,15	23,76
Ελάχιστη τιμή	74,10	862,91	2,40	7,18
Μέγιστη τιμή	83,00	7.778,62	13,62	96,97
Τυπική απόκλιση	2,46	1.448,96	2,44	17,58
Αριθμός χωρών	29	29	29	29
2014				
Μέσος όρος	80,93	3.376,52	5,03	27,13
Ελάχιστη τιμή	75,90	917,64	2,60	7,88
Μέγιστη τιμή	83,70	8.404,43	13,20	107,12
Τυπική απόκλιση	2,18	1.587,17	2,72	20,14
Αριθμός χωρών	27	27	27	27

\$4.876,80, αντίστοιχα, ενώ σε χώρες όπως η Τουρκία, Πολωνία και Εσθονία ανήλθε στα \$917,64, \$1.499,50 και \$1.550, αντίστοιχα. Η κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας στη χώρα μας αυξήθηκε από τα \$1.879,5 το 1999 στα \$2.995,6 το 2009, ενώ μετά την εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων εξορθολογισμού των δαπανών υγείας, λόγω της οικονομικής κρίσης, μειώθηκε στα \$2.012,20 το 2014, καταγράφοντας τιμές χαμηλότερες του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο.

Για τον προσδιορισμό των εισροών σε ποσοτικές μονάδες χρησιμοποιήθηκε ο αριθμός κλινών ανά 1.000 κατοίκους και ο αριθμός των αξονικών τομογράφων ανά 1.000.000 κατοίκους⁵, προσεγγίζοντας την υπο-

δομή των υγειονομικών συστημάτων. Ο μέσος όρος της πυκνότητας των κλινών μειώθηκε διαχρονικά από 6,37 κλίνες ανά 1.000 κατοίκους το 1999 σε 5,03 το 2014. Αυτό οφείλεται στην πολιτική που ακολούθησαν ορισμένες χώρες προς την ενίσχυση της βραχείας νοσηλείας. Η Ελλάδα διαχρονικά καταγράφει τιμές κάτω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, οι οποίες κυμάνθηκαν από 4,78 κλίνες το 1999 σε 4,24 κλίνες το 2014. Αντίθετα, η πυκνότητα των αξονικών τομογράφων αυξήθηκε από 18,84 τομογράφους ανά εκατομμύριο κατοίκους το 1999 σε 27,13 το 2014 κατά μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ, λόγω και της υψηλής τεχνολογικής διείσδυσης στις θεραπευτικές διαδικασίες. Η πυκνότητα των αξονικών τομογράφων

5. Η χρήση του ανθρώπινου δυναμικού των συστημάτων υγείας ως εισροή δεν ήταν εφικτή λόγω των ελλείπων δεδομένων.

στη χώρα μας αυξήθηκε από 25,48 το 2004 σε 35,11 το 2014, καταγράφοντας τιμές πάνω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ.

Στον Πίνακα 2 απεικονίζεται ο μέσος όρος των εξωγενών μεταβλητών για την υπό εξέταση περίοδο, οι οποίες δεν υπόκεινται στον έλεγχο των συστημάτων υγείας και επηρεάζουν το επίπεδο υγείας του πληθυσμού. Ως εξωγενείς μεταβλητές ορίζονται η κατανάλωση αλκοόλ σε ενήλικες άνω των 15 ετών (κατά κεφαλήν λίτρα) (AL), το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 65 ετών και άνω (AG), το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 25-64 ετών που έχει ολοκληρώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση (ED) και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (PPPs, \$ΗΠΑ, τρέχουσες τιμές) (GDP).

Η κατανάλωση αλκοόλ μειώθηκε διαχρονικά κατά μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ από 10 λίτρα κατά

κεφαλήν το 1999 σε 9,07 το 2014. Η Τουρκία και το Ισραήλ καταγράφουν τις χαμηλότερες τιμές, ενώ η Αυστρία και η Τσεχία τις υψηλότερες, το 2014. Επίσης στην Ελλάδα η κατά κεφαλήν κατανάλωση αλκοόλ μειώθηκε διαχρονικά και λαμβάνει τιμές μικρότερες του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ (7,4 μονάδες το 2014). Ο δείκτης γήρανσης αυξήθηκε κατά μέσο όρο από 13,96 ποσοστιαίες μονάδες το 1999 σε 16,40 το 2014. Το 2014 η Τουρκία και το Ισραήλ παρουσιάζουν τις χαμηλότερες τιμές, ενώ η Ιαπωνία και η Γερμανία τις υψηλότερες. Η Ελλάδα λαμβάνει τιμές πάνω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, οι οποίες κυμάνθηκαν από 16,9 το 1999 σε 20,6 το 2014. Το εκπαιδευτικό επίπεδο καταγράφει επίσης αυξητικές τάσεις. Ο μέσος όρος του πληθυσμού που έχει ολοκληρώσει κάποια κατηγορία τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξήθηκε από 24,75 το 1999 σε 34,56 το 2014,

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Περιγραφική στατιστική των εξωγενών μεταβλητών

	Κατανάλωση αλκοόλ (λίτρα κατά κεφαλήν 15+)	Πληθυσμός άνω των 65 ετών (% επί του συνολικού πληθυσμού)	Ενήλικες 25-64 τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (% επί του συνολικού πληθυσμού)	Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, \$ΗΠΑ, PPPs, τρέχουσες τιμές
1999				
Μέσος όρος	10,00	13,96	24,75	23.624,00
Ελάχιστη τιμή	2,00	6,90	9,00	11.059,38
Μέγιστη τιμή	14,50	17,80	41,00	34.603,41
Τυπική απόκλιση	2,94	2,75	9,62	5.699,59
Αριθμός χωρών	16	16	16	16
2004				
Μέσος όρος	10,03	14,83	25,74	28.757,86
Ελάχιστη τιμή	1,40	11,00	10,00	10.167,91
Μέγιστη τιμή	13,60	18,00	45,00	65.407,29
Τυπική απόκλιση	3,04	2,79	9,99	11.170,95
Αριθμός χωρών	27	27	27	27
2009				
Μέσος όρος	9,46	16,50	30,31	34.584,96
Ελάχιστη τιμή	1,50	15,00	13,00	14.495,36
Μέγιστη τιμή	12,20	18,00	50,00	80.264,56
Τυπική απόκλιση	2,56	1,29	10,28	12.344,54
Αριθμός χωρών	29	29	29	29
2014				
Μέσος όρος	9,07	16,40	34,56	38.291,59
Ελάχιστη τιμή	1,50	7,60	17,00	18.599,27
Μέγιστη τιμή	12,20	25,10	54,00	93.233,74
Τυπική απόκλιση	2,60	3,64	9,92	14.401,98
Αριθμός χωρών	27	27	27	27

με τον Καναδά να καταλαμβάνει την πρώτη θέση το 2014. Η Ελλάδα βελτίωσε σημαντικά τη θέση της το 2014 συγκριτικά με το 1999 (από 17 αυξήθηκε στις 28 ποσοστιαίες μονάδες), παρ' όλα αυτά συνεχίζει να κατατάσσεται κάτω από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σε τρέχουσες τιμές, αυξήθηκε διαχρονικά κατά μέσο όρο από \$23.654 το 1999 σε \$38.291,59 το 2014, με το Λουξεμβούργο και την Τουρκία να καταλαμβάνουν την πρώτη και την τελευταία θέση, αντίστοιχα. Στην Ελλάδα το κατά κεφαλήν ΑΕΠ λαμβάνει τιμές πολύ χαμηλότερες από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ, αγγίζοντας τα \$25.523 το 2014, μειωμένο κατά 5.000 μονάδες συγκριτικά με το 2009.

Στην εμπειρική ανάλυση του δεύτερου σταδίου χρησιμοποιήθηκαν έξι ψευδομεταβλητές (HS1-HS6), που προσδιορίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε υγειονομικού συστήματος, λαμβάνοντας υπόψη τη μεταξύ τους ετερογένεια. Η κάθε ψευδομεταβλητή λαμβάνει την τιμή 1 εάν η χώρα ανήκει στη συγκεκριμένη κατηγορία και 0 σε κάθε άλλη περίπτωση. Η μεθοδολογία του OECD (2010) κατατάσσει τις χώρες σε έξι ομάδες ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του κάθε υγειονομικού συστήματος. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τις χώρες Γερμανία, Ολλανδία, Σλοβακία, Ελβετία και ΗΠΑ, όπου η ιδιωτική ασφάλιση αποτελεί την κύρια κατηγορία ασφάλισης των πολιτών. Στη δεύτερη ομάδα κατατάσσονται οι χώρες Αυστραλία, Καναδάς και Γαλλία, όπου η δημόσια ασφάλιση συνεισπικουρείται από την ιδιωτική ασφάλιση με μερική εφαρμογή του θεσμού του gatekeeping. Η τρίτη ομάδα αποτελείται από τις χώρες Αυστρία, Τσεχία, Ελλάδα, Ιαπωνία, Κορέα και Λουξεμβούργο, με κύριο χαρακτηριστικό την καθολική δημόσια ασφάλιση, ενώ η ιδιωτική ασφάλιση είναι μικρής έκτασης και δεν εφαρμόζεται η διαδικασία του gatekeeping. Οι χώρες Ισλανδία και Τουρκία συγκροτούν την τέταρτη ομάδα με καθολική δημόσια ασφάλιση, όπου οι πολίτες μπορούν να επιλέγουν τους παρόχους χωρίς όμως να εφαρμόζεται ο θεσμός του gatekeeping. Οι χώρες Δανία, Φιλανδία, Πορτογαλία και Ισπανία αποτελούν την πέμπτη ομάδα. Η δημόσια καθολική ασφάλιση συνεισπικουρείται από την πλήρη εφαρμογή του gatekeeping, την περιορισμένη επιλογή παρόχων από τους πολίτες και ελάχιστους περιορισμούς στη σύνταξη των προϋπολογισμών στο σύστημα υγείας. Οι χώρες Ουγγαρία, Ιρλανδία, Ιταλία, Νέα Ζηλανδία,

Πολωνία και Ην. Βασίλειο αποτελούν την έκτη ομάδα. Η ομάδα αυτή χαρακτηρίζεται από δημόσια καθολική ασφάλιση, την πλήρη εφαρμογή του gatekeeping, την επιλογή παρόχων από τους πολίτες αλλά με αυστηρούς περιορισμούς στη σύνταξη των προϋπολογισμών στο σύστημα υγείας.

4. Εμπειρική ανάλυση

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζεται ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας ως προς τις εκροές⁶ των συστημάτων υγείας μεταξύ των χωρών του δείγματος από την εκτίμηση του πρώτου σταδίου της μη παραμετρικής μεθόδου DEA με σταθερές αποδόσεις κλίμακας. Στον Πίνακα 4 απεικονίζεται η σχετική κατάταξη των χωρών με βάση τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας, καθώς και τα εν δυνάμει πρότυπα (Decision Making Unit (DMU) peers)⁷ συστήματα υγείας για την κάθε χώρα.

Από τον Πίνακα 3 παρατηρούμε ότι οκτώ χώρες βρίσκονται πάνω στο εν δυνάμει βέλτιστο όριο, δηλαδή ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας ισούται με τη μονάδα: Ισραήλ (καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο), Ην. Βασίλειο και Ουγγαρία (πλην του έτους 2004), Τουρκία (πλην του 1999), Κορέα και ΗΠΑ (1999), Νέα Ζηλανδία (2009) και Ιρλανδία (2014) και κατατάσσονται στις πρώτες θέσεις. Αντίθετα, η Ιαπωνία, Γερμανία και Αυστρία σε όλες τις υπό εξέταση περιόδους κατατάσσονται στις χαμηλότερες θέσεις μεταξύ των χωρών. Πιο συγκεκριμένα, στην Ιαπωνία η τεχνική αποτελεσματικότητα του συστήματος υγείας μειώθηκε από 0,36 το 1999 σε 0,25 το 2014, υποδηλώνοντας ότι το σύστημα υγείας θα μπορούσε να βελτιώσει το προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση κατά 75% με την άριστη αξιοποίηση των δαπανών υγείας, των κλινών και των αξονικών τομογράφων. Το σύστημα υγείας της Κορέας μπορεί να αποτελέσει ένα εν δυνάμει πρότυπο για τη βελτίωση του συστήματος υγείας της Ιαπωνίας (Πίνακας 4). Αντίστοιχα, η Γερμανία και η Αυστρία, παρ' όλη τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας συγκριτικά με το 2004, θα μπορούσαν να βελτιώσουν την τελική εκροή τους κατά 65% και 60%, αντίστοιχα, αξιοποιώντας άριστα τις διαθέσιμες εισροές τους. Το σύστημα υγείας του Ην. Βασιλείου και των ΗΠΑ μπορεί να αποτελέσει εν δυνάμει πρότυπο για το σύστημα υγείας της Γερμανίας και της Αυστρίας.

6. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η ανάλυση αφορά σχετικές και όχι απόλυτες μετρήσεις της τεχνικής αποτελεσματικότητας, εφόσον μετράει την αποτελεσματικότητα εξατομικευμένων συστημάτων υγείας ως προς το βέλτιστο εν δυνάμει όριο, το οποίο προκύπτει από τις παρατηρήσεις του δείγματος.

7. Η μεθοδολογία DEA παρέχει τη δυνατότητα προσδιορισμού εν δυνάμει προτύπων χωρών με αποτελεσματικά συστήματα υγείας, οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν σημείο σύγκρισης για τις χώρες που δεν βρίσκονται πάνω στο εν δυνάμει βέλτιστο όριο. Τα εν δυνάμει πρότυπα συστήματα υγείας εμφανίζουν σχετικό βαθμό τεχνικής αποτελεσματικότητας ίσο με τη μονάδα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας των συστημάτων υγείας μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ

	1999	2004	2009	2014
Αυστραλία	0,95	0,62	0,66	0,73
Αυστρία	0,48	0,31	0,37	0,40
Καναδάς	0,99	0,71	0,93	0,98
Τσεχία	0,99	0,54	0,68	0,71
Δανία	0,85	0,60	0,68	0,97
Εσθονία		0,87	0,74	0,65
Φιλανδία	0,65	0,47	0,49	0,61
Γαλλία	0,75	0,72	0,68	0,61
Γερμανία	0,43	0,28	0,34	0,35
Ελλάδα		0,52	0,52	0,66
Ουγγαρία	1,00	0,87	1,00	1,00
Ισλανδία		0,60	0,67	0,86
Ιρλανδία		0,61	0,89	1,00
Ισραήλ	1,00	1,00	1,00	1,00
Ιταλία	0,79	0,62	0,68	0,84
Ιαπωνία	0,36	0,30	0,32	0,25
Κορέα	1,00	0,65	0,52	0,41
Λουξεμβούργο		0,38	0,48	0,56
Ολλανδία	0,76	0,88	0,69	
Νέα Ζηλανδία			1,00	0,98
Πολωνία		0,96	0,84	0,77
Πορτογαλία		0,67	0,74	
Σλοβακία		0,65	0,70	0,67
Σλοβενία		0,71	0,76	0,81
Ισπανία			0,83	0,93
Ελβετία		0,44	0,49	0,60
Τουρκία		1,00	1,00	1,00
Ην. Βασίλειο	1,00	0,91	1,00	1,00
ΗΠΑ	1,00	0,73	0,76	0,87
Μέσος όρος	0,81	0,65	0,71	0,75
Ελάχιστη τιμή	0,36	0,28	0,32	0,25
Μέγιστη τιμή	1,00	1,00	1,00	1,00
Τυπική απόκλιση	0,22	0,21	0,21	0,23
Αριθμός χωρών	16	27	29	27
Χώρες με TE = 1	Ισραήλ Ην. Βασίλειο Ουγγαρία Κορέα ΗΠΑ	Ισραήλ Τουρκία	Ισραήλ Ην. Βασίλειο Ουγγαρία Τουρκία Νέα Ζηλανδία	Ισραήλ Ην. Βασίλειο Ουγγαρία Τουρκία Ιρλανδία

Σημείωση: TE = τεχνική αποτελεσματικότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Σχετική κατάταξη των χωρών με βάση τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας και τα εν δυνάμει πρότυπα συστήματα υγείας

Χώρα	Κατάταξη				Εν δυνάμει πρότυπα συστήματα υγείας			
	1999	2004	2009	2014	1999	2004	2009	2014
Αυστραλία	3	11	12	10	Ισραήλ, ΗΠΑ	Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία
Αυστρία	9	19	16	19	Ισραήλ, ΗΠΑ	Τουρκία	Ισραήλ, Τουρκία, Ην. Βασίλειο	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία
Καναδάς	2	8	2	2	Ισραήλ, ΗΠΑ	Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία, Ην. Βασίλειο
Τσεχία	2	14	10	11	Ουγγαρία, Ισραήλ, Κορέα	Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία
Δανία	4	13	10	3	Ισραήλ, ΗΠΑ	Τουρκία	Νέα Ζηλανδία	Ιρλανδία, Τουρκία
Εσθονία		5	7	14		Ισραήλ, Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ουγγαρία, Τουρκία
Φιλανδία	8	16	14	15	Ουγγαρία, Ισραήλ, Κορέα	Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία, Ην. Βασίλειο
Γαλλία	7	7	10	15	Ην. Βασίλειο	Ισραήλ	Ουγγαρία, Ισραήλ, Ην. Βασίλειο	Ουγγαρία, Ισραήλ, Ην. Βασίλειο
Γερμανία	10	21	17	20	Ισραήλ, Κορέα	Τουρκία	Ισραήλ, Τουρκία, Ην. Βασίλειο	Ισραήλ, Τουρκία, Ην. Βασίλειο
Ελλάδα		15	13	13		Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία
Ουγγαρία	1	5	1	1		Ισραήλ, Τουρκία		
Ισλανδία		12	3	6		Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία
Ιρλανδία		13	11	1		Ισραήλ, Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	
Ισραήλ	1	1	1	1				
Ιταλία	5	11	10	7	Ισραήλ, ΗΠΑ	Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία
Ιαπωνία	11	20	18	21	Κορέα	Τουρκία	Τουρκία	Τουρκία
Κορέα	1	10	13	18		Τουρκία	Τουρκία	Τουρκία
Λουξεμβούργο		18	15	17		Τουρκία	Τουρκία, Ην. Βασίλειο	Ιρλανδία, Τουρκία, Ην. Βασίλειο
Ολλανδία	6	4	9		Ισραήλ, ΗΠΑ	Ισραήλ	Τουρκία, Ην. Βασίλειο	
Νέα Ζηλανδία			1	2				Ιρλανδία, Τουρκία
Πολωνία		2	4	9		Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Τουρκία	Ουγγαρία, Τουρκία
Πορτογαλία		9	7			Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	
Σλοβακία		10	8	12		Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία
Σλοβενία		8	6	8		Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία	Ουγγαρία, Ισραήλ, Τουρκία
Ισπανία			5	4			Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία
Ελβετία		17	14	16		Τουρκία	Νέα Ζηλανδία, Τουρκία	Ιρλανδία, Τουρκία
Τουρκία		1	1	1				
Ην. Βασίλειο	1	3	1	1		Ισραήλ, Τουρκία		
ΗΠΑ	1	6	6	5		Τουρκία	Νέα Ζηλανδία	Ιρλανδία

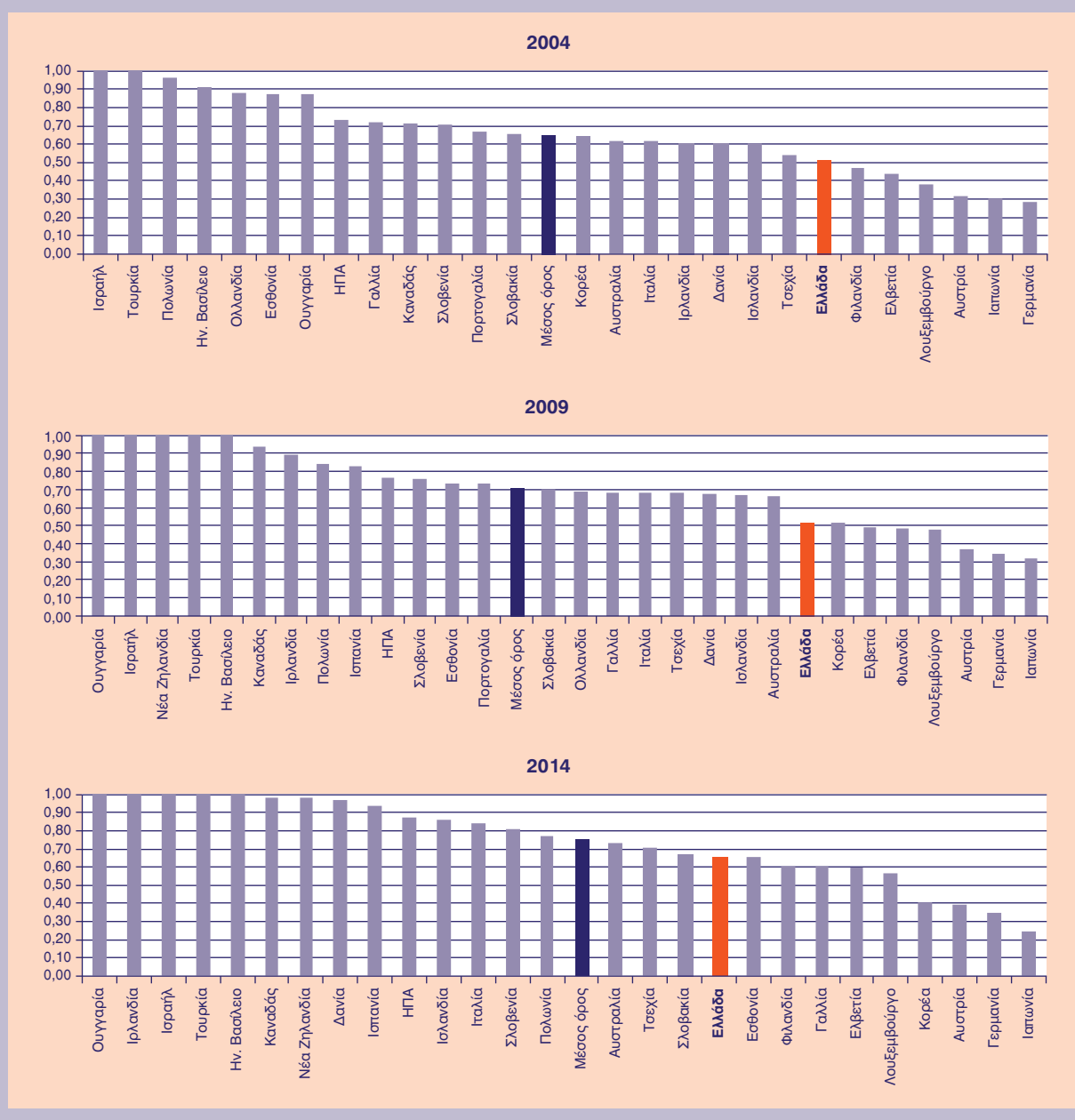
Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας βρέθηκε να ισούται με 0,52 το 2004 και το 2009 και με 0,66 το 2014. Αυτό σημαίνει ότι η τελική εκροή θα μπορούσε να βελτιωθεί κατά 34%, εάν εξέλιπε η αναποτελεσματικότητα στο σύστημα υγείας. Η χώρα μας καταγράφει σημαντική βελτίωση 0,14 μονάδων συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες του δείγματος κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, παρ' όλα αυτά συνεχίζει να κατατάσσεται κάτω από τον μέσο όρο των χωρών του δείγματος. Το 2014 μεταξύ των 27 χωρών του δείγματος καταλαμβάνει την 13η θέση έναντι της 15ης θέσης το 2004 (Πίνακας 4, Διάγραμμα 1). Το υγειονομικό σύστημα της Ιρλανδίας

θα μπορούσε να αποτελέσει πρότυπο για τη βελτίωση της τεχνικής αποτελεσματικότητας του συστήματος υγείας στη χώρα μας, παρόλο που συγκαταλέγεται σε διαφορετική ομάδα με βάση τα χαρακτηριστικά των υγειονομικών συστημάτων.

Η Δανία, ο Καναδάς, η Τσεχία, η Φιλανδία, η Ισλανδία, η Ιταλία, η Ελβετία και οι ΗΠΑ συγκαταλέγονται μεταξύ των χωρών που βελτίωσαν το επίπεδο της τεχνικής αποτελεσματικότητας του συστήματος υγείας τους συγκριτικά με το 2004 και το 2009. Επίσης, χώρες που βίωσαν την οικονομική κρίση, όπως η Ιρλανδία και η Ισπανία, φαίνεται να περιορίσαν την αναπο-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Σχετική κατάταξη των χωρών με βάση τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας

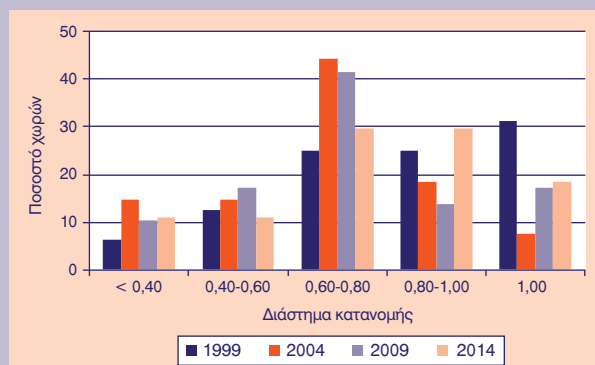

τελεσματικότητα των υγειονομικών συστημάτων τους το 2014 κατά 0,11 και 0,10 μονάδες συγκριτικά με το 2009, καταλαμβάνοντας την 1η και την 4η θέση, αντίστοιχα (Διάγραμμα 1).

Ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας κατά μέσο όρο για το δείγμα των 29 χωρών του ΟΟΣΑ αυξήθηκε από 0,65 το 2004 σε 0,75 το 2014, υποδηλώνοντας ότι η συγκεκριμένη τελική εκροή θα μπορούσε να βελτιωθεί κατά 25% με την άριστη χρήση των εισροών. Στο Διάγραμμα 2 απεικονίζεται η συχνότητα κατανομής του βαθμού της τεχνικής αποτελεσματικότητας μεταξύ των χωρών του δείγματος. Παρατηρούμε ότι το 44% των χωρών το 2004 και το 41% το 2009 εμφανίζουν τεχνική αποτελεσματικότητα μεταξύ 0,60 και 0,80. Το 2014 παρατηρείται μία μετατόπιση της συχνότητας προς υψηλότερο διάστημα κατανομής.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Συχνότητα κατανομής του βαθμού της τεχνικής αποτελεσματικότητας των συστημάτων υγείας μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Υπόδειγμα Tobit για τις εκτιμημένες τιμές $\hat{\theta}_i$ της DEA ως προς τις εξωγενείς μεταβλητές

	1999	2004	2009	2014
Σταθερά	1,965*	1,489*	1,486*	1,498*
	(3,061)	(6,101)	(7,070)	(4,237)
AL	0,008	-0,016	-0,008	-0,015
	(0,199)	(-1,051)	(-0,573)	(-0,838)
AG	-0,072*	-0,026*	-0,030*	-0,026*
	(-2,094)	(-2,408)	(-3,695)	(-2,086)
ED	-0,007	-0,001	-0,001	-0,003
	(-0,570)	(-0,316)	(-0,517)	(-0,569)
GDP	0,001	-0,001	-0,001	0,001
	(0,339)	(-1,242)	(-0,761)	(0,446)
HS1	-0,290	-0,195*	-0,240*	-0,265*
	(-1,099)	(-2,298)	(-3,336)	(-2,479)
HS2	-0,098	-0,055	-0,020	-0,042
	(-0,344)	(-0,470)	(-0,200)	(-0,290)
HS3	-0,377	-0,320*	-0,327*	-0,352*
	(-1,899)	(-3,876)	(-4,724)	(-3,652)
HS4		-0,270	-0,261*	-0,204
		(-1,678)	(-2,013)	(-1,101)
HS5	-0,177	-0,164	-0,121	0,016
	(-0,714)	(-1,683)	(-1,616)	(0,135)
sigma	0,203	0,140	0,118	0,162
	(3,903)	(6,320)	(6,328)	(6,026)
Log Likelihood	0,541	15,804	13,598	6,679

Σημείωση: AL – Κατανάλωση αλκοόλ, AG – Πληθυσμός άνω των 65 ετών, ED – Ενήλικες 25-64 τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, GDP – Κατά κεφαλήν ΑΕΠ, HS1-HS5 ψευδομεταβλητές ετερογένειας των συστημάτων υγείας, sigma – estimated standard deviation of error term, t-statistics στην παρένθεση.

* Στατιστικά σημαντικό σε 5% επίπεδο σημαντικότητας.

Το 60% των χωρών βρέθηκε να έχει ισομερώς τεχνική αποτελεσματικότητα μεταξύ 0,60 και 1,00. Επομένως το 2014, ενώ δεν παρατηρείται σημαντική αύξηση στον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας, παρ' όλα αυτά μεγαλύτερο ποσοστό χωρών εμφανίζει υψηλότερο βαθμό τεχνικής αποτελεσματικότητας συγκριτικά με το 2009 και το 2004.

Στον Πίνακα 5 πιο πάνω παρουσιάζονται οι εκτιμημένες τιμές για τις παραμέτρους των εξωγενών μεταβλητών που προέκυψαν από την εκτίμηση του υποδείγματος Tobit του δευτέρου σταδίου ανάλυσης. Παρατηρούμε ότι ο βαθμός της τεχνικής αποτελεσματικότητας στα συστήματα υγείας συνδέεται στενά με τον δείκτη γήρανσης του πληθυσμού (AG) και τα χαρακτηριστικά των υγειονομικών συστημάτων (HS1 και HS3).

Οι εκτιμημένες παράμετροι της μεταβλητής για το ποσοστό πληθυσμού ηλικίας 65 ετών και άνω είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας 5% και αρνητικά συσχετιζόμενες με τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας για όλα τα υπό εξέταση έτη. Αυτό σημαίνει ότι μία αύξηση στο ποσοστό του πληθυσμού άνω των 65 ετών μιας χώρας επηρεάζει αρνητικά το επίπεδο της τεχνικής αποτελεσματικότητας, απομακρύνοντας τη συγκεκριμένη χώρα από το εν δυνάμει βέλτιστο όριο. Επομένως, όσο μικρότερος ο δείκτης γήρανσης μιας χώρας, τόσο αποτελεσματικότερη θα είναι και η λειτουργία του συστήματος υγείας.

Οι εκτιμημένες παράμετροι της ψευδομεταβλητής για την πρώτη ομάδα χωρών (HS1), όπου η ιδιωτική ασφάλιση παίζει πρωταρχικό ρόλο, είναι στατιστικά σημαντικές και αρνητικά συσχετιζόμενες με τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας για όλα τα έτη πλην του 1999. Στην ομάδα αυτή συγκαταλέγονται χώρες όπως η Γερμανία, η Ολλανδία, η Σλοβακία, η Ελβετία και οι ΗΠΑ, των οποίων το υγειονομικό σύστημα φαίνεται να λειτουργεί λιγότερο αποτελεσματικά ως προς την ομάδα αναφοράς του υποδείγματος (HS6). Στην ομάδα αυτή συγκαταλέγονται η Ουγγαρία, η Ιρλανδία, η Ιταλία και το Ην. Βασίλειο, όπου το υγειονομικό σύστημα βασίζεται στη δημόσια καθολική ασφάλιση, στην πλήρη εφαρμογή του gatekeeping και σε αυστηρούς περιορισμούς στη σύνταξη των προϋπολογισμών. Αντίστοιχα, οι χώρες που ανήκουν στην τρίτη ομάδα (HS3), όπως η Αυστρία, Τσεχία, Ελλάδα, Ιαπωνία, Κορέα και το Λουξεμβούργο, όπου το υγειονομικό τους σύστημα χαρακτηρίζεται από καθολική δημόσια ασφάλιση, μικρό ποσοστό ιδιωτικής ασφάλισης και καθόλου εφαρμογή του gatekeeping, φαίνεται να λειτουργούν λιγότερο αποτελεσματικά συγκριτικά με τις χώρες Ουγγαρία, Ιρλανδία, Ιταλία και το Ην. Βασίλειο.

Σε ό,τι αφορά τις υπόλοιπες εξωγενείς μεταβλητές του υποδείγματος που αφορούσαν την κατανάλωση αλκοόλ, το επίπεδο εκπαίδευσης και το κατά κεφαλήν

ΑΕΠ βρέθηκαν μη στατιστικά σημαντικές και αρνητικά συσχετιζόμενες με τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας.

5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Στο άρθρο εκτιμήσαμε τον βαθμό της τεχνικής αποτελεσματικότητας των συστημάτων υγείας για ένα δείγμα χωρών του ΟΟΣΑ, χρησιμοποιώντας ως τελική εκροή το προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση για το σύνολο του πληθυσμού, ως εισροές την κατά κεφαλήν δαπάνη υγείας, τον αριθμό των κλινών και τον αριθμό των αξονικών τομογράφων και ως εξωγενείς παράγοντες την κατανάλωση αλκοόλ, τη γήρανση του πληθυσμού, το επίπεδο εκπαίδευσης, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τα χαρακτηριστικά των υγειονομικών συστημάτων.

Τα αποτελέσματα από την ανάλυση του πρώτου σταδίου καταδεικνύουν ότι τα συστήματα υγείας των χωρών έχουν σημαντικά περιθώρια βελτίωσης, συμβαδίζοντας με τα ευρήματα μελετών της διεθνούς βιβλιογραφίας. Κατά μέσο όρο, οι χώρες θα μπορούσαν να βελτιώσουν το προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση κατά 25%, χρησιμοποιώντας τις ίδιες εισροές. Χώρες, οι οποίες βιώνουν τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, φαίνεται να έχουν περιορίσει την μη αποτελεσματική χρήση των εισροών στο σύστημα υγείας τα τελευταία έτη. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η τεχνική αποτελεσματικότητα αναφέρεται σε σχετικές και όχι σε απόλυτες τιμές και ότι το μέγεθός της και η επακόλουθη κατάταξη των χωρών επηρεάζονται από την επιλογή των εκροών και των εισροών, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τα ευρήματα της ανάλυσης αποτελούν ένδειξη ότι η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες που πέτυχε βελτίωση της τελικής εκροής ως προς την αξιοποίηση των συγκεκριμένων εισροών, συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες του δείγματος μετά το 2009. Παρ' όλα αυτά, όμως, υπάρχουν ακόμη περιθώρια βελτίωσης της λειτουργίας του υγειονομικού συστήματος και εξάλειψης των αδυναμιών.

Το γεγονός ότι μία χώρα τοποθετείται μακριά από το εν δυνάμει βέλτιστο όριο δεν είναι απαραίτητα αποτέλεσμα μόνο της αναποτελεσματικής λειτουργίας του συστήματος υγείας, αλλά μπορεί να οφείλεται και σε εξωγενείς παράγοντες που δεν υπόκεινται στον έλεγχο των συστημάτων υγείας. Η ανάλυση του δεύτερου σταδίου κατέδειξε ότι η γήρανση του πληθυσμού μπορεί να είναι ένας σημαντικός εξωγενής παράγοντας που επιδρά αρνητικά στην αποτελεσματική λειτουργία ενός υγειονομικού συστήματος. Μελέτες υποστηρίζουν ότι η κατανάλωση αλκοόλ, το επίπεδο εκπαίδευσης, και το οικονομικό προφίλ επηρεάζουν επίσης σημαντικά τον βαθμό της αποτελεσματικότητας των υγει-

ονομικών συστημάτων, χωρίς όμως αυτό να επαληθεύεται στο υπό εξέταση δείγμα των χωρών του ΟΟΣΑ.

Βιβλιογραφία

Afonso A. and M.S. Aubyn (2005), "Non-parametric approaches to education and health efficiency in OECD countries", *Journal of Applied Economics*, vol. 8(2), pp. 227-246.

Afonso A. and M.S. Aubyn (2006), "Relative efficiency of health provision: a DEA approach with non-discretionary inputs", *ISEG-UTL Economics Working Paper* no. 33/2006/DE/UECE, Portugal.

Banker R.D., A. Charnes, and W.W. Cooper (1984), "Some models for estimating technical and scale efficiencies in Data Envelopment Analysis", *Management Science*, vol. 3(9), pp. 1078-1092.

Bhat V. (2005), "Institutional arrangements and efficiency of health care delivery systems", *European Journal of Health Economics*, vol. 50, pp. 215-222.

Charnes A., W.W. Cooper, and E. Rhodes (1978), "Measuring the efficiency of Decision-Making Units", *European Journal of Operational Research*, vol. 2(6), pp. 429-444.

Cheng G. and P.D. Zervopoulos (2014), "Estimating the technical efficiency of health care systems: a cross-country comparison using the directional distance function", *European Journal of Operational Research*, vol. 238, pp. 899-910.

Evans B.D., A. Tandom, C.J.L. Murray, and J.A. Lauer (2000), "The comparative efficiency of National Health Systems in producing health: an analysis of 191 countries", *GPE Discussion Paper Series* no. 29, EIP/GPE/EQC, Geneva, World Health Organization.

Fare, R., Grosskopf, S., and C.A.K Lovell (1994), *Production Frontiers*, Cambridge University Press, Cambridge.

Gerdtham Ulf-G. and M. Lothgren (2001), "Health system effects on cost efficiency in the OECD countries", *Applied Economics*, vol. 33(5), pp. 643-647.

Greene W. (2004), "Distinguishing between heterogeneity and inefficiency: stochastic frontier analysis of the World Health Organization's panel data on national health care systems", *Health Economics*, vol. 13, pp. 959-980.

Hitiris T. and J. Posnet (1992), "The determinants and effects of health expenditure in developed countries", *Journal of Health Economics*, vol. 11(2), pp. 173-181.

Jacobs R., P.C. Smith, and A. Street (2006), *Measuring efficiency in health care – Analytic techniques and health policy*, Cambridge University Press.

Medeiros J. and C. Schwierz (2015), "Efficiency estimates of health care systems", *European Commission Economic Papers* 549/June 2015, Luxembourg Publications Office of the European Union.

OECD (2010), *Health care systems: Efficiency and policy settings*, OECD Publishing, Paris.

OECD (2016), *Health Data Statistics 2016*, OECD Publishing, Paris.

Puig-Junoy J. (1998), "Measuring health production performance in the OECD", *Applied Economics Letters*, vol. 5(4), pp. 255-259.

Ray S. (1991), "Resource-use efficiency in public schools: A study of Connecticut data", *Management Science*, vol. 37(12), pp. 1620-1628.

Ray S. (2004), *Data Envelopment Analysis*, Cambridge, United Kingdom.

Retzlaff-Roberts D., C. Chang, and R. Rubin (2004), "Technical efficiency in the use of health care resources: a comparison of OECD countries", *Health Policy*, vol. 69, pp. 55-72.

Spinks J. and B. Hollingsworth (2009), "Cross-country comparisons of technical efficiency of health production: a demonstration of pitfalls", *Applied Economics*, vol. 41, pp. 417-427.

Tingley D. and S. Pascoe (2005), "Factors affecting capacity utilization in English channel fisheries", *Journal of Agricultural Economics*, vol. 56(2), pp. 287-305.

Οι προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές και οι δυνητικές επιπτώσεις τους στον χώρο της εργασίας

Ιωάννης Χολέζας*

1. Εισαγωγή

Περίπου εδώ και ένα χρόνο η Ελλάδα υποδέχεται ένα κύμα προσφύγων-μεταναστών¹ με προέλευση χώρες της Ασίας και της Αφρικής. Υπολογίζεται ότι το 2016 εισήλθαν από τα ελληνικά νησιά περίπου 165.019 πρόσφυγες και μετανάστες (UNHCR, 2016α). Η FRONTEX, στην πιο πρόσφατη έκθεσή της για το πρώτο τρίμηνο του 2016, υπολογίζει ότι περίπου 49,1% των προσφύγων που εισέρχονται στην Ευρώπη από τη διαδρομή της Ανατολικής Μεσογείου² προέρχονται από τη Συρία, 25,2% από το Αφγανιστάν και 16,0% από το Ιράν (FRONTEX, 2016). Σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος καταγράφεται μείωση του μεριδίου των Σύρων προσφύγων κατά περίπου 10 εκατοστιαίες μονάδες και σχεδόν τετραπλασιασμός του μεριδίου των Ιρακινών προσφύγων (από 4,5%). Γενικότερη μείωση των προσφυγικών ροών το 2016 δείχνουν τα στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ)³. Από τον Ιανουάριο του 2016 ως τις 23 Αυγούστου υπολογίζεται ότι εισήλθαν στην Ελλάδα 162.604 πρόσφυγες και μετανάστες⁴. Η σύγκριση με την περίοδο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2015 φανερώνει μείωση των ροών κατά 16% περίπου. Η μείωση είναι ιδιαίτερα αισθητή μετά τη συμφωνία της ΕΕ με την Τουρκία τον περασμένο Μάρτιο⁵ για τον έλεγχο των προσφυγικών ροών. Ωστόσο, μια προσεκτικότερη

ματιά στην εξέλιξη των ροών φανερώνει ότι αυτές κορυφώθηκαν τους τελευταίους μήνες του περασμένου έτους, με αποκορύφωμα τον Οκτώβριο, οπότε μπήκαν στο χώρα 211.633 πρόσφυγες. Αυτό σημαίνει ότι οι ροές το 2016 είναι σημαντικά μειωμένες, αν και τελευταία εκφράζονται ανησυχίες⁶ λόγω μικρής αύξησης των ροών τον Ιούλιο και τον Αύγουστο⁷.

Οι λόγοι που ωθούν τους ανθρώπους αυτούς να μεταναστεύσουν είναι κυρίως ανθρωπιστικοί, καθώς η πολιτική κατάσταση στις χώρες προέλευσης είναι αβέβαιη, ενώ σε κάποιες από αυτές μαίνονται σφοδροί πόλεμοι. Ενδεικτικά, υπολογίζεται ότι το πρώτο τρίμηνο του 2016 υποβλήθηκαν συνολικά 274.474 αιτήσεις ασύλου σε χώρες-μέλη της ΕΕ, έναντι 405.413 αιτήσεων το τέταρτο τρίμηνο του 2015 (34% μείωση) και 181.569 αιτήσεων πριν από ένα έτος (51% αύξηση). Το 37% των αιτήσεων ασύλου υποβλήθηκαν από υπηκόους Συρίας, το 13% από υπηκόους Ιράκ και το 12% από υπηκόους Αφγανιστάν. Σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2015 καταγράφεται αύξηση 51% στις αιτήσεις ασύλου, ενώ σε σύγκριση με το τέταρτο τρίμηνο του 2015 καταγράφεται μείωση 34% (FRAN, 2016Q1).

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τόσο οι πρόσφυγες, όσο και οι μετανάστες, στην πλειονότητά τους αντιμετωπίζουν την Ελλάδα ως έναν ενδιάμεσο σταθμό στην πορεία τους προς χώρες της Κεντρικής και, κυρίως, της Βόρειας Ευρώπης, όπως είναι η Αυστρία, η Γερμανία, η Δανία, η Σουηδία, κ.ά.⁸ Η κακή εικόνα της οικονομίας είναι σίγουρα ένας παράγοντας που βαραίνει στην απόφασή τους. Προς το παρόν, οι συμφωνίες της χώρας με την ΕΕ κάνουν λόγο για τη φιλοξενία 50.000 προσφύγων, η οποία όμως αναμένεται να έχει μάλλον προσωρινό χαρακτήρα⁹. Η χώρα έχει

* Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστευτικών ροών προέρχεται από εμπόλεμες ζώνες, άρα οι λόγοι μετανάστευσης είναι κυρίως ανθρωπιστικοί. Επομένως, η χρήση του όρου πρόσφυγες είναι καταλληλότερη. Στο κείμενο χρησιμοποιούνται συχνά οι δύο όροι εναλλακτικά.

2. Αφορά κυρίως στα ελληνικά νησιά Χίο, Λέσβο και Σάμο.

3. Βλέπε <http://data.unhcr.org/mediterranean/country.php?id=83>.

4. Από την Τουρκία και μέσω θαλάσσης εισήλθαν στη χώρα το πρώτο οκτάμηνο του 2016 πρόσφυγες και μετανάστες ως εξής: 93.446 στη Λέσβο, 38.137 στη Χίο, 11.953 στη Σάμο, 8.634 στη Λέρο, 4.655 στην Κω και 3.616 στο Καστελόριζο (UNHCR, "Greece data snapshot 23 August 2016", διαθέσιμο στο <http://data.unhcr.org/mediterranean/country.php?id=83>).

5. Στη διεύθυνση http://www.ethnos.gr/politiki/arthro/symfonia_8_simeion_ee_tourkias-64348647/ περιγράφονται τα οκτώ κύρια σημεία της συμφωνίας.

6. Βλέπε <http://news247.gr/eidiseis/koinonia/ayksantonai-ksana-oi-prosfygikes-roes-xiliades-paramenoy-nsta-nhsia.4235041.html> και <http://www.naftemporiki.gr/story/1142280/kampanaki-enpe-gia-tis-auksimenes-prosfugikes-roes>.

7. Οι πρόσφυγες και οι μετανάστες αυξήθηκαν από 1.554 τον Ιούνιο σε 1.920 τον Ιούλιο και 2.307 τον Αύγουστο.

8. Βλέπε <http://www.avgi.gr/article/6197031/g-mouzalas-i-ellada-einai-xora-tranzit-gia-tous-prosfuges>.

9. Τον Οκτώβριο του 2015 δημοσιοποιήθηκε η συμφωνία για 50.000 θέσεις φιλοξενίας. Η συμφωνία περιλαμβάνει την παροχή στέγης σε 30.000 και την επιδότηση ενοικίου σε ακόμη 20.000 μετανάστες (<http://www.kathimerini.gr/836316/article/epikairothta/politikh/50000-prosfyges-8a-meinoy-nsth-ellada>).

αναλάβει την υποχρέωση να φιλοξενήσει 30.000 και οι υπόλοιποι 20.000 είναι υπό την ευθύνη της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ. Σε αυτόν τον αριθμό περιλαμβάνονται και περίπου 9.000 θέσεις που προορίζονται για αιτούντες άσυλο των οποίων οι αιτήσεις θα γίνουν αποδεκτές. Δεδομένων των συνθηκών που διαμορφώνονται πανευρωπαϊκά, όμως, κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι ο δισταγμός των χωρών να υποδεχθούν πρόσφυγες, ειδικά μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα του καλοκαιριού στη Γαλλία και το Βέλγιο και η άρνηση της εφαρμογής των ποσοστώσεων που πρότεινε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την κατανομή των προσφύγων μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών –να σημειωθεί ότι κάποιες χώρες, όπως η Ουγγαρία, έχουν ήδη κλείσει τα σύνορά τους και αρνούνται να υποδεχτούν επιπλέον πρόσφυγες– είναι σχεδόν βέβαιο ότι πολλοί από αυτούς, λόγω ανάγκης, θα παραμείνουν στη χώρα για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από το αναμενόμενο¹⁰. Επομένως, η εξέταση των προοπτικών φιλοξενίας ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων¹¹, καθώς και οι προοπτικές ομαλής ένταξης μερίδας αυτών στην ελληνική οικονομία και κοινωνία, κάθε άλλο παρά άτοπες φαντάζουν στο σύγχρονο πλαίσιο.

Οι οικονομικές επιπτώσεις που αναμένεται να έχει η εισροή μεγάλου αριθμού προσφύγων στη χώρα είναι άμεσες και έμμεσες. Στις άμεσες συγκαταλέγονται το υψηλό δημοσιονομικό κόστος που σχετίζεται με τις επιχειρήσεις διάσωσης, την κατασκευή και λειτουργία των δομών φιλοξενίας, τη σίτιση και την ένδυση των προσφύγων, την εκπαίδευση των παιδιών, την περίθαλψη, κ.ά. Στις έμμεσες οικονομικές επιπτώσεις κατατάσσεται η μείωση της τουριστικής κίνησης στις περιοχές που δέχονται τις ροές, όπως είναι τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, η αύξηση των ενοικίων, κ.ά.¹² Οι ροές, όμως, δεν έχουν μόνο αρνητικές, αλλά και θετικές επιπτώσεις. Αυτές προέρχονται από την εισροή κεφαλαίων από την ΕΕ για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης ως την τόνωση της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται εγχωρίως λόγω της αύξησης του πληθυσμού, ειδικά στις περιοχές όπου οι πρόσφυγες έχουν ισχυρότερη παρουσία, ενώ θετικές επιπτώσεις θα μπορούσαν να υπάρξουν και στον κλάδο των ακινήτων υπό ορισμένες συνθή-

κες. Το καθαρό αποτέλεσμα των δύο είναι μάλλον αμβίβολο προς το παρόν¹³.

Η εργασία εστιάζει σε ένα πεδίο στο οποίο οι επιπτώσεις αναμένεται να είναι πρωτίστως αρνητικές υπό τις παρούσες συνθήκες για τους εμπλεκόμενους, αλλοδαπούς και γηγενείς, αυτό της αγοράς εργασίας, και επιχειρεί να προσδιορίσει τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των αρνητικών προοπτικών και τους κινδύνους που ελλοχεύουν, καθώς και να προτείνει δράσεις για τον περιορισμό τους.

2. Παράγοντες που δημιουργούν αρνητικές προοπτικές ένταξης στην αγορά εργασίας

Οι παράγοντες που εκτιμάται ότι μπορούν να θέσουν εμπόδια στην ομαλή ένταξη των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, και άρα να δημιουργήσουν πρόσθετο κόστος, όσων τουλάχιστον εξ αυτών τελικά παραμείνουν στη χώρα, είναι δύο κατηγοριών. Η πρώτη κατηγορία αφορά στην κακή κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, λόγω της κρίσης των τελευταίων οκτώ ετών, και, επομένως, την προβληματική εικόνα της αγοράς εργασίας. Με άλλα λόγια, η πρώτη κατηγορία συνδέεται με τη ζήτηση για εργασία. Η δεύτερη κατηγορία σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων ροών προσφύγων, τα οποία καθορίζουν τις προοπτικές ένταξής τους στην αγορά εργασίας, δηλαδή συνδέεται με την προσφορά εργασίας.

2.1. Η αγορά εργασίας

Το πλαίσιο μέσα στο οποίο καλούνται να ενταχθούν οι πρόσφυγες έχει αποφασιστική σημασία ως προς την πιθανότητα επιτυχούς έκβασης του εγχειρήματος. Επιπλέον, όχι τυχαία, η ένταξη των μεταναστών στην κοινωνική ζωή μιας χώρας «περνά» μέσα από την επιτυχή ένταξή τους στην οικονομική ζωή της χώρας, που ισοδυναμεί με την ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Αυτή τη στιγμή, περίπου το ένα τέταρτο του εργατικού δυναμικού άνω των 15 ετών στην Ελλάδα αναζητά απασχόληση χωρίς επιτυχία. Όμως τα πράγματα δεν ήταν πάντοτε έτσι. Πριν το 2008, δηλαδή πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, τα μεγέθη

10. Δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι, και στο παρελθόν, η Ελλάδα δεν υπήρξε επιθυμητή επιλογή για πολλούς μετανάστες, αλλά απλώς μια εφικτή επιλογή (Καβουνίδη, 2004).

11. Αρκεί να θυμηθεί κανείς τις συζητήσεις στις αρχές του έτους. Σύμφωνα με τον αναπληρωτή υπουργό μεταναστευτικής πολιτικής κ. Μουζάλα συζητήθηκε η προοπτική φιλοξενίας από την Ελλάδα 300-400 χιλ. μεταναστών (βλέπε <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1500054178>).

12. Η αναδιανομή του κόστους και του οφέλους που θα προκύψουν μεταξύ περιοχών θα μπορούσε να εξομαλύνει σημαντικά τις αρνητικές επιπτώσεις.

13. Μια αξιολογή προσπάθεια προσδιορισμού του κόστους που συνεπάγονται οι προσφυγικές ροές, με όποιες αδυναμίες, μπορεί να βρει κανείς στο ΥΠΟΙΚ (2016).

της αγοράς εργασίας κινούνταν σε πολύ ικανοποιητικά επίπεδα, παρά τις ανησυχίες που είχαν εκφραστεί σχετικά με τις επιπτώσεις στην απασχόληση μετά το τέλος των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας. Η ανεργία κυμαινόταν γύρω στο 10% την περίοδο 2001-2003, ενώ από το 2004 εμφάνισε σταδιακή μείωση ως το 7,3% στα τέλη του 2008. Έκτοτε, η πορεία της ανεργίας ήταν έντονα ανοδική ως το τέλος του 2011, οπότε φαίνεται να επιβραδύνεται ο ρυθμός αύξησης, σταθεροποιείται το 2013 και από το 2014 και έπειτα, οπότε παίρνει τη μέγιστη τιμή (27,8%), εμφανίζει σημάδια αποκλιμάκωσης.

Η αποκλιμάκωση της ανεργίας που καταγράφεται τα τελευταία τρίμηνα ενδέχεται να διευκολύνει την ένταξη των μεταναστών, εφόσον είναι επαρκώς γρήγορη. Κάτι τέτοιο όμως δε φαίνεται να ισχύει, καθώς η αποκλιμάκωση γίνεται με αργό ρυθμό και η ανεργία παραμένει ανεπίτρεπτα υψηλή (κοντά στο 25%). Έτσι, η Ελλάδα παραμένει η χώρα με το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των 28 χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ28). Στο κάτω άκρο της κατανομής βρίσκονται χώρες όπως η Γερμανία, η Αυστρία και η Σουηδία, με ποσοστά ανεργίας περίξ του 5%. Αναμφίβολα, η χαμηλή ανεργία είναι ένας από τους λόγους, πέραν των άλλων ελκυστικών χαρακτηριστικών που ενσωματώνουν¹⁴, για τους οποίους οι χώρες αυτές συγκεντρώνουν την προτίμηση μεγάλου αριθμού προσφύγων, σε αντίθεση με την Ελλάδα.

Ίσως σε επίπεδο τοπικών αγορών εργασίας (περιφέρειες), όμως, να υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν συγκρατημένη αισιοδοξία. Άλλωστε, είναι γεγονός ότι η αύξηση της ανεργίας έχει σταματήσει στις περισσότερες περιφέρειες. Ωστόσο, ο αριθμός των ανέργων, γηγενών και αλλοδαπών, συνεχίζει να βρίσκεται σε δυσθεώρητα επίπεδα, παρά το γεγονός ότι κάποιες περιφέρειες τον τελευταίο χρόνο κατάφεραν να μειώσουν την ανεργία. Οι περιφέρειες που φαίνεται να πηγαίνουν καλύτερα σε όρους ανεργίας στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στον τουρισμό, γεγονός που ενδέχεται να δημιουργήσει προβλήματα, ειδικά αν ο κλάδος συνεχίσει να πλήττεται λόγω των προσφυγικών ροών από τα παράλια της Τουρκίας¹⁵. Επιπλέον, μείωση της ανερ-

γίας δεν σημαίνει απαραίτητα αύξηση της απασχόλησης. Για παράδειγμα, σε εθνικό επίπεδο τον τελευταίο χρόνο (2015-2016, Α' τρίμηνο) δημιουργήθηκαν περισσότερες από 100 χιλιάδες νέες θέσεις εργασίας, οι περισσότερες εκ των οποίων στην Αττική (41,3%) και την Κεντρική Μακεδονία (32,6%)¹⁶. Παρ' όλα αυτά, η ανεργία μειώθηκε μόνο οριακά. Λαμβάνοντας υπόψη τον αριθμό των ανέργων και τη δημιουργία νέων θέσεων τον τελευταίο χρόνο, υπολογίζεται ότι θα χρειαστούν περισσότερα από επτά χρόνια, προκειμένου να επιστρέψει το επίπεδο ανεργίας στο επίπεδο του 2008. Εφόσον, βέβαια, δεν αυξηθεί η προσφορά εργασίας, κάτι όμως που είναι σίγουρο, με την προσθήκη των προσφύγων στο εργατικό δυναμικό.

Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας μπορεί να συμβαδίζουν με κενές θέσεις εργασίας, λόγω κακής σύζευξης προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Τις θέσεις αυτές θα μπορούσαν να καλύψουν πρόσφυγες με προσόντα και δεξιότητες που διαφέρουν από τα αντίστοιχα των γηγενών. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ¹⁷, το πρώτο τρίμηνο του 2016 υπήρχαν 15,4 χιλιάδες κενές θέσεις εργασίας, δηλαδή περίπου πέντε φορές περισσότερες σε σύγκριση με το τελευταίο τρίμηνο του 2015 και 2,1% λιγότερες σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του ίδιου έτους. Λόγω της εποχικότητας της απασχόλησης, κρίνεται θετικό στοιχείο η μείωση, έστω και μικρή, των κενών θέσεων σε ετήσια βάση. Επομένως, το μοναδικό στοιχείο που φαίνεται να συνηγορεί υπέρ της ύπαρξης κακής σύζευξης προσφοράς και ζήτησης εργασίας είναι η αύξηση των κενών θέσεων εργασίας σε ετήσια βάση την περίοδο 2013-2014 για την πλειονότητα των τριμήνων. Ωστόσο, το 2015 χαρακτηρίζεται από τη σημαντική μείωση των κενών θέσεων εργασίας.

Ένα άλλο στοιχείο που πρέπει να λάβει τη δέουσα προσοχή είναι το φαινόμενο της υποαπασχόλησης, με άλλα λόγια, της απασχόλησης που αφορά σε λιγότερες ώρες ή/και ημέρες από τις επιθυμητές¹⁸. Η υποαπασχόληση αποδεικνύει πρόβλημα ικανοποιητικής απορρόφησης της προσφοράς εργασίας, άρα μια περαιτέρω ενίσχυση της τελευταίας (π.χ. με την ένταξη προσφύγων) θα μπορούσε να αποδειχτεί επιζήμια.

14. Για παράδειγμα, το κλίμα υποδοχής παίζει αδιαμφισβήτητο ρόλο. Οι εικόνες εγκάρδιας υποδοχής 20.000 προσφύγων στη Γερμανία τον Σεπτέμβριο του 2015 κατέστησαν τη χώρα περίπου ως τη «γη της επαγγελίας».

15. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η αύξηση των θέσεων μισθωτής απασχόλησης κατά περιφέρεια και είναι προφανής η διαφοροποίηση των περιφερειών που στηρίζονται σημαντικά στον τουρισμό.

16. Λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος της απασχόλησης, προκύπτει ότι τα Ιόνια νησιά και το Νότιο Αιγαίο, δηλαδή δύο κατεχοχίν περιοχές που στηρίζονται στον τουρισμό, δημιούργησαν τις περισσότερες αναλογικά νέες θέσεις εργασίας με 20,1% και 16,7% αύξηση των απασχολούμενων τον τελευταίο χρόνο.

17. Βλέπε το σχετικό δελτίο τύπου στο <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO41/->.

18. Εκεί εντάσσονται, για παράδειγμα, οι μερικώς απασχολούμενοι που, όμως, επιθυμούν πλήρη απασχόληση.

Ενδεικτικά αναφέρεται, ότι σύμφωνα με τις ΕΕΔ της ΕΛΣΤΑΤ¹⁹ το πρώτο τρίμηνο του 2016 οι υποαπασχολούμενοι στην Ελλάδα άγγιξαν το 7,3% του συνόλου των απασχολούμενων, ποσοστό υπερτριπλάσιο του αντίστοιχου το 2008 και αυξημένο περισσότερο από μία εκατοστιαία μονάδα σε σύγκριση με το πρώτο τρίμηνο του 2015. Επομένως, τα προβλήματα εύρεσης απασχόλησης δεν περιορίζονται μόνο στην έλλειψη επαρκούς ζήτησης για εργασία, αλλά και στο είδος των θέσεων απασχόλησης που προσφέρονται από τις επιχειρήσεις, καθώς αυτές ενδέχεται να μην προσφέρουν τα απαιτούμενα για μια αξιοπρεπή επιβίωση.

Αν η ανεργία ήταν υψηλή για τους γηγενείς, αλλά χαμηλή για τους μετανάστες, αυτό θα ήταν μια ένδειξη ότι η ένταξη των μεταναστών και προσφύγων στην ελληνική αγορά εργασίας δε θα ήταν ηράκλειος άθλος. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει, τουλάχιστον τα τελευταία χρόνια, καθώς μέχρι την έναρξη της κρίσης οι μετανάστες είχαν ίσες ή καλύτερες πιθανότητες να βρουν εργασία με τους γηγενείς. Ενδεικτικά, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat²⁰, το πρώτο τρίμηνο του 2008 το ποσοστό ανεργίας για τους αλλοδαπούς ήταν μία εκατοστιαία μονάδα χαμηλότερο σε σύγκριση με αυτό για τους γηγενείς. Από την έναρξη της κρίσης και έπειτα όμως, οι όροι άλλαξαν και το ποσοστό ανεργίας των μεταναστών αυξήθηκε δραματικά και ξεπέρασε αυτό των γηγενών. Έτσι, το πρώτο τρίμηνο του 2016 το ποσοστό ανεργίας για τους αλλοδαπούς ήταν 34,1% έναντι 26% για τους γηγενείς. Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας για τους μετανάστες είναι μια ισχυρή ένδειξη ότι η οικονομία δεν μπορεί να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, ούτε καν για το κομμάτι εκείνο του εργατικού δυναμικού που είναι πιο ευέλικτο και εξ ανάγκης διατεθειμένο να εργαστεί με χαμηλές αμοιβές ή/και χωρίς σύμβαση εργασίας (αδήλωτη εργασία)²¹.

Εξετάζοντας τα δεδομένα απασχόλησης των ΕΕΔ, προκύπτει ότι από τους κλάδους που στο παρελθόν έδωσαν δουλειά σε μετανάστες, άρα ενδέχεται να δώσουν εργασία και στους σύγχρονους μετανάστες και πρόσφυγες, δηλαδή τον αγροτικό τομέα, τα νοικοκυριά, τις κατασκευές και τον τουρισμό, μόνο ο τουρισμός φαίνεται να έχει μια δυναμική, ενώ ο αγροτικός τομέας, που αποτελεί ακόμη μεγάλο εργοδότη για τους αλλοδαπούς, φθίνει σε όρους απασχόλησης. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, από το πρώτο

τρίμηνο του 2008 ως το αντίστοιχο του 2016 χάθηκαν περίπου 71 χιλ. θέσεις εργασίας στον αγροτικό τομέα, 252 χιλ. στις κατασκευές και 30 χιλ. στα νοικοκυριά²². Μάλιστα, στον αγροτικό τομέα και τα νοικοκυριά, η απασχόληση συνεχίζει να μειώνεται τον τελευταίο χρόνο. Σε αντιδιαστολή, ο τουρισμός (δηλαδή οι δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης) είναι ο μοναδικός κλάδος, από αυτούς που απασχολούν σημαντικό αριθμό μεταναστών, που αύξησε τις θέσεις εργασίας στη διάρκεια της κρίσης (+8,6 χιλ.), ενώ μόνο τον τελευταίο χρόνο δημιούργησε περίπου 26,5 χιλ. νέες θέσεις εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι, αν δεν ενισχυθούν οι μεγάλοι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας (σε όρους απασχόλησης), οι προοπτικές απασχόλησης, όχι μόνο των προσφύγων, αλλά και των γηγενών, δεν είναι καλές.

Εν κατακλείδι, η εικόνα της ελληνικής αγοράς εργασίας είναι τέτοια που δεν επιτρέπει αισιοδοξία ως προς την απορρόφηση επιπρόσθετων ροών στο εργατικό δυναμικό, ακόμη και αν αυτές αφορούν σε πιο ευέλικτο ανθρώπινο δυναμικό από τους γηγενείς. Οι πρόσθετες ροές, όσο μεγάλες ή μικρές και αν είναι, αναμένεται να αυξήσουν απλώς τον αριθμό αυτών που αναζητούν εργασία, ενώ ενδέχεται να συμβάλλουν στην ενίσχυση της άτυπης οικονομίας, φαινόμενο που έχουν γίνει μεγάλες προσπάθειες τα τελευταία χρόνια να περιοριστεί. Τόσο η αύξηση της ανεργίας, όσο και η επέκταση της παραοικονομίας, ενδέχεται να ενισχύσουν τις κοινωνικές αντιδράσεις και να λειτουργήσουν προς την αντίθετη από την επιθυμητή κατεύθυνση. Προς τούτο, έμφαση πρέπει να δοθεί στην τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας και μέσω αυτής στη δημιουργία νέων βιώσιμων θέσεων εργασίας. Αναμφίβολα, η δυνατότητα άσκησης ανεξάρτητης δημοσιονομικής, νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής θα μπορούσε να δώσει σημαντικά περιθώρια ελιγμών στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση, για να προσαρμοστεί πιο αποτελεσματικά στην εξωτερική διαταραχή, που αντιπροσωπεύουν οι πρόσφυγες για την οικονομία.

2.2. Τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων προσφυγικών ροών

Ακόμη ένα στοιχείο προβληματισμού είναι ότι τα χαρακτηριστικά των προσφύγων διαφέρουν από εκείνα

19. Σειρά «Χρονοσειρά», Πίνακας 10, στο <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SJO01/->.

20. Βλέπε <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.

21. Υπενθυμίζεται ότι οι ΕΕΔ, από τις οποίες λαμβάνει στοιχεία η Eurostat, στηρίζονται σε ερωτηματολόγια, τα οποία συμπληρώνονται με απόλυτη εμπιστευτικότητα. Επομένως, εφόσον δεν υπάρχει φόβος να εντοπιστούν, τα άτομα θεωρείται ότι δηλώνουν την αλήθεια για το αν εργάζονται, άσχετα αν είναι ασφαλισμένα ή όχι.

22. Ο τομέας της μεταποίησης, ο οποίος θα μπορούσε να απασχολήσει μετανάστες και πρόσφυγες ως ανειδίκευτους εργάτες, έχασε επίσης περίπου 208 χιλ. θέσεις εργασίας την ίδια περίοδο, αν και τον τελευταίο χρόνο φαίνεται να ανακάμπτει (-11,5 χιλ. νέες θέσεις).

των μεταναστών του παρελθόντος. Καταρχάς, η σύνθεση των ροών είναι διαφορετική. Στο παρελθόν, η πλειονότητα των μεταναστών ήταν άνδρες (54,5%), αν και ήταν συχνό φαινόμενο να υπερτερούν οι γυναίκες από συγκεκριμένες χώρες προέλευσης²³. Επιπλέον, το 80% των μεταναστών ήταν μεταξύ 15 και 64 ετών και προέρχονταν από γειτονικές, κυρίως βαλκανικές, χώρες, π.χ. το 57,5% προερχόταν από την Αλβανία²⁴. Ο κύριος λόγος μετανάστευσης ήταν η εύρεση εργασίας, συχνότερα για τους άνδρες (58,9%)²⁵, και ο δεύτερος σημαντικότερος, με μεγάλη διαφορά, η οικογενειακή επανένωση (Cholezas and Tsakloglou, 2009).

Οι σύγχρονες προσφυγικές ροές διαφέρουν αισθητά. Η κύρια αιτία μετανάστευσης, ειδικά από χώρες όπως η Συρία, το Αφγανιστάν και το Ιράκ, χώρες από τις οποίες προέρχεται το μεγαλύτερο μερίδιο των προσφύγων, είναι ανθρωπιστικοί λόγοι, καθώς στις χώρες αυτές μαίνονται εμφύλιοι πόλεμοι ή η πολιτική κατάσταση είναι έκρυθμη. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, ότι ένα μεγάλο μερίδιο των προσφύγων αιτείται ασύλου. Επιπλέον, οι χώρες προέλευσης είναι πλέον γεωγραφικά απομακρυσμένες, στοιχείο που έχει πρόσθετη σημασία, καθώς καθιστά την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ της χώρας υποδοχής και της χώρας προέλευσης δυσκολότερη. Ακόμη, πολλοί πρόσφυγες είναι παιδιά. Τον Ιούνιο του 2015 τα παιδιά αναλογούσαν στο 16% των προσφύγων, ενώ τον Φεβρουάριο του 2016 στο 40% (ΥΠΟΙΚ, 2016). Σύμφωνα με πιο πρόσφατα στοιχεία του ΟΗΕ, τον Ιούλιο του 2016 τα παιδιά αντιστοιχούσαν περίπου στο 20% των αφίξεων προσφύγων (UNHCRβ, 2016). Μάλιστα, πολλά από αυτά τα παιδιά είναι ασυνόδευτα. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού παιδιών διαφοροποιεί καίρια τις αναγκαίες δράσεις, εφόσον δεν μπορούν να εργαστούν, άρα οφείλουν να υποστηριχθούν αποτελεσματικότερα και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από το κράτος.

Αναφορικά με τους πρόσφυγες που μπορούν να εργαστούν, τα δεδομένα που βλέπουν το φως της δημοσιότητας κάνουν λόγο κυρίως για πρόσφυγες με

υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης²⁶ και, πάντως, υψηλότερο από εκείνο των μεταναστών του παρελθόντος²⁷. Ο ΟΟΣΑ αναφέρει ότι περίπου το ένα τρίτο των Σύρων προσφύγων έχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (OECD, 2014). Επίσης, σύμφωνα με έρευνα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ, το 79% των Σύρων προσφύγων έχουν τελειώσει δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή Πανεπιστήμιο. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους Αφγανούς πρόσφυγες είναι 44%²⁸. Αυτό ενδέχεται να έχει δύο συνέπειες. Η πρώτη είναι ότι οι σύγχρονοι πρόσφυγες θα είναι πιθανώς λιγότερο πρόθυμοι να αναλάβουν ανειδίκευτες εργασίες, καθώς είναι άνθρωποι με φιλοδοξίες που πηγάζουν από τις γνώσεις και δεξιότητες που ενσωματώνουν. Η δεύτερη συνέπεια είναι ότι οι σύγχρονοι πρόσφυγες δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι θα απασχοληθούν στους ίδιους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας με τους μετανάστες του παρελθόντος, οι οποίοι όπως ήδη αναφέρθηκε, στηρίχτηκαν στη ζήτηση για ανειδίκευτο προσωπικό²⁹ και στην απροθυμία των γηγενών να ανταποκριθούν. Άλλωστε, το πλήγμα που έχουν δεχθεί οι κλάδοι που στο παρελθόν απασχόλησαν κατά κόρον μετανάστες είναι ιδιαίτερα μεγάλο, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα.

Οι μετανάστες που έφτασαν στη χώρα στο παρελθόν απορροφήθηκαν σε θέσεις εργασίας τις οποίες οι γηγενείς κατά κανόνα δεν επιθυμούσαν. Σε μια οικονομία που ανθούσε, οι γηγενείς είχαν την επιλογή να αναζητήσουν δουλειές με υψηλότερες αμοιβές, καλύτερες συνθήκες εργασίας και καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης. Αυτό καθιστούσε τους μετανάστες συμπληρωματικούς με τους γηγενείς και άμβλυσε τις εντάσεις μεταξύ τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η οικοδομή (δηλ. ο κλάδος των κατασκευών). Το ζήτημα ανταγωνισμού μεταξύ γηγενών και μεταναστών «επιλύθηκε» με την επαγγελματική εξέλιξη των πρώτων, οι οποίοι έγιναν συχνά εργολάβοι ή/και δημιούργησαν δικά τους συνεργεία απασχολώντας μετανάστες. Το αποτέλεσμα ήταν να βελτιωθούν οι συνθήκες απασχόλησης και οι αποδοχές των γηγε-

23. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, οι γυναίκες αποτελούσαν τη συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών από χώρες όπως η Ουκρανία (75,5%), η Μολδαβία (77,4%) και οι Φιλιππίνες (76,4%).

24. Η γεωγραφική εγγύτητα διαμορφώνει το πρότυπο της μετανάστευσης, επηρεάζει τη διάρκεια παραμονής, καθώς και τη συχνότητα των ταξιδιών προς τη χώρα προέλευσης (Cavounidis, 2002).

25. Οι Kontis *et al.* (2006) ανεβάζουν τον πήχη στο 82,5%.

26. Βλέπε <http://www.ibtimes.com/europe-refugee-crisis-facts-wealthy-educated-syrians-risking-lives-leave-war-2089018>.

27. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, μόλις 10% των μεταναστών είχαν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ περίπου οι μισοί είχαν ολοκληρώσει δευτεροβάθμια εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης της τεχνικής επαγγελματικής (Cholezas and Tsakloglou, 2009).

28. Βλέπε: <http://www.unhcr.gr/nea/artikel/5c90270ec0223c11a8156b27bb1e4ae0/ereyna-ya-oi-afgan.html>

29. Σημειώνεται ότι στην απογραφή του 2001, το 37% των απασχολούμενων αλλοδαπών κατατάχθηκε στην κατηγορία των ανειδίκευτων εργατών, χειρωνακτών και μικροεπαγγελματιών, ενώ το 77% των γυναικών που απασχολούνταν στα ιδιωτικά νοικοκυριά ήταν αλλοδαπές (Καβουνίδη, 2004).

νών. Ανάλογη εμπειρία έχει καταγραφεί και πανευρωπαϊκά (Beerli and Peri, 2015). Το ερώτημα που τίθεται, λοιπόν, είναι κατά πόσο μπορούμε να αναμένουμε κάτι αντίστοιχο με το παρελθόν σε μια αγορά εργασίας που υποφέρει από υψηλά ποσοστά ανεργίας και συνεχή επέκταση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης.

3. Πιθανές αρνητικές επιπτώσεις από τις προσφυγικές ροές

Ο αριθμός των προσφύγων που θα παραμείνουν τελικά στη χώρα είναι ασαφής, όπως ασαφές είναι και το χρονικό διάστημα που θα παραμείνουν. Σε κάθε περίπτωση, η χώρα οφείλει να προετοιμάζεται για το δυσμενέστερο σενάριο με βάση τα μέσα που έχει στη διάθεσή της, δεδομένης της δύσκολης δημοσιονομικής συγκυρίας που διανύει. Ωστόσο, την τρέχουσα περίοδο, με την αγορά εργασίας να ασφυκτιά και την ανεργία λίγο κάτω από το 25%, οι προοπτικές δεν είναι ευοίωνες για τους πρόσφυγες. Αυτό ενδέχεται να προκαλέσει αρνητικές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας και ευρύτερα, τις οποίες οφείλει κανείς, πρώτα, να εντοπίσει και, στη συνέχεια, να αντιμετωπίσει.

Μία πρώτη πιθανή αρνητική επίπτωση είναι ο ανταγωνισμός μεταξύ γηγενών και προσφύγων που θα διεκδικούν τις ίδιες θέσεις εργασίας. Ο ανταγωνισμός αυτός αναμένεται οξύς ειδικά σε θέσεις ανειδίκευτης εργασίας, όπου η ανεπαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας ενδέχεται να μην είναι σημαντικό εμπόδιο, και δεδομένης της συνεχιζόμενης πολυετούς κρίσης που έχει φέρει στα όρια τους τα νοικοκυριά. Δεν είναι όμως μόνο οι θέσεις ανειδίκευτης εργασίας που ενδέχεται να αποτελέσουν πεδίο αντιπαράθεσης. Το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης των σύγχρονων προσφύγων σε σχέση με τις μεταναστευτικές ροές του παρελθόντος, που ήδη αναφέρθηκε, ενδέχεται να τους οδηγήσει στη διεκδίκηση θέσεων εργασίας με χαρακτηριστικά πιο «κοντά» σε αυτές των γηγενών. Για τον ίδιο λόγο, αναμένεται να είναι λιγότερο πρόθυμοι να αναλάβουν θέσεις ανειδίκευτης εργασίας, όπως έκαναν οι μετανάστες στο παρελθόν, απαξιώνοντας το ανθρώπινο κεφάλαιο που ενσωμάτωναν³⁰. Αυτό έχει ένα θετικό στοιχείο, καθώς η απαξίωση του ανθρώπινου

κεφαλαίου είναι εκ των πραγμάτων αρνητική εξέλιξη και για τους αλλοδαπούς και για τη χώρα υποδοχής, η οποία δεν μπορεί να τους αξιοποιήσει, όμως ελλοχεύει ο κίνδυνος να λειτουργήσουν οι πρόσφυγες ως υποκατάστατα των γηγενών προκαλώντας την αντίδραση των τελευταίων, ειδικά στον βαθμό που η ζήτηση για εργασία παραμένει περιορισμένη.

Οι μεταναστευτικές ροές του παρελθόντος είχαν ως πρωταρχικό στόχο την εργασία, ενώ οι σύγχρονες όχι. Αυτό σημαίνει ότι οι πρώτοι επιθυμούσαν να βρουν μια θέση εργασίας, ακόμη και αν δεν ταίριαζε με τα ατομικά τους χαρακτηριστικά και δεν ικανοποιούσε τις προσδοκίες τους, διότι ο πρωταρχικός στόχος ήταν να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία και να παραμείνουν στη χώρα. Σε αντιδιαστολή, οι πρόσφυγες που φτάνουν στην Ελλάδα σήμερα δεν επιθυμούν να παραμείνουν στη χώρα. Στόχος είναι να φύγουν από αυτή το ταχύτερο δυνατό, προκειμένου να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς τις χώρες της Βόρειας, κυρίως, Ευρώπης. Αν και οι πολιτικές εξελίξεις είναι τέτοιες που θέτουν σε κίνδυνο τον αρχικό σχεδιασμό (βλέπε κλειστά σύνορα σε βαλκανικές και μη χώρες-περάσματα προς τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες), ωστόσο αναμένεται ότι θα περάσει αρκετός χρόνος προτού οι πρόσφυγες αποφασίσουν να αλλάξουν τα σχέδια αυτά, είτε επιστρέφοντας στη χώρα τους, είτε επιλέγοντας μη ευρωπαϊκές χώρες ως προορισμό, είτε παραμένοντας επί μακρόν στην Ελλάδα³¹. Αυτό σημαίνει ότι ο αρχικός αριθμός προσφύγων που καλείται να φιλοξενηθεί η χώρα και ανέρχεται σε περίπου 50.000 ανθρώπους ενδέχεται να αναθεωρηθεί σημαντικά προς τα πάνω και χωρίς συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα.

Η αύξηση της προσφοράς εργασίας που θα προέλθει από την είσοδο των προσφύγων στην αγορά εργασίας, ακόμη και αν είναι προσωρινή στο πλαίσιο της παραμονής τους στη χώρα, π.χ. ως ότου γίνει επεξεργασία των αιτημάτων ασύλου, αναμένεται να ασκήσει πτωτικές πιέσεις στους μισθούς και τις αποδοχές από εργασία (Borjas, 1995). Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει κίνδυνος περαιτέρω μείωσης των αμοιβών από εργασία στο πλαίσιο του ανταγωνισμού που θα προκληθεί (υποθέτουμε ότι η ζήτηση για εργασία παραμένει σταθερή³²), η οποία ενδέχεται να προκαλέσει αντι-

30. Είναι ενδεικτικό ότι το φαινόμενο της υπερεκπαίδευσης, δηλαδή η απασχόληση σε θέσεις εργασίας που απαιτούν λιγότερη εκπαίδευση από αυτή που ενσωματώνει το άτομο, είναι διπλάσιο για τους μετανάστες (66% έναντι 37%) σε σύγκριση με τους γηγενείς (Lianos, 2007).

31. Σύμφωνα με τον κανονισμό του Δουβλίνου, η χώρα εισόδου είναι αυτή που οφείλει να διεκπεραιώνει το αίτημα ασύλου. Μια αυστηρότερη εφαρμογή του κανονισμού, όπως ζητείται τελευταία, σημαίνει ότι πιθανόν οι πρόσφυγες θα πρέπει να φιλοξενηθούν επί μακρόν στη χώρα μας (βλέπε <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1500099248>).

32. Η υπόθεση αυτή ενδέχεται να είναι ανακριβής, στον βαθμό που οι ανάγκες των προσφύγων δημιουργήσουν ζήτηση για προϊόντα και υπηρεσίες, άρα ζήτηση και για απασχολούμενους (IMF, 2016). Το κρίσιμο σημείο είναι αν η επιπλέον ζήτηση καλυφθεί με αύξηση της εγχώριας παραγωγής ή με εισαγωγές.

δράσεις από τους γηγενείς. Τέτοια φαινόμενα πίεσης στους μισθούς, ειδικά των ανειδίκευτων γηγενών απασχολούμενων, έχουν καταγραφεί μεταξύ άλλων στο Ηνωμένο Βασίλειο (Dustmann, Frattini and Preston, 2013), την Ολλανδία (Beerli and Peri, 2015) και την Ισπανία (Farré, González and Ortega, 2011). Επιπλέον, αρνητικές επιπτώσεις στην απασχόληση και τους μισθούς ενδέχεται να προκληθούν για τους μετανάστες που βρίσκονται ήδη στη χώρα, όπως φαίνεται να έχει συμβεί στο παρελθόν στο Ηνωμένο Βασίλειο (Manacorda, Manning and Wadsworth, 2012).

Περαιτέρω, η αύξηση της προσφοράς εργασίας που θα προκληθεί από τους πρόσφυγες ενδέχεται να δημιουργήσει ανακατανομή των παραγωγικών πόρων στην κατεύθυνση της υιοθέτησης τεχνολογιών έντασης εργασίας, εφόσον θα υπάρχει διαθέσιμο και φθηνό εργατικό δυναμικό. Έτσι, αναμένεται να ακολουθηθεί η αντίστροφη διαδικασία με αυτή που καταγράφηκε σε άλλες χώρες, όπου η είσοδος καλά καταρτισμένων προσφύγων ώθησε την ανάπτυξη και υιοθέτηση νέων τεχνολογιών και συνέβαλε στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας και στην οικονομική μεγέθυνση³³. Πιθανόν, δηλαδή, να επαναληφθεί η διαδικασία στρεβλής ανάπτυξης της χώρας που καταγράφηκε πριν τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004 και στηρίχτηκε, μεταξύ άλλων, στο φθηνό εργατικό δυναμικό των μεταναστών (Cholezas and Tsakloglou, 2009). Ειδικά σε περίοδο έντονων προσπαθειών αναδιάρθρωσης της παραγωγικής δομής με στόχο την υιοθέτηση νέων παραγωγικών προτύπων και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, κάτι τέτοιο θα συνιστούσε ιδιαίτερα αρνητική επίπτωση, η οποία ξεφεύγει από τα στενά όρια της αγοράς εργασίας και αγγίζει το σύνολο της οικονομίας.

Στον βαθμό που υπάρχει ένα τμήμα του εργατικού δυναμικού που επιθυμεί να απασχοληθεί χωρίς να ενδιαφέρεται για το μέλλον (εφόσον στόχος είναι η συντομότερη δυνατή αναχώρηση από τη χώρα), στο πλαίσιο μιας οικονομίας με αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης και πολύ μικρή παραγωγή νέων θέσεων απασχόλησης, αναμένεται να ενταθούν τα φαινόμενα αδήλωτης και ανασφάλιστης εργασίας (Del Carpio and Wagner, 2015). Από μόνη της μια τέτοια εξέλιξη είναι αρνητική για την ελληνική οικονομία και κοινωνία, καθώς θα της αποστερήσει οφέλη που συνδέονται με ασφαλιστικές εισφορές, φόρους, ανταγωνιστικότητα (μείωση επενδύσεων σε κεφάλαιο λόγω φθηνότερης εργασίας), κ.ά., ενώ ταυτόχρονα θα στερήσει θέσεις

εργασίας από τους γηγενείς. Επιπλέον, θα καθυστερήσει ή ακόμη μπορεί να ακυρώσει την προσπάθεια περιορισμού της ανασφάλιστης και αδήλωτης εργασίας που ξεκίνησε τα τελευταία έτη και φαίνεται να αποδίδει καρπούς.

Τέλος, η υψηλή ανεργία, εκτός από προβλήματα στην εργασιακή ένταξη των προσφύγων που θα παραμείνουν στη χώρα, ενδέχεται να προκαλέσει και μακροχρόνιες αρνητικές επιπτώσεις στις προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης των προσφύγων στην αγορά εργασίας. Ως προς αυτό, έχει διαπιστωθεί ότι οι μετανάστες που φτάνουν σε μια χώρα σε περίοδο υψηλής ανεργίας χρειάζονται περισσότερο χρόνο για να συγκλίνουν προς τα πρότυπα απασχόλησης και επιπέδου μισθών που ισχύουν για τους γηγενείς (Åslund and Rooth, 2007). Επιπλέον, στη βιβλιογραφία έχει καταγραφεί το φαινόμενο της εντονότερης υποκατάστασης των γηγενών με χαμηλού επιπέδου δεξιότητες από τους μετανάστες σε περιόδους οικονομικής κρίσης, δηλαδή σε περιόδους όμοιες με αυτή που διανύει η ελληνική οικονομία (Devlin *et al.*, 2014· Peri, 2010). Αυτό σημαίνει ότι, ακριβώς λόγω της δυσμενούς κατάστασης της ελληνικής οικονομίας, είναι αυξημένες οι πιθανότητες αρνητικών επιπτώσεων από την εισροή προσφύγων. Προφανώς, όσο μεγαλύτερες θα είναι οι εισροές, τόσο εντονότερες οι επιπτώσεις.

4. Δράσεις για τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων στην αγορά εργασίας

Οι αρνητικές επιπτώσεις που αναπτύχθηκαν παραπάνω μπορούν να μετριαστούν, εφόσον υπάρξει προετοιμασία και κατάλληλες δράσεις. Η ένταξη των προσφύγων στην αγορά εργασίας, όσων παραμείνουν τελικά στη χώρα, δεν είναι απλή υπόθεση, όπως αποδείχθηκε στο παρελθόν με τους μετανάστες. Πρώτον και κυριότερο μέλημα πρέπει να είναι να δοθεί τους πρόσφυγες το δικαίωμα να εργαστούν νόμιμα, ακόμη και πριν την έκδοση απόφασης για την παροχή ασύλου ή όχι³⁴. Στη συνέχεια, προκειμένου να αποφανθεί κανείς με σχετική ασφάλεια για τις προοπτικές απορρόφησης, πρέπει να γνωρίζει καταρχάς τα χαρακτηριστικά των προσφύγων, τουλάχιστον αυτά που χρησιμοποιούνται από τους δυνητικούς εργοδότες για την επιλογή προσωπικού. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να προχωρήσει η συγκέντρωση και καταγρα-

33. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του Ισραήλ, όπου η βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας επωφελήθηκε τα μέγιστα από την εισροή καταρτισμένων Ρώσων προσφύγων από την πρώην ΕΣΣΔ (IMF, 2016).

34. Η προϋπόθεση αυτή ισχύει στον βαθμό που επιθυμούμε οι πρόσφυγες να ενταχθούν στην αγορά εργασίας και να μην στηρίζονται στην πολιτεία και τις ΜΚΟ για την επιβίωσή τους.

φή περισσότερων πληροφοριών για τους πρόσφυγες που εισέρχονται στη χώρα, τουλάχιστον για αυτούς που σκοπεύουν να μείνουν, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο³⁵. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να γίνονται γνωστά βασικά ατομικά χαρακτηριστικά που θα διευκολύνουν την ένταξη στην αγορά εργασίας, όπως είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο, το είδος των σπουδών, οι δεξιότητες που ενσωματώνει κάποιος, είτε αυτές πιστοποιούνται, είτε όχι, η προηγούμενη εργασιακή εμπειρία, το επάγγελμα που ασκούσε στη χώρα προέλευσης, κ.ά.

Ταυτόχρονα, πρέπει να προσδιοριστούν οι ανάγκες της ελληνικής αγοράς εργασίας, προκειμένου να βελτιωθεί η διαδικασία σύζευξης προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Η προσπάθεια που ξεκίνησε τον τελευταίο χρόνο για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση ενός μηχανισμού διάγνωσης των αναγκών της αγοράς εργασίας μπορεί να εξυπηρετήσει τον σκοπό αυτό³⁶. Διότι, αν, από τη μια πλευρά, είναι γνωστά τα χαρακτηριστικά της ζήτησης εργασίας, δηλαδή πρακτικά οι δεξιότητες και τα προσόντα που ζητούν οι εργοδότες προκειμένου να προβούν σε πρόσληψη, και, από την άλλη, είναι γνωστά και τα χαρακτηριστικά αυτών που αναζητούν δουλειά, προσφύγων και γηγενών, που αντιπροσωπεύουν την προσφορά εργασίας, τότε μπορεί αυτά να συνδυαστούν βελτιώνοντας το επίπεδο σύζευξης προσφοράς και ζήτησης εργασίας και αυξάνοντας την αποτελεσματικότητα.

Η ομαλή ένταξη των προσφύγων στην ελληνική αγορά εργασίας, αυτών που θα εξασφαλίσουν τη νόμιμη παραμονή τους, στηρίζεται σε δύο προϋποθέσεις. Η πρώτη είναι η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, καθώς η πλειονότητα των προσφύγων δε γνωρίζει την ελληνική γλώσσα. Αυτό αποτελεί σοβαρό εμπόδιο στην εύρεση εργασίας που συνδέεται με την παροχή υπηρεσιών, ενώ πολλές φορές αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα πρόσληψης σε όλων των ειδών τις εργασίες. Η γλωσσική ανεπάρκεια είναι πιθανόν και ένας από τους βασικούς λόγους συγκέντρωσης των μεταναστών σε ανειδίκευτες εργασίες στο παρελθόν. Επομένως, για να ξεπεραστεί αυτό, πρέπει να δοθεί η ευκαιρία στους πρόσφυγες να παρακολουθήσουν ταχύρρυθμα μαθήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, τα οποία στο τέλος θα πιστοποιούνται. Για τα παιδιά, υπάρχει σχετική πρόβλεψη (ενισχυτική διδασκαλία, προγράμματα εκμάθησης της ελληνι-

κής γλώσσας στο σχολείο), όμως για τους ενήλικες η εικόνα είναι λιγότερο ξεκάθαρη. Πρόσφατα, ανακοινώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας η πρόσληψη αναπληρωτών δασκάλων που θα εργαστούν στους χώρους φιλοξενίας για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε περίπου 18.000 προσφυγόπουλα³⁷. Πρόκειται σίγουρα για ένα βήμα στη σωστή κατεύθυνση, ενώ ίσως να ήταν σκόπιμο τα μαθήματα να μην περιορίζονται στην εκμάθηση της γλώσσας, αλλά να προσφέρουν στους πρόσφυγες βασικές γνώσεις για τον ελληνικό τρόπο ζωής.

Η δεύτερη προϋπόθεση είναι η πιστοποίηση των επαγγελματικών προσόντων και των δεξιοτήτων των προσφύγων, είτε αυτά έχουν αποκτηθεί από το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα, είτε όχι. Αυτό θα εξυπηρετήσει και τους μετανάστες, οι οποίοι πλέον θα μπορούν να αποδείξουν τις δεξιότητές τους και να διεκδικήσουν αντίστοιχες θέσεις απασχόλησης, όσο και τους εργοδότες, οι οποίοι θα διασφαλίζονται έναντι ψευδών δηλώσεων, κερδίζοντας με αυτό τον τρόπο χρόνο και μειώνοντας το κόστος πρόσληψης. Έτσι, οι πρόσφυγες θα γίνουν ευθέως συγκρίσιμοι με τους γηγενείς και θα μπορούν να διεκδικήσουν επί ίσοις όροις θέσεις εργασίας. Αυτός είναι ένας τρόπος, ώστε να απλωθούν οι επιπτώσεις από την αύξηση της προσφοράς εργασίας σε όλη την κατανομή των θέσεων εργασίας βάσει δεξιοτήτων και αποδοχών και όχι στο κάτω άκρο μόνο, όπως γίνεται συχνά.

Οι προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω συνεπάγονται δράσεις από την πολιτεία και αυτές με τη σειρά τους απαιτούν χρηματοδότηση. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι η ελληνική οικονομία στην παρούσα φάση έχει εξαιρετικά περιορισμένα περιθώρια να απορροφήσει επιπλέον εργατικό δυναμικό, δεδομένης της υψηλής ανεργίας και των δημοσιονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η χώρα. Ακόμη και αν γίνει αποδεκτός ο ισχυρισμός ότι υπάρχουν κενά στην αγορά εργασίας, αυτά είναι περιορισμένα σε αριθμό, όπως συζητήθηκε στην προηγούμενη ενότητα, ενώ συνήθως αφορούν σε θέσεις υψηλής εξειδίκευσης. Το τελευταίο σημαίνει ότι είναι μάλλον δύσκολο να βρεθεί λύση από τη δεξαμενή των προσφύγων, όχι όμως αδύνατο.

Επομένως, ως μόνη εφικτή επιλογή προβάλλει η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, η οποία θα

35. Σε καμία περίπτωση δεν συστήνεται η χρήση αυτών των χαρακτηριστικών για την επιλογή των προσφύγων που θα τους επιτραπεί η παραμονή στη χώρα. Για τους μετανάστες, ωστόσο, η διαδικασία επιλογής με βάση τα χαρακτηριστικά τους στο πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής, ώστε να ενταχθούν ευκολότερα στον παραγωγικό ιστό της χώρας, δεν θα πρέπει να αποκλείεται χωρίς σκέψη.

36. Πληροφορίες για τη λειτουργία του μηχανισμού διάγνωσης των αναγκών της αγοράς εργασίας και σχετικά παραδοτέα είναι διαθέσιμα στο: http://www.eiead.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=342&Itemid=222.

37. Βλέπε <http://www.iefimerida.gr/news/285240/mpainoy-nsta-sholeia-18000-prosfygopoyla-proslipseis-ekpaideytikon>.

μπορούσε να συνδυαστεί με τους κλάδους και τους τομείς προτεραιότητας που ορίζει η ΕΕ στο πλαίσιο της Στρατηγικής Έρευνας και Τεχνολογίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση³⁸. Στην Ελλάδα οι κλάδοι που εντοπίστηκαν να παρουσιάζουν συγκριτικό πλεονέκτημα σε περιφερειακό επίπεδο και, άρα, πρέπει να επικεντρωθούν οι διαθέσιμοι πόροι για το βέλτιστο αναπτυξιακό αποτέλεσμα είναι οι εξής: 1. Αγροτοδιατροφή, 2. Υγεία-Φάρμακα, 3. Τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, 4. Ενέργεια, 5. Περιβάλλον και βιώσιμη ανάπτυξη, 6. Μεταφορές και εφοδιαστική αλυσίδα, 7. Υλικά-κατασκευές, 8. Τουρισμός-πολιτισμός-δημιουργικές βιομηχανίες. Σε εθνικό επίπεδο, η αγροτοδιατροφή και ο τουρισμός χαρακτηρίζονται ως κλάδοι προτεραιότητας για το σύνολο των περιφερειών, ενώ σημαντικός θεωρείται και ο κλάδος τεχνολογιών, πληροφορικής και επικοινωνιών. Οι νέες θέσεις απασχόλησης θα μπορέσουν να αμβλύνουν τον ανταγωνισμό για τις ίδιες θέσεις εργασίας και, άρα, πιθανές εντάσεις, μεταξύ προσφύγων και γηγενών.

Νέες θέσεις απασχόλησης, σε σύντομο χρονικό διάστημα³⁹, μπορούν να δημιουργηθούν είτε με την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ), είτε με προγράμματα επιδοτούμενης απασχόλησης (ενεργητική πολιτική απασχόλησης) που θα μπορούσαν να στοχεύουν στην εξυπηρέτηση των προσφύγων, είτε με επιλεκτική χρηματοδότηση δημοσίων έργων και προσοχή στις παράπλευρες επιδράσεις, είτε με επιλεκτικές επιδοτήσεις για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, μέσω π.χ. του αναπτυξιακού νόμου ή του ΕΣΠΑ, είτε με απευθείας δημιουργία θέσεων στον δημόσιο τομέα. Η τελευταία επιλογή είναι μάλλον απαγορευτική δεδομένων των δημοσιονομικών περιορισμών στους οποίους υπόκειται η χώρα και οι οποίοι δεν αναμένεται να χαλαρώσουν σύντομα. Οι υπόλοιπες επιλογές είναι ανοιχτές. Ωστόσο, δεν είναι απαραίτητα και αποδεκτές στο σύνολό τους από τους εταίρους μας στην ΕΕ, καθώς απαιτούν χρηματοδότηση, η οποία είναι απίθανο να προέλθει από εθνικούς πόρους.

5. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Από τη σύντομη ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτουν δύο βασικές πηγές ανησυχίας με δεδομένο

το πλαίσιο αβεβαιότητας που χαρακτηρίζει τόσο τον τελικό αριθμό των προσφύγων που θα φιλοξενήσει τελικά η χώρα όσο και τη διάρκεια παραμονής τους. Η πρώτη πηγή ανησυχίας είναι η δυσχερής κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, και κατ' επέκταση της ελληνικής αγοράς εργασίας, η οποία φαίνεται απίθανο έως αδύνατο να απορροφήσει βραχυχρόνια τις όποιες επιπλέον εισροές εργατικού δυναμικού προέλθουν από τους πρόσφυγες, τουλάχιστον όχι χωρίς επιπτώσεις στα μεγέθη της αγοράς εργασίας, όπως η ανεργία και η αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία, και στις αποδοχές από εργασία. Η δεύτερη πηγή ανησυχίας είναι τα διαφορετικά ατομικά χαρακτηριστικά των προσφύγων σε σύγκριση με τους μετανάστες του παρελθόντος που καθιστούν μεγαλύτερη την πιθανότητα να λειτουργήσουν ως υποκατάστατα των γηγενών αντί συμπληρωματικά προς αυτούς και η απροθυμία τους να παραμείνουν στη χώρα επί μακρόν.

Οι κίνδυνοι που προκύπτουν από τα ανωτέρω είναι πολλαπλοί και δεν περιορίζονται μόνο στην αγορά εργασίας. Σε μια δοκιμαζόμενη από την κρίση χώρα, τα τελευταία οκτώ χρόνια, οι προσφυγικές ροές ενδέχεται να δημιουργήσουν συνθήκες κοινωνικής έντασης και να προκαλέσουν ευρύτερη πολιτική αποσταθεροποίηση, στον βαθμό που η διαχείριση της κατάστασης δεν θα μπορέσει: α) να αποτρέψει τη δημιουργία περιοχών γκέτο, β) να διατηρήσει ανέπαφα τα κίνητρα των προσφύγων προς αναζήτηση απασχόλησης, έστω και προσωρινής, γ) να αποτρέψει τις αρνητικές επιπτώσεις στην τουριστική βιομηχανία και την απασχόληση των γηγενών και των μεταναστών που διαμένουν στη χώρα, πιθανόν με την ανακατανομή των ωφελειών και του κόστους μεταξύ των περιοχών, δ) να βρει εναλλακτικούς πόρους χρηματοδότησης, ώστε να μην αναγκαστεί σε περαιτέρω περικοπές των ήδη μειωμένων σε σύγκριση με το παρελθόν δημοσίων δαπανών.

Βιβλιογραφία

Åslund, O. and D.-O. Rooth (2007). "Do When and Where Matter? Initial Labor Market Conditions and Immigrant Earnings." *Economic Journal*, 117: 518, σελ. 422-448.

Beerli, A. and G. Peri (2015). "The Labour Market Effect of Opening the Border: New Evidence from Switzerland". Working Paper 21319, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.

38. Βλέπε <https://www.espa.gr/el/pages/staticRIS3.aspx>.

39. Υπάρχει πάντοτε η επιλογή να αναμένει κάποιος την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, η οποία θεωρητικά θα δημιουργήσει νέες θέσεις απασχόλησης. Ωστόσο, εκτός της αβεβαιότητας ως προς τον αριθμό των νέων θέσεων απασχόλησης που θα δημιουργηθούν, δεδομένης της υποκατάστασης της εργασίας με κεφάλαιο, λόγω τεχνολογικής προόδου, και της ανάγκης μείωσης του κόστους παραγωγής που υφίσταται σε κάθε ανοιχτή οικονομία, αβεβαιότητα υπάρχει και ως προς τον χρόνο που χρειάζεται για να δημιουργηθεί ικανός αριθμός νέων θέσεων απασχόλησης.

- Borjas, G.J. (1995). "The Economic Benefits from Immigration." *Journal of Economic Perspectives*, 9: 2, σελ. 3-22.
- Cavounidis, J. (2002). "Migration in Southern Europe and the case of Greece." *International Migration*, 40:1, σελ.45-70.
- Cholezas, I. and P. Tsakoglou (2009). "The economic impact of immigration in Greece: taking stock of the existing evidence." *Southeast European and Black Sea Studies*, 9:1, σελ.77-104.
- Del Carpio, V.X. and M. Wagner (2015). "The Impact of Syrians Refugees on the Turkish Labor Market." Policy Research Working Paper No.7402, World Bank Group.
- Devlin, C., Bolt, O., Patel, D., Harding, D., and I. Hussian (2014). "Impacts of Migration on UK Native Employment: An Analytical Review of the Evidence." Occasional Paper 109, Home Office, London.
- Dustmann, C., Frattini, T., and I.P. Preston (2013). "The Effect of Immigration along the Distribution of Wages." *Review of Economic Studies*, 80:1, σελ. 145-173.
- Farré, L., González, L., and F. Ortega (2011). "Immigration, Family Responsibility and the Labor Supply of Skilled Native Women." *B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 11:1 (Contributions), Article 34.
- FRONTEX (2016). "FRAN Quarterly, Quarter 1, January-March". Διαθέσιμο στο: <http://frontex.europa.eu/publications/>.
- IMF (2016). "The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges". SDN/16/02. IMF Discussion Paper. Διαθέσιμο στο: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1602.pdf>.
- Kontis, A., S. Zografakis, and Th. Mitrakos (2006). "The Economic Impact of Employing Immigrants During the Last Decade in GDP." Διαθέσιμο στο: <http://www.imepo.gr/documents/epiptoseisAEP.pdf>.
- Lianos, Th. (2007). "Brain drain and brain loss: Immigrants to Greece." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33: 129-140.
- Manacorda, M., Manning, A., and J. Wadsworth (2012). "The Impact of Immigration on the Structure of Male Wages: Theory and Evidence from Britain." *Journal of the European Economic Association*, 10:1, σελ. 120-151.
- OECD (2014), "Is migration good for the economy?" Migration Policy Debates, May 2014.
- Peri, G. (2010). "The Impact of Immigrants in Recession and Economic Expansion." Migration Policy Institute, Washington, DC.
- UNHCR (2016α). "Greece data snapshot", 11 September 2016. UNHCR data portal – Greece.
- UNHCR (2016β). "Greece data snapshot", 4 September 2016. UNHCR data portal – Greece.
- Καβουνίδη, Τ. (2004). «Οι μετανάστες στην Ελλάδα και τα στοιχεία απογραφής πληθυσμού του 2001». Στο *Επετηρίδα αγοράς εργασίας 2004*. Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική-Πληροφορική. Αθήνα.
- ΥΠΟΙΚ (2016). *Οι επιδράσεις των προσφυγικών/μεταναστευτικών ροών στην ελληνική οικονομία: δημοσιονομικές δαπάνες, έσοδα και μακροοικονομικές επιπτώσεις*. Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων και Οικονομικό Γραφείο Πρωθυπουργού, Αθήνα.

Ελλάδα και Γερμανία: Πολιτική και αποτελεσματικότητα της φορολογίας στον καπνό

Florian Steidl*,

Χρήστος Τριαντόπουλος**

1. Εισαγωγή

Η κρίση της ελληνικής οικονομίας και η μεγάλη ύφεση διαμόρφωσαν ένα περιβάλλον κατά το οποίο προωθήθηκαν αλλαγές στη φορολογική πολιτική με στόχο την αύξηση των δημοσίων εσόδων, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι της εμπροσθοβαρούς δημοσιονομικής προσαρμογής. Η εν λόγω ανάγκη, λοιπόν, οδήγησε στην υπερφορολόγηση των καπνικών προϊόντων, και δη, των τσιγάρων. Ωστόσο, οι καπνιστές στην Ελλάδα δεν είχαν μόνο να αντιμετωπίσουν την αύξηση στη φορολογία του προϊόντος, αλλά και τη σημαντική αλλαγή της διάρθρωσης της φορολόγησης. Το παρόν άρθρο αναλύει τη φορολογική πολιτική του καπνού στην Ελλάδα και τις επιπτώσεις της τόσο στην καταναλωτική συμπεριφορά, όσο και στα φορολογικά έσοδα, συγκρίνοντάς την, συνάμα, με την αντίστοιχη πολιτική στη Γερμανία. Η εν λόγω συγκριτική ανάλυση έχει ενδιαφέρον, καθώς και στις δύο περιπτώσεις την τελευταία δεκαετία πραγματοποιήθηκε μία σειρά αυξητικών αλλαγών στη φορολογική επιβάρυνση επί των καπνικών προϊόντων, η οποία ως βασική επιδίωξη είχε τη διασφάλιση και αύξηση των δημοσίων εσόδων. Πρόκειται για μία συγκριτική ανάλυση που καταλήγει τόσο στην ύπαρξη ενδείξεων αναποτελεσματικότητας στην ελληνική φορολογική πολιτική επί του καπνού, όσο και στην αδυναμία επιβολής της φορολογικής νομοθεσίας.

Η δομή του άρθρου έχει ως εξής: (α) η ενότητα 2 παρέχει μία σύντομη συζήτηση για τους βασικούς στόχους της φορολογικής πολιτικής στον καπνό σε Ελλάδα και Γερμανία, (β) η ενότητα 3 αναφέρεται στα φορολογικά έσοδα από τον καπνό και στους φορολογικούς συντελεστές, (γ) η ενότητα 4 εξετάζει τη διάρθρωση του φόρου, (δ) η ενότητα 5 αναλύει την καταναλωτική συμπεριφορά, και (ε) η ενότητα 6 περιλαμβάνει κάποιες συμπερασματικές σκέψεις.

2. Στόχοι της φορολόγησης του καπνού¹

Η φορολόγηση στην κατανάλωση είναι το βασικό συστατικό της έμμεσης φορολογικής επιβάρυνσης της οικονομικής δραστηριότητας και εδράζεται, κυρίως, στον φόρο προστιθέμενης αξίας και στους ειδικούς φόρους κατανάλωσης (ΕΦΚ), οι οποίοι επιβάλλονται σε συγκεκριμένα προϊόντα και ποικίλλουν ανάλογα με τη διάρθρωση και το επίπεδο των συντελεστών τους. Γενικά, η επιβολή ΕΦΚ σε ένα προϊόν στοχεύει είτε στη δημιουργία δημοσίων εσόδων, είτε στην ανακατεύθυνση της συμπεριφοράς των καταναλωτών. Στην περίπτωση της φορολόγησης του καπνού, η λογική της ανακατεύθυνσης της συμπεριφοράς των καταναλωτών έχει διάφορες διαστάσεις. Από την οπτική της δημόσιας υγείας, η φορολόγηση του καπνού πρέπει να ορίζεται σε υψηλά επίπεδα, ώστε να μειωθεί η σχετική κατανάλωση, διότι αποτελεί σημαντικό κίνδυνο για την υγεία. Οι καπνιστές περιορίζουν το κάπνισμα όταν έρχονται αντιμέτωποι με μία αύξηση στις τιμές των καπνικών προϊόντων. Για τους καπνιστές που προγραμματίζουν την κατανάλωση καπνού, αλλά πάντα καπνίζουν περισσότερο από ό,τι προγραμματίζουν, η υψηλή φορολογία στον καπνό μπορεί να τους βοηθήσει να ξεπεράσουν την αδυναμία αυτοελέγχου. Επίσης, από τη στιγμή που το κάπνισμα σχετίζεται με καθαρό εξωτερικό κόστος, η φορολόγηση του καπνού δύναται να έχει την ιδιότητα ενός φόρου Pigou μέσω της εσωτερικοποίησης του εν λόγω κόστους στον καπνιστή, όπως καταδεικνύουν οι Steidl and Wigger (2015). Σε σύγκριση με τους μη καπνιστές (που δεν έχουν καπνίσει ποτέ), οι καπνιστές παρουσιάζουν υψηλότερη νοσηρότητα και θνησιμότητα. Αυτό μεταφράζεται σε εξωτερικό κόστος, όπως και σε αυξημένους πόρους τόσο για το σύστημα υγείας, όσο και για το ασφαλιστικό σύστημα, επηρεάζοντας τους φορολογούμενους και τους ασφαλισμένους. Επιπρόσθετα, ο σχεδιασμός της φορολόγησης του καπνού μπορεί να επηρεάσει και το εύρος των διασυνοριακών αγορών και του λαθρεμπορίου, καθώς, όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά των φορολογικών συντελεστών –και άρα η τιμή– των καπνικών προϊόντων μεταξύ γειτονικών κρατών, τόσο περισσότερα είναι τα κίνητρα για διασυνοριακές αγορές.

Στην περίπτωση της Γερμανίας, οι φορολογικοί συντελεστές και η διάρθρωσή τους εδράζονται, κυρίως, στο κίνητρο της αύξησης των δημοσίων εσόδων, μιας και οι αυξήσεις του ΕΦΚ τα προηγούμενα χρόνια βασίζονταν ξεκάθαρα σε δημοσιονομικούς λόγους

* Chamber of Commerce and Industry, Wiesbaden, Germany. RheinMain University of Applied Sciences, Germany.

** Ερευνητής Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

1. Ο Steidl (2015) αναφέρεται λεπτομερώς στους στόχους της φορολόγησης του καπνού.

(van Deuverden, 2004· Wigger, 2011). Επίσης, οι εν λόγω συντελεστές αυξάνονταν σταδιακά και αυτό διότι, όταν ο ΕΦΚ στον καπνό αυξάνεται απότομα και σημαντικά, τα επίπεδα της φορολογηθείσας κατανάλωσης συνήθως μειώνονται (Wigger, 2011). Την ίδια στιγμή, ωστόσο, ο στόχος αναφορικά με τη βελτίωση της δημόσιας υγείας επιτυγχάνονταν, παρ' όλο που η εστίαση ήταν, κυρίως, στην αύξηση των δημοσίων εσόδων. Έτσι, αντί για μία σύγκρουση μεταξύ των δύο στόχων, επικράτησε η εναρμόνιση μεταξύ των δύο φορολογικών επιδιώξεων. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Statistisches Bundesamt (για διάφορα έτη), τα φορολογικά έσοδα από τον καπνό παρουσίασαν σταθερή αύξηση, σε πραγματικούς όρους, κατά 13,5 δισ. ευρώ την περίοδο 2009-2013, παρά τις ετήσιες αυξήσεις. Την ίδια περίοδο, ωστόσο, το μερίδιο των ενεργών καπνιστών στο σύνολο του πληθυσμού άνω των 15 ετών μειώθηκε κατά 1,2 ποσοστιαίες μονάδες (Statistisches Bundesamt, 2011, 2014). Επίσης, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο μειώθηκε και η κατανάλωση καπνικών προϊόντων². Πέρα, όμως, από τη δημοσιονομική διάσταση και τη διάσταση της δημόσιας υγείας, στο γερμανικό κοινοβούλιο συζητήθηκαν και οι κίνδυνοι για την αύξηση των διασυνοριακών αγοραπωλησιών και του λαθρεμπορίου, με τους ειδικούς να εκφράζουν την ανησυχία για αύξησή τους στην περίπτωση μιας περαιτέρω αύξησης του ΕΦΚ (Deutscher Bundestag, 2010).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η δυσμενής οικονομική κατάσταση οδήγησε σε μείωση των δημοσίων εσόδων. Οι αυξήσεις στον ΕΦΚ των καπνικών προϊόντων κατά τα τελευταία έτη εδράζονταν, κυρίως, στη δημοσιονομική διάσταση της φορολόγησης του καπνού. Γενικότερα, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα δημόσια έσοδα δύναται να αυξηθούν παρά την (βήμα προς βήμα) αύξηση του επιπέδου του ΕΦΚ, καθώς η ζήτηση για προϊόντα καπνού είναι σχετικά ανελαστική ως προς την τιμή (Gallus *et al.*, 2006). Παράλληλα, όμως, «επιστρατεύτηκε» και η διάσταση της εσωτερικοποίησης του εξωτερικού κόστους από την κατανάλωση καπνικών προϊόντων, ώστε να τεκμηριωθεί μία από τις αυξήσεις του ΕΦΚ στα τσιγάρα την Ελλάδα. Ειδικότερα, σύμφωνα με τροπολογία του ελληνικού Υπουργείου Υγείας (στον Ν. 4235/2014) τον Ιανουάριο του 2014, η φορολογική επιβάρυνση για τα καπνικά προϊόντα αυξήθηκε κατά 0,05 ανά πακέτο, αντισταθμίζοντας την πρόβλεψη για ορισμό τέλους νοσηλείας 25 ευρώ στα δημόσια νοσοκομεία. Επρόκειτο για μία αύξηση με προβλεπόμενα δημόσια έσοδα της τάξης των 48 εκατ. ευρώ, τα οποία και προορίστηκαν

να διοχετευθούν στο ελληνικό Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ). Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, οι φορολογικές αυξήσεις προωθήθηκαν για λόγους εναρμόνισης με το κανονιστικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Η μειωμένη κατανάλωση αποτέλεσε, επίσης, αιτιολογία για τις αυξήσεις του ΕΦΚ, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Ν. 4063/2013 με τον οποίο εγκρίθηκε και το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016. Παρ' όλα αυτά, σε αντίθεση με την περίπτωση της Γερμανίας, στην περίπτωση της Ελλάδας οι στόχοι της δημόσιας υγείας και των δημοσίων εσόδων διαφαίνεται ότι δεν εναρμονίστηκαν, ενώ οι επιπτώσεις των υψηλών τιμών στα καπνικά προϊόντα (περιλαμβάνοντας τη φορολογική επιβάρυνση) για τις διασυνοριακές αγορές και το λαθρεμπόριο παραμένουν ένα ζήτημα το οποίο δεν λαμβάνεται επαρκώς υπόψη στις συζητήσεις για τις αυξήσεις του ΕΦΚ στην Ελλάδα.

Γενικότερα, ωστόσο, οι βασικοί στόχοι της φορολογικής πολιτικής στον καπνό εντοπίζονται και στην Ελλάδα και στη Γερμανία: σταθερά ή αυξημένα φορολογικά έσοδα από τον καπνό και (ταυτόχρονα) μειωμένη κατανάλωση καπνικών προϊόντων, όπως και αποτροπή του λαθρεμπορίου τσιγάρων και καπνού.

3. Φορολογικά έσοδα από τη φορολόγηση καπνού

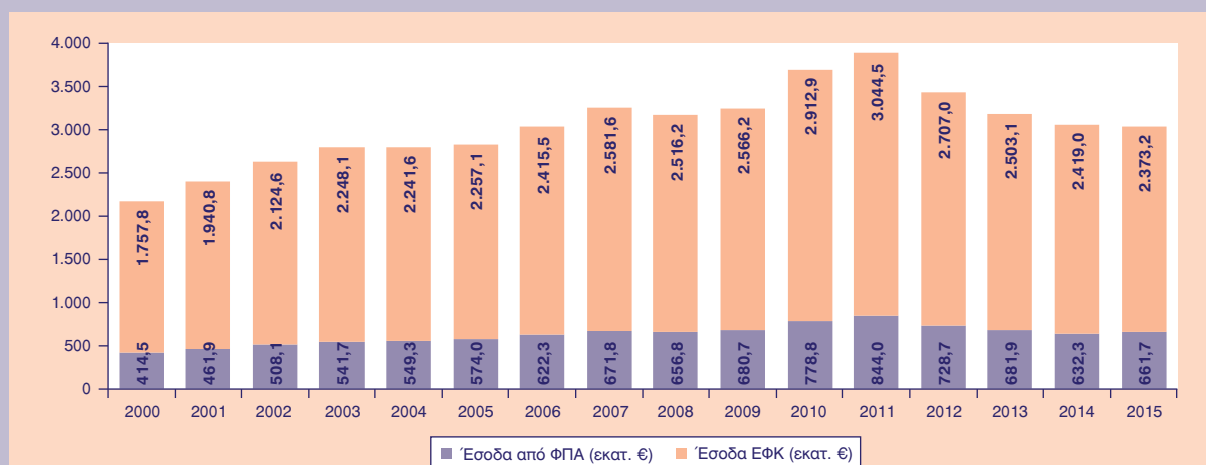
Στην Ελλάδα, τα συνολικά ετήσια φορολογικά έσοδα από τα καπνικά προϊόντα (συμπεριλαμβάνοντας ΕΦΚ και ΦΠΑ) αυξήθηκαν από 2,2 δισ. ευρώ το 2000 σε 3,9 δισ. ευρώ το 2011 (Σχεδιάγραμμα 1). Πρόκειται για συνολικά έσοδα τα οποία βασίζονταν, κυρίως, στον ΕΦΚ, καθώς τα έσοδα από τον ΕΦΚ κυμαίνονταν σταθερά κοντά στο 90% των συνολικών φορολογικών εσόδων από τον καπνό. Ωστόσο, μετά το 2011 και σε συνέχεια της βαθιάς ύφεσης και των σημαντικών αυξήσεων στη φορολογία, τα συνολικά φορολογικά έσοδα από τον καπνό μειώθηκαν κατά 22% το 2015, φτάνοντας τα 3 δισ. ευρώ.

Η ίδια τάση παρατηρήθηκε και στην περίπτωση των εσόδων από τον ΕΦΚ στα καπνικά προϊόντα. Έτσι, ενώ τα ετήσια έσοδα από τον ΕΦΚ στον καπνό αυξήθηκαν την περίοδο 2000-2011 από 1,7 δισ. ευρώ σε 3 δισ. ευρώ, εισήλθαν σε μία πτωτική πορεία στη συνέχεια, φτάνοντας το 2015 τα 2,4 δισ. ευρώ. Στην περίπτωση της Γερμανίας, τα έσοδα από τον ΕΦΚ στον καπνό μειώθηκαν κατά την περίοδο 2006-2010 κατά περίπου 1 δισ. ευρώ, φτάνοντας τα 13,5 δισ. ευρώ

2. Σύμφωνα με υπολογισμούς των συγγραφέων και με στοιχεία από BMF (2014) και Statistisches Bundesamt (2011, 2014), κατά την περίοδο 2009-2013 οι πωλήσεις τσιγάρων μειώθηκαν κατά 7,9%, ενώ οι πωλήσεις λεπτοκομμένου καπνού αυξήθηκαν κατά 5,2%, καταγράφοντας ξεκάθαρα και το αποτέλεσμα υποκατάστασης.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

Έσοδα ΕΦΚ και ΦΠΑ καπνικών προϊόντων στην Ελλάδα (2000-2015)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών / Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (2016).

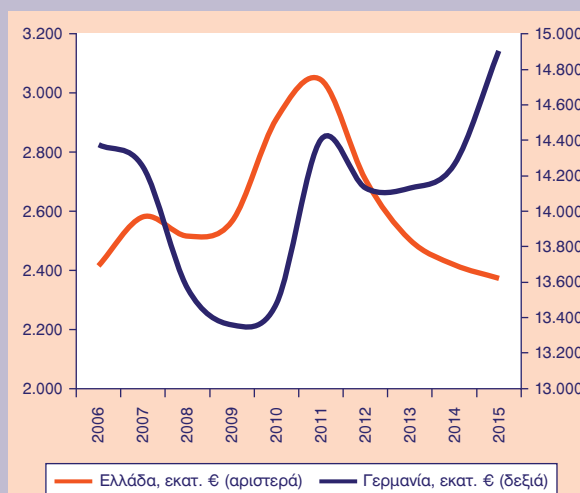
(Σχεδιάγραμμα 2). Κατά τα επόμενα έτη, τα έσοδα του ΕΦΚ ανήλθαν στα 14,2 δισ. ευρώ.

Έτσι, η εξέλιξη των εσόδων από τον ΕΦΚ στα καπνικά προϊόντα στην περίπτωση της Ελλάδας δίνει την αίσθηση ότι βρίσκεται στη δεξιά πλευρά της καμπύλης Laffer, σύμφωνα με την οποία κάθε φόρος εμπεριέχει ένα άριστο επίπεδο φορολογικού συντελεστή, πέραν του οποίου (βλ. δεξιά πλευρά καμπύλης) η αύξηση σχετίζεται με μείωση των φορολογικών εσόδων. Προκύπτει, συνεπώς, η αίσθηση ότι στην περίπτωση της Ελλάδας οι φορολογικοί συντελεστές είναι αρκετά υψηλοί αναφορικά με την επιδίωξη της μεγιστοποίησης των φορολογικών εσόδων. Αρχικά, η εν λόγω μείωση στα φορολογικά έσοδα ενδέχεται να εδράζεται στη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος του πληθυσμού λόγω της οικονομικής κρίσης και της ύφεσης, στην αύξηση του ΕΦΚ και του ΦΠΑ, αλλά και στην αλλαγή της διάρθρωσης της φορολόγησης των καπνικών προϊόντων το 2012. Εν συνεχεία, στην εν λόγω μείωση ενδέχεται να συνεισέφερε και η αύξηση των διασυνοριακών αγορών και του λαθρεμπορίου.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Σχεδιαγράμματος 3, η μέση ετήσια μεταβολή των εσόδων από τον ΕΦΚ στα καπνικά προϊόντα κατά την περίοδο 2006-2015, σε ονομαστικούς όρους, ήταν 0,8% στην περίπτωση της Ελλάδας και 0,9% στην περίπτωση της Γερμανίας³. Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα έσοδα έχουν μεγαλύτερη διακύμανση, ειδικά όταν δεν λαμβάνεται υπόψη το έτος 2015. Πρόκειται, ειδικότερα, για το

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Έσοδα ΕΦΚ καπνικών προϊόντων σε Ελλάδα και Γερμανία (2006-2015)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών / Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (2016), European Commission (2016).

έτος που σημειώθηκε στη Γερμανία μία σημαντική αύξηση στα φορολογικά έσοδα από τα καπνικά προϊόντα. Κατά τα προηγούμενα χρόνια, τα έσοδα από τον ΕΦΚ στον καπνό στην Ελλάδα αποτελούσαν, κατά μέσο όρο, το 3,8% των συνολικών φορολογικών εσόδων. Στη Γερμανία το εν λόγω μερίδιο είναι στο 2,6%, αλλά με πτωτική τάση⁴. Συγκριτικά, λοιπόν, ο ελληνι-

3. Τα δεδομένα προέρχονται από την European Commission (διάφορα έτη).

4. Τα δεδομένα προέρχονται από την Statistisches Bundesamt (2015, διάφορα έτη) και τη βάση δεδομένων "Taxes in Europe".

κός προϋπολογισμός βασίζεται περισσότερο στα φορολογικά έσοδα από τα καπνικά προϊόντα από ό,τι ο γερμανικός προϋπολογισμός, με αποτέλεσμα η όποια αλλαγή στα φορολογικά έσοδα στην Ελλάδα να έχει μεγαλύτερη επίπτωση στην κατάσταση των δημοσίων οικονομικών.

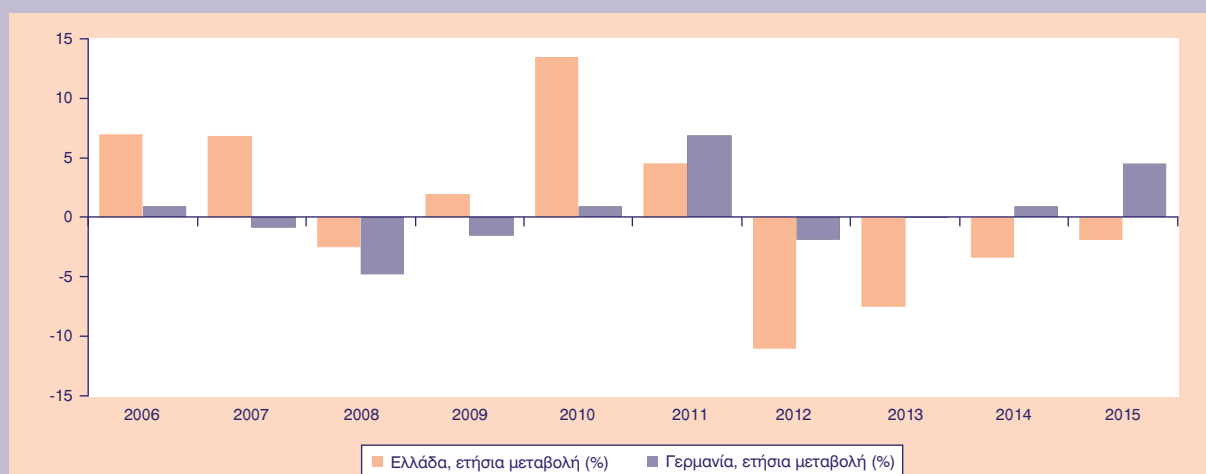
Όσον αφορά το κανονιστικό πλαίσιο, από το 1992 η σχετική νομοθεσία για τους συντελεστές και τη διάρθρωση του ΕΦΚ στα καπνικά προϊόντα έχει μερικώς εναρμονιστεί σε επίπεδο ΕΕ. Συγκεκριμένα, η Οδηγία 2011/64/EU καθορίζει ένα κατώτατο επίπεδο για τον συντελεστή φορολόγησης⁵. Στο επίπεδο των κρατών-μελών γίνονται συχνά αλλαγές στη φορολογική πολιτική για τα καπνικά προϊόντα. Στην περίπτωση της Γερμανίας, ο ΕΦΚ αυξήθηκε τρεις φορές την περίοδο 2004-2005 και πέντε φορές –σε ετήσια βάση– την περίοδο 2011-2015. Στην Ελλάδα ο ΕΦΚ αυξήθηκε μία φορά το 2006, τρεις φορές το 2010 (Ιανουάριος, Μάρτιος και Μάιος), μία φορά το 2011 (Ιούλιος), μία φορά το 2012 (Νοέμβριος), μία φορά το 2014 (Ιανουάριος), ενώ έχει αποφασιστεί ακόμα μία αύξηση το 2017 (Ιανουάριος)⁶. Έτσι, μόνο μεταξύ 2007 και 2014 η επιβάρυνση ανά βιομηχανοποιημένο τσιγάρο αυξήθηκε από τα 7,3 λεπτά του ευρώ σε 14,1 λεπτά του ευρώ (αύξηση 92,4%)⁷. Στην περίπτωση της Γερμανίας, η αύξηση του ΕΦΚ κατά 7,6% κατά την ίδια περίοδο οδήγησε σε επιβάρυνση 15,1 σεντς ανά βιομηχανοποιημένο τσιγάρο. Οι εξελίξεις, φυσικά, στην περι-

πτωση της Ελλάδας δύσκολα μπορούν να αποδοθούν στη νομοθεσία της ΕΕ, καθώς η Οδηγία 2011/64/EU καθορίζει ως ελάχιστη απαιτούμενη φορολογική επιβάρυνση τα 9 σεντς του ευρώ ανά τσιγάρο. Συνεπώς, η μεγάλη και απότομη αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης στην Ελλάδα δύναται να αποδοθεί σε άλλους λόγους, όπως η επίτευξη των δημοσιονομικών στόχων. Συγκεκριμένα, η αύξηση του ΕΦΚ στο πλαίσιο του προγράμματος προσαρμογής βασίστηκε στη λογική της αύξησης των δημοσίων εσόδων (European Commission, 2010). Ειδικότερα, οι δύο αυξήσεις του ΕΦΚ το 2010 προβλέπονταν να οδηγήσουν σε αύξηση των φορολογικών εσόδων, σύμφωνα με τις εκθέσεις του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους που συνόδευαν τους εν λόγω νόμους, κατά 645 εκατ. ευρώ, 350 εκατ. ευρώ και 559 εκατ. ευρώ, αντίστοιχα. Ωστόσο, οι προαναφερθέντες στόχοι για τα δημόσια έσοδα δεν επετεύχθησαν. Επιπρόσθετα, σε συνέχεια της αλλαγής στη διάρθρωση του ΕΦΚ το 2012 και των νέων αυξήσεων τα επόμενα χρόνια, τα δημόσια έσοδα από τη φορολόγηση του καπνού μειώθηκαν σημαντικά –σε αντίθεση με τις προβλέψεις.

Όσον αφορά, τέλος, τη φορολογική επιβάρυνση των καπνικών προϊόντων από τον ΦΠΑ, η Γερμανία αύξησε τον ΦΠΑ για τα καπνικά προϊόντα από το 16% στο 19% το 2007, ενώ ο ΦΠΑ στην Ελλάδα αυξήθηκε από το 18% στο 19% το 2005, στο 21% και 23% το 2010, και στο 24% το 2016.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3

Ρυθμός μεταβολής εσόδων ΕΦΚ καπνικών προϊόντων σε Ελλάδα και Γερμανία (2006-2015)

Πηγή: European Commission (2016).

5. Βλ. περισσότερα σε Steidl and Wigger (2013).

6. Πρόκειται για αλλαγές που εμπεριέχονται στους παρακάτω νόμους: Ν. 3815/2010, Ν. 3833/2010, Ν. 3845/2010, Ν. 3986/2011, Ν. 4093/2012, Ν. 4235/2014 και Ν. 4398/2016.

7. Πρόκειται για υπολογισμούς των συγγραφέων με βάση τα στοιχεία της European Commission (διάφορα έτη).

Σε σχέση, λοιπόν, με τα λοιπά ευρωπαϊκά δεδομένα, η επιβάρυνση από τον ΕΦΚ στον καπνό ανά 1.000 τσιγάρα τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ελλάδα αυξήθηκε λιγότερο σε σύγκριση με άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ κατά τη τελευταία δεκαετία. Συγκεκριμένα, ο μέσος ΕΦΚ σε επίπεδο ΕΕ αυξήθηκε από 80,76 ευρώ ανά 1.000 τσιγάρα σε 136,76 ευρώ ανά 1.000 τσιγάρα, το οποίο μεταφράζεται σε αύξηση 69,3%. Αντιθέτως, την ίδια περίοδο, η αύξηση του ΕΦΚ στη Γερμανία ήταν στο 19,0% (φτάνοντας τα 152,16 ευρώ ανά 1.000 τσιγάρα), ενώ στην Ελλάδα η αύξηση έφτασε το 53,1% (φτάνοντας τα 118,86 ευρώ ανά 1.000 τσιγάρα). Έτσι, στην κατάταξη της ΕΕ αναφορικά με τη φορολογική επιβάρυνση στον καπνό ανά 1.000 τσιγάρα, η Γερμανία κατείχε την 4η θέση το 2005 και την 9η το 2015, ενώ η Ελλάδα κατείχε την 14η και 17η θέση, αντίστοιχα. Συνεπώς, η επιβάρυνση στα καπνικά προϊόντα σε άλλα κράτη-μέλη πρέπει να αυξήθηκε ακόμα περισσότερο⁸.

Ωστόσο, σε όρους σχετικών με τη σταθμισμένη μέση τιμή λιανικής πώλησης, το 2015 η Ελλάδα κατείχε την 3η υψηλότερη θέση αναφορικά με τη συνολική φορολογική επιβάρυνση (ΕΦΚ και ΦΠΑ), φτάνοντας το 85,5% της σταθμισμένης μέσης τιμής λιανικής πώλησης, και την 4η υψηλότερη θέση αναφορικά με το μερίδιο του ΕΦΚ, φτάνοντας το 65,4% της σταθμισμένης μέσης τιμής λιανικής πώλησης⁹. Το 2005, όμως, η Ελλάδα ήταν περίπου στη μέση της εν λόγω κατάταξης, όπως διατηρείται η Γερμανία μέχρι και σήμερα¹⁰.

4. Διάρθρωση της φορολόγησης καπνού

Σύμφωνα με την Οδηγία 2001/64/EU, ο ΕΦΚ στον καπνό διαρθρώνεται ως ένας υβριδικός φόρος. Συγκεκριμένα, ο ΕΦΚ αποτελείται από το συστατικό που σχετίζεται (προσδιορίζεται) με το επίπεδο της τιμής (αναλογικός ΕΦΚ) και από το συστατικό που σχετίζεται (προσδιορίζεται) με την ποσότητα (πάγιος ΕΦΚ), ενώ διαφορετικοί φορολογικοί κανόνες εφαρμόζονται στα βιομηχανοποιημένα τσιγάρα, στα πούρα, στον λεπτοκομμένο καπνό, στον καπνό για πίπα, κ.ά. Το ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο για τον ΕΦΚ στον καπνό παρέχει επαρκή ελευθερία στον σχεδιασμό της φορολογικής πολιτικής για τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Έτσι, παρατηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση ως προς τις τιμές στα καπνικά προϊόντα μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Σύμφωνα με τα στοιχεία του German Tobacco Association (Deutscher Zigaretten-

verband, 2015) για τον Οκτώβριο του 2016, η χαμηλότερη τιμή για ένα πακέτο 20 τσιγάρων στην premium κατηγορία προϊόντων εντοπίζεται στη Βουλγαρία με 2,66 ευρώ, ενώ η υψηλότερη τιμή εντοπίζεται στο Ηνωμένο Βασίλειο με 12,88 ευρώ. Η εν λόγω τιμή στη Γερμανία και στην Ελλάδα είναι 5,89 ευρώ και 3,90 ευρώ, αντίστοιχα.

Στην Ελλάδα, ο ΕΦΚ στον καπνό βασιζόταν ουσιαστικά στο σχετιζόμενο με την τιμή (αναλογικό) φορολογικό συστατικό, το οποίο και προσάρμοζε τη φορολογική επιβάρυνση στη λιανική τιμή του προϊόντος, ενώ ένα μικρότερο μερίδιο του ΕΦΚ βασιζόταν σε ένα πάγιο τέλος για όλους τους τύπους τσιγάρων ασχέτως της τιμής τους. Η λογική πίσω από αυτή τη διάρθρωση της φορολογικής πολιτικής ήταν η κατανομή της φορολογικής επιβάρυνσης ανάλογα με την τιμή του καπνικού προϊόντος. Έτσι, όσο υψηλότερη ήταν η τιμή των τσιγάρων (βλ. ακριβά πακέτα τσιγάρων), τόσο υψηλότερη ήταν η φορολογική επιβάρυνση σε πραγματικούς όρους (σε ευρώ ανά τσιγάρο), ενώ σε σχετιζόμενους με την τιμή όρους ο φόρος ήταν ο ίδιος. Η εν λόγω φορολογική πολιτική άλλαξε μετά τις διαδοχικές αυξήσεις στον ΕΦΚ το 2010. Αρχικά, τον Ιούλιο του 2011 το χαμηλότερο επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης των τσιγάρων ορίστηκε στο 100% του ΕΦΚ (από 75%), επηρεάζοντας τα προϊόντα χαμηλής τιμής που είχαν επωφεληθεί από τις προηγούμενες αυξήσεις του βασισμένου –κυρίως– στην τιμή ΕΦΚ. Συγκεκριμένα, όπως υπογραμμίζεται και στην εισηγητική έκθεση του Ν. 3986/2011, «[...] μέχρι το τέλος του 2009 η διαφορά της τιμής λιανικής πώλησης φθηνών και ακριβών τσιγάρων ήταν 1,2 ευρώ το πακέτο περίπου. Μετά τις τελευταίες αυξήσεις του ειδικού φόρου κατανάλωσης που πραγματοποιήθηκαν το 2010 και δεδομένου ότι αυτές δεν μετακινήθηκαν στο σύνολό τους, στην τελική κατανάλωση, με αύξηση των τιμών λιανικής πώλησης, η διαφορά αυτή διευρύνθηκε και σήμερα κυμαίνεται στο 1,6 ευρώ περίπου το πακέτο [...]». Έτσι, οι καπνιστές φαίνεται να είχαν στρέψει το καταναλωτικό τους ενδιαφέρον –μετά τις αυξήσεις του ΕΦΚ– σε τσιγάρα χαμηλότερης τιμής. Η απομάκρυνση, λοιπόν, αυτής της «έκπτωσης» ως προς το χαμηλότερο επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης ήταν σε βάρος των τσιγάρων με χαμηλή τιμή και συνέβαλε στη μείωση του προαναφερθέντος χάσματος, στοχεύοντας –σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Ν. 3986/2011– στην προώθηση του ανταγωνισμού και στην αύξηση των δημοσίων εσόδων. Ωστόσο, η

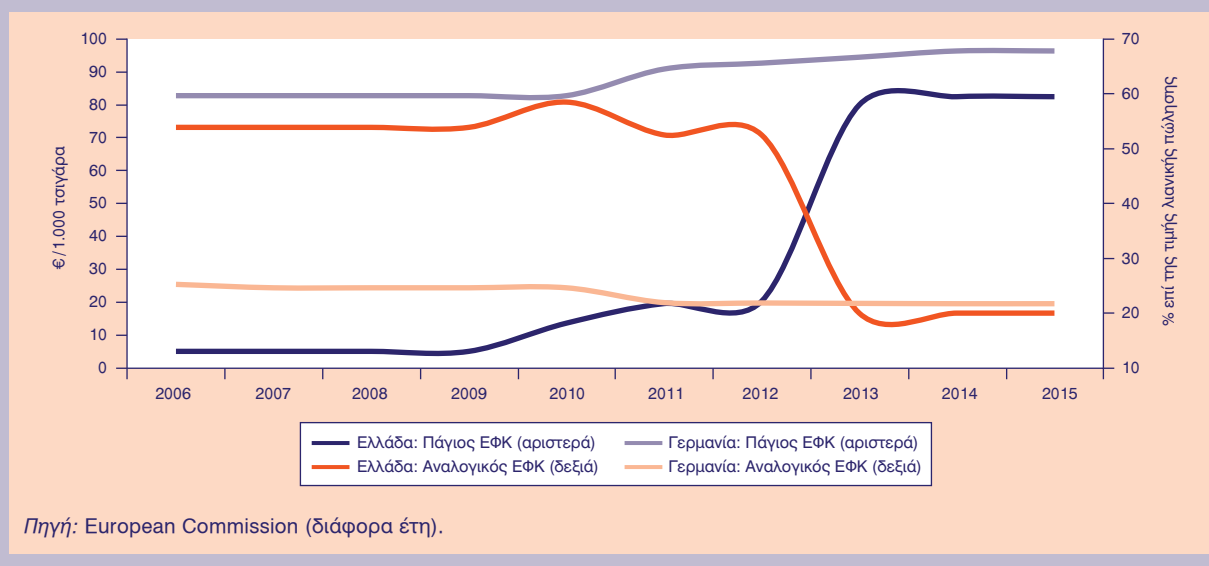
8. Τα δεδομένα προέρχονται από την European Commission (διάφορα έτη).

9. Η σταθμισμένη μέση τιμή λιανικής πώλησης τσιγάρων είναι η τιμή που καλείται να καταβάλλει ο τελικός καταναλωτής, περιλαμβάνοντας τον ΕΦΚ και τον ΦΠΑ.

10. Τα δεδομένα προέρχονται από την European Commission (διάφορα έτη).

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Εξέλιξη διάρθρωσης ΕΦΚ καπνού σε Ελλάδα και Γερμανία (2006-2015)

σημαντική αλλαγή έλαβε χώρα το 2012, καθώς, παράλληλα με την αύξηση του ΕΦΚ τον Νοέμβριο του 2012 άλλαξε ουσιαστικά και η διάρθρωση του ΕΦΚ. Συγκεκριμένα, ο ΕΦΚ δεν βασιζόταν, πλέον, στο σχετικό με την τιμή φορολογικό συστατικό του, αλλά στο σχετιζόμενο με την ποσότητα συστατικό του φόρου. Ο σκοπός της εν λόγω διαρθρωτικής αλλαγής –σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Ν. 4093/2012– ήταν η αύξηση της αποτελεσματικότητας του φόρου, η απλοποίηση των προβλέψεων του νόμου και του τρόπου υπολογισμού του φόρου, η αύξηση των φορολογικών εσόδων και η μείωση της κατανάλωσης καπνού για λόγους δημόσιας υγείας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Σχεδιαγράμματος 4 αναφορικά με την εξέλιξη των φορολογικών συστατικών του ΕΦΚ στα τσιγάρα, στη Γερμανία και, από το 2012 και έπειτα, στην Ελλάδα είναι φανερή μία καθαρή τάση προς τον πάγιο ΕΦΚ που σχετίζεται με την ποσότητα και όχι με την τιμή. Στην περίπτωση της Γερμανίας, ο πάγιος ΕΦΚ ανά 1.000 τσιγάρα αυξήθηκε μεταξύ 2006 και 2015 από 82,70 ευρώ σε 96,3% (αύξηση 16,4%), ενώ το ποσοστό του αναλογικού (επί της αξίας) ΕΦΚ επί της τιμής λιανικής πώλησης μειώθηκε από το 25,3% σε 21,7% (μείωση 3,6 ποσοστιαίων μονάδων). Στην περίπτωση της Ελλάδας, την ίδια περίοδο, ο πάγιος ΕΦΚ επί 1.000 τσιγάρων εκτοξεύθηκε από τα 5,14 ευρώ στα 82,5 ευρώ (αύξηση 1.504,2%), ενώ το ποσοστό του αναλογικού (επί της αξίας) ΕΦΚ μειώθηκε από το 53,8% στο 20,0% (μείωση 33,8 ποσοστιαίων μονάδων) –και από το 2017 αποφασίστηκε να αυξηθεί στο 26,0% (βλ. Ν. 4389/2016). Μόνο η αλλαγή, λοιπόν, του Νοεμβρίου του 2012 στη διάρθρωση του ΕΦΚ οδήγησε σε μία αύξηση του πάγιου

συστατικού του ΕΦΚ κατά 292,7% και σε μία πτώση του αναλογικού του ΕΦΚ κατά 61,9%.

Επίσης, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (διάφορα έτη) για τη φορολογία του λεπτοκομμένου καπνού, η διάρθρωση του ΕΦΚ των προϊόντων λεπτοκομμένου καπνού στη Γερμανία αποτυπώνει μία σταθερή τάση προς το πάγιο συστατικό του ΕΦΚ, ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας η αλλαγή στη διάρθρωση του ΕΦΚ ήταν (ξανά) πολύ απότομη και μεγάλη, κυρίως μεταξύ 2007 και 2014. Επρόκειτο για μία αλλαγή που οδήγησε σε αύξηση του πάγιου ΕΦΚ από 0 ευρώ σε 156,70 ευρώ ανά κιλό λεπτοκομμένου καπνού, ενώ την ίδια στιγμή ο αναλογικός ΕΦΚ μειώθηκε από 59% σε 35% της τιμής λιανικής πώλησης.

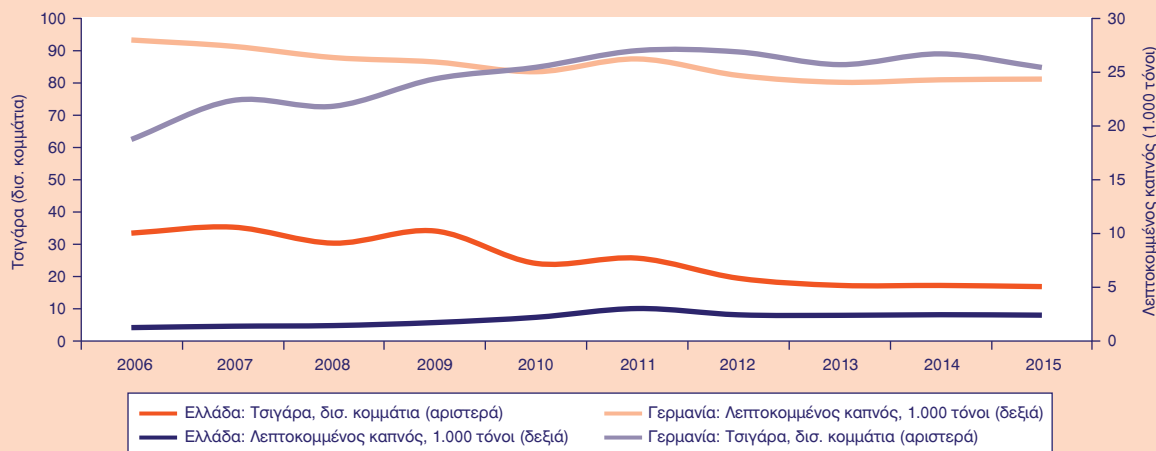
5. Καταναλωτική συμπεριφορά

5.1. Κατανάλωση (Φορολογηθείσα)

Η κατανάλωση φορολογηθέντων βιομηχανοποιημένων τσιγάρων, σύμφωνα με τα στοιχεία για την περίοδο 2006-2015, παρουσιάζει πτώση τόσο στη Γερμανία, όσο και στην Ελλάδα. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, η κατανάλωση λεπτοκομμένου καπνού αυξάνεται, καταδεικνύοντας την υποκατάσταση βιομηχανοποιημένων τσιγάρων από τα προϊόντα λεπτοκομμένου καπνού (Σχεδιάγραμμα 5). Συγκεκριμένα, η φορολογηθείσα κατανάλωση βιομηχανοποιημένων τσιγάρων στην Ελλάδα μειώθηκε κατά το ήμισυ την περίοδο μεταξύ 2006 και 2015 (μείωση 49,7%), ενώ στην περίπτωση της Γερμανίας η μείωση αυτή ήταν μόλις στο 13,1%.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5

Κατανάλωση καπνού σε Ελλάδα και Γερμανία (2006-2015)

Πηγή: European Commission (διάφορα έτη).

Στην περίπτωση της Ελλάδας το αποτέλεσμα υποκατάστασης φαίνεται να είναι μεγαλύτερο, αφού οι πωλήσεις λεπτοκομμένου καπνού αυξήθηκαν σχετικά περισσότερο από ό,τι στη Γερμανία (αύξηση 93,8% έναντι αύξησης 35,9%). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, κατά την ίδια περίοδο, οι πωλήσεις βιομηχανοποιημένων τσιγάρων μειώθηκαν κατά 31,5%, ενώ οι πωλήσεις λεπτοκομμένου καπνού αυξήθηκαν κατά 42,6%¹¹.

Το ερώτημα που προκύπτει, συνεπώς, αφορά τους λόγους για τους οποίους μειώθηκε η φορολογηθείσα κατανάλωση τσιγάρων. Σύμφωνα με τον Wigger (2011), η αύξηση του ΕΦΚ στον καπνό θα έπρεπε να αυξάνεται αργά και σταθερά (βήμα προς βήμα) στην περίπτωση που ο στόχος της φορολογικής πολιτικής είναι η διατήρηση (τουλάχιστον) των δημοσίων εσόδων σε ένα σταθερό επίπεδο. Λόγω του γεγονότος, ωστόσο, ότι ο ΕΦΚ στον καπνό στην Ελλάδα αυξήθηκε απότομα και σημαντικά, οι τιμές των καπνικών προϊόντων αυξήθηκαν αντίστοιχα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα τόσο η φορολογηθείσα κατανάλωση όσο και τα φορολογικά έσοδα να μειωθούν.

Οι καταναλωτές, λοιπόν, φαίνεται ότι προσαρμόσαν την καταναλωτική τους συμπεριφορά στις μεγάλες αυξήσεις των τιμών, καθώς μπορεί είτε να μείωσαν το κάπνισμα, είτε να περιορίσαν το κάπνισμα, είτε να προτίμησαν τσιγάρα με χαμηλότερη τιμή, είτε να

αντικατέστησαν τα τσιγάρα με λεπτοκομμένο καπνό, είτε να στράφηκαν στη διασυνοριακή αγορά και στο λαθρεμπόριο. Λαμβάνοντας, συνάμα, υπόψη τη μεγάλη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος στην Ελλάδα, καθίσταται εύλογο η μεγάλη και απότομη αύξηση του ΕΦΚ στα τσιγάρα να οδηγήσει σε μείωση της συνολικής φορολογηθείσας κατανάλωσης βιομηχανοποιημένων τσιγάρων¹². Πρόκειται για μία εξέλιξη που αφορά, κυρίως, τα νοικοκυριά των χαμηλών εισοδηματικών κλιμακίων, όπου, σύμφωνα με τους Cnossen and Smart (2005), η κατά κεφαλήν κατανάλωση τσιγάρων είναι σχετικά υψηλή.

Παράλληλα, η νομοθεσία για την προστασία των μη καπνιστών –με αφετηρία τον κανονισμό της ΕΕ και το σχετικό πλαίσιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας– αυστηροποιήθηκε το 2010 στη Γερμανία, όπως και στην Ελλάδα, αν και στην περίπτωση της Ελλάδας τα μέτρα προστασίας των μη καπνιστών δεν εφαρμόστηκαν επαρκώς. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, οι σχετικές προβλέψεις συνέβαλλαν στη μείωση της κατανάλωσης καπνικών προϊόντων¹³.

5.2. Διάδοση του καπνίσματος

Αναφορικά με τη διάδοση του καπνίσματος, σύμφωνα με τον OECD (2015b), το 2013 το 20,9% του πληθυ-

11. Τα δεδομένα προέρχονται από την European Commission (διάφορα έτη), το KEPE (2014) και την Statistisches Bundesamt (διάφορα έτη).

12. Στη Γερμανία το μέσο καθαρό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού αυξήθηκε μεταξύ 2010 και 2014 κατά περίπου 1,5% ετησίως, ενώ στην Ελλάδα μειώθηκε σταθερά κατά 10,6% ετησίως (OECD, 2015a).

13. Βλ. περισσότερα στο Center for Global Tobacco Control (2011).

σμού άνω των 15 ετών στη Γερμανία ήταν καθημερινοί καπνιστές (25,1% για τους άνδρες και 17,1% για τις γυναίκες). Τα στοιχεία για την Ελλάδα δείχνουν ότι το ποσοστό των καπνιστών ανήλθε το 2014 στο 27,3% (33,5% για τους άνδρες και 21,6% για τις γυναίκες), το οποίο και είναι το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό καπνιστών μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του Eurobarometer (2012), το μερίδιο των καπνιστών και των πρώην καπνιστών στην Ελλάδα το 2012 ήταν 40% και 16%, αντίστοιχα, ενώ σε σύγκριση με τα στοιχεία για το 2009 ο μέσος αριθμός τσιγάρων που καπνίζονται ημερησίως μειώθηκε στα 19,4 τσιγάρα (μείωση κατά 2 τσιγάρα). Τα εν λόγω αποτελέσματα υποδηλώνουν, μετά την Κύπρο, το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό κατά κεφαλήν κατανάλωσης προϊόντων καπνού μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ. Την ίδια στιγμή οι καπνιστές στη Γερμανία καπνίζουν κατά μέσο όρο 15,3 τσιγάρα ημερησίως (0,6 τσιγάρα περισσότερα σε σχέση με το 2009), ενώ ο μέσος όρος στην ΕΕ είναι 14,2 τσιγάρα (0,2 τσιγάρα λιγότερα σε σχέση με το 2009) (European Commission, 2012).

Επιπρόσθετα, η έρευνα του Eurobarometer (2012) σημειώνει ότι το 87% των Ελλήνων καπνιστών και πρώην καπνιστών δηλώνει ότι η τιμή επηρεάζει την επιλογή αναφορικά με τη μάρκα των τσιγάρων. Στην περίπτωση της Γερμανίας το εν λόγω ποσοστό περιορίζεται στο 53%, ενώ ο μέσος όρος της ΕΕ διαμορφώνεται στο 65%. Προκύπτει, συνεπώς, ότι η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από μία υψηλή ευαισθησία ως προς την τιμή του προϊόντος, η οποία και ενδυναμώνεται από τη μεγάλη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος τα τελευταία χρόνια¹⁴.

Έτσι, η αλλαγή του 2012 στη διάρθρωση του ΕΦΚ στην Ελλάδα έπληξε, επί της ουσίας, τα τσιγάρα χαμηλής τιμής, καθώς, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες υψηλής τιμής, οι μάρκες τσιγάρων χαμηλής και πολύ χαμηλής τιμής έγιναν σχετικά πιο ακριβές. Ειδικότερα, μεταξύ Ιανουαρίου 2009 και Σεπτεμβρίου 2013, οι λιανικές τιμές τσιγάρων χαμηλής τιμής αυξήθηκαν κατά μέσο όρο κατά 45,4%. Ωστόσο, η μέση τιμή των τσιγάρων υψηλής τιμής αυξήθηκε μόλις κατά 18,1% (Georgiopoulos, 2015). Η σχετική διαφορά ως προς την τιμή μεταξύ τσιγάρων χαμηλής τιμής και τσιγάρων υψηλής τιμής μειώθηκε από 40,7% το 2009 σε 14,3% το 2013, με αποτέλεσμα η υποκατάσταση των

τσιγάρων υψηλής τιμής με μάρκες τσιγάρων χαμηλής τιμής να μην είναι ιδιαίτερα ελκυστική στους καταναλωτές. Παράλληλα, λόγω και της αύξησης της φορολόγησης του λεπτοκομμένου καπνού, το κίνητρο της υποκατάστασης των βιομηχανοποιημένων τσιγάρων με λεπτοκομμένο καπνό, επίσης, περιορίστηκε (ΚΕΠΕ, 2014a)¹⁵.

5.3. Λαθρεμπόριο καπνού

Η αύξηση της διαφοράς ως προς την τιμή μεταξύ των τσιγάρων χαμηλής τιμής και των μη φορολογηθέντων τσιγάρων κατέστησαν τα τελευταία περισσότερα ελκυστικά για τους καταναλωτές. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία για το λαθρεμπόριο καπνού στην Ελλάδα, η κατανάλωση λαθραίων καπνικών προϊόντων αυξήθηκε σημαντικά, φτάνοντας το 2014 στο 20,6% της συνολικής κατανάλωσης έναντι 3% του 2009 (KPMG, 2015). Προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά με κάποια διαφοροποίηση, εντοπίζονται και οι εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ (2014a) που θέλουν η κατανάλωση λαθραίων καπνικών προϊόντων να αποτέλεσε το 2013 το 23% της συνολικής κατανάλωσης – από 10,85 το 2010. Έτσι, η μείωση της κατανάλωσης φορολογηθέντων βιομηχανοποιημένων τσιγάρων αντισταθμίστηκε από την αύξηση της κατανάλωσης λεπτοκομμένου καπνού, τη μείωση του όγκου της κατανάλωσης (ενδεχομένως με τη διακοπή ή τον περιορισμό του καπνίσματος) και την αύξηση της κατανάλωσης παραποιημένων και λαθραίων τσιγάρων¹⁶. Ειδικότερα, η αύξηση της διαφοράς ως προς την τιμή των φορολογηθέντων και των μη φορολογηθέντων καπνικών προϊόντων διαμόρφωσαν μία αγορά μη φορολογηθέντων προϊόντων που ήταν εξαιρετικά μικρή κατά την προηγούμενη περίοδο. Συνεπώς, η φορολογική πολιτική διαφαίνεται να συνέβαλλε στην ανάπτυξη της εν λόγω αγοράς, καθώς κατέστησε τα νόμιμα καπνικά προϊόντα λιγότερο προσίτα για τους καταναλωτές σε μία περίοδο συρρίκνωσης της αγοραστικής τους δύναμης.

Όσον αφορά τη Γερμανία, από τα 18,5 δισ. ευρώ μη φορολογηθέντα τσιγάρα που καταναλώθηκαν στη χώρα το 2014, τα 8,2 δισ. ευρώ αφορούσαν παραποιημένα ή λαθραία προϊόντα, τα οποία και μεταφράζονται στο 8,4% του συνολικού όγκου κατανάλωσης. Παράλληλα, η νόμιμη διασυνοριακή αγορά στη Γερμανία κατέχει

14. Η ελαστικότητα ως προς την τιμή της ζήτησης είναι δύσκολο να υπολογιστεί λόγω του υψηλού ποσοστού μη φορολογηθέντων καπνικών προϊόντων. Παρ' όλα αυτά, η βραχυπρόθεσμη ελαστικότητα για την Ελλάδα εκτιμάται από τους Tarantilis *et al.* (2015) στο -0,441.

15. Επίσης, περισσότερα και στο ΚΕΠΕ (2014β).

16. Με τον όρο μη φορολογηθέντα καπνικά προϊόντα περιλαμβάνονται καπνικά προϊόντα που δεν φορολογούνται στη χώρα παραγωγής, αλλά ούτε στη χώρα για την οποία προορίζονται. Επίσης, περιλαμβάνονται εισαγόμενα καπνικά προϊόντα που ξεπερνούν τα σχετικά όρια χωρίς να δηλωθούν.

το 10,6% της συνολικής κατανάλωσης βιομηχανοποιημένων τσιγάρων, ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας το εν λόγω ποσοστό διαμορφώνεται στο 0,9%¹⁷.

Συνάμα, αναφορικά με τη διάρθρωση του ΕΦΚ, οι Chalourka *et al.* (2010) εκτίμησαν εμπειρικά για 21 κράτη-μέλη της ΕΕ ότι ένα μεγάλο μερίδιο του παγίου συστατικού του ΕΦΚ οδηγεί σε υψηλότερες τιμές στα τσιγάρα και σε μείωση της κατανάλωσης, σε σχέση με ένα μεγάλο μερίδιο του αναλογικού συστατικού του ΕΦΚ. Οι εν λόγω συγγραφείς εντόπισαν, επίσης, ότι ένα αυξανόμενο μερίδιο του παγίου συστατικού του ΕΦΚ οδηγεί σε περισσότερο σταθερά φορολογικά έσοδα. Επίσης, η Delipalla (2009), χρησιμοποιώντας ένα θεωρητικό μοντέλο για να διερευνήσει την επίπτωση της διάρθρωσης του ΕΦΚ στο λαθρεμπόριο σε μία ολιγοπωλιακή αγορά, καταλήγει ότι ο όγκος του λαθρεμπορίου μειώνεται όταν ο ΕΦΚ είναι ένας υβριδικός φόρος και η διάρθρωσή του αλλάζει προς όφελος του παγίου συστατικού του ΕΦΚ. Συγκεκριμένα, τα ευρήματα της Delipalla προτείνουν ότι η αλλαγή στη διάρθρωση του ΕΦΚ στην Ελλάδα το 2012 είναι, επί της αρχής, συμβατή με την ανάγκη αντιμετώπισης της μη φορολογηθείσας διασυνοριακής αγοράς, παράλληλα με την εντατικοποίηση των τελωνειακών ελέγχων.

Ωστόσο, η νέα διάρθρωση του ΕΦΚ θα πρέπει να επαναπροσαρμοστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να καταστήσει τα τσιγάρα χαμηλής τιμής περισσότερο ελκυστικά ως νόμιμη εναλλακτική στα λαθραία τσιγάρα. Σε μία τέτοια περίπτωση, λοιπόν, τα έσοδα από τον ΕΦΚ στον καπνό θα αυξηθούν. Αλλά ακόμα και από την πλευρά της δημόσιας υγείας είναι επιθυμητή μία ελκυστική προσφορά τσιγάρων χαμηλής τιμής και αυτό διότι τα νομίμως καταναλωθέντα καπνικά προϊόντα πρέπει να συμμορφώνονται με ποιοτικά κριτήρια, ενώ περιορίζεται και η ευχέρεια πρόσβασης σε τσιγάρα από μικρότερες ηλικίες.

6. Συμπερασματικές σκέψεις και προτάσεις

Παρ' όλο που η φορολόγηση του καπνού έχει μερικώς εναρμονιστεί σε επίπεδο ΕΕ, οι διαφορές ως προς τη στόχευση και τον σχεδιασμό της εν λόγω φορολογικής πολιτικής παραμένουν, όπως προκύπτει και από τη συγκριτική ανάλυση Ελλάδας και Γερμανίας. Ωστόσο, οι συνέπειες από μία αλλαγή στους συντελεστές και στη διάρθρωση του ΕΦΚ δύνανται να είναι προβλέψιμες, εξηγήσιμες και –κατ' επέκταση– διαχειρίσιμες. Έτσι, στην περίπτωση της φορολογικής πολιτικής για τα καπνικά προϊόντα στην Ελλάδα, οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια οδήγησαν σε αύξηση της κατανάλωσης μη φορο-

λογηθέντων καπνικών προϊόντων και στη μείωση των φορολογικών εσόδων.

Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Ελλάδας, μία σειρά από ουσιαστικές αυξήσεις του συντελεστή του ΕΦΚ και η απότομη αλλαγή στη διάρθρωση του ΕΦΚ συνέπυσαν με τη σημαντική συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης του πληθυσμού της χώρας. Έτσι, τα καπνικά προϊόντα, και δη, αυτά των χαμηλών τιμών, έγιναν λιγότερο προσίτα, με αποτέλεσμα οι καπνιστές να αλλάξουν την καταναλωτική τους συμπεριφορά. Κάποιοι, λοιπόν, υποκατέστησαν τα βιομηχανοποιημένα τσιγάρα με λεπτοκομμένο καπνό. Παράλληλα, ωστόσο, τα τσιγάρα χαμηλής τιμής απώλεσαν την ελκυστικότητά τους λόγω της αλλαγής στη διάρθρωση του ΕΦΚ, με αποτέλεσμα η κατανάλωση μη φορολογηθέντων τσιγάρων να αυξηθεί δραματικά. Το αποτέλεσμα ήταν να μην επιτευχθεί η επιδίωξη του προγράμματος προσαρμογής για αύξηση των δημοσίων εσόδων από την αύξηση και αλλαγή στη διάρθρωση του ΕΦΚ. Αντιθέτως, η ακολουθούμενη φορολογική πολιτική οδήγησε σε μείωση των φορολογικών εσόδων. Στα θετικά αποτελέσματα, ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μείωση της κατανάλωσης καπνικών προϊόντων είχε θετική συνεισφορά στη δημόσια υγεία, αν και αυτό δεν αποτέλεσε βασική επιδίωξη της ακολουθούμενης πολιτικής.

Συνεπώς, για να αποκατασταθεί και να εδραιωθεί η σημασία του ΕΦΚ στον καπνό ως σταθερής πηγής άντλησης δημοσίων εσόδων, για να αυξηθεί η συνεισφορά της φορολογικής πολιτικής στη δημόσια υγεία και για να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του λαθρεμπορίου καπνού, είναι σημαντικό να εξεταστεί η δυνατότητα επαναπροσαρμογής της διάρθρωσης του ΕΦΚ στην Ελλάδα. Και αυτό διότι, εάν ενδυναμωθεί το μερίδιο και η σημασία του αναλογικού και βασισμένου στις τιμές συστατικού του ΕΦΚ, τα καπνικά προϊόντα χαμηλής τιμής θα καταστούν πιο ελκυστικά, ειδικά για τα μεσαία και χαμηλά εισοδηματικά στρώματα. Έτσι, λόγω του μικρότερου κινήτρου των καπνιστών να εμπλακούν στη διασυνοριακή αγορά και στο λαθρεμπόριο καπνού, θα αυξηθεί η κατανάλωση για εγχώρια καπνικά προϊόντα που ανταποκρίνονται στα ποιοτικά δεδομένα της ΕΕ, συμβάλλοντας θετικά στα δημόσια οικονομικά.

Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, η μικρή «στροφή» της φορολογικής επιβάρυνσης από το 2017 στο αναλογικό συστατικό του ΕΦΚ (από 20% σε 26%) δύνανται να θεωρηθεί ότι κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση σε όρους διάρθρωσης του ΕΦΚ, χωρίς, όμως, να αναμένεται κάποιο σημαντικό αποτέλεσμα, καθώς η μεγάλη φορολογική επιβάρυνση από το σκέλος του παγίου συστατικού του ΕΦΚ παραμένει σε σχετικά υψηλά επίπεδα.

17. Τα στοιχεία προέρχονται από την KPMG (2015).

Όσον αφορά, τέλος, τη συγκριτική συζήτηση μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας, καθίσταται σαφές ότι, αν και η φορολογική πολιτική για τον καπνό και των δύο οικονομιών εδράζεται στο κανονιστικό πλαίσιο της ΕΕ, εντοπίζονται ενδιαφέροντα σημεία διαφοροποίησης, ως αποτέλεσμα –φυσικά– της ευχέρειας που παρέχεται σε εθνικό επίπεδο για τον σχεδιασμό της πολιτικής του ΕΦΚ στον καπνό. Στη Γερμανία, το μοντέλο φορολόγησης του καπνού επιτυγχάνει τους στόχους ως προς τα φορολογικά έσοδα μέσα από μια σειρά καλά μελετημένων και σταδιακών παρεμβάσεων, ακολουθώντας τόσο την οικονομική θεωρία, όσο και τις εμπειρικές ενδείξεις κατά τον σχεδιασμό της φορολογικής πολιτικής. Έτσι, το συγκεκριμένο μοντέλο δεν δύναται να αποτελέσει ως έχει ένα άμεσα εφαρμόσιμο μοντέλο για την Ελλάδα. Και αυτό διότι, για την περίπτωση της Ελλάδας, είναι κρίσιμο να υπάρξει συνεπής ευθυγράμμιση της φορολογικής πολιτικής για τον καπνό με τη σχετική οικονομική θεωρητική συζήτηση και βιβλιογραφία, αλλά και (επανά)προσαρμογή που θα λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χώρας, όπως οι καταναλωτικές συνήθειες (βλ. σημασία τιμής για επιλογή μάρκας τσιγάρου, κ.ά.) και η δυσμενής οικονομική κατάσταση (βλ. συρρίκνωση διαθέσιμου εισοδήματος, κ.ά.).

Βιβλιογραφία

Bundesministerium der Finanzen (BMF) (2014), “Kassenmäßige Steuereinnahmen nach Steuerarten 1950 bis 2013”, www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Steuern/Steuerschaeztungen_und_Steuereinnahmen/2-kassenmaessige-steuereinnahmen-nach-steuerarten-1950-bis-2013.html.

Center for Global Tobacco Control (2011), *The Greek tobacco epidemic*, Harvard School of Public Health, Boston.

Chaloupka, F.J., Peck, R., Tauras, J.A., Xu, X., and Yurekli, A. (2010), “Cigarette excise taxation: The impact of tax structure on prices, revenues, and cigarette smoking”, NBER Working Paper Series, 1628.

Cnossen, S. and Smart, M. (2005), “Taxation of tobacco”, στο: Cnossen, S. (Hg.), *Theory and practice of excise taxation: Smoking, drinking, gambling, polluting, and driving*, New York: Oxford University Press, pp. 20-55.

Delipalla, S. (2009), “Tobacco tax structure and smuggling”, *FinanzArchiv*, 65(1), S. 93-104.

Deutscher Bundestag (2010), Wortprotokoll zum Gesetzentwurf der Bundesregierung “Entwurf eines Fünften Gesetzes zur Änderung von Verbrauchsteuergesetzen”, Finanzausschuss, 35. Sitzung, Protokoll Nr. 17/35.

Deutscher Zigarettenverband (2015), “Zigarettenpreise in Europa Marlboro”, October 2015, www.zigarettenverband.de/pos-data/page_img/Grafiken/Karten/2015_zigpreise.pdf.

van Deuverden, K. (2004), “Die Erhöhung der Tabaksteuer zur Finanzierung versicherungsfremder Leistungen in der gesetzli-

chen Krankenkasse”, Diskussionspapier Institut für Wirtschaftsforschung Halle, 187.

European Commission (2010), “The economic adjustment programme for Greece”, στο: *European Economy*, Occasional Papers, Nr. 62, May.

European Commission (2012), Special Eurobarometer 385, *Attitudes of Europeans towards tobacco*, Report, Mai.

European Commission (2016), “Releases for consumption of cigarettes 2002-2015”, http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/tobacco_products/tobacco_products_releases-consumption.pdf.

European Commission (various years), “Excise duty tables, Part III – Manufactured tobacco”, ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/tobacco_products/rates/excise_duties-part_iii_tobacco_en.pdf.

Gallus, S., Schiaffino, A., La Vecchia, C., Townsend, J., and Fernandez, E. (2006), “Price and cigarette consumption in Europe”, *Tobacco Control*, 15, pp. 114-119.

Georgikopoulos, N. (2015), “Illicit tobacco trade in Greece: an evaluation of its impact on public revenues”, mimeo.

KEPE (2014a), “KEPE research for the illicit tobacco trade in Greece” (3rd part – final), press release, 8th May.

ΚΕΠΕ (2014β), “Φορολογική Πολιτική στα προϊόντα καπνού στην Ελλάδα. Τα Έσοδα του Δημοσίου και το Λαθρεμπόριο”, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

KPMG (2015), *A study of the illicit cigarette market in the European Union, Norway and Switzerland, 2014 Results*, Project Sun.

OECD (2015a), “Household disposable income” (indicator). doi: 10.1787/dd50eddd-en.

OECD (2015b), “Daily smokers” (indicator). doi: 10.1787/1ff488c2-en.

Statistisches Bundesamt (2011), “Mikrozensus – Fragen zur Gesundheit. Rauchgewohnheiten der Bevölkerung 2009”, Sonderauswertung nach 1-Jahres-Altersstufen, Wiesbaden.

Statistisches Bundesamt (2014), “Mikrozensus – Fragen zur Gesundheit. Rauchgewohnheiten der Bevölkerung 2013”, Sonderauswertung nach 1-Jahres-Altersstufen, Wiesbaden.

Statistisches Bundesamt (2015), “Lange Reihen – Kassenmäßige Steuereinnahmen”, Wiesbaden.

Statistisches Bundesamt (various years), “Finanzen und Steuern”, Fachserie 14, Reihe 9.1.1: Absatz von Tabakwaren, Wiesbaden.

Steidl, F. (2015), “Die Kosten des Rauchens und die Bemessung der Tabaksteuer in Deutschland”, Schriftenreihe volkswirtschaftliche Forschungsergebnisse, Bd. 208, Hamburg: Dr. Kovač, 2015.

Steidl, F. and Wigger, B.U. (2013), “Zwischen Wettbewerb und Harmonisierung: Perspektiven der Steuerpolitik in der Europäischen Union”, στο: T. Theurl (Hg.), *Europa am Scheideweg*, Berlin: Duncker & Humblot, S. 45-71.

Steidl, F. and Wigger, B.U. (2015), “Die externen Kosten des Rauchens in Deutschland”, *Wirtschaftsdienst*, 95(8), S. 563-568.

Tarantilis F., Athanasakis, K., Zavras, D., Vozikis, A., and Kyriopoulos, I. (2015), “Estimates of price and income elasticity in Greece. Greek debt crisis transforming cigarettes into a luxury good: an econometric approach”, *BMJ Open*, 5.

Wigger, B.U. (2011), “Zur schrittweisen Erhöhung der Tabaksteuer”, *Wirtschaftsdienst*, 91(1), S. 39-41.

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- No 77 I. Reziti, *Non-linear adjustment in the Greek milk market*. Athens, 2016.
- No 76 I. Κωνσταντακοπούλου, *Ανάλυση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου: Κλαδική ανάλυση, συγκριτικά πλεονεκτήματα, εξαγωγές και οικονομική ανάπτυξη, 2000-2014*. Αθήνα, 2015.
- No 75 Τζ. Καβουνίδη, I. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.
- No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
- No 73 E. A. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
- No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
- No 71 A. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
- No 70 T. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
- No 69 I. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
- No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
- No 67 Κ. Ευστρατόγλου, *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
- No 66 P. I. K. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.
- No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
- No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
- No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
- No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
- No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.
- No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
- No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
- No 58 M. Panopoulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
- No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των MME στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των MME και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- No 73 *Αποτίμηση της απελευθέρωσης σε είκοσι επιλεγμένα επαγγέλματα*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2016.
- No 72 *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*, του Β. Καφούρου. Αθήνα, 2015.
- No 71 *Βαθμός απελευθέρωσης των επαγγελματιών και αναμενόμενες επιπτώσεις*, των Α. Κώτση (συντονίστριας), Ε. Αθανασίου, Ν.Κ. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Παπαϊωάννου και Ι. Κατσελίδη. Αθήνα, 2015.

- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession*, R. Panagiotou. Athens, 2012.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.
- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη, Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 65 *Αγορά εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π.Κ. Προδρομίδη. Αθήνα, 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2010.
- No 63 *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2010.
- No 62 *Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη, Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα, 2010.
- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα, 2010.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση. Αθήνα, 2010.
- No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece*, K. Kanellouopoulos, M. Gregou and A. Petralias. Athens, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2009.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?*, R. Panagiotou. Athens, 2008.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Νικήφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.

- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and A. Tsouma. Athens, 2006.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη*. Αθήνα, 2005.

Οικονομικές εξελίξεις

